EESTI NSV TEADUSTE AKADEEMIA
KEELE JA KIRJANDUSE INSTITUUT

Mari Must

VENE-EESTI SUHETE KAJASTUMINE LÕUNA-EESTI MURRETE SÕNAVARAS

Sõnaloetelu

[2]

Tallinn
1954

Vene laensõnad lõuna-eesti murrete sõnavaras.

a : Kogu V alal a 'kuid, aga' (hrl.); KKI Se Her a‿tò 'muidu, viimaks' : a‿tò·‿kiä tuɛ, ei kūɛk̆ki‿i? 'viimaks keegi tuleb ei kuulegi'. T : Võn Piiris a; a to 'muidu, vastasel korral'. Teateid sõna esinemise kohta on KKI-s ka mitmelt poolt kaugemalt, näit. M : Trv, Krk; I : Kod; R : Vai, VNg; L : Vän, Muh. W i e d e m a n n EWb a (d) 'aber'.

a 'kuid, aga, ent'; a (ne) to 'vastasel korral, muidu' VES.

aasbuk : KKI Se Vrh āzbūk̀ g. -k̆ka 'aabits'. Vene laensõna kõrval esineb setu murrakus ka eesti keelega ühine sõna, näit. KKI Se Ob dem. āBìDZak̆kęnę.

áзбука 'aabits, tähestik' VES.

abar : V murdes kõikjal ap̆paŕ g. aBara 'kolmekordne võrk kalda lähedal püüdmiseks' (hrl.). Selle kõrval Se Tona aBare·ts (hrv.); KKI Rõu aBarits g. -a ; KKI Krl Kon aBara vęrk̀ ; EA 35, 317 San abarvõrk 'sama'; T : aBàr g. aBara ~ aBaru 'sama'.

Sellenimelist püünist kasutatakse ka P.-Eesti idaosas, näit. KKI Kod As aBàr g. -a; KKI Ksi Tõr aBara vęrk̀; KKI Trm aBàr ~ aBaravęrk̀ ~ aBarmu vęrk̀; KKI Vai Kut apar 'kolme-

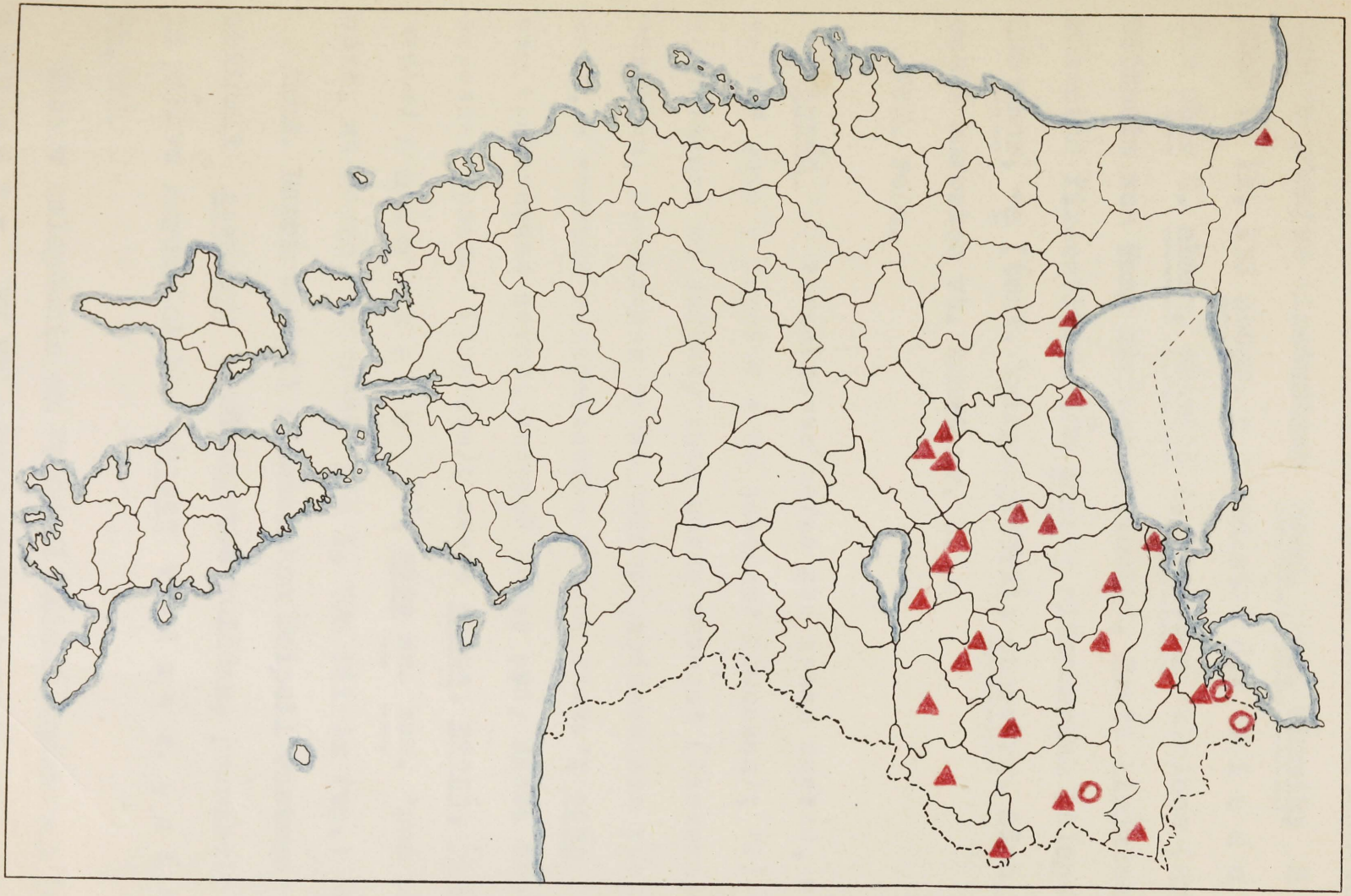

kaart nr. 1

abar

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 414o 3000

kordne võrk'. Selle kõrval KKI Ksi Mäe, Ta aBàr 'hõre võrk teat. püünise külgedel'.

M a n n i n e n SE I, lk. 202 toob Võrtsjärvelt käsitletava püünise nimetustena abar, abur, abarik; H u p e l ESbH I, lk. 133 abbar, a 'Setznetz' d.; W i e d e m a n n EWb abar G. abara, abarits G. abaritsa 'kleines (dreifaches) Setznetz zum Fang kleinerer Fische'. Eesti kirjakeele sõnaraamatud fikseerivad: EÕS abar = mitmekordne kalapüügivõrk; SÕS abar, -a (teat. kalapüügivõrk); abarvõrk. Sõna levikut eesti murretes vt. kaart nr. 1.

Vrd. resa.

оборéц '1) трехстенная сетка для ловли плотвы, морги и другой рыбы у берегов и по заводям' (Сыренец); '2) веревка, пробегающая по заднему краю матни невода' (Изменка); обóрец 'бечевка, проходящая вдоль подборы зубцами или треугольниками, к которым прикрепляется сетная ткань'; обóр 'небольшая трехстенная сетка, которой ловят рыбу вдоль берегов и зарослей тросты' (Изменка); иначе обóра, оборá, óбра (Надозерье) K u z n e t s o v PC; обор юж. зап. 'род рыболовной сети, на оборе, вздержки' D a l; Võn Piiris (vn.) òbər 'abar'.

Akad. Baeri teateil nimetatakse Peipsil vastavat püünist üldiselt клещенцы , mõningates külades, peamiselt oudova ja pihkva murdealal ka оборец Vt. И с с л. р ы б о л. I, lk. 74.

Vastav kalapüünis on Venemaal laialt kasutusel (vt. Z e l e n i n RV 75), kuid käsitletav nimetus näib esinevat ainult kitsal alal Peipsi rannikul. Ometi liitub sõna vene keeles suure sõnaperega (обирать), kuna eesti kee-

les sobiv etümoloogia puudub, nii et sõna vene päritolus ei tarvitse kahelda. Sõna on üks neid Peipsi ümbruses tekkinud ja eestlaste ning venelaste poolt ühiselt kasutatavaid kalastusalaseid termineid, milliseid leidub teisigi. Vt. käesoleva töö III ptk., lk. 169.

aeroplaan : KKI Se Her je'rapłān g. -a -łuhiłaìv ~ Se Sats iroplān 'lennuk'; MT 79, 131 Se kom. sg. jeròpлānaga.

аэропла́н 'aeroplaan, lennuk' VES; Pihkva järve läänerannikul asuvas Kolpino külas jeропла́н; VS Lezgi jirapлa·n.

aglets : KKI Vas pl. aGleDse? ~ aGletsi? ~ aGleDZa? 'varane kaerasort, millel pööris kasvab ühele poole'.

Üksikuid teateid selle vananenud nimetuse kohta on ka Põhja-Eestist, näit. KKI VJg Roe aGlets ~ tūrà kaěràD 'ühe poolega kaerasort'; ES KV Pai aglets g. -i 'kaerasort'; ES KV Kei Har aGlètskaèr 'paksulakaline, jämedakõrreline kaerasort' (van.).

Oleks mõeldav eeltoodud sõnu ühendada vene murdelise kujuga а́глицкий kõnek., arh. 'inglise-, inglis-' VES.

ahvotnik vt. hootnik.

aleksei : ERA II 209, 242 Se Lõk aláksei(päiv) 'teat. kalendritähtpäev, 17. III' : alákseijah reevehmre? vällä, rattavehmre? sisse 'alekseipäeval reeaisad välja, vankriaisad sisse'; ERA II 267, 554 Se Ved aleksejapäiv.

Алексея-теплого в народе 'день 17 марта, растопель'

D a l.

ambar : KKI Se Vrh ambàŕ g. -i ~ -e 'kuur, ait, eriti salvedeta ait'; SL II 672, 1 Se Här sa aks kõnne mino kõlgussehe, Aste iks sa mino ambarihe (rhvl.); W i e d e m a n n EWb *ambār G. ambāri 'Speicher'; wambar G. wambari (d), rehe w. 'Behältniss für das zum Dreschen eingeführte Getreide'.

амба́р 'ait' VES; амба́р, анба́р 'строение для складки зернового хлеба, муки, и иногда и других товаров'.

D a l.

angelja : KKI Se Lõk àŋgelʹjạ ~ p. sg. äŋgeĺli ~ ivanà°ŋgeĺ ~ Se Her àŋgêl 'evangeelium'. T r u u s m a n, Полуверш, lk.59 angel 'евангелие'.

евáнгелие 'evangeelium'. VES, EKA 546, 2 Lezgi jeva°n-ǵelʹjọ. Vt. II ptk. § 88, 104.

ansa, ants vt. hansa.

aparaat : KKI Se Vrh aṕparāt̀ pl. -ttă? ~ Se Her pl. parada? 'aparaat, masin'.

ап(п)арáт 'aparaat' VES.

apelsin : KKI Se Vrh peĺsîn pl. peĺsína? 'apelsin'.

апельси́н 'apelsin' VES. Vt. II ptk. § 104.

araap : KKI Se Vrh arā°p̀ pl. arā°ppa? 'musta nahavärviga inimene, neeger'.

арáп 'murjan, neeger' VES; арáп 'по природе, по племени, чернокожий, чернотелый человек жарких стран, особ. Африки; мурин, негр'. D a l . Tänapäeval on sõna vene keeles juba vananenud. арап устар. и в просторечии. 'Негр'. СРЯЯ.

arhirei : KKI Se Vrh arhírei 'metropoliit' MT 330 a, 34 Se Tona arherei; KKI IV 468 Se Tona pl. arhereija? 'piiskop'; KKI Vas Siks harGirei 'ap. õigeusu vaimulik'; W i e d e m a n n EWb *arkirei G. arkirei (russ.) 'Erzpriester'.

архиерéй kirik. 'pea- e. arhipiiskop(p)' VES; EKA 546, 22 Lezgi arxíre'j.

arlov vt. laurev.

arssin : KKI Se Vrh aršìn ~ Se Küll arssin 'vene pikkusmõõt' (van.); MT 135, 5 Se arŽìn; KKI V hrl. arssin ~ aršìn ~ arŽìn g. -a; ES KV Urv arssin g. arsna. H u p e l ESbH I, lk. 530 arsin 'Arschine, lange russische Elle'; II, lk. 27 arsi 'Arschine' russ. r.d.; W i e d e m a n n EWb arsi G. arsi, arsin G. arsina 'Arschin, russische Elle'.

Vastavalt omaaegsele mõõdusüsteemile oli sõna teat. pikkusmõõdu tähistajana varem tarvitusel kogu Eestis; selle fikseerivad õigekeelsussõnaraamatud: EÕS arssin; SÕS arssin, -a; arssinane, -se /halg/ jne. Praegu on sõna murreteski vananemas.

аршúн 'arssin (= 0,711 m)' VES.

M i k k o l a BWS 80.

artell : KKI Räp Par (kalà) artteĭja ~ Räp Pi artsē·l 'noodaselts'; KKI Võn Piiris ä·rtsèl ~ artse·ĭ '8–10-meheline kalapüügiselts' ~ Võn Ahja artte·ĭ 'ühistöö vorm (näit. käsitöölistel)' (u.).

Varem on sõna tarvitusel olnud mitmel pool Eesti randadel, tähendades peamiselt noodaseltsi, kuhu kalurid liitusid töö paremaks organiseerimiseks ja paremate püügivahendite muretsemiseks. Põhja-Eestist on sellekohaseid andmeid: ES KV Koi kalamieste ařDe·ĭ ; Khn a·rkkgl (van.) ~ artteI (u.); arkli tüe 'ühine tükitöö'; KKI Tõs arkkel 'sama'. Nõukogude korra ajal on sõna saanud uue, hoopis laiema leviku, olles tuntud kogu eesti keelealal sotsialistlikel alustel vabatahtlikult liitunud tööliste v. talupoegade tootmisühingu nimetusena.

W i e d e m a n n EWb *artel G. arteli, artli 'Artel (russ.), Compagnieschaft'; *artelʹtshik G. artelʹtshiku 'Artelschtschik; EÕS artéll; artelʹnik 'artelli kaasliige'; vt. ka SÕS artéll, –telʹli jne.

арте́ль 'artell' VES; арте́ль 'товарищество за круговой порукой, братство, где все за одного, один за всех; дружина, согласс община, общество ... для общего хозяйства и особенно пищи, также для работы сообща и раздела заработков, за вычетом расходов, прогула итп.' D a l. Vt. II ptk. § 23.

M i k k o l a BWS 79; K a l i m a SpS 83.

astaskid : Se Lõk pl. oštaski? ~ Se Tona cštatski? 'kollasest parknahast, õmmeldud tallaga sõõrsaapad (mida valmistati eriti Ostaškovis)'; KKI Vas; Räp Kah aštatʹski?; KKI Räp Fri pl. aštatsę?; KKI Plv Koi aštatski sáppa?.

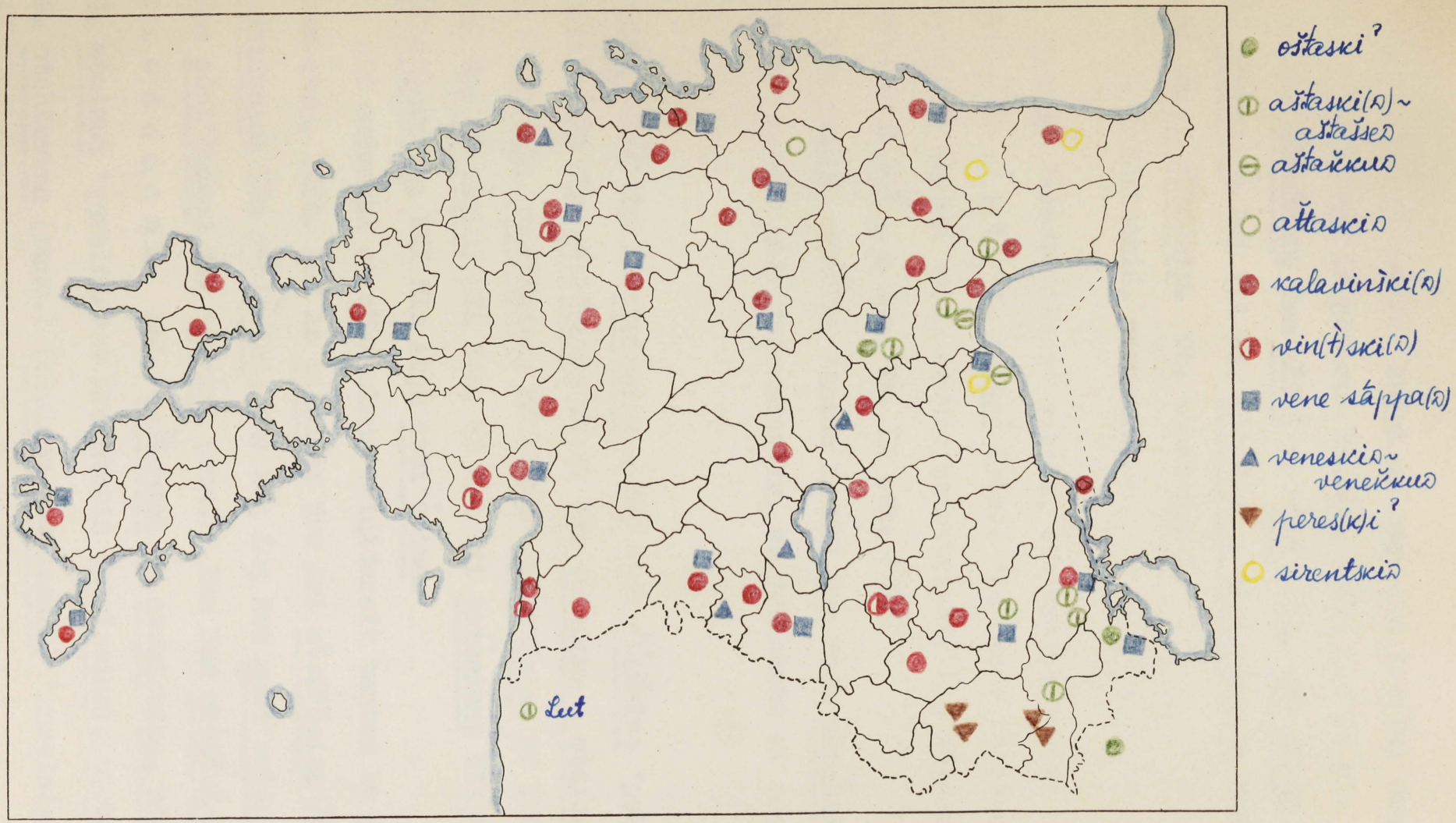

kaart nr. 2

astaskid ~ kalavinskid ~ pereskid

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 4140 3000

Eelmistele lähedasel kujul on kutsutud taolisi saapaid KKI andmeil kogu idapoolses Eestis, näit. Kod Sa pl. aštaĭkad ~ Kod As aštaĭkuD; Trm aštak g. -ĭki ~ pl. aštaskiD; Iis Tud pl. aštaskiD; Lai Vil pl. aštašseD ~ otsta'ìvkiD; Kad Tõu vene sõppa aĭtaskiD. Vt. kaart nr. 2.

Vrd. kalavinskid, pereskid.

осташи́ 'сапоги белого товара, кои шьются вокруг Осташкова, Тверск. гб. D a l ; осташи́ (обл.) 'сапоги с голенищами, сделанные из грубой коки, обычно некрашенной. (По названию г. Осташкова)'. **U š a k o v.** Vt. II ptk. § 86.

Kohanimest Ostaškov lähtub ka KKI Räp Meek oštašsi /seĭm/ 'ankru- v. muu köie jatkamisviis, et jatkukoht ei saaks jäme'.

atsissina : KKI Räp Ha atsìssina ~ Räp Meek tsiššina 'puhastatud viin'; KKI Rõu aĭtsišsìna; ES KV Kan tsissina ~ otsissinõ; KKI Võn Ahja atsi'ššina; ES KV Puh aktsi'ššin; MT 186, 12 Hel Koo aĭtsìssin; EKA 356, 72 Hel Lii tsìssina; KKI Krk Mur aĭtsi'ssinĭka; KKI Hls Abja atsi'ssina.

KKI andmetel on sõna olnud laialdaselt tuntud ka põhja-e. murretes, näit. Kod As siššina; Trm Avi aĭtsi'ššin; Äks Raig arsistsin; KJn aĭtsišsina; Vai Ut; Lüg Reo atsi'ssina; VJg Roe aššiʻššina; Tor atsìsna (van.); Kse Nur altsĭsina (hrv.). W i e d e m a n n EWb *atsishina G. atshishina, atsisna G. atsisna 'gereinigter Branntwein (atsissina); otshissina G. otshissina (russ.) (atsisna, atsissina) 'gereinigter Branntwein'.

очи́щенное s. 'puhastatud viin, siska' VES; очи́щенное вино 'пропущенное сквозь уголь, чем отымается пригарь' D a l.

atskoo : KKI Vas Tsii at̆skō* 'teat. kaardimäng, kakskümmendüks'. Sõna on registreeritud ainult ühest kohast, kuid eesti rahvalikus kõnekeeles on see samal kujul üldiselt tuntud.

очко́ 'silm (mängukaartidel); kakskümmendüks, kaardimäng' VES; очко́ 'азартная карточная игра, то же, что двадцать одно' (простореч.) U š a k o v .

atstahvku : KKI Se Vrh /antti/ atstāfka ~ Se Sats /lašti/ atstaȟvkahe 'erustati, vabastati kroonuteenistusest'; KKI Vas Siks /lät̆s/ atstāvkahe 'läks erru'; MT 181, 12 Räp Vil at̀stauhka pilet̆ 'demobiliseerimistõend'; KKI Räp Pi at̆stahfka pâl olę̆ma (nlj.); KKI Plv Ala at̀stāvik̀ 'demobiliseerimistõend'; KKI Rõu at̀stāhvku pāle sāma 'vabanema (sõjaväeteenistusest)'; KKI Har Mõn atstauȟki 'sõjaväest vabanenud soldat'; KKI Krl atstaȟku /las̀t solDat̆/; KKI San Lau atstahku /solDat̆/; KKI Ote Nüp at̀stahVku /mees/; KKI Trv Pik at̀stahVka (~ otstavku) /sol̀Dań/; KKI Krk at̀staȟk sol̀Dań; KKI Pst Kir antti at́stahVku 'demobiliseeriti, vabastati sõjaväeteenistusest'.

Kroonuteenistusest vabanenud tsaariaegsete soldatitega on sõna levinud üle kogu maa, esinedes murdeti väga mitmekesisel häälikulisel kujul. W i e d e m a n n EWb *atstahwka G. atstahwka 'Abschied'; atstahwku od. atstawi-sol-

dat 'verabschiedeter Soldat'; otstawki-soldat (SO); wastahku-soldat. Praegu on sõna eesti keeles juba vananenud.

отста́вка 'eru'; в отставке 'erus'; выйти в отставку 'erru minema'; дать отставку 'erusse saatma, erustama' VES; отста́вка (устар.) 'окончательное увольнение со службы' U š a k o v .

audakei vt. oudakei.

baaba vt. paaba.

balnitsa vt. palnitsa.

banka : KKI Se Her bāŋkka ~ pānkkà 'plekk-karp, (klaas-)purk'.

ба́нка 'purk; (plekk)toos' VES.

batjuska : Se Katš bầtjuska ~ Se Lõk pātska 'isake, preester'; MT 330, 35 Se Tona pātsuska; H II 61, 95 Se patüskakõnõ ~ 547 paatska; AES 164, 3 Se Sats batʲUška 'vankritelje osa, kuhu kinnituvad rungad'; KKI Plv patskà 'vene õigeusu preester' (halv.); MT 385, 40 Rõu Tsoo pattuška 'vene õigeusu preester'; ES KV Urv pattuska. W i e d e m a n n EWb patska (russ. батюшка?), harja-patska 'russischer Bürstenhändler' (I).

ба́тюшка 'isake; õigeusu preester; vennas' VES; ба́тюшка 'почтительное название отца и священника' ба́тька простор. 'отец и священник' CPa; ба́тька, ба́тько; ба́чка, ба́чкя, ба́тюш, ба́тюшка 'тятя, тятенька, тятька' D a l . Vt. II ptk. § 23.

batska vt. batjuska.

bees vt. pees.

beluuga : KKI Se Lepa peeū'ga 'teat. suur kala'. EÕS beluuga (krõmpsluuline kala: Huso huso). ∫ белу́га zool. 'beluuga (suurim tuurlaste esindaja)' VES.

bensiin : AES 164, 3 Se Sats bi'ńzīn; KKI Se Värs piňDźiń ~ Se Vilo piňDZèń ~ Se Lõk piňˏDZîĺ 'bensiin'.

Häälikulise kuju järgi otsustades on sõna setu murrakus kindlasti vene kõnekeelest mõjustatud.

бензи́н 'bensiin' VES. Vt. II ptk. § 22, 52.

bentska : KKI Vas Jee peñtska 'bensiiniga tulemasin'.

Nagu see ese ise on uueaegne, nii on ka selle nimetus kõige hilisemaid laene. Vene keeleski on sõna uusmoodustis, mida vanemad sõnaraamatud loomulikult ei saa tunda.

бензи́нка (разг.) 'нагревательный прибор, в к-ром в качестве горючего применяется бензин' U š a k o v .

blesjan : KKI Se Vrh bleǯjàn pl. bleǯjanǎ? ~ nârkašš 'ahv'.

обезья́на 'ahv, pärdik' VES.

On huvitav märkida, et sama sõna on vene keelest laenatud mitmetesse soome-ugri keeltesse häälikuliselt setu sõnale lähedasel kujul. J. Kalima esitab vepsa oblesjan, aunuse

obléZjan, komi öbleŹana, mille põhjal ta järeldab, et laenu aluseks ei saa olla vene kirjakeelne обезьяна , vaid tingimata oletatav murdeline kuju *obleŹjana (vt. J. K a l i m a, "Über die Bedeutung der finnisch-ugrischen Sprachforschung für die russische Dialektologie", SUST LXVII 1933, lk. 152). Et l-elemendiga vorm on vene murretes tõepoolest olemas, tõendab Trm Raja (vn.) əblą́źjà·nə 'ahv'. Dali sõnaraamatu alguses lk. XLIX leiduvas vene murrete ülevaates on toodud pihkva murdele omase sõnana облизьяна . Setu murrakusse ja põhjapoolsetesse sugukeeltesse laenatud kujud näitavad, et l-ainesega vorm peab olema loode-vene murretes üsnagi laia levikuga.

bliin vt. pliin.

bolnitsa vt. palnitsa.

boorna vt. poorna(päev).

brat : KKI Se Her bràt 'mgi kiilsõna': kaŧàmehe bràt męìstva kuìs kazìv 'kalamehed juba teavad, kuidas on kasulik' ~ Se Lõk prāt; KT 75, 1 Se lääõss prat kiäkḱe jaaniüüüse magama 'jaaniöösel ei läinud keegi magama'; KKI Se Vilo pl. pratóḱkęsE? 'vennike' (nlj.).

брат 'vend, veli'; pl. 'vennaksed, velised' VES.

Ka vene kõnekeeles onбрат kiilsõnana täiesti harilik.

broog vt. proog.

bukva vt. puukva

bulka : KKI Se Her būłkka 'sai'; AES 164, 3 Se Sats buлk̆ki; KKI IV 491 Se Tona puulka.

бу́лка '(pagari)sai (vastand naelasaiale)' VES; бу́лка 'паленица, общее название пшеничного хлеба' D a l.

bõkk vt. põkk.

bõtto : KKI Se Värs bi̯ìtto 'justkui, nagu' : bi̯ìtto sat̆tàs 'justkui (vist) sajab'; bi̯ĭttak̆ kui üldäs 'vist öeldakse ...'

бу́дто, бу́дтобы 'nagu, just kui' VES; бу́дто, бу́дтобы 'что,якобы', запд. 'нибы,нибыто' D a l; venes murdeti ka бытто K o l o s s o v , Обзор ~~бытто~~ , lk. 87; ERA, Vene 10, 81 Vidovitši быдто.; VS Ragozino bī̯ittю.

davai : KKI Se Värs davaì' 'ergutushüüe, umb. 'las käia!'.

дава́й 'ну ка, а ну, станем, будем, начнем, сделаем то и то' D a l.

deeda vt. teeda

deela : KKI Se Her dⁱēłà 'asi, tegu' : ołę̯ ęi tū̯st dⁱēłat̆tęgĭ ~ ołę̯ ęi tū̯ga às̆jagĭ; H II 61, 600 Se tõõne teela '(hoopis) teine asi'; Rõu Rõ tēlà : sjō um̄ ki̯ik̆ męiZníGi tēlà, tū sęDà 'see on kõik mõisnike tegu, see sõda'.

де́ло 'tegu, töö; asi, lugu; asjalugu; asjandus' VES.

denštšik vt. tentsik.

deputaat : Se Lõk ti'ppuDâ:t' 'rahvasaadik, deputaat' (u., hrl.); Se Koss külä ti'ppuDât' 'külanõukogu saadik'.

депутáт 'deputaat, (valijate) saadik, rahvasaadik' VES.

dessatin vt. tessatin.

diakon : Se Unk djäkkàn; KKI Se Vrs tsäŭkkàn; KT 74, 13 Se tääkkan; H II 61, 196 Se diakon; KKI Se Sats d^{j}iakkan' ~ Se Vilo tiakkan 'abivaimulik, vene õigeusu kiriku köster'.

Koos vene õigeusuga on sõna saanud tuttavaks mitmel pool mujalgi eesti murretes, näit. KKI Krk Ain tĭjakkon; Juu Too tia'kkôn; KKI Ris Vil tiàkkon.

Vrd. tätsok.

дья́кон (диа́кон) 'diakon (abivaimulik, preestri abiline)' VES. Vt. II ptk. § 23.

djäkkan vt. diakon.

donnits : KKI Se Sats doñnits ~ torñits 'külmanud maa, maapõhi'.

до́нник 'mulla- v. maapõhi; põhjajää' VES; до́нник 'подпочва, исподняя почва, слой под пахатным, растительным слоем' D a l ; до́нник 'слой земли, лежащий под верхним слоем 'Псков.: Твер. Осташ. Д о п .

Setu sõnakuju eeldab tsa-lõpulist lähtevormi, mis kohalikes vene murrakutes on ka tõepoolest olemas, nagu seda näi-

tab Piirissaare дóнница 'мерзлая почва, залитая водой'(Межа) K u z n e t s o v PC.

Variandis tormits on tegemist vist juhusliku häälikulise kõrvalekaldumisega.

druŽina vt. trusin.

druuška vt. truuska.

eevo : KKI Se Her ⁱēvò ~ Se Vas ēvo 'ennäe, vaata, näe'.

эва interj., lhtrk. 'ennäe, ets kae!, vaat mis!, kas sa näed!; éва interj. 'ennäe!, vaat!' VES.

ermon, ermul vt. jermol.

ersatama : KKI Se Küll eřZaťtama 'mitte paigal püsima, rahutult istuma, nihelema'.

ёрзать kõnek. 'rahutult istuma v. liikuma, kihelema, rübelema' VES; ёрзать и ерзать 'ползать, не сидеть спокойно, шевелиться на одном месте' CPA; ерзы́кать нск. ползать сидя, подвигаться ползком сидя или на коленках, волочиться' D a l.

eta : KKI Se Vrs eťtā 'imestushüüatus' : eťtā tsūDā! 'vaat kus on ime!'; Se Rad voť ê·ťtaťtâ'! 'kinnitav ütlus jutu lõpuks'. Samasse kuulub arvatavasti ka KKI Se Lõk edo 'näe kus, vaat', mis esineb ka rahvalaulus: SL III 440, 1 Se Tona Lihavõte, armas aigu, ... Edo iks ammu oodetu, Edo kavva hoolitu; KKI Plv Ad eťtà priuhkà 'näe, kõht' (nlj., hrv.).

э́тот, э́та, э́то pl. э́ти 'see (siin)' VES.

feršal vt. verssel.

fitser : Se Koss n. sg. fiťsęra; KKI Se Värs fiťsęŕ g. fiťsęra 'ohvitser'; uňdęŕfiťsęŕ 'allohvitser'; SL II 265, 2 Se Kolov Eka vii-is sa kolka kohtuhe, vii-is viert vitsera mano (rhvl.).

офицéр 'ohvitser' VES. Esimese rõhutu silbi vokaali kadu on tuntud juba kohalikes vene murretes. Vt. II ptk. § 104.

fufaika : Se Vilo kufai'kka; ES KV Se Värs ufaika 'vattkuub'; ES KV Vas Or puhvaika; Rõu Pl pu'ȟvai'kka; ES KV Kan puhvaika ~ vuvaika; KKI Võn vuhvai'kka; ES KV Võn Ahja hvuhvaika; ES KV Rõn Kir vuhvai'ka; ES KV San Puka pvuhvaika; ES KV Puh vuhfaika ~ kuňvai'ǩka ~ uhvai'ǩka; ES KV Hel Rii puhvaika ~ puhka ~ Hel Pik vuvai'ka ~ kuvai'ka ~ puvai'ka ~ suvai'ka; ES KV Krk vuhvai'ka; ES KV Hls Pen vufaika ~ pufaika.

See uus, nõukogudeaegne laensõna on koos vastava praktilise riietusesemega levinud äärmiselt kiiresti üle kogu maa. Teatav traditsioon võis sellel olla juba Esimese maailmasõja ajast, mil esmakordselt tutvuti selliste tikitud vateeritud ülikondadega. Setu murrakus esinevatel variantidel võib olla ka otseseid kokkupuuteid vastavate vene murdekujudega. Üldiselt tuttavaks on aga sõna saanud just viimase kümnekonna aasta jooksul.

фуфáйка 'kampsun, kootud vest' VES; куфáйка нвг. 'род женской куртки, коротайки, фуфайки; фуфáйка 'короткая, теп-

лая поддевка, байковая, вязаная шерстяная, либо стеганая ипр.' D a l ; куфа́йка 'коротенькое женское платье, в роде курточки' Новгор. д о п.

Häälikuliselt eesti keelele võõrast sõna on mitmeti püütud mugandada eesti foneetikaga. Et laenamine on toimunud alles hiljuti, pole sõna suutnud veel stabiliseeruda ja erineb seepärast tugevasti mitte ainult murrakuti, vaid ka isikuti. Niisama kirev pilt kui Lõuna-Eestis valitseb ka põhja-e. murretes.

fuuter vt. huutor.

garatskoi : MT 181, 14 Räp karatskoì 'tsaariaegne linnakool'.

городско́й 'linna-, linlik-'; городское-училище 'linnakool (neljaklassiline algkool linnades tsaariajal)' VES. Nimetus oli omal ajal eesti kõnekeeles üldiselt tarvitusel.

general : Se Sap i'ňnerāt g. -a ~ Se Kee i'ňnarāt 'kindral'.

генера́л 'kindral' VES; vene murretes ka женера́л A v a n e s s o v СРД 163; женерал S o b o l e v s k i, Лекции, lk. 126; ERA 10, 142 Ussadiščše женняра́л. Vt. II ptk. § 7.

giira vt. kiira.

gimnaas : KKI Se Her ill. kimnā'Źi kûlí (u.) ~ suùrDe kuùlí (van.) 'gümnaasium' ~ Se Vrs pl. kimnāŽija kōlí?; KKI Vas Siks kimnāZia kûl'.

Häälikuliselt vene sõnast mõjustatud on ka W i e d e m a n n i EWb-s leiduv kimnāZium G. kimnāZiumi 'Gymnasium', mis XIX sajandil oli tarvitusel eesti kirjakeeles.

гимна́зия 'gümnaasium' VES.

gimnasist : KKI Se Vilo g. sg. kimnasista 'gümnaasiumiõpilane'.

гимнази́ст 'gümnasiast, gümnaasiumiõpilane' VES.

glitseriin : KKI Se Vilo klitserīn 'glütseriin'.

глицери́н 'glütseriin' VES.

Eesti kõnekeeles on sõna üldisemalt tarvitusel vene keelele toetuval häälikulisel kujul.

hadak vt. hodak.

hadima : KKI Har Mõn haDima 'käima, minema (eriti lapsele öeldult)': naKkà no haDima koDù põlę́ 'hakka nüüd minema kodu poole' (lastk.).

ходи́ть 'käima; kõndima' VES.

halat(ka) : KKI Se Vrs ha:lat 'preestrikuub'; Se Kolo halatka 'avar kuub'; KKI Se Mer halatka 'presendist vihmakuub', ES KV Vas Or halat 'mgi mantel'.

SÕS halatt, -lati (öökuub; kittel).

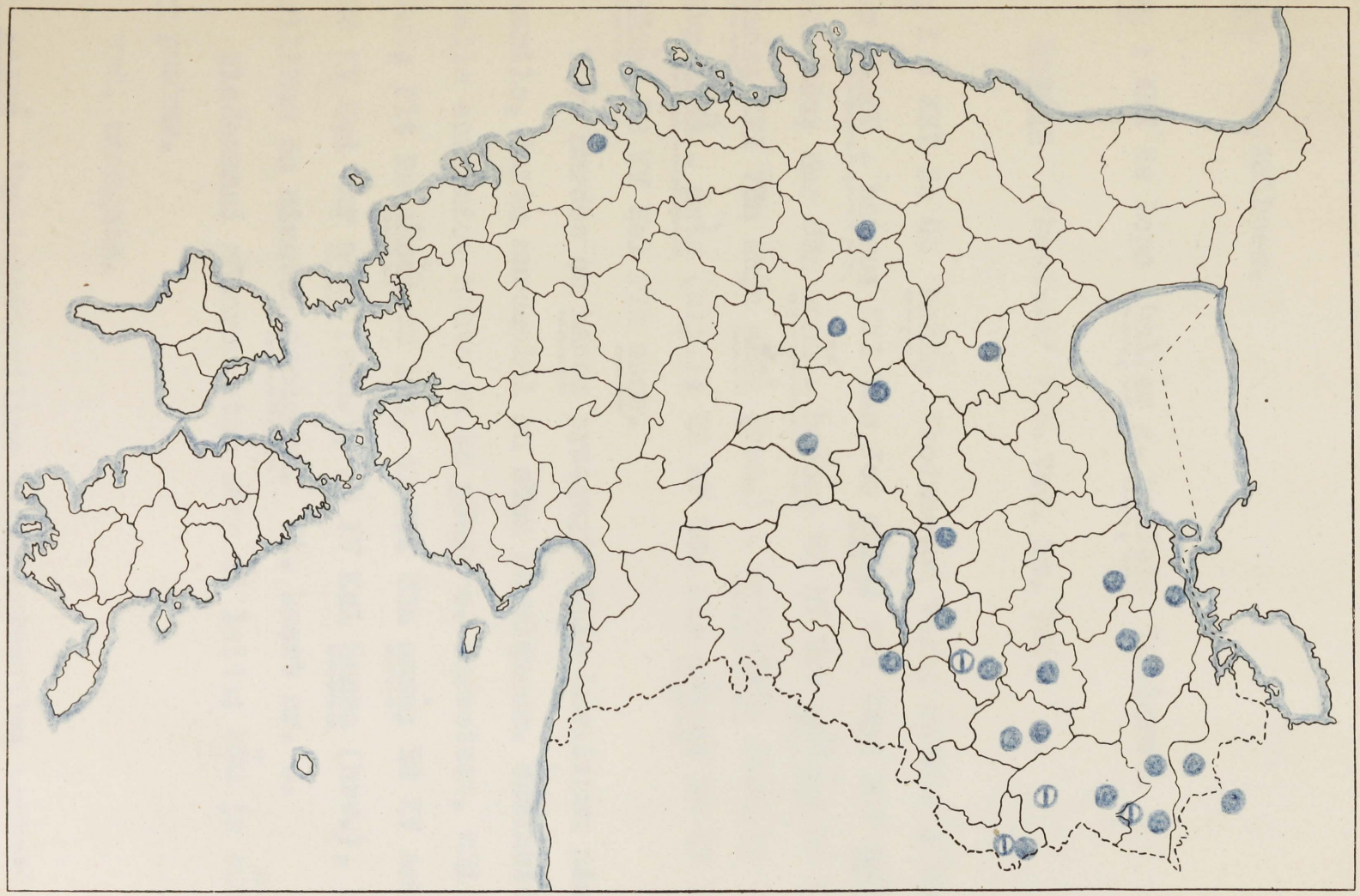

kaart nr. 3

hansa I

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 414o 3ooo

халáт , dim. халáтик 'halatt (mõnede idamaa rahvaste pikk avar kuub); pikk öö- e. hommikukuub e. -mantel; haige-kuub; kittel' VES; халáт 'крестьянский кафтан без перехвата, зипун, армяк' D a l.

halhoos vt. kolhoos.

haller : KKI Se Lepa haľlèr g. haľlera 'koolera'.

холéра 'koolera' VES. Vrd. lk. 383.

hansa I : KKI Se Ob haňžə̂ 'koduaetud viin, puskar'; ES KV Vas Or hansä ~ hanss; KKI Vas Jee aňžà; KKI Räp; Plv haňžà; KKI Rõu; Har Mõn hanš ~ haňžà; ES KV Urv anťsà; ES KV Kan hańs; KKI Võn Ahja aňžà (van.) ~ sa'maťkõn (hrl.); KKI Ote Nüp aňžà ~ ants (nlj.); ES KV Rõn Kir ańdsa; ES KV Puh aňžà; ES KV Hel Pik ansa.

Võru murdes on hansa praegugi kõige harilikum nimetus puskarile, tartu murdealal on sõna haruldasem. Üksikuid teateid selle esinemise kohta on ka põhja- e. murretest, näit. KKI Lai; Plt Ru aňsà; MT 173, 43 Pil Mõn ansà; ES KV Amb hansà; ES KV Kei Har anžà (van.); ES KV Kul hansa (hrv.), kuid harilikum on nimetus samagonn. Vt. kaart nr. 3.

Wiedemanni sõnaraamatus sõna ei leidu; EÖS ja SÖS hanža = puskar.

Vrd. samagonn.

ханжá 'kollakavärviline hiina leivaviin; puskar' VES;

ханжа́ (простореч.) '1. китайская хлебная водка желтого цвета, ханшин. 2) Всякий суррогат алкогольных напиток' U š a k o v ; VS χanža 'денатурат'. Vt. II ptk. § 22.

hansa II : KKI Se Ob haňžâ rǫĭvàs 'jäme, labane voodilinariie'; ES KV Vas Or hansä ~ hanss 'puuvillane riie' (hrv., van.); Rõu Pl, Vil haňžà rǫĭvàs 'jäme, hõredakoeline (takune) riie'.

Vrd. фа́нза 'китачская шелковая материя в роде фуляра' Сибир. Д о п . Samuti ka D a l . Pihkva murdes leidub ka lähedasem vaste, näit. VS χanža. 'покупная материя, вроде миткаля'. Vt. II ptk. § 41.

hargirei vt. arhirei.

harjukene) : KKI Se Sats harô ~ haŕöǩkęnę ~ Se Vilo, Vrh haŕǫǩkęnę ~ Se Lepa haŕoǩkanę 'tuhkur, kärp'.

хорёк 'tuhkur, tõhk, haisev kärp'; хорь 'tuhkur, tõhk' VES; хорь и хорёк 'хищный зверок Mustela putorius' D a l . Vt. II ptk. § 21.

Eesti kirjakeelne tuhkur ning tõenäoliselt ka lõunaeestiline tõhk on samuti vene päritolu, kuuludes juba vanemate slaavi laenude hulka (< дъхорь). Vt. lähemalt V. K i p a r s k y , Tuhkuri 'vesikko' (mustela lutreola), "Virittäjä" 1949, nr. 1-2, lk. 58-69.

heitra vt. hiitra.

hermon vt. jermol

hiilka : KKI Vas Kor hīlkka 'trääs, pöidlaots sõrmede vahelt näidatult'.

фи́лька пск. твр. 'фига, шиш, кукиш' D a l.

hiitra : Se üldiselt hīt̀ra ~ hiit̀ra adj. 'kaval, tark' (hrl.); lisaks Se Värs 'keeruline, raske' : kevaga màeeda om hīt̀ra, ni rik̀kaga kohUt̀ kävvü? (kõnek. 'tugevaga on maadelda raske, samuti rikkaga kohut käia'); hīt̀rahe adv.: SL I 53, 1 Se Keeruh kaśvi iks keZiv kerigu külel, Hellä herneh hiitrahe (rhvl.); KKI Se Lõk pr. 3. p. sg. hīDrat̆tas̀ ~ hītrat̆tas̀ 'kauplema, hangeldama'; ES KV Vas Or heitra 'kergemeelne /inimene/'; KKI Lut Jaa hit̀ra 'kaval'; W i e d e m a n n EWb hītra G. hītra (d) 'närrisch, schnackisch, komisch'.

хи́трый 'kaval, keeruline' хитри́ть 'kavaldama, vembutama; kavalust tarvitama; VES põigendama, vigurdama' VES; хи́трый 'искусный, мудреный, изобретательный, самысловатый, затейливый.// Злостный, лукавый, коварный' D a l .

hiitrus : KKI Se Värs hīt̀rośt 'vigur, temp'. Selle kõrval ka eestipärase lõpuga: KKI Se Her p. sg. hīt̀ruist 'kavalus, tarkus'; KKI IV 929 Se Tona laja? kongo? lagipääh, hiitrusõ? hiussõh (rhvl.). Ka lutsi keelesaarel hit̀rus̀ g. hit̀ruzę.

хи́трость 'kavalus' VES. Vt. II ptk. § 125.

hodak : KKI Se Vas, Her hoDak̀ ~ h^{u}oDak̀ 'kergemeelne inimene, hulkur, joomar'; KKI Plv Ad haDak̀ 'kergemeelne inimene (eriti naine)'.

ходо́к '(tubli, väsimatu) jalakäija; külakäskjalg'; lhtrk. 'osav, hakkaja inimene' VES; хода́к или ходок 'кто много, хорошо, быстро или охотно ходит, легкий на-ногу, неутомимый на ходу' D a l ; ходо́к 'волокита, сластолюбец, Сибир. Д о п . Vt. IV ptk., lk. 226.

holop : KKI Se Lepa, Vrh hoɫop̆ g. hoɫòbi 'endisaegne mõisateener (täh. tuhmunud)' (van., hrv.) ~ Se Her 'kaardisoldat'; Se Ted kolop̆pit̀ mäŋ̆Gmä 'lollust tegema'. Tänapäeval on sõnal hoɫop̆ kogu setu murrakus kõige harilikum ja üldisem tähendus 'rumal, tohman, kohtlane inimene', millele lähedases tähenduses sõna on tuntud kogu võru murdes: KKI Vas Mau holop̆ g. -p̆pi 'vallatu'; KKI Räp Tool 'rumal, tohman'; KKI Plv Ad 'kerglane, sündsusetult käituv inimene' ~ Plv Moo 'lakard, joomar'; Rõu 'lollpea, tuuletallaja; üleannetu inimene'; KKI Har Mõn sa ajat̀ ni^{u} hoɫup̆pit̀ tak̆kàn 'sa ajad nagu lollust taga'; KKI Krl Kir olop̀ 'laisk'; KKI Urv Lin hoĺop̀ 'hooletu, üleannetu, sõnakuulmatu inimene'; T : KKI Võn Ahja oĺop̀ 'halvustavalt rumala inimese kohta' (van., hrv.); W i e d e m a n n EWb holop G. holopi (d) 'Tölpel'.

холо́п 'holopp (pärisori; ori); sunnismaine teener'; arh. 'soldat (kaardimängus)'; fig. 'orjameelne isik, roomaja' VES; холо́п 'крепкий земле и господину, дворовый, крепостной человек, либо купленный, раб'; холо́п или хлап в картах. 'валет' D a l.

Eesti murretes on toimunud tunduv tähenduse nihkumine, ainult setu murrakus on mõningal määral säilinud sõna põhitähendused. Vt. II ptk. § 39.

hooda vt. hoota.

hookus : KKI Se Her, Värs h^{u}ōk̆kUs̀ ~ Se Koss hōkkośt g. -i 'temp, vigur, kunsttükk'; Se Ted hōGośk 'sama': ta kęGę́ piDä sāntsit̀ hōGośkit̀ 'ta alati teeb vigureid, vigurdab'.

фо́кус 'hookuspookus, temp, kunsttükk' VES. Vt. II ptk. § 41.

hoortka : KKI Se Her h^{u}ōrtka 'ventilaatoriklaas, õhutamisklapp'.

фо́ртка - форточка 'õhuaken' VES; фо́ртка немц. 'дверка в окне, оконница, которая отворяется по себе' D a l ; хо́ртка 'вместо: фортка, дверь' Смол. Пороч. ООВС, VS Lezgi fo'rtkǫ = форточка.

hoos vt. kolhoos.

hoota : KKI Se üldiselt hōda ~ h^{u}ōt̆ta 'himu, tahtmine' (v. hrl.). Sellest on tuletatud ka eestilõpuline adverb h^{u}ōDast ~ hōttastę 'heameelega, meeleldi; isuga' (hrl.).

охо́та 'himu, tahtmine, lust' VES; охо́та 'желание, склонность, стремление' (разг.) U š a k o v . Vt. II ptk. § 104

hootka : KKI Se üldiselt h^{u}ōt̀ka (hrl.) ~ Se Vilo metateetiline oudak̆ (hrv., juh.) 'külakoosolek, vallakoosolek' (van.); EÕS shodka aj. = vene üliõpilaste üldkoosolek'.

схо́дка 'kokkutulek; miiting, koosolek' VES; схо́дка 'с'езд, сходбище, собранье домохозяев, стариков, от сотни по одному или по два, для обсужденья мирских нужд и порядков', D a l.

hootnik: KKI Se Vrh hōt̀ńik̀ pl. -ńik̆ka? 'himutseja, tahtja'; KKI Se Ob : ma ǫlę väeGa hōt̀ńik̀ tû Bäl̥e 'ma väga tahan seda'; MT 135, 48 Se Kost hōt̀nik̀ 'kütt, jahimees'; KKI Se Her aHvᵘòtńik̀. Paralleelselt laensõnaga on viimases tähenduses kasutusel ka eestilised küt́-jahimīš.

охо́тник 'kütt, jahiline' (s.); tahtja, vabatahtlik' VES; охо́тник 'любитель, у кого охота к чему, наклонность, любовь, страсть. Ловец, ловчий, стрелок, лесник, полевщик, кто стреляет дичь ...' Dal.

Se aHvᵘòtńik̀ lähtub vastavatest v-listest kujudest, näit. novgorodi murdes охвотник K o l o s s o v, Обзор , lk.200, samuti pihkva murdes охвота D a l lk. XLIX; ERA, Vene 8, 211 Ivanovo-Boloto ахво́тник .

hori vt. kari.

horm : KKI Se Her hᵘòr̀m p. sg. /sānest/ hᵘòrmu ~ hᵘòr̀mi ~ Se Vilo hòr̆m g. hor̆mì 'kuju, vorm'. Vene laen on kontamineerunud eesti kirja- ja ühiskeelest tuntud sõnaga vorm g. vormi. Viimasest tuletatud adjektiivi vormiline eeskujul on Se murrakus moodustatud adjektiiv, lähtudes vastavast vene laensõnast, näit. KKI Se Her tęgę tęzę hᵘormilítsę 'teeb teisekujulise, teistsuguse'.

фо́рма 'vorm, kuju; kujund' VES; фо́рма 'фигура, наружный вид, ураз, образ, очерк, или стать' D a l. Vt. II ptk. § 41.

hospod : Se Vilo hòspoḎ ~ Se Kee hòspaḎi; KKI Se Lõk hòspaḎĪkkẹnẹ 'issand! jumal!; jumalukene!' (hüüdsn.); Se Kee hòspaḎi pamī·ɬuì; KKI Se Lõk hospaḋi pamî·ɬujaǩkẹnẹ 'issand halasta!' (hüüdsn.).

господь, vok. го́споди 'Issand, jumal' VES; го́споди /ho/, междом. (разг.) 'восклицание, выражающее чувство удивления, неожиданности, досады' U š a k o v ; господи помилуй! 'Herr erbarme dich unser (meiner)' P a v l o v s k i .

hot : Se üldiselt hoť 'kasvõi, ehk küll'; SL II 415, 1 Se Kolov Hoť iks mie? jõi, juobnust jää-äs, Hoť mie? maidZi, maalẽ sata-as (rhvl.); KT 116, 1 Se hots rõivas veiigage jämme oḷḷ, enos siss kavvõst tuud näees 'kuigi riie vägagi jäme oli, ega siis kaugelt seda ei näinud'; KKI Vas Siks hoť 'kui, vahest; kuigi, ehkki'; KKI Lut hoťś 'ehkki'; W i e - d e m a n n EWb hoť (d) 'wenn auch'.

хоть konj. ja partikkel 'kasvõi, isegi'; хотя́ (хоть) konj. 'ehk küll, ehkki; kuigi, olgugi et' VES.

hudil : Se üldiselt huťťìl, hrl. mitm. hudiɬa? ~ huḎila? '(hobuse) suurauad' (hrl.); KKI Vas Ka huťtìl pl. huḎìlă? (hrv.).

уди́ло = удила́, -ди́л pl. '(hobuse) suurauad' VES; удило или мн. улила́, уди́льца D a l.

huhka vt. uhka.

huligaan : KKI Se Vrh pl. huĺugāna? 'suli, kelm'; KKI Har Mõn pl. uĺiǩkāni.

Eesti ühiskeeles üldiselt tuntud pejoratiivne sõna on murretes veel vähe tuttav. Üksikuid andmeid on ka põhja-e. idapoolsetest murretest: KKI Kod As kuĺiGan (hrv., u.); KKI Vai Ut uliGali. Samuti puudub sõna veel Wiedemanni sõnaraamatus. SÕS huligaan (kaabakas, suli), sellele lisaks terve rida tuletisi. Linnade kaudu on sõna tungimas ka maale.

хулига́н 'huligan, suli; ulak' VES; хулига́н, хулиганы 'жулики, нападающие толпами на людей' D a l ; хулига́н 'тот, кто занимается хулиганством' U š a k o v . Vene keeles on sõna inglise päritolu (← hooligan), olles algselt pärisnimi.

hunar vt. vannar.

huratnik vt. urädnik.

hurjet, hurju, hurlet, hurletama, hurlu vt. vurle.

hutil vt. hudil.

huutor : Se Lõk hūťtę̀ŕ g. -i ~ hūdęŕi ~ hūťtoŕi ~ Se Koss fūťtę̀ŕ g. -i 'üksiktalu väljaspool külamaid, krunditalu' (van., hrv.). Tänapäeval kuulub mõiste ja seda tähistav sõna juba minevikku.

хутор 'talu, talund; väike mõis, abikarjamõis' VES; хýтор 'пустошная-усадьба, отводная усадебка, отдельный дом, изба с ухожами, со скотом и сельском хозяйством' D a l ; хýтор 'обособленный земельный участок с усадьбой владельца' U š a k o v. Setu f-iline variant lähtub vene murdelisest kujust фýтор A v a n e s s o v OPJ. 126; EKA 546, 7 Lezgi fu'tôr.

hvuhvaika vt. fufaika.

härmik vt. ärmak.

härmun vt. jermol.

igratama : KKI Se Lõk; Vas Kor iGraŧta(m̃)ma 'hullama, jandama; mitte paigal püsima, nihelema'; KKI Räp Jaa Iraŧtama 'pöörlema'; Rõu Hu iGraŧtaṁma 'siplema, rahutult istuma'; AES 93, 59 Rõu 'valu pärast liigutama'; KKI Urv Oe iGraŧtama 'hullama, kõditama' (hrv.); KKI Võn Ahja 'mitte paigal püsima' (van.); KKI Kam 'edvistama, kehaliikmetega vigurdama'.

Samades murrakutes (KKI andmeil Vas, Räp, Plv, Võn, Kam) on sõnal veel teine tähendus 'uuristama /auku/; /saladust/ välja uurima' ning W i e d e m a n n i EWb tunneb veel muidki tähendusi: igratama (d) (iõratama) 'leise rieseln'; igratsema (d) 'schaukeln, schwanken'; igratus G. igratuZe (d) 'leises Rieseln (von einem kleinen Wasser)'. Juba XVIII saj. esimeselt poolelt pärinevas C l a r e käsikirjalises lõuna-e. sõnaraamatus M.A. 34, 139 iggratsema 'schaukeln'; H u p e l ESbH II, lk.52 iggratsema 'schaukeln, wackeln' Rg.

Vene keelest leiame enam-vähem lähedasi vasteid ainult esimesele tähendusrühmale, kuna teisi tähendusi vene keel ei näi tundvat.

игра́ть 'mängima; mänglema' VES; игра́ть 'шутить, тешиться, веселиться, забавляться, проводить время, потехой, заниматься чем для забавы, от скуки, безделья;// мелькать, шевелиться туда-сюда' D a l.

Vene laensõna on eesti murretes nähtavasti nii hääliku-liselt kui tähenduslikult segunenud kõlalt lähedaste läti sõnadega. Vrd. ìerakt 'eingraben; anfangen zu graben; hineinwühlen' ja ieriẽtẽt 'hinein-, hereinfliessen; zufliessen (von der Milch in der Brust, im Euter)' M ü h l e n b a c h LDW. Pikavokaalsed vormid on ilmselt läti keelest.

igruts : KKI Se Vilo igruts, pl. igruDźa? 'mardisanditaoliselt maskeeritud inimesed, kes käisid talvel enne "maasselitsa" mööda küla nalja tegemas' (van.); E 58541/2 Se igruse ilo ~ vojevooda 'teat. jõulumäng, milles osalised end ära maskeerivad'; KKI Räp Meh iGreѕ 'ühine võrgukudumisõhtu, külanoorte kogunemine, kus ka lauldakse ja mängitakse (hrv., tuntud rohkem venelastelt) ~ ehä (hrl.).

Teateid ka P.-Eestist: KKI Vai Kut ikraѕ 'simman, maskeraad'; KKI Jõe R Kal iGrits 'noorte kooskäimine jõulude ajal lõbutsemas ja mängimas'; KKI Jür Pa iGrits 'teat. venelaste mäng'.

и́гры, и́грища 'народные сборища, сходбища, для забавы, увеселенья; скачки, ратоборства; представленья разного рода, для потехи'. Игрище посиделки, вечерки, особ. святочные' ниж. смл.

игри́ща пск. молодица, девка, которая поет на игрище, на вечеринке' D a l ; ERA, Vene 10, 442 Velje игрищы 'гулянья на святках'; ERA, Vene 9, 109/12 Tallova игрища 'jõuluaegne guljänje, kus osalised end ära maskeerivad'.

iiratama vt. igratama.

ilja : KKI Se Lõk pühä ìĭjä mürĭstäs (äikese puhul); KT 75, 101 Se iĭĭjäpäiv 'teat. kirikutähtpäev 20. VII'.

Илья́, Ильин-день '20 июля' D a l ; Ильи́н день (перк.) 'у православных - праздник пророка Илии (20 июля ст. стиля) управляющего, по мифологическим представлениям, громами U š a k o v .

ilkandra(päev) : ERA II 209, 321 Se Roo ilkandrapäiv; ERA II 209, 246 Se Lõk ilkandra 'teat. kirikutähtpäev 24. IX püha Nikandri mälestuseks'.

ERA, Vene 15, 487 Kulje Никандр ; ERA, Vene 14, 470 Glasovo Никандр ; ERA, Vene 15, 173/4 Ljubnitsa Лекандра Пустынник ; ERA, Vene 14, 454 Kiršino Лякандра пустынный 'pühak Nikander, kelle mälestuspäev on 24. IX'.

Setu metateetilise sõnakuju aluseks on olnud vene murdelised variandid Ликандр ~ Лекандра.

isvostsik : KKI Se Her izvošsìk ~ Se Hel izvõ'stsìk 'voorimees' (hrv.) ~ võrìmìs (hrl.); KKI Har Mõn isvoštsìk g. -Gu (hrv.); KKI San Lau vošsìk g. -ĭku 'sama'.

Sõna on olnud tuntud ka mitmel pool põhja-e. murretes, nii KKI Kod As isvoššik (van.); KKI Jõh Kaa isvostsikka; KKI Lüg Reo isvossik; V i l b a s t e Kuu isvoššik; ES KV Kei isvošsik 'linnavoorimees'. W i e d e m a n n EWb *Īžwosik G. Īžwosiku 'Fuhrmann, Droschkenführer'.

Praegu on sõna eesti murretes haruldane, kuid XIX sajandil oli see tarvitusel ajakirjanduseski: PP 1877, lk. 274 ... ja iswosnikute (woorimeeste) aru on üks kolmandik wähemaks jäänud.

извóзчик 'voorimees; küüdimees' VES.

ivanangel vt. angelja.

ivanoskorovna : Se Vilo ivā'noskorovna ~ Se Lõk ivā'noskorona ~ Se Tona i'vanoskorona; KT 75, 102 Se ivanosgorona 'teat. vene õigeusu kiriku tähtpäev augusti lõpul, nn. pâraGomiZe päiv'.

H, R 9, 14 Se Иван скоромный '29. Aug. Johannis Enthauptung'. Setumurrakulised variandid eeldavad lähtumist kujust *Иван скоровный , mille esinemine vene murretes on täiesti võimalik. Vrd. скорóмный , прс-пош. скоровный пртвоплжн. постный;// скоромный влд.-квр. говор.вм. постный D a l. Vene keeles on selle kirikupüha nimetus harilikult Иван сухой или постный '29 авг., день Усекн. главы Предтечи' D a l.

jaakar : KKI Se Her, Vrh jāk̆kàŕ g. -i ~ Se Sats jāgę̀ŕ g. -i ~ Se Vrs n. sg. jā̀kre ~ Se Lepa jâgri 'ankur' (v. hrl.); '5--haruline rauast riist kalaõngitsemiseks, lutsumänd'; KKI Räp Meek n. sg. jā̀kre; MT 181, 11 Räp Vil n. sg. jā̀kri 'ankur'; ES KV Räp Kah jākkur g. -i 'sama'; KKI Plv Ad n. sg. jā̀kri 'otsiankur (näit. kaevu kukkunud pange otsimiseks)'; W i e d e m a n n EWb jākre G. jākre, jākri G. jākri (d) 'Anker'.

я́корь 'ankur' VES. Vt. II ptk. § 122.
M i k k o l a BWS 179; K a l i m a SpS 89.

jaam : Kogu Lõuna-Eestis: V, T, M jâm g. jāmà 'postijaam; raudteejaam'; KKI Vas Siks jāmaBoiš 'postipoiss'.

Postijaamade asutamisega XVI-XVII sajandil sai see tatari päritolu sõna vene keele kaudu kogu Eestis tuttavaks. Nii ka Põhja-Eestis hrl. jâm g. jāmà; KKI Kod As; Pil juàm g. juămà; KKI Vai; VNg n. sg. jā̀ma; KKI Ris jaòm g. jaŏmà; L ja S alal murrakuti jâm g. jāmà.

Eesti vanemates sõnaraamatutes sõna veel puudub, esimesena toob selle ~~ThorxHellexK~~ T h o r - H e l l e KA 1732.a. Tänapäeval on algne tähendus 'hobusepostijaam' keelest juba kadumas, kuid eesti sõnavara põhifondi kuuluva sõnana on jaam omandanud rohkeid uusi tähendusi ning seisab suure sõnapere eesotsas. Vt. SÕS, VÕS jaam.

ям (< trg) ajal. 'hobusepostijaam, küüdikoht' VES.
M i k k o l a BWS 179; K a l i m a SpS 89.

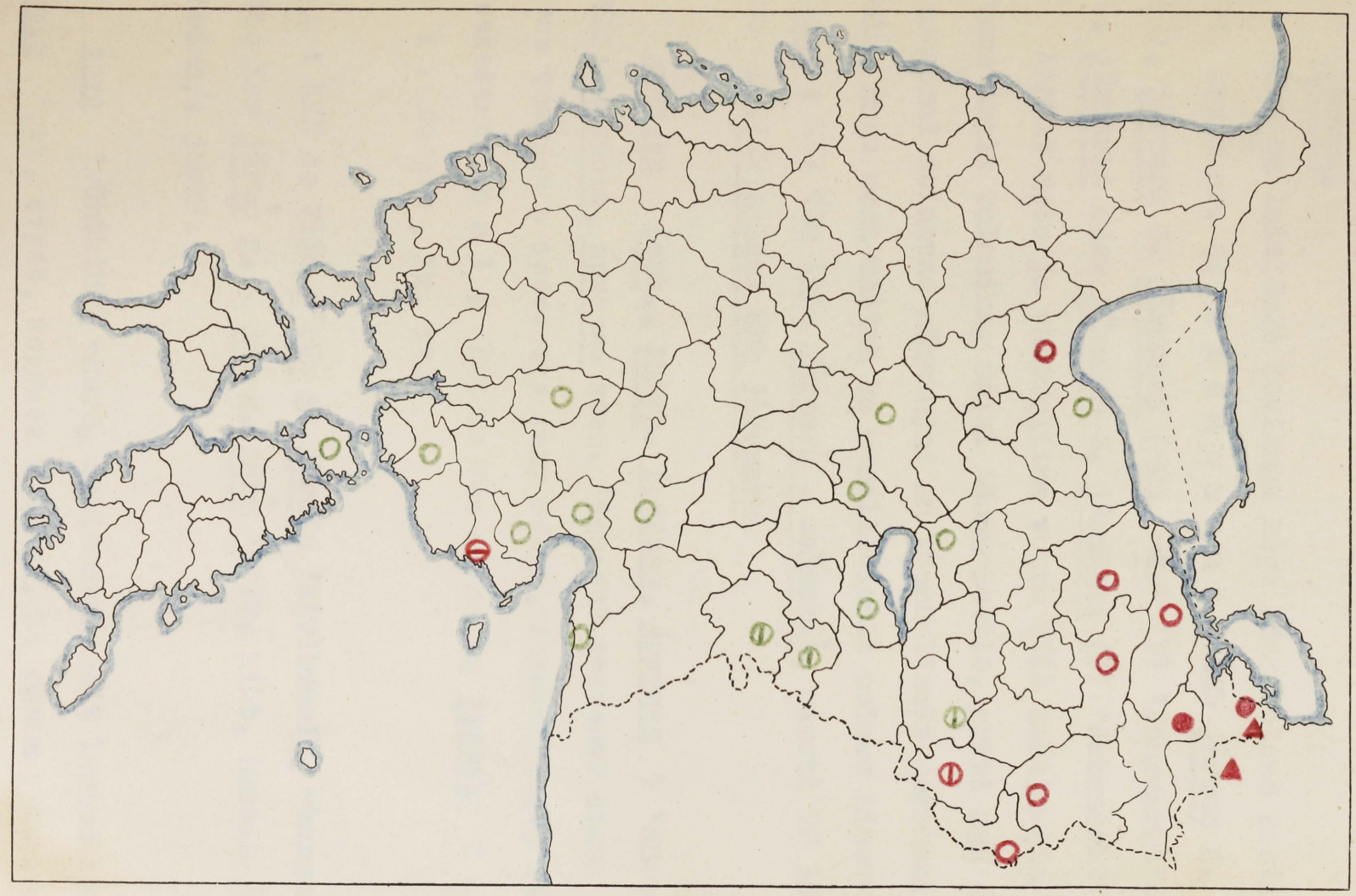

kaart nr. 4

jaarmark

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 4140 3000

jaar vt. jaarus.

jaarmark : KKI Se Sats jàrmaŋk ~ jàrmark ~ Se Her jārmaŋk (hrv.) ~ t̄āt̀ (hrl.); KKI Vas jārman 'laat, aastalaat'; ES KV Vas Or jarmark.

Sõna on laialdase levikuga kogu lõnapoolses Eestis; vt. kaart nr. 4. W i e d e m a n n EWb jārman G. jārmani (d), jārmark G. jārmarki (-ka, -ku) (P) 'Jahrmarkt'; jārmark G. jārmarki oder jārmärk G. jārmärki (P) 'Jahrmarkt'.

Ainult setu ja vastseliina vorme võib kahtluseta pidada vene poolt tulnuiks, mujal Lõuna-Eestis, eriti aga sellest kaugemal esinevad sõnakujud on tõenäoliselt germaani päritolu, nagu seda näitab ka paralleelselt esinev nimetus saksa laat : KKI Võn Ahja jârmark̀ ~ saksalāt̀, samuti FP 1857, lk. 35 ...fakfa-laat ehk jäärmark.

ярмарка (arh., lhtrk. ярманка, ярмонка) 'aastalaat' VES; ярмарка, ярмонка нем. 'большой торговый сьезд и привоз товаров в срочное в году время, годовой торг, длящийся неделями' D a l ; Pihkva Mda murrakus ярманка K a r i n s k i , Очерки , lk. 37.

jaarus : KKI Se Vilo jārùs g. jāruže 'kivihunnik, -kangur'; KKI Vas Kor jāruš̀ g. ~ jâr g. jārù 'hulk, kibt, hunnik /näit. heinu/; järk'.

ярус 'rõhtkiht, -kord, horisontaalselt laotud kord' VES; ярус 'ряд, строй, порядок в длину, по уровню; пласть, слой; каждый из рядов, лежащих один на или над другим' D a l.

jaas : KKI Se Küll, Sats jāź ~ jāzì kaлà 'teat. havi moodi kala'; A. Moora andmeil Võn Piiris äss 'sama'.

KKI Trm Loh jäs̄ (hrv.) ~ säĭnas̀ (hrl.).

язь 'säinas' VES; язь 'рыба Idus melanotus' D a l; язь (zool. Idus melanotus, auch Cyprinus rutilus) 'eine Art Karpfen' P a v l o v s k i .

jaavitama : KKI Se Vas, Her jāvíĭtta^{m}ma /üles̀/ 'üles andma /kedagi/; teadustama, teatama'; KKI V 111, 192 Se Tona Seo jäi‿ks mul jäävtämäldä?, unõhtu‿ks mul oppamalda?; KKI Vas Siks jāvĭttämä.

Sõna esineb K r e u t z w a l d i l, Sipelgas I, lk.40 ... feäl jäwitas ennaft wanna furm.

яви́ть , явлю́, я́вит arh. 'ilmutama; näitama, nähtavale tooma; osutama (милость кому-н.) ' VES; явля́ть, яви́ть, явливать 'казать, о(по)казывать, делать, явным, видным, ставить на вид; обнаруживать, из (прозы) являть; предъявлять, представлять' D a l .

jablik : ES KV Vas Or jablik 'õun' (hrv., van.); KKI Krl pl. jaBliGu? ~ jaBlik̆ku? 'õun; kartul';ES KV Urv joBlak̀ 'hapu, halb õun' (hrv.); ES KV San Puka jobluk g. -i 'metsiku õunapuu vili'; KKI Võn K.-V. jaBlik̀ ~ Võn Ras jaBlok̀ 'õun' (hrv., nlj.); ES KV Puh jaBlak̀ g. -k̆ku ~ jabluk g. -i 'õun' (hrv.); ES KV Hel Pik jõblak g. -u 'õun (van., hrv.); ES KV Hls Pen jablak ~ jabluk 'sama'; KKI Pst Kir jaBlak̀ 'halb, hapu õun'.

Erilist varjundit omava nimetusena, peamiselt kõva, hapu õuna kohta tarvitatult, on sõna registreeritud ka Põhja-Eestist, näit. KKI Kod jaBlak; ES KV Trm jablik g. -u; KKI Jõh jäBlaKkas (hrv.); KKI Ksi jaBlak; ES KV Plt jablik g. -a (hrv.); ES KV Kõp jabluk g. -a; ES KV Amb jablok g. -a; ES KV Kul jablokas jne.

яблоко (murd. яблок) 'õun' VES; яблоко 'плод дерева яблонь; яблоки, яблочки сиб. (где других яблок нет) или земляное-яблоко сев. вост. 'картофель, картошка' D a l.

Eesti murretes on sõna omandanud teat. deskriptiivse värvingu, ühtlasi on sõna lõpusilbi vokalismis tugevaid kõikumisi. Kujud jablak ~ jabluk toetuvad otse venekeelsele sõnale яблоко , kuid jablik on siirdunud eesti keeles väga produktiivse ik-sufiksiga tuletatud sõnade rühma.

jandav : KKI Vas Siks jaNDav g. -i 'vasknõu, milles pidudeks keedeti viina meega' (van.); KKI Plv 'mgi nõu, riist'. Siia kuulub tõenäoliselt ka KKI Võn K.-V. jant g. jaNDa 'puust leiliviskamisnõu'.

Eraldi eelmisest on sõna tuntud ka põhja-e. rannamurdes: KKI Hlj Kä jänDuv g.-a 'nõu, riist (üldse)'. Võimalik, et sama päritolu on ka KKI Trm Avi jän' g. jänni 'kolme jalaga, pealt kitsenev puunõu kalja, õlle valmistamiseks'.

ендова́ (яндова́) ajal. 'suur vask-joogikruus (Muinas--Venes)' VES; яндова́, ендова 'низкая, большая медная, луженая братина, с рыльцем, для пива, браги, меду; в ендове подают питья на пирах; ... Крестьяне зрвут ендовой и деревянную, высокую посудину, жбан, коновку' D a l; Vt. ka Z e l e n i n RV 110. Vt. II ptk. § 103.

jarmon vt. jermol.

jasli : KKI Se Vrh jāsli 'loomasõim'; ES KV Se Igr jasli; KKI Rõu Hu jasli 'sama' (v. hrv.).

Vrd. kravat, palat.

я́сли 'sõim (-me), (sööda) varbe' VES.

jedrona(kampsun) : Se Tona jedrona kampsun 'meestel poolsärgi all kantav valge, kirjatud poolvillane riietusese (rikkamatel)' (van.); KKI Se Vrs jädronakamšson ~ idrona-k.; KT 116 3 Se jedronakampson; KT 23, 34 Se edröna kampson.

Vrd. едре́ный, правильнее ядреный 'полный, здоровый, крепкий, матерый, плотный ... D a l.

Jegipta : KKI Se Vrh jehī·pta mā 'Egiptus' ~ Se Lepa metateetiline vorm jèpketti rahvas.

Египет -пта 'Egiptus' VES. Vt. II ptk. § 6.

jeibohu : KKI Se Lõk jèiBòh ~ jèibohu; Se Rad jeì·bo 'jumala eest (kinnitav ütlus)'.

ей-бо́гу 'jumala eest' VES; ей-бо́гу (разг. устар.) 'восклицание в знач. уверения' U š a k o v ; е́й-бо 'сокращ. ей Богу' Арханг. Холмог. Д о п.

jeraplaan vt. aeroplaan.

jermol : KKI Se Sats jàrmoл g. -i ~ jàrmoń ~ järmoń ~ hèrmòń ~ Se Vrh jařmòń g. -i ~ Se Her jermuòĺ g. jeřmolí ~ Se Ob eřmùĺ g. -i ~ Se Värs g. eřmelí 'lõõtspill, harmoonika'; MT 330, 71 Se Tona eřmòń g. -e; H II 61, 656 Se jõrmul; KKI Vas Jee jęřmùń ~ Vas Kor jęřmùĺ ~ jęřGà piĺ; KT 77, 30 Räp härrmuuń ~ lijtspilĺ; KKI Plv Vii härmoń ~ lętsa-piĺ; KKI Rõu häřmoń; Rõu Pl jęřGà.

Eesti kagumurrete häälikuliselt äärmiselt mitmekesised variandid lähevad tagasi vastavatele murdelistele erikujudele vene keeles: гармóнь lhtrk. 'lõõts- e. kortspill' VES; гармóнь (простореч.) 'То же, что гармоника' U š a k o v ; ермóлия, ермóлика, ермóния искаж. 'ручная гармоника' Dal; ермóлия искаж. 'гармония' Бобров. Ермоль Вят. ярмолия. Ермóния Петроз. Ермонь и гермóнь Вытег. Ермóнь и ярмóнь Моск. СВЯ; ЕКА 546, 26 Izborsk jarmoń, Vt. II ptk. § 6,72,74.

Vas ja Rõu jęřGà on arvatavasti teatav häälikuline ümberkujundus eelnimetatuist. Lõuna-e. läänepoolses osas ja põhja-e. murdes esinev hä'ȑmōnik̀ ~ ä'ȑmuonik̀ ~ ařmō'nik̆kaZ jt. tuginevad otseselt saksakeelsele kujule harmonika.

jobluk vt. jablik.

joos(ik) : KKI Se Vrh jōš ~ sît ~ Se Her jōśIk̀ ~ jōšk 'siil'; KKI Lut jōžik̀ g. -ga.

еж 'siil'; ежик dim. 'siilike' VES.

junn : KKI Se üldiselt juń ~ jùň g. juňńI ~ joń 'teat. kala,

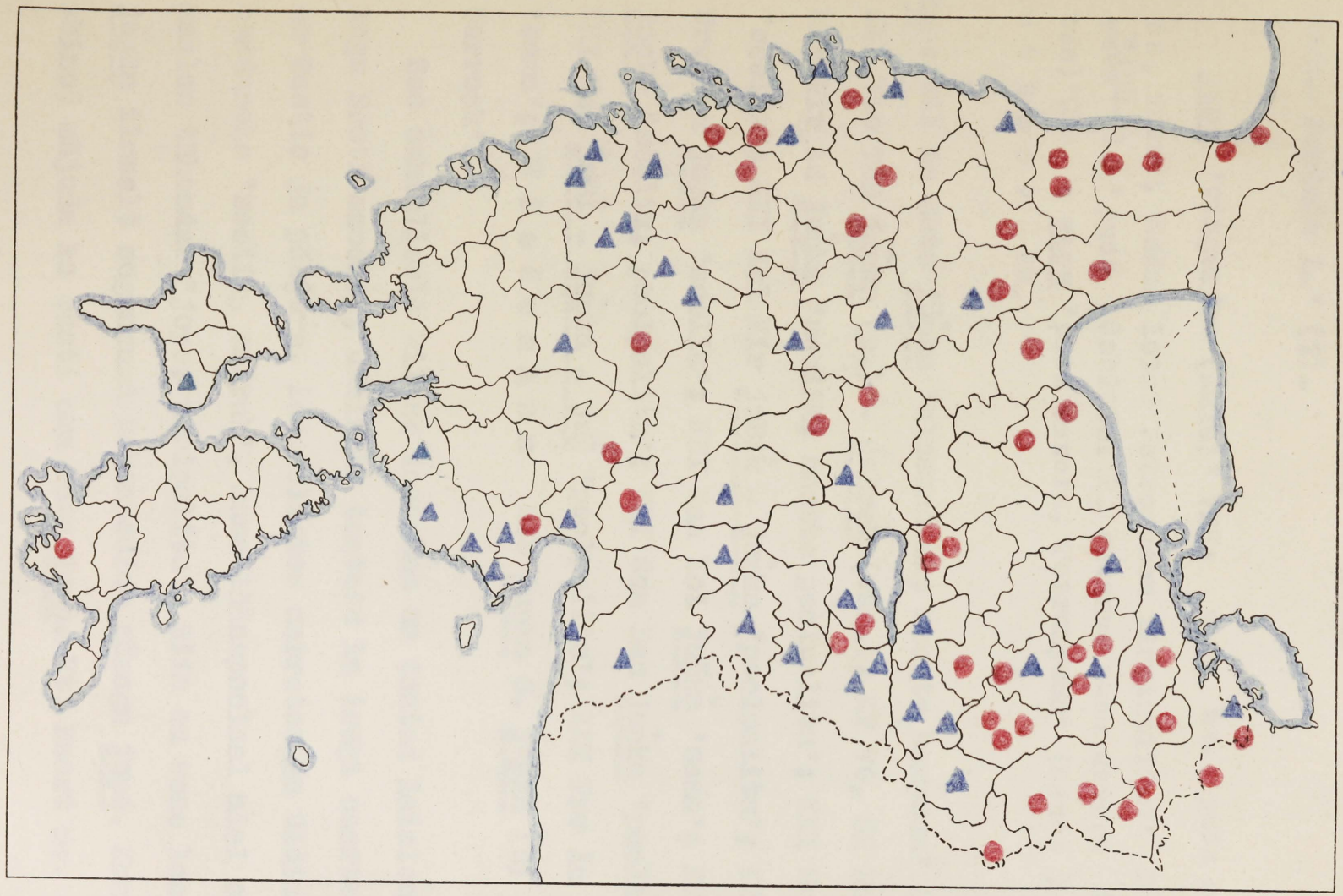

kaart nr. 5

jeruka

„Hans Heidemann". Tartu. 1951. 4140 3000

vingerjas' (v. hrl.); KKI Se Ob nî tarkkut täüs kui juñ otsàni marja (kõnek. 'nii tarkust täis nagu junn marja'); W i e d e m a n n EWb junń G. junńi (P) 'ein Fisch, Quappe, Gadus Mustela L.' (?).

вьюн 'vingerjas (kala)' VES; вьюн вж. 'рыба вень, ментвж, налим; Gadus lota? Petromyson fluviatilis?' D a l ; ~~рыба~~ вьюн 1. 'рыба Cobitis; 2. личинка рыбы миноги (Ammocetes)' СРЯ ; вьюн 'рыба минога, Petromyzon' (Псков) K u z n e t s o v PC.

jupka : KKI Se Sats jūpka 'alusundruk; meeste kampsun' (u.); KKI Vas Tsii jupka (u.) ~ únDrek (van.); KT 76, 52 Räp juppka; KKI Plv Ad jupka 'seelik; meeste poolpalitu'; KKI Har Mõn 'seelik'; KKI Krl Kir juBik ~ jupka 'poolpalitu'; KT 1, 48 Urv Lin jupka 'seelik'; KKI Kan Koi jupkà 'sama'; ES KV Kan jopka 'seelik; poolpalitu'; KKI San Lau jupka 'poolkuub'; KKI Hel juBi ~ jupka ~ jup 'poolpalitu'; KKI Trv Äm jupka 'sama'; W i e d e m a n n EWb jupka G. jupka (d) 'Weiberrock'.

See suhteliselt hiline laensõna on tuntud laialdaselt kogu Eesti mandril, üksikuid teateid ka isegi saartelt. Lõuna-Eestis ja põhja-e. idapoolsetes murretes on üldiselt tähenduseks 'seelik, undruk', kuna lääne-poolsel alal on ülekaalus tähendus 'jope, poolpalitu'. Siin on vene laensõna jupka ilmselt segunenud saksapoolse sõnaga jope. Kaasa on võinud mõjuda ka eesti oma sõna jupp. Vt. kaart nr. 5.

кóка 'seelik, undruk; kortsik, kört(sik)' VES; кóка,

ю́пка 'часть женской одежи, от пояса и донизу'; вят. тул. род безрукавой кофты, на помочах, у крестьянок'// зап. 'безрукавый ~~кофты, на помочах, у крестьянок~~ кафтан, поддевка' D a l. Vt. Z e l e n i n RV 213.

V e s k e СФКО 233; M i k k o l a BWS 178.

jurlak : KKI Se Vrh, S.-Rõs juřłak g. juřłàgu ~ havvę́ juřlak 'isane haug (kaaluga 400 g kuni 2-4 kg)'; SL I 542, 2 Se Värs Johtu havvõ jurlakit, Puttõ havvõ purlakit (rhvl.); Se Lõõ łatsę́ juřłak; dem. juřłagugęnę 'mähkmetes laps, imik'.

юрла́к (ерла́к), юрлаче́к 1) 'маленькая щука' (Шартова); 2) 'молочник щуки' (Красные Горы) K u z n e t s o v PC.

juuska : KKI Se Her jūška 'ahjupelt, korstnakaas'; jūška ◡°m pääł, kręǐska ◡õm àł 'juuska on peal, kriiska all'.

Teine, eelmisest eraldi seisev esinemisala on Kirde-Eestis: R juṣka; K : KKI Ksi pl. juškàD; W i e d e m a n n EWb *jūśka G. jūśka 'Deckel zum Verschliessen der Ofenröhre, "Krischke".

Vrd. kriiska.

вью́шка 'ahjusiiber'; ю́шка 'ahjusiiber, -lükati' VES; ю́шка пск. 'печная вьюшка, колпак, тарелка и рама' D a l.

jõblak vt. jablik.

jõrga, jõrmul vt. jermol.

jälets : KKI Se Vrs jälts pl. jältsä? 'mgi kala'.

елéц ельцá 'teib e. hüslik (kala)' VES; елéц, éльчик 'рыба Scqalius leuciscus L' Kuznetsov PC ; ялéц 'головень = Sqalius leuciscus' Kulikovski СООН.

järmon vt. jermol.

jäävitama vt. jaavitąma.

kaabatama : KKI Se Vrs, Her da-inf. käppaŧta? ~ Se Sats, Lepa käBaŧtama 'kaevama /maad/; kaapima /jalaga/ (hobuse v. koera kohta)': käBaŧtaś karŧtohkít 'võtab kartuleid /kiksuga/; KKI Vas Siks; Plv Krant käBaŧta(m̆)ma 'kaapima /jalaga/'; Wiedemann EWb käbatama (d), freq. käbatelema (d) 'graben'.

копáть 'kaevama (ямy); võtma (картофель)' VES.

kaalastok : MT 377, 66 Plv Pil kälastoḱ 'kaelaside, lips'.

галстук (< sk. Halstuch) 'kaelaside' VES.

Plv kälastoḱ on muidugi võõra sõna rahvaetümoloogilise tõlgendamise tulemus (kaal 'kael' + tokk).

kaap : KKI Se Lepa, Her käp̀ 'väike kapp, kapikene' ~ kap̄ 'suur kapp /-pi/'; dem. käBaḱkanę ~ Se Vilo käpaḱkęnę.

Vene laenuks saab pidada loomulikult ainult esimest, kus pikk vokaal on vene poolpika vokaali jätkaja. Se kap̄ on

nagu vastav kirjakeelne sõnagi laen saksast. Eesti kirjakeeles ja enamikus murretes kodunenud kapp g. kapi eeskujul on aga ka Se kāp̀ tihti i-tüveline (g. kāp̆pi).

шкап = шкаф 'kapp (-pi)' VES.

kaapatama vt. kaabatama.

kaarus : Se kõikjal kārUs̀ pl. kāruZę? ~ kārussę? 'värvilisest, eriti punasest villasest lõngast palmitsetud pael setu rahvariietel' (hrl.). Seesugune rahvariiete kaunistamise viis oli tuntud ka naaberaladel: KKI Vas Jee kārUs̀ g. kāruZę 'sama'; Rõu Pl, Hu n. pl. kāruZę?; KKI Rõu Haa kārusḱ 'sama'.

rápyc 'teatav sort korrutatud villast lõnga, teatav liik puuvillast riiet' VES; rápyc 'сученая, белая или цветная шерстяная пряжа; шерсть для шитья, вышиванья' D a l.

kabak : KKI Se Sats kabak̀ g. -k̆ku 'kõrts'; SL I 631, 2 Se V.-Pur Veĺĺo iks veeri viinatied, kaldu tied kabakuhe (rhvl.); KKI Vas Kor kaBak̀ g. -k̆ku 'kõrts; kõrtsiskäija'; SL II 124, 1 Vas Vei kõrtsi naase kõrike, ... kabakohe kaputa (rhvl.); Rõu Hu kaBak̀ 'kõrts' (van., hrv.); KKI Har Mõn kavak̀ g. kavàgu 'sama' (hrv.); ES KV Puh kaBak̀ 'sama' (v. hrv.).

Peale Lõuna-Eesti on sõna varem tarvitusel olnud ka mitmel pool põhja-e. murretes, nagu KKI Kod As kaBak̀; KKI

Vai; Lüg kapakka 'kõrts'; KKI VJg Keh kaBak' 'salakõrts'; KKI Koe 'kõrts'; ES KV Amb kabak 'sama (van.); KKI Ris Vil kāBak' g. -kki 'sama' (van.).

Põhitähenduse 'kõrts' kõrval esineb ka teisi tähendusvarjundeid, nagu KKI Ote Nüp lāDekaBak' 'laadakauplus'; KKI KJn lāDa-kaBak' 'sama'; KKI Plt Ru; Lai Kod kaBak' 'viinamüügiputka laadal; kiosk'; KKI Hel Pori kavak' g. -kku 'vana lagunud hoone'; KKI Kod Sa kaBak' 'väike riideait'.

Juba G u t s l a f f i OG Krugk kabback / o ; W i e d e m a n n EWb kabak G. kabaku, kabaki (P) 'Schenke, Krug'. Sõna oli tarvitusel XIX saj. eesti kirjakeeles, kuid EÕS asetab ta juba ebasoovitavana nurkaulgudesse /kabak/ = kõrts ning tänapäeval kuulub sõna täielikult arhaismide hulka, olles ka murretes enamasti juba tarvituselt kõrvale jäänud.

кабáк 'kõrts' VES; кабáк 'питейный дом, шинок; место продажи водки, иногда также пива и меду. Кабаком назыв.собст. откупное питейное заведение' D a l. Ka vene keeles on sõna juba vananenud. Vt. U š a k o v .

Vene keeles on sõna türgi päritolu ning esineb kõrtsi tähenduses esmakordselt Ivan IV ajal 1563.a. (vt. S r e z n e v s k i , Материалы). Eesti keeles on sõna tulnud tarvitusele tõenäoliselt samuti juba XVI sajandil, kui Eesti ala kuulus mõne aastakümne vältel (1558-1582) Vene riigi koosseisu.

Helmes esineva tähenduse puhul 'vana lagunud hoone' on täheldatav saksapoolne mõju, sest vene laensõna Kabbacke on saksa keeles saanud tähenduse 'vilets, lagunud hoone'. Vt.

K i p a r s k y FB 156.

M i k k o l a BWS 116; ÄBOR 58 jj.; K a l i m a SpS 93.

kadinits : KKI Se Vrh, Vilo kadinits g. -a 'viirukipann' (hrl.).

кади́льница 'viirukipann, -nõu; suitsutamisastja' VES; кади́льник, -ница D a l. Vt. II ptk. § 52.

kaditama : KKI Se Vrh kadinitsagă? kaD́iťťędaṡ; MT 332, 84 Se /pap̄/ kaťťIťťaṡ pr. 3. p. sg. 'viirukit suitsetama "kadinitsa" edasi-tagasi hõljutama'.

кади́ть 'viirukit suitsetama' VES; кади́ть 'курить, жечь благовония, раскачивать и воряхивать кадило ...' D a l.

kahr vt. kari.

kahvtan : KKI Se Sats kaḣVtań ~ Se Her kaftā·n (hrv., venelastel) ~ śärḳ (hrl.) 'poolpikk pealiskuub'; Rõu Roo venè kaḣVtań; ES KV Urv kaḣtan 'ilma pealisriideta pikk kasukas'.

Sõna on teataval määral tuntud mitmel pool mujalgi Ida-Eestis, näit. KKI andmeil Trm kaḣvtan; Lüg Sav koḣVtan ~ kouḣtan (vanaaegne) naiste jakk'; Kuu Tap kaḣtan 'kuub'; VJg Keh kaḣtań; Plt Raas kaḣtun; W i e d e m a n n EWb *kahwtan G. kahwtani 'Kaftan, langer Ueberrock'; SÕS kaftan, -i van. (teat. meeste pealiskuub).

кафта́н 'kaftan (meeste pikahõlmaline kuub, hõlmik)' VES; кафта́н 'верхнее, долгополое мужское платье разного покроя' D a l .

kaitan : KKI Se Her, Tona kaiťtàn g. -a ~ Se Lõk kaĭDàn 'põimitud peenem nöör kaelaristi jaoks; varem tarvitati niisamasugust nööri ka rõivaste kaunistamiseks'; KKI Se Küll piḱ ku kaiťtàn (kõnek. pika inimese kohta).

гайтан 'снурок, плетежек, тесьма; собст. снурок, на котором носят тельной крест'; 1021 шелковый снурок' D a l.

kakoorka vt. kokerg.

kalanski : KKI Se Vilo kaлanski /kanà/ 'mgi kanatõug'.

голла́ндский 'hollandi' VES; голла́ндский /оланс/ 'Прил.к. Голландия и к голландец' U š a k o v .

Sama päritolu on tõenäoliselt ka Trm Raja kala'nski /nĭt/ 'peenike sidumisnöör, nn. pintvaat'; E. Raieti teateil Sim kala'ntski /nĭt/ 'sama'; V i l b a s t e Kuu kalantski /niit/; "Päevaleht" 1908, nr. 29 ... Bindfadid, galantski niidid ...

kalava : Se Tona, Lõk kalàva 'vallavanem' (van.); SL I 681, 1 Se Hil Taaraskit iks tapõti, Kalavat iks kisuti (rhvl.); KKI Har Mõn kolùva 'pea' (nlj.).

голова́ 'pea; päis; (valla)vanem (Ukrainas)' VES; Волостно́й голова́ 'управляющий волостью' Dal.

kalavinskid : KKI Räp Tool pl. kalavíntski? 'kollasest nahast säärsaapad, nn. vene saapad'; ES KV Urv pl. ka'lavintsikku? 'sama'; KKI Kan Naha talavinski?; Võn Piiris kalavintski? 'kalurisaapad, toodi kas Ostaškovist v. Sirentsist (= Vasknarvast)'; KKI Ote Nüp kalavintskiD ~ vintski 'kollasest nahast säärsaapad'; ES KV Puh kalavintski; ES KV Krk kalavinskise ~ venekse; KKI Hls Abja kalavinski ~ vene sāppa.

Kollasest parknahast säärsaapaid on eestlased tundma õppinud venelastelt, kes neid valmistasid ja laatadel müüsid. Kõige üldisemalt tuntakse Eestis neid saapaid vene saabaste ehk kalavinskite nimetuse all. Vt. kaart nr. 2.

Vrd. astaskid, pereskid.

P.Ariste suulistel andmetel võiks see eesti keeles laialt levinud nimetus lähtuda varem Vasknarvas töötanud kingsepaperekonna nimest Golovin (> *головинские). See seletus on usutav, sest harilikult on selliseid saapaid hakatud nimetama nende valmistamise koha järgi (vrd. Остамков , остами > astaskid, Березье > peresi(d) ~ pereski(d), Сыренец > sirentskid). Ometi võiks siin arvesse tulla ka seos vene sõnaga голени́ще 'saapasäär' VES.

Sõna levikut eesti murretes soodustas tema kõlaline ilmekus ja rahvaetümoloogiline tõlgendus, sest kalavinskid on eeskätt kalapüügisaapad. Kohati on sõna võinud saada halvustava varjundi, tähistades peamiselt lihtsamaid töösaapaid või ka vanu, viletsamaid jalanõusid.

kalbak vt. kalpak.

kaldun : KKI Se Her kaldun g. -i ~ -a (~ ngìD) 'nõid; ka sõimusn.'; ka KKI Räp Meek kaldû'n 'nõid; tark'.

Sõna on tuntud ka põhja-e. rannamurdes, kus aga on tekkinud mitmesuguseid tähenduslikke edasiarenguid, näit. E. Kirj. 1922, lk. 206 Kuu kaldun, -i 'nõia poolt saadetud paha'; kalduun, -i, kaldoon, -i 'nõid, lausuja'; LS Jõe kaldun 'nõid'; KKI Vai kalDun ~ kolDuna 'räbal, näru riie'; KKI Lüg Rec kaltun, g. -a 'vana,räbal riie'; KKI Koe jalà kalDuniD 'jalanartsud'; KKI Hää Pad kalDun' 'vana riidenäru'; KKI Kse kalDun 'kerjus, kaltsudes inimene'. Vt. ka M. E r e n b e r g, Kaldun eesti keeles, ÕES-i kirjad III, Tartu 1935, lk. 177-185.

колду́н '(mees)nõid; sortslane, tuuslar' VES; колду́н 'кто колдует, чародей, волхв, волшебник, знахарь; ворожея, гадатель' D a l ; VS Ragozino kn̄dū'n.

kalena : Väga harilik setu rahvalaulus parallelismina sõnale 'sugu; suguvõsa': SL II 236, 1 Se Kolov Ega mie? olẽ-ẽi? tuima suku, Olẽ-ẽi? kalgẽ kalenat; SL III 365, 2 Se Hel Vinnüze? iks ütte verd pite, KaZuZẽ? iks ütte kallenat; KKI IV 311 Se Tõg Veĺlot kül veĺlot ülte tuima suku ülte no ülte kalgõ kaleńjat.

Kõnekeelest ei ole sõna registreeritud.

коле́но pl. коле́на 'suguharu' VES; коле́но 'род или поколенье, отродье и племя' D a l .

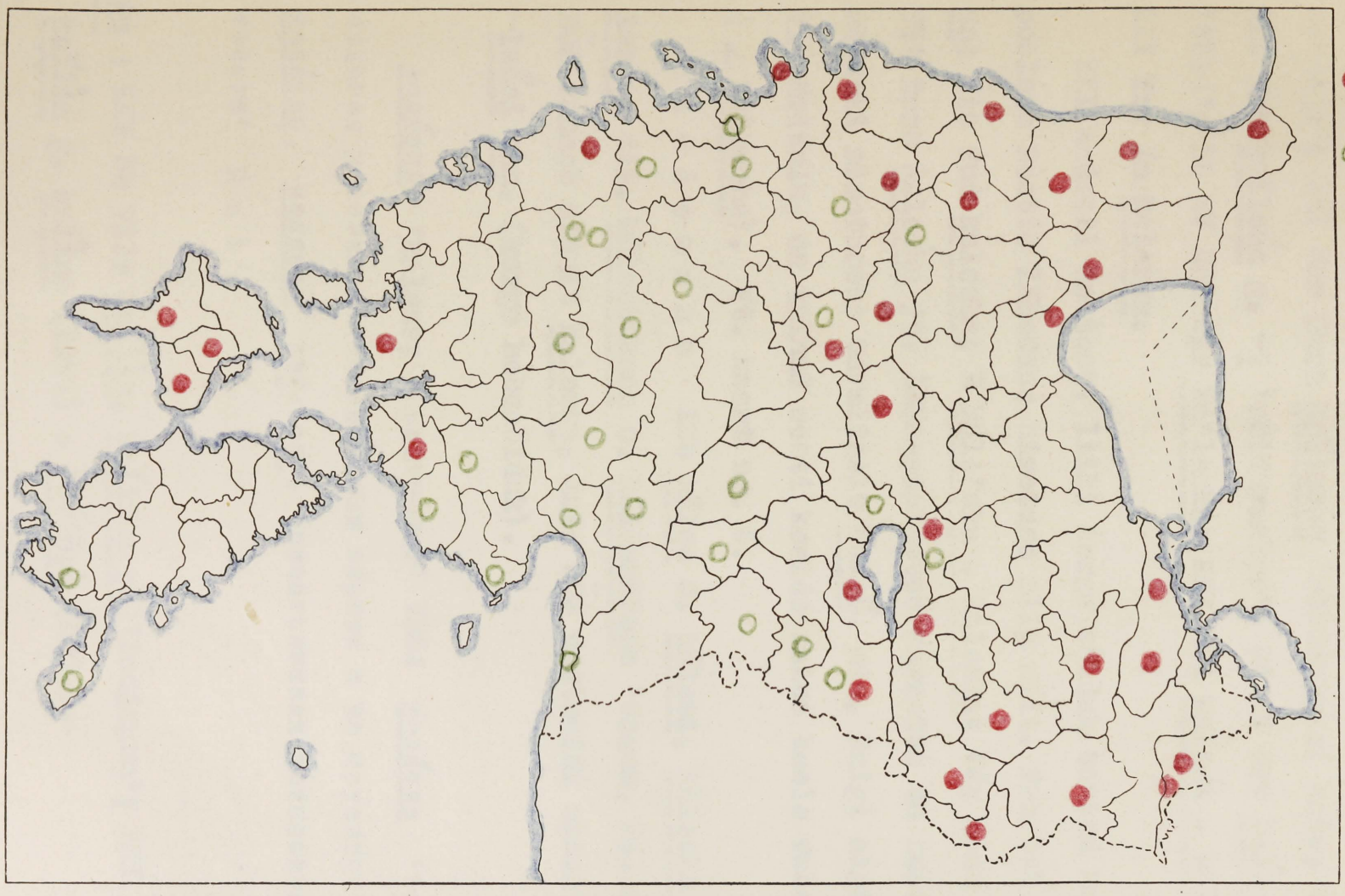

kaart nr. 6

kaleska

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 414o 3ooo

kaleska : KKI Se Lepa pl. kaleśka? 'vedruvanker'; KKI Rïp Meek kalésk g. -a 'kattega 2-hobuse vanker'; KKI Plv Kran kaléska; ES KV Rõu kaleska 'ühehobuse vedruvanker allalastava kummiga'; KKI Har Saru kaĺluska 'sõiduvankri kate, kumm'; KKI Krl kaĺlesḱ g. -i 'sõiduvanker'; ES KV Urv kaléśḱ g. -i 'tõld'; ES KV Rõn Kir ka'leska; KKI Hel kalesḱ ~ kaleś (hrl.); KKI Trv Äm kaleśku.

KKI andmeil on teat. liiki kerge sõiduk tuntud kogu idapoolses Eestis lähedase nimetuse all; näit. Trm Loh ka'ĺleska; Iis Tud kaleska; R kale'ska ~ kaleska; VJg Näsu kaleska; Plt Raas kaleśka jt. Läänepoolsetes murretes on seesuguse sõiduki nimetuseks tavaliselt kaleś, mis, kuigi algselt slaavi päritolu, on tulnud eesti keelde saksa keele vahendusel (< Kalesche). Vt. kaart nr. 6.

W i e d e m a n n EWb kāles G. kālesi, kāleska G. kāleska, dim. kāleskakene G. kāleskakeZe 'Wagen, Kalesche'. EOS tunneb ainult kaleska, kuid SOS vastupidi ainult kaleśs, -leśsi van. (kerge hobusõiduk).

коля́ска 'kaless; lapsevanker' VES; коля́ска 'барская ездовая повозка с половинчатым верхом и на пружинах'. коле́ска, коляска нвг. сиб. 'крестьянская четырехколая телега' D a l .

kalin : KKI Se Vilo kaĺlìn, kaĺlina pû 'lodjapuu'; KKI Lut Jaa kaĺlìn g. kalîna (hrv.) ~ u orăppû (hrl.).

кали́на 'lodjapuu e. koerõispuu; lodjapuumarjad' VES.

kalitka : EA 28, 505 Se kalitka 'korbitaoline pirukas'.

кали́товка, кали́тка сев. 'четырехугольная ватрушка, шаньга, наливашник, лепешка с кашей и сметаной или с творогом' D a l ; кали́тка 'ячменная на молоке и масле лепешка, в Онеж. и Холм. у. с сухой сверху корой, а в Шенк. у. покрываемая сверху творогом или картофелем' P o d v õ s o t s k i САН.

kalluska vt. kaleska.

kalotka : Se Kee ka'ɬotka 'sõjaväeambulants (tsaariajal)' (van.).

V i l b a s t e Kuu kalodka 'arstijaoskond sõjaväes tsaariajal'.

околóдок (околóток) -дка, (-тка) mil. van. 'arstiabipunkt (mõnes väeosas)' VLS ; околóток Воен. 'перевязочные и легкие больные, выздоравливающие или слабые, числятся не в лазарете, а при полку, в околотке' D a l.

Laenu aluseks on olnud vene genitiivivorm околодка, околотка. Vt. II ptk. § 104.

kalpak : KKI Se Vrs kolp̆pak̀ 'läki-läkitaoline kõrvadega müts; ahjukumm' ~ Se Her kaɬppak̀ g. -gu 'sõimusn., halvustav nimetus kellegi kohta' (hrv.). Viimases tähenduses esineb sõna Lõuna-Eestis laialdaselt kujul kaĬBak̀ g. -k̆ku, näit. KKI Räp Vil 'laisk inimene'; KKI Vas Kor 'joodik, kõrtsiskäija'; KKI Plv Ala 'näruselt riides käiv inimene'; KKI Kan Koi kaĬ-Bak̆kas̀ 'sama'; KKI Kan Kar; Ote Nüp; Kam Kür kaĬBak̀ g. -k̆ku 'lohaka välimusega inimene'.

Lähedastes tähendustes on sõna KKI andmeil tuntud ka mitmel pool põhja-e. murretes, näit. Kod As kaĺBaǩ 'halvasti riides olev inimene'; Lai kaĺBaǩkas 'kaabakas; hulgus'; KJn 'lohakalt riietatud inimene'; Plt Raas 'kaltsakas, hulgus'; Jõh Toi kalpaǩ ~ kalpaǩkas g. -ǩka 'rübalas riides, joodik inimene'; Lüg Reo 'hulgus'; Sim Luu kaĺBaǩkas 'närus riides inimene'; hulgus'; Jür Limu 'lontrus; hulgus'; Aud 'lohakalt riides inimene' jne.

колпа́к 'sirmita müts; kuppel, lambivari, -sirm; pliidikumm, roov'; fig. 'tola, unekott' VES; колпа́к, калпа́к 'спальная либо домоседная шапочка, с острой лопастью'; // Колпак человек 'вялый, глуповатый, простак'; // колпак 'навесец, покрышка и вообще всякая вещь в роде колпака, шапки; свод или навес над очагом, плитой, горном' D a l. Vtä II ptk. § 11.

kalun : KKI Se Sats kalùn ~ kalùn g. -a 'suur nüri kirves'.

колу́н 'suur nüri teraga puurai[illegible]umiskirves' VES.

kamand : Väga harilik setu rahvalaulus, kuid kõnekeelest pole märgitud: SL I 5, 1 Se Kran Vasta puttu poissa hulk, Kammand kaabokandajit; SL II, 4, 2 Se Las Kõõl sai no veerel veerütellä?, Viländ sai kamandul karada?; SL I 638, 2 Se Ser Vello naas nu sõtta veerümähe, kammandohe ta kallumahe; Rõu Hu kaǩmanDu 'seltskond': eCäl üttèl umà kaǩmanDu 'igaühel oma seltskond'; KKI Krl Kää; San Lau, Trv Äm kamaǹDu 'komando (tuntud kroonuteenistusest)'; W i e d e m a n n EWb* kamandu G. kamandu 'Commando'; SÕS kamand, -u (hulk, salk, parv /rahvalaulus/).

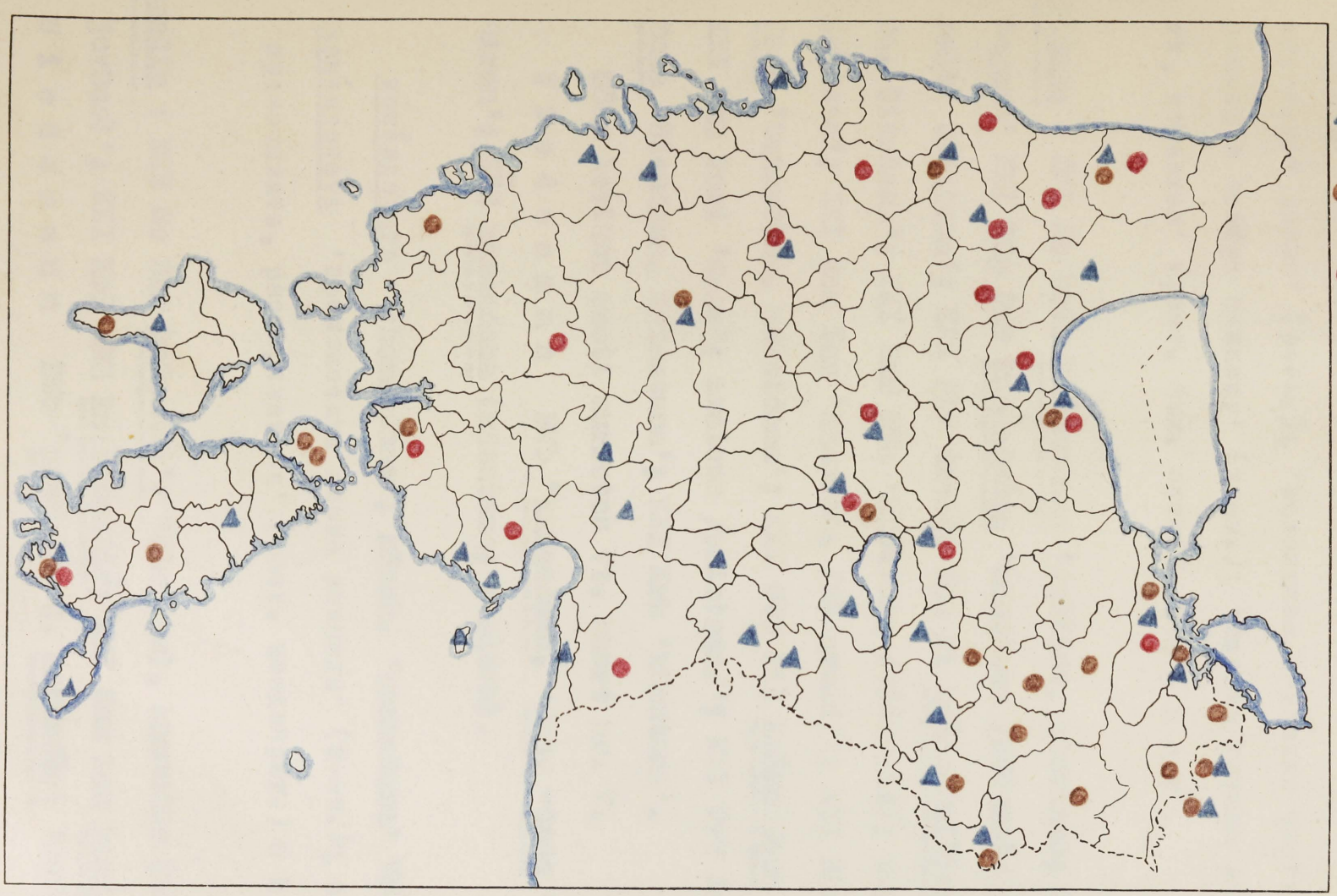

kaart nr. 7

kamandama

„Hans Heidemann". Tartu. 1951. 4140 3000

кома́нда 'komando, käsklus; komando, meeskond; kõnek. fam. 'kamand, jõuk' VES. Viimane tähendus, mis just on harilik lõuna-e. murdes, puudub Dalil, kuid esineb Ušakovil: кома́нда /фр. commande / 'словесный краткий приказ по установленной форме' (воен.); 'небольшая воинская часть, выделенная в особую единицу' (воен.); 'воякая группа лиц, ватага, компания' (разг. фам. шутл.) U š a k o v .

kamandama : KKI Se hrl. kaṁmanDama 'juhtima, käsutama; õiendama, tegema' KKI Räp Par kamanDaṁma 'käsutama /sõdureid/; (agaralt) talitama'; KKI Plv Kran; Rõu Ki kaṁmanDa(m̆)ma 'tegema, õiendama'; KKI Har Mõn 'käsutama /sõdureid/; tegema, askeldama'; KKI San Lau 'käsutama /sõdureid/'; KKI Kan kamanDama 'toimetama, askeldama'; KKI Ote Pil kaṁmanDama 'sama'; KKI Puh Pori 'sama'; amelema /poistega/'; KKI Trv Äm kamanDama 'õiendama, toimetama'; KKI Krk 'käsutama'.

Sõna levikut eesti murretes vt. kaart nr. 7.

W i e d e m a n n EWb *kamandama, -dan, -dada 'commandiren'; SÕS kamandama (käsutama; amelema).

кома́ндовать 'komandama'; kõnek. 'kamandama' VES; кома́ндовать 'произносить слова команды' (воен.); перен. 'приказывать, распоряжаться' (разг. неодобрит.) U š a k o v.

kamandir : KKI Se Her ka*mandí*r 'ülem(us), komandör (tsaarisõjaväes)'; KKI Krl Kää ka(m̆)manDĭr; KKI San Lau kamaDĭr; W i e d e m a n n EWb *kamandēr G. kamandēri 'Befehlshaber'.

командир 'ülem; (laeva) komandör' VES; командир 'военный начальник' D a l .

kamiis : KKI Se Lepa kammis g. -ssi (van.) ~ komisjon (u.) 'sõjaväkke vastuvõtu komisjon'.

Sõjaväekomisjoni tähenduses oli sõna vene keelele lähedasel kujul tuntud omal ajal Eestis laiemaltki: KKI Kod As kamî°s (hrv., van.) ~ ko°misjon (hrl.); Lüg Reo kamî°s; Juu Too kamî°s g. kamî°Zi; V i l b a s t e Kuu kamiis 'arstlik komisjon sõjaväes (soldati keeles)'.

комúссия 'komisjon' VES.

kampanja : KKI Se Her kamppanja 'kamp, salk (kond)'; KKI IV 89 Se Võõ kohe ks mii? pargiga panõmõ?, kohe ks mii? kaalu kamppanjaga? (rhvl.); KKI Se Värs 'artell, noodaselts' ~ Se Lepa 'salaviina müümise keelu järele valvaja; piirivalve?' ~ Se Vrs pl. komppanja? 'sama'. Viimases tähenduses toob sõna ka "Petseri Postimees" 1909, nr.2, lk. 12 ... sis möi herr minno kumpanihe, koh mu Pihkva-Liivlandi piiri pääle vahis säetî (et viina üle piiri ei toodaks); KKI Räp Par kumppā°nrja 'jõuk, salkkond (soldateid)'.

Ka KKI Vai Ut kamppanja 'jõuk'.

Vrd. artell, trussin.

компáния 'kompanii, selts, seltsing; kamp; mest; kompanjon, kaaslane' VES; компáния 'сходбище, общество, беседа; // общество, братство, брáтчина, товарищество, круг, согласие, союз, напр. торговый' D a l ; ERA, Vene 10, 382 Vjazmovo pl. кумпалейщыки 'piirivalve, kes valvas vanasti tsaariajal Liivimaa piiril, et Poolast salaviina sisse ei toodaks'; ERA, Vene 8, 138 Linnaste кумпалéщыки 'sama'.

kanalja : KKI Se Her kanà°lja 'sõimusn.'; LS Urv kannalijalg.

Ka KKI VJg Aru kanà, aljas pl. kanà, ĭjaD 'pehmem vandesõna kui 'kurat'; W i e d e m a n n EWb kanaljas G. kanalja 'Canaille'.

канáлья 'kelm, petis, saadananahk' VES; канáлья /ит. canaglia/ (разг. фам.) 'Мошенник, плут, бестия, пройдоха.// Шутливо-бранное восклицание, выражающее восхищение кем-н., совершившим какую-нибудь ловкую, хитрую, замысловатую работу, проделку' U š a k o v. Vt. II ptk. § 131.

kanama vt. kanatama.

kanat : KKI Se Her kanat g. -da ~ Se Lepa kanaŧ pl. -ŧti? 'jäme köis'; KKI Räp Jaa kanaŧ g. -ŧte; MT 343b, 130 Ran pl. kanatti.

Sõna on tuntud ka Peipsi rannikul, näit. KKI Kod As kanaŧ g. -ŧti; KKI Trm Loh kanat.

канáт 'köis, tross, kabel (-bla)'; mer. 'tõu' VES; канáт 'самая толстая вервь'; юж. 'веревка вообще, умище'; морс. 'шейма, толстая веревка, на которой бросается становой якорь' D a l.

kanatama : KKI Se Her kanąŧta? 'kihutama, ajama /näit. hobust/'; KKI Vas Jee kanátaŧma 'kihutama /hobusega/' (van.); ES KV Vas Or kanätama 'jooksma' (hrl.); KKI Rõu Hu kanáŧtaŧma 'ajama /loomi/' (van.).

Selle kõrval esineb ka teisetüübiline verb, näit. V: ES KV Urv; T kanáma, kanáda 'jooksma, liduma' (nlj.); ES KV

San Puka kanama 'kõigest jõust jooksma'.

Ka KKI Kod As kanáma 'kiiresti jooksma'.

гоня́ть 'ajama, kihutama' VES; гоня́ть, гнать 'понуждать к уходу, к бегу, лету; торопить; спугивать; прогонять, выгонять, изгонять, угонять, сгонять; торопиться ездой, ездить шибко' D a l.

kanav : KKI Se Sats n.sg. kanava ~ Se Her, Lepa kañnaV́ g. kanava 'kaevatud kraav' (hrl.) ~ krâv́ 'veega uuristunud väike kraavike'; kuid siiski krāvi kàibja 'kraavikaevaja'; KKI Se Ob kañnav́ 'kraav' (van., hrv.) ~ krâv́ (hrl.); KKI Lut ka(ñ)nav g. kanava 'kaevatud kraav'.

KKI murdekogudes on sõna registreeritud ka Põhja-Eestist, nüit. Kod As kanáv g. -i 'suur kraav'; Vai kanava 'kanal, suur kraav'; VNg Kan; Kuu Tap kanàv g. -i 'suur kraav'; JMd Oeti kānàv g. -i 'sama' (hrv.); W i e d e m a n n EWb *kanaw G. kanawi 'Canal'.

кана́ва 'kraav, kanalike; tire, rentsel, renn' VES; кана́ва 'долгая и узкая яма, неглубокий и неширокий ров; иногда канал, рытый водяной путь' D a l.

Kirde-e. rannamurdesse, eriti vaivara murrakusse, võib sõna olla tulnud ka soome keele vahendusel. Vrd. K a l i m a SpS 93.

kannalijalg vt. kanalja.

kanok : KKI Se harilikult kańòk pl. kańoga? ~ Se Vürs višravva? 'uisk, uisud'.

конёк 'uisk, jalaraud; liugumise v. saani king' VES.

kantor : KKI Se üldiselt kanttòr g. kanttora ~ Se Sats n. sg. kandora 'vallamaja' (van.); nõukogude ajal sai uueks sisuks 'valla täitevkomitee /hoone/; külanõukogu'. Rahvalauludes esineb kantor harilikult parallelismina sõnadele mõis, kohus: SL I 636, 2 Se Vilo Viidi sūs katsi kantorahe, Mõlõmba? mõisiahe; SL III 58, 2 Se Kam Veenü ma koolu kohtuhe, Pannu katsu kantorahe; Vas Saa kanttor ill. sg. kanttorahe 'külanõukogu'; KT 21, 8 Rõu g. sg. kandori 'vallamaja' (van.); KKI Har Tah kanttor g. -i 'sama'; KKI Lut kantora 'sama'.

контóра 'kontor' VES.

Murrakuti esineb sõna Lõuna-Eestis eesti kirjakeele lähedasel kujul (konttòr), mis on võinud mõju avaldada ka vene keele kaudu tulnud vormidele (tüvevokaaliks i!).

kantseläär : KKI Se Lepa kantselā'r 'kantselei'; M 260, 139 Se Tona kantsäräl 'vallakirjutaja'; KKI Vas Siks kańDsulā'r g. -lāri 'kantselei'; KKI Har Mõn kańDZalį'r g. -lēri 'sama'.

канцеля́рия 'kantselei' VES.

kapitan : KKI Se Vrs kappíttań g. -tańńi ~ kaptań g. kaptani; MT 79, 154 Se g. sg. kappíttana 'sõjaväeaukraad, kapten'.

капита́н 'kapten' VES.

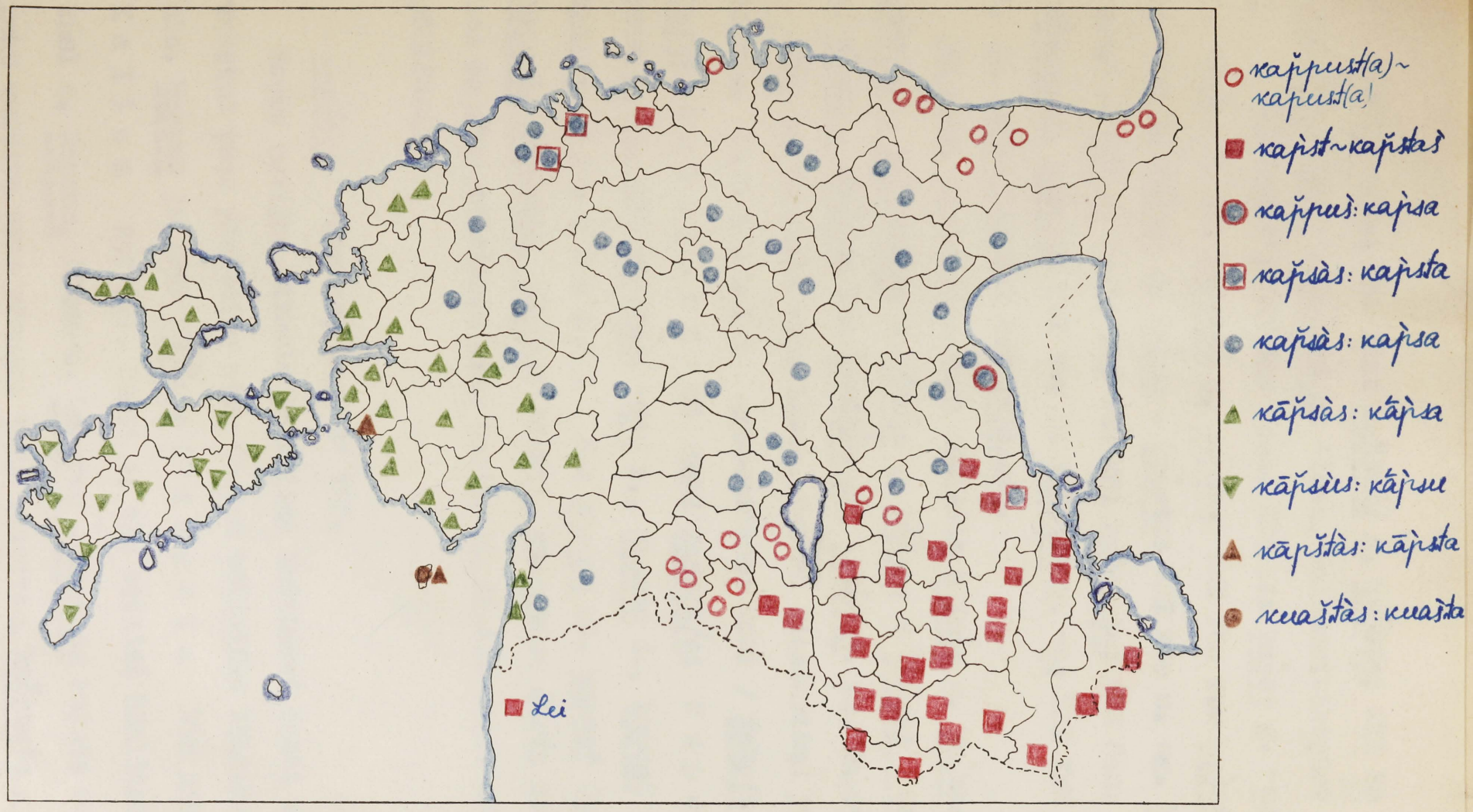

kaart nr. 8

kapsas

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 4140 3000

kapsas : KKI Se Sats; Vas Siks kap̆stas̀ g. kap̀sta; KKI Se Vrh kap̆pUst-mâŕą̈päiv ~ kap̀sta m. 'teat. kalendritähtpäev 25.III, 'kapsamaarjapäev'; KKI Plv Kran; Rõu Kir kap̀st g. -a; KKI Har Mõn; Krl Kää kap̆stas̀ g. kap̀sta; KKI Võn Ter kap̀st g. -a; KKI TMr Vo kap̆sas̀ g. kap̀sa ~ kap̀sta; KKI Nõo n. sg. kap̆pusta (van.) ~ kap̆sas̀ (u.); KKI Puh Võl kap̆pusta; KKI San; Hel kap̆stas g. kap̀sta; KKI Trv Äm kap̆pust g. -a; KKI Krk Ain n. sg. kap̆puste; KKI Pst kap̆pusta.

Põhja-e. keskosas esineb üldiselt kap̆sàs g. kap̀sa; R kapust(a) ~ kap̆pustas; L kāp̆sàs g. kā́p̀sa; S kāp̆sus ~ kôap̆sùs g. kā́p̀su ~ kôap̀su; Khn kuaštàs pl. kuàstaD. Vt. kaart nr. 8.

Sõna on vanemaid vene laene, see on fikseeritud juba 1637.a. H. S t a h l i grammatikas: Kohl / Kahpſt / Kahpſtuſt; G u t s l a f f OG Kohl Kapuſt/e; H u p e l ESbH I, lk. 173 kapstas, -sta r., kapsta d., kapust d. 'der Kohl'; W i e d e m a n n EWb kapsas pl. kapsad (kapstas, kapust, kābustas, kāpsas) 'Kohl'. Tänapäeva eesti rahvuskeeles on sõna vältimatu ning kuulub kindlasti eesti sõnavara põhifondi.

капу́ста 'kapsas; kapsad' VES.

Soome uurijad Mikkola ja Kalima kahtlevad eesti sõnade vahetus vene päritolus ning toovad võimalike lähtekujudena sks. kappes ja läti kâpôsts (M i k k o l a BWS 118, K a l i m a SpS 93). Ometi ei ole erilisi häälikulisi raskusi e. kapsas, lõuna-e. kapstas ~ kapusta kujude ühendamiseks vastava vene sõnaga. Vrd. капуста > kap̆pusta > kap̆pUst > kapst > kapstas > kapsas. Toodud vaheastmed on eesti murretes kõik olemas. Teatavasti on ka sufiksi -as liitmine vene laensõnadele eesti keeles täiesti harilik nähtus. (Vt. II ptk.

§ 124). Ainult lääne-e. pikavokaalilised variandid võivad osalt peegeldada ülalmainitud saksa ja läti keele mõjusid.

karahvin vt. karavin.

karamelka : KKI Se Lõk karamel'k̆ka ~ Se Vrs karàmēlkka ~ Se Ob karàmel'kkas̀; MT 262, 99 Se kram̆mèl 'kompvek'.

карамéль 'karamell'; карамéлька kõnek. 'karamellkompvek(k)' VES; карамéль 'леденец, мелкие сахарнички, подожженный сахар' D a l. Vt. II ptk. § 64.

karassin : Se üldine ja kõige harilikum kuju on kraššìn g. -a 'petrooleum'; Se Lõk kraššina-anomak̆kęnę 'vanaaegne plekkamp, tattnina'; selle kõrval KKI Se Sats karaššir ~ Se Lepa karaššír (hrv.) ~ Se Vrs ka'raššēr ~ Se Värs karaššin ~ kiraššin (hrv.).

Petrooleumi nimetus on setu murrakus üldiselt vene päritolu, eesti keelest tuntud ęlî esineb samas tähenduses alles viimasel ajal ja praegugi veel harva. Naaberaladel on vene laensõna esinemine juhuslikum, näit. KKI Räp Kõn ka'rassīr; KKI Võn Piiris ka'rassīn ~ ęli; p. KKI Lut Jaa karaššī'n, karaššiñna.

Teine levikuala on sõnal põhja-e. idapoolsetes murretes, nagu KKI Kod As kirasser ~ kirašseri elî (van.); KKI Vai keras̀ ~ kiras̀ ~ keraššin ~ ki'rašser; KKI Jõh keraššin ~ ke'rassir (hrl.) ~ petrō'l (hrv.); KKI Lüg Reo kirassier ~ kerassin ~ ke'rossīn; KKI VNg Kan kirasēr; KKI VJg Keh kiraššîn; W i e d e m a n n EWb * kērosīn G. kērosīni 'Kerosin'.

керосúн 'petrool(eum)' VES; ERA, Vene 10, 149 Ussadištše карасин ; Trm Raja (vn.) k'iraššī'ǹ. Vrd. II ptk. § 64 .

karauul : Tsaariaegse kroonuteenistuse kaudu on sõna saanud kogu eesti keeles üldiselt tuttavaks. KKI murdekogudest toodagu näiteid Lõuna-Eesti kohta: Se Lepa ka'ra,ù:l' in. ka'ra,ūlih, ka'ra,ū:li' püle 'valvur, vaht; vahipost; vahtkond'; Vas Siks karauĭ g. karauĭli; Rõu Ki karaūl'; Trv Äm karaûl', karaūli mîs 'vaht, valvur'; Krk Ain kara,ūli pâl ~ kara,ūlin 'valves, vahipostil'.

Sõna esineb juba 1703.a. Käsu Hansul wahhi(karaul/k) Rahwa perra pant; W i e d e m a n n EWb * karaūl G. kara-ūli 'Wache'; SÕS karaul, -i, -i sõj. vahtkond.

караýл 'vahtkond, vahipost, karaul' VES; Быть в карауле 'в числе чередной стражи; стоять на карауле 'на часах, быть чередным для стережения' D a l .

M i k k o l a BWS 118.

karavin : KKI Se Vrs krahvin g. krahvina 'klaasist (vee-, viina-) nõu'; KKI Rõu Vil karavan' 'sama'; KKI M karaviń g. -viñni 'sama'.

Linnade kaudu on see hiline laensõna levinud kiiresti maalegi, omandades eri murretes väga erisuguseid kujusid: KKI Kod As ka'ravim g. -viṁmi; Lüg Reo karappen g. -i; KKI VNg Kan karavin; KKI VJg Keh karaBiń; KKI Kad karaṗpin; Ann Ot; Juu Juu karaviń; KKI Plt Raas; Vig; Hää Pad karaviń. SÕS karavin, -i; VÕS karahvin, -i.

графи́н 'karavin ' VES; графи́н 'род стеклянной бутыли' D a l .

Vahetult vene sõnast графин on tulnud Se krah̀v́in, nagu näitab mõlemate sõnade häälikuline ühtivus. A.Univere teateil on vene kõnekeeles tuntud ka гарафи́н , mis oleks otsene lähtekuju eesti kirjakeeles ja enamikus murretes kasutatavatele variantidele.

karbatsnik vt. karmantsik.

kardohk vt. kartohk.

karehka vt. koravka.

karet(ka) : KKI Se Her karet̀ g. kareda; EKA 423, 10 Se kaŕęt̀ka 'tõld'.

каре́та 'tõld', каре́тка 'tõllake' VES.

kari : KKI Vrh, Sats horî pl. hoŕą̌?, p. pl. hor̆rì ~ Se Küll, Ob karî pl. kaŕI? 'koi' ~ Se Lepa 'koi; vaenuköie vaglad; söödikud kuivatatud kalade sees'; KKI Vas Ped karì (van.) ~ koì (hrl.); KKI Räp; Plv Kä karì 'koi'; KKI Rõu karì g. karì ~ karâ (van.) ~ koì (hrl.); KKI Har Mõn karî-aĭjaì ~ kar̆jà-aĭjài 'koi'; KKI San Lt karì ~ koì ~ San Luk kah̆rì 'koi'; KKI Hel Ala; Lei kah̀Ŕ g. kah̆rì 'koi'.

G u t s l a f f OG Motte karjelaine; H u p e l ESbH I, lk. 173 karri 'die Motte' d.; W i e d e m a n n EWb kari G. kari, kaŕja (d) 'Motte'; kaŕjalaine G. kaŕjalaiZe (d) 'Motte'; EOS kari (= koi); SOS kari murd. koi.

корь влгд. 'моль, тля'; хорь 'тля, моль платяная' D a l. корь 'моль' Арханг., Алтайск. Д о п .

Sõna on lõuna-e. murdeis vana laen, kuid vaevalt küll on ta nii vana, et kuju karì saaks olla vana-vene корь täpseks jätkajaks. Pigem kujutleksime esialgset vahekorda selliselt: корь g.коря > *koŕ : kaŕa. Et selline vaheldus on eesti keele süsteemile võõras ning et obliikvakäänete puhul tekkis assotsiatsioon samakõlalise oma sõnaga (karì :) karâ ('kari : karja') moodustati viimase analoogial n. sg. karî. Et neid kahte erineva tähendusega sõna teineteisest lahus hoida, hakati kumbagi erinevalt muutma, tekkis vahekord karî : karî. Setu murrakusse on sõna laenatud kahel eri ajal v. erinevatest vene murrakutest. Gutslaffil esineb, eestipärase sufiksiga varustatud kuju karjelaine, mille toob ära ka Wiedemann, nüüb tänapäeval lõuna-e. murretes olevat tundmatu. Üldse on kogu laensõna juba vananemas.

karits : KKI Se karÍts g. kariDZa 'kibu, lühikese varrega puust veetõstmisnõu' (hrl.); KKI Se Lepa õlle-karits 'õllejoomisnõu (olevat valmistatud Venemaal)'; SL II 215, 2 Se Hel Tävve? olíi? iks kõik arma? anoma?, Tävve? iks kalíi? karidZa? (rhvl.); KKI Rõp; Plv korets g. -tsa 'leiliviskamisnõu; lühikese varrega kulp'; KKI Plv korits pl. koriDZe? (van.); Rõu Hu dem. kariDZakene 'leiliviskamisnõu, kibu'; KKI Lut karits ~ korets 'lepapuust kulp leiliviskamiseks' (van.); kivì karits 'auk käsikivil terade jaoks'.

Juba G u t s l a f f OG Becher karritz, Kelch karritz/a; C l a r e M.A. 32, 87 karits 'ein Karn'; W i e d e m a n n' EWb karits G. karitsa 'Gamnitz (ein Futtermaass)'

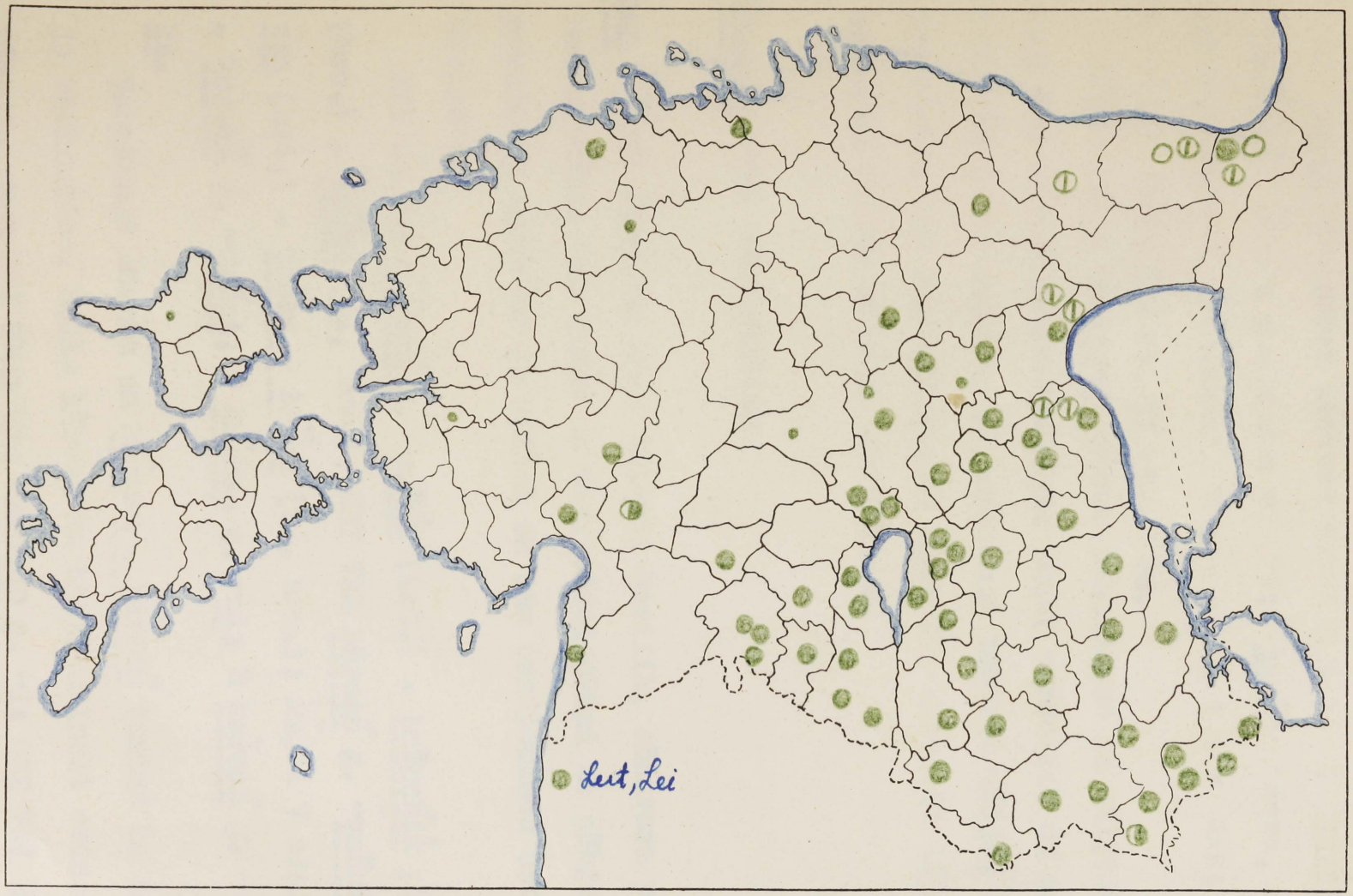

kaart nr. 9

karman

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 4140 3000

корéц -рцá murd. 'kopsik; püülikast' VES; корéц тмб. 'ковш, особенно железный, для черпанья воды, кваса; чумичка'. Стар. 'хлебная мера, кобел, около гарница?' В запд. губ. ныне кóрéц 'крупная хлебная мера' D a l ; корéц 'ковш' (Путького) K u z n e t s o v PC; корéц 'ковш, из дерева выдолбленный, с рукояткою' N o s s o v i t š СБН; ЕКА 546, 8 Lezgi kôŕe'ts. Vt. II ptk. § 86.

Vene keeles on корец varem tähendanud ka viljamõõtu, nagu see esineb Wiedemannilgi. Eesti murretest on ainus sellekohane teade setust, et karitsaga tõsteti vilja, kuid ei ole teada, kas see oli kindel mõõt või kasutati lihtsalt teatavat riista mitmeks otstarbeks.

karlatsiis vt. skarlatsiina.

karman : Kogu lõuna-e. alal täiesti harilik, sõnavara põhifondi kuuluv sõna, mis varem on tarvitusel olnud ka põhja-e. idapoolsetes murretes ja millel on oma traditsioon eesti kirjakeeleski.

KKI Se Her kàrmań g. -mańńi (hrl.) ~ kařmańìk pl. -ńiga (hrv.) ~ taško (u., hrv.); KKI Vas kārmań g. -mańni ~ kàrman (hrl.) ~ taška ~ tašku (u., hrv.); mujal V alal kàrmań ~ kàrmań g. -mańni; T kàrman g. -ni; M kàrmań g. -ni ~ tašku.

Vananenud sõnana on kàrman ~ kàrmań tuntud ka eesti ida- ja keskmurdes. Selle kõrval ka häälikuliselt erinevaid variante, nagu KKI MMg; Trm kařmanD g. -i; KKI Vai Ut karman ~ karmanDo; KKI Jõh karmano; V i l b a s t e Kuu karrman, karrmani 'task'; üksikuid teateid isegi L alalt: KKI Tor

kärman; KKI Lih karBan (hrv., klj.). Sõna levikut osutab kaart nr. 9.

Piirialadel on sageli tekkinud tähenduslik vahetegemine, näit. KKI Lai karman 'tasku meeste riietel' ~ task 'tasku naistel'; KKI Plt karman 'suur, sügav tasku (näit. pükstel, kuuel); ES KV Puh Vih karman 'põuetasku' (van.) ~ tašku (u., hrl.).

G u t s l a f f OG Beutel Carman/e; H u p e l ESbH II,lk. 72 karman,i 'Tasche' russ. r.d.; W i e d e m a n n EWb karman G. karmani, karmand G. karmandi, karmandu (S, SO) 'Tasche'; SOS karman, -i, -it = tasku.

Tänapäeva eesti kirjakeeles on karmanil teat. stiililine varjund, kuid varem näib ta olevat olnud hoopis neutraalsem. Varasemast kirjandusest leiame hulgaliselt näiteid: M a s i n g MNL 1825, 286 ollid temmal siis ikka nõud ... allati karmandis; PP 1857, lk. 77 ... pistawad karmanni, mis näppo pudub ...; 1867, lk. 422 ... mis ta peus, se ta kaarmanis, ... jne.

карма́н 'tasku, kaugas, kalits' VES.

Se karmanik on mõjustatud vn. карма́нник poolt, kuigi nende vahel on tähenduslik erinevus. Ida- ja Kirde-Eesti nd- ja o-lõpulised vormid kuuluvad tõenäoliselt kokku sm. kormanta, kormento, kormano kujudega.

M i k k o l a BWS 119, K a l i m a SpS 93 jj.

karmantsik : KKI Se Lepa karmasnik ~ Se Vrs karmā'snik 'suli, varas'; SL I 335, 1 Se Mok Vald oli täüs vargid, Külä täüs karmandsikka (rhvl.). Sõna on üldtuntud kogu Eestis; KKI-s

leidub seda lõuna-e. murdest järgmisel kujul: Plv Kran karmańtsik g. -iGu; Har Mõn kařBatsnik g. -nikka; Krl Kää karmanDsik; Puh Võl karmansik g. -ǩku; Trv Äm; Krk Ain karmantsik; Hls Abja karma'ńtsik.

Põhja-Eestis esineb sõna ligilähedalt niisamasugusel häälikulisel kujul. W i e d e m a n n EWb karmantsik G. karmantsiku, karmantsikas G. karmantsika 'Taschendieb'; SÕS karmańtsik, -u (taskuvaras, kelm).

карма́нник, карма́нщик 'карманный вор, мазурик, тяглец, кто шарит по карманам' D a l ; карма́ньщик 'тоже, что карманник' Псков. Д о п.

karnits : Vana vene õõnesmõõt, mis omaaegse mõõdusüsteemi ühe lülina oli tuntud ja tarvitusel kogu Eestis. Allpool näiteid Lõuna-Eesti kohta: KKI Se Her, Lepa, Ob kârńits g. -tsa 'mahumõõt, eriti viljamõõduna; ka vastavas suuruses plekknõu (= 2,5 toopi)'; KKI Vas Siks kārnits; MT 255, 4 Räp Par karnets; KKI Plv Kran kaŕnets; KKI Har Mõn kařnits ~ karnis g. -DZa ~ -DZę; KKI Krl Kää kaŕnits g. -tsę; KKI San Lau g. -tsa; KKI Võn Ahja kařnets; KT 13, 8 Rõn karnitsekene; KKI Puh; Trv Äm kařnits g. -tsa; KKI Krk Ain kařnits ~ kařnitse; KKI Hls Abja kaŕnits g. -tse;

H u p e l ESbH II, lk. 72 karnits 'Garnetz, Garniz' russ. r.d.; W i e d e m a n n EWb kaŕnits G. kaŕnitsa, kaŕnitsi 'Garnitz (ein Futtermaass = 1/2 Külmit oder 1/12 Lof rigisch)'; SÕS karnits, -a (end. õõnesmõõt: 1/8 setverikku = 3,28 liitrit).

га́рнец, -нца 'karnits (vana vene mahumõõt); kapp (-pa)' VES; га́рнец 'мера сыпучих тел, особенно хлеба, осьмая доля четверика, 1/64 четверти; // Самая посудина в эту меру, деревянная или железная' D a l .

kartohk : KKI Se Lepa, Vrh karttohk g. -a ~ Se Sats, Vrs g. kaŕDohka 'kartul'; SL III 467, 1 Se Velekene, sa seije mu seeme kartoka (rhvl.); KKI Vas Nõ pl. kaŕDoŏka?; KKI Räp Tool kaŕDohk g. -a; Rõu Pl pl. kaŕDoŏka?; KT 21, 26 Rõu pl. kardohka?; E 83896 Rõn p. pl. kartokaid.

карто́фель, карто́фля, карто́хля, вят. карто́вка прм. карто́шка, карто́ха тул. мск. 'земляное или чортово яблоко D a l ; карто́ха 'картофель' Псков. ООВС; картофка 'картофель' K u l i k o v s k i СОбН. Vt. II ptk. § 11, 46.

kartus : KKI Se üldiselt karttuš g. -zę 'sirmiga müts' (hrl.); ES KV Vas Or; Räp Võu karttus 'sama' (hrv., van.).

Hoopis laiema levikuga on aga see sõna teatava tubakasordi tähenduses: KKI Se Lepa; Vas karttuš /tuBak/' mgi parem tubakas' (van.); KKI Räp Ha karttuzę tuBak 'odav paberossitubakas'; KKI Plv Tä karttuštuBak 'peeneks lõigatud parem pakitubakas'; KKI Krl 'kange lehetubakas'; KKI Kan Er karttus 'õige kange pakitubakas'; KKI Krk Mur; Hls V.-Kar karttustuBak 'peenike parem pakitubakas'; KKI Pst Palu kartuze tuBak 'sama' (van.).

KKI Kod Ven karttustuBak ~ karttuse tuBak 'vanaaegne le-

hetubakas'; KKI Kad karttùs ~ karttuse tuBaǩkas 'peenike tubakas, ninatubakas'; KKI Tor karttuńi tuBaǩkas 'peenike tubakas'; ES KV Pär Sau karttuZe tuBaǩkas 'tubakasort'.

Kolmandaks on kartus tähendanud mingit paberisorti. H.Ahvena teateil toimus Räpina paberivabrikus nürtsude sorteerimine paberisortide järgi: eDimäZe nùmBre karttuZę, tę̄Zę̀ nùmBre karttuZę.

KKI Mih ja S kàrDus ~ kàrDus(e)tuBàk 'peenike, parem pakitubakas' on tulnud nähtavasti läänе poolt (sks. Karduse). Samuti ka M a s i n g i MNL 1822, 43 karduspabber ja W i e d e m a n n i EWb kardus G. karduse (kartus) 'Kartuse, Kartustabak' = kardusetubak; k.-paber 'Kartuspapier' toetuvad tõenäoliselt saksa keelele.

Lõuna- ja Ida-Eestis võib aga kindlasti arvestada vene laenu: картýз 'nokkmüts; paberkott'; картýз табаку 'pakike tubakat'; картузный табак 'pakitubakas' VES; картýз 'фуражка с козырком; бумажный мешочек. Картуз табаку. Картузная бумага 'толстая, простая, в больших листах; большая оберточная' D a l .

kasak : Sõna on mitmetes tähendustes tuntud kogu eesti keeles. KKI andmeil toodagu näiteid Lõuna-Eesti kohta: Se Värs, Lepa kazàk pl. kazàga? 'tsaariarmee ratsaväelane; ratsapolitsei (tsaariajal); vallakäskjalg; kohtuteener' (van.); Vas Siks vaĭlà kaZàk 'vallakäskjalg'; samuti Plv, Rõu, Har kaZàk g. -ǩku; Krl g. kaZaGu; Kan Koi kluń kaZàk 'üleannetu poisijõmpsikas'; San Lau kaZàk g. -ǩku 'tsaariarmee ratsaväelane; vallakäskjalg'; Puh Võl kašsàk g. -ǩka 'kohtutee-

ner'; Hel Keis kaZak; Trv Äm kaZak g. -kku 'vallakäskjalg'; Krk Ain 'tsaariarmee ratsaväelane; vallakäskjalg' (van.).

H u p e l ESbH I, lk. 174 kasakad 'Kosaken' r.; W i e d e m a n n EWb kassakas G. kassaka; kaZak, kaZakas G. kaZaka 'Kosak, Gerichtsdiener'; EOS kasakas /kasak/; VOS kasakas, -a.

Tähendus 'vallakäskjalg, kohtuteener', mis varem oli murretes kõige harilikum, on tänapäeval juba vananenud seoses nende ümberkorraldustega, mis meie maa administratiivses asjaajamises nõukogude perioodil on toimunud.

казáк (van. козáк) 'kasakas' VES; казáк или козáк 'войсковой обыватель, поселенный воин, принадлежащий к особому сословию казаков, легкого конного войска'; сев. нвг. 'батрак, годовой наемный работник, не поденщик' D a l ; казáк 'наемный работник' Арханг. Ценк.; Псков.; Твер. ООВС.

Tähendus 'kohtuteener' on sõnal ka läti keeles. Vt. M ü h l e n b a c h LDW kaZãks.

M i k k o l a BWS 117; K a l i m a SpS 95.

kasarm : KKI Se Sats kazarmę ~ Se Ob kazarmęs 'sõjaväekasarm; tööliste elumaja raudteel'; KKI Vas Siks kaZarmu; KKI Räp Kah kaZarmo; KKI Plv Kran; Rõu Kir kaZarmu; KKI Rõu Hii kašsarmaň; KKI Har Mõn kaZarmaň; KKI Krl Kää kaZarm g. -u; KKI San Lau kaZarmu; KKI Puh Võl kašsarm ~ kaZarmu; KKI Trv Äm kaDsarm g. -u; KKI Krk Ain; Hls Abja kaDsarmu.

KKI Kod As kasarm g. -u; KKI Trm; Iis Tud; Lüg Reo kasarmu; KKI VNg Kan kasarm; KKI Kuu Tap kassarm; KKI Sim

kassarm; KKI JMd; Juu Mõi kassa'rm g. -i; KKI Plt Raas kas-sarm g. -u; KKI Hää Pad kasarm g. -a; KKI Tor kasarm g. -u; KKI Tõs Ksn kasarmu; KKI Kse La; Vig kassarm; KKI Muh Lõe kassarm g. -i; KKI Jüm Mäe kasarm g. -i; KKI Khk kassa'rm g. -i ~ -u; KKI Emm; Rei kašsarm; W i e d e m a n n EWb kasarm G. kasarmi (kaZarm, kāZarm) 'Kaserne'; EÕS kasarm, -u.

казáрма 'kasarm' VES.

kasatsk : Se Katš ka'Zatski tanDZ ~ Se Tona kaZatsok g. -tska 'teat. vene tants, kasatšokk'; ES KV Urv ka'Zatski; KKI Trv Kiv kaDZask g. -i; KKI Hls Abja kasatsk g. -i.

Põhja-Eestist: KKI Trm p. sg. kasa'tskiD /tantsima/; KKI Tor kasatski; SÕS kasatšokk, -tšoki (teat. ukraina tants).

казачóк, -чкá 'eriline kasakate tants' VES; казачёк D a l .

kaset : KKI Se Lepa kaZet g. kaZeDa ~ kaZetta 'ajaleht' (van.) ~ Se Ob on märgitud kolme eri ajajärku kuuluvad nimetused: tseittina /kāvä?/ (kõige vanem) ~ kaZeDi-leht ~ kaZeDi /kā-vä?/ (van.) ~ leht /kāu/ (u., hrl.); KKI VI 403, 126 Se Tona Ajalehe? õks jo nakse arotamma, Kasede? kalluttamma (rhvl.).

Kuivõrd üldine see laensõna setu murrakus on, osutab selle kasutusele võtmine ajalehes "Petseri Postimees",näit. 1909, nr. 1, lk. 4 kaset, kasetaga. Viimasega paralleelselt esineb ka (aja)leht ja tseitung.

газéта 'ajaleht' VES.

Sõna esineb ka M a s i n g i l, näit. MNL 1821, 181 kassetid, MNL 1825, 245 gaſetid, kuid nii see, kui ka tõenäoliselt W i e d e m a n n i EWb-s leiduv kaset G. kaseti (kaZet) 'Zeitung' baseeruvad saksa keelel (< Gazette ~ Gasette).

kasnats : KKI Se Lepa kaZnats 'kloostri varahoidja munk'; KKI IV 95 Se Võõ Hoija mi tütre hoolopillõ, kasvatammõ kasnatsõllõ (rhvl.) - siin mingis pejoratiivses tähenduses.

казначéй 'laekahoidja, laekur; varahoidja; mil. majandusülem' VES.

kaster : Se rahvalaulus väga harilik parallelism sõnadele 'kodu, talu, mõis, küla, linn'; KKI IV 157, 2 Se Igr Üte? oĺli õks külä näiokõsõ?, kastera oĺli õks kabokõsõ; SL III 6, 1 Se Hel Lää iks no mõrŹja mõiZahe, Lää iks no kabo kasterahe; SL I 84, 2 Se Mee Ole-es kotoh neiu velle, Imekanna kasterah; SL II 128, 1 Se Vilo Kui lää ma tõõZẽ talo mano, kallu tõõZẽ kasterahe; SL I 285, 2 Liha oĺĺ sääl iks hõŋgu liinah, kalakarm kastẽrah.

Kõnekeeles ei ole sõna tarvitusel.

костёр Местами шуточно, знач. 'город' D a l ; костёр, обл. кóстер 'город' Нерех., Костром., Твер. и Яросл.; костерь обл. 'город' Костром., Твер. и Яросл. СРН.

katalka : KKI Se Lepa kaťtalkka pū ~ Se Her kaťtaťkka 'vaalipuu, hambuline puu pesu vaalimiseks'.

ката́лка 'чем катают', кур. 'скалка для катанья белья' D a l .

katalok vt. katelok.

katatama : KKI Se Lepa kaťtaťtama '/pesu/ vaalima; sõitma': hoBęstęGa kaťtaťtęDas ~ Se Her 'sama; uisutama'; ~~Se Kee~~ Se Kee 'ajama /loomi/; taga sundima'.

ката́ть , по~* 'sõidutama; veeretama; vaalima, (t)rullima (белье); vanutama (войлок); ruttu midagi tegema, kihutama'; кататься 'veerema; sõitma (на лодке); uisutama (на коньках)' VES.

katelok : Se Sap kaťťelok g. -ǩka; KKI Se Lepa kaťtalik g. -ǩka 'sõdurikatlake'; KKI Rõu Vil kaťtelok g. -ǩka ~ Rõu Hu kaťtelohVk ;KKI Krl ;Võn Piiris kaťtalok.

Sõjaväelaste sõnavarast on sõna levinud kogu eesti keelde. Sõna oli tuntud juba Esimese maailmasõja ajal, kuid sai eriti hoogsa leviku Suure Isamaasõja päevil. Laensõna on tõrjunud kõrvale mõnede keelemeeste poolt visalt soovitatud ilmetu ätla ja on võitnud eluõiguse eesti kirjakeeleski. Nii annavad SÕS ja VÕS katelok, -loki (sõdurikatlake).

котело́к 'katlake, pajake; ätel, sõduri toidukatlake' VES; котело́к 'маленький котел.// небольшой металлический сосуд с ручкой, употр. в войсках для раздачи горячей пищи U š a k o v .

Eesti keeles murrakuti esinevas variandis kaťtalok̀ on 2. silbi a̰ seletatav 1.silbi vokaali mõjuga.

kavak vt. kabak.

kebetka vt. kibitka.

kedrats vt. tedrats.

keesa : KKI Se Küll kēẓà 'vanaaegne toit – külma vee sisse lasti kaerajahu kõigi sõkaldega, kurnati läbi ja söödi'; Se Lõk kēẓà 'vedel, keema hakkamata kaerakile (harilikult seda sellisel kujul ei söödud)'. Setus on toit ja selle nimetus juba ununemas.

Seesugust toitu on tuntud ka Ida-Eestis: KKI Kod As kîs g. kiăsä ~ kāra kîs 'jook veest ja hapendatud kaerajahudest (keede eemaldamiseks lastakse vedelik läbi sõela); kiăsä-jahù 'jäme kaerajahu, millest valmistati ka kiislit'; KKI Trm kaera kêś g. kēśi 'kaerakile jaoks hapnema pandud kaerajahudest väljakurnatud vedelik, mida kasutati toiduks'; KKI Iis Tud kaera kiès 'kaerakile vedelik'.

ʃкéжь ол. 'сырая овсянка, людское питье и конское пойло, из овсяной муки на холодной воде' D a l ; кежь (ср.цежь) обл. 'процеженная сквозь решето устойка (отстой) от ржаных высевок для приготовления киселя'. Выстег., Кол.// 'Питье из овсяной муки с холодного водою'.

кеш : Новгор., Каргоп. СРЯ; кеш 'густой настой из овсяной или ячменной муки, приготовляемый для киселя или употребляемый в пищу с картофелем' (Шиловщина) K u z n e t s o v РС.

On huvitav, et see laensõna esineb karjala murretes eesti keeles esinevatele sõnadele häälikuliselt lähedasel kujul, näit. Salmi kieža, Suojärvi kieza, Kalinini karjalastel kieža. Vt. K a l i m a, Etymologische streifzüge, FUF XVIII 1927, lk. 150–152 ja FUF XX 1929, lk. 128–130.

kepka : KKI Se Vrs keṕkà 'sonimüts, soge'; KKI Plv Ala tepka-müts 'sama' (u.); KKI Ote Nüp keṕkà 'pigimüts'.

кéпка kõnek. 'soni- e. ludumüts' VES; кéпка (разг.) 'мягкий головной убор без тульи и околышка, с козырьком' U š a k o v .

kevetsk : KKI Se Lepa, Sats kevetsḱ ~ kēvetsk ~ Se Küll kevetsḱ ~ keBetsḱ ~ Se Vilo kebètsḱ (van., hrl.) ~ hòi (u.) 'süstikupool, käär' (hrl.).

Vrd. кúвнá сев. 'цевка в ткацком стане, на которой намотан утóк; шпулька, цевка' D a l ; VS ḱeftsa° ~ ḱáftsa° 'цевка'. Vt. II ptk. § 44 ja IV ptk., lk. 236.

kibitka : KKI Se Vrs kiBitka ~ Se Ob kiṕpíḱkaš 'tõld, kinnine sõiduk'; KKI Vas Tsii kiBetka 'kummiga saan'; KKI Räp Meek 'kattega koormavanker'; KKI Räp Jaa; Plv kiBetska 'kitsas väike (kergesti ümberminev) saan'; Rõu kiBetkaš ~ keBetka(š) 'kummiga saan; saanikumm'; KKI Har Laa kiBitka 'kummiga saan'; Urv Lin kiBetka 'sõiduki kate, kumm'; KKI Võn 'kerge, kaherattaga vanker'; LS Ote Pil 'suur saan v. vanker'; ES KV Puh kiBiḱ g. -ḱku 'väike sõidukaarik'; KKI San Lau kiBliḱ 'kummiga vanker'; KKI Hel KV kiBitka ~ kiBiḱ ~ kiṕpiḱ ~ kiBliḱ

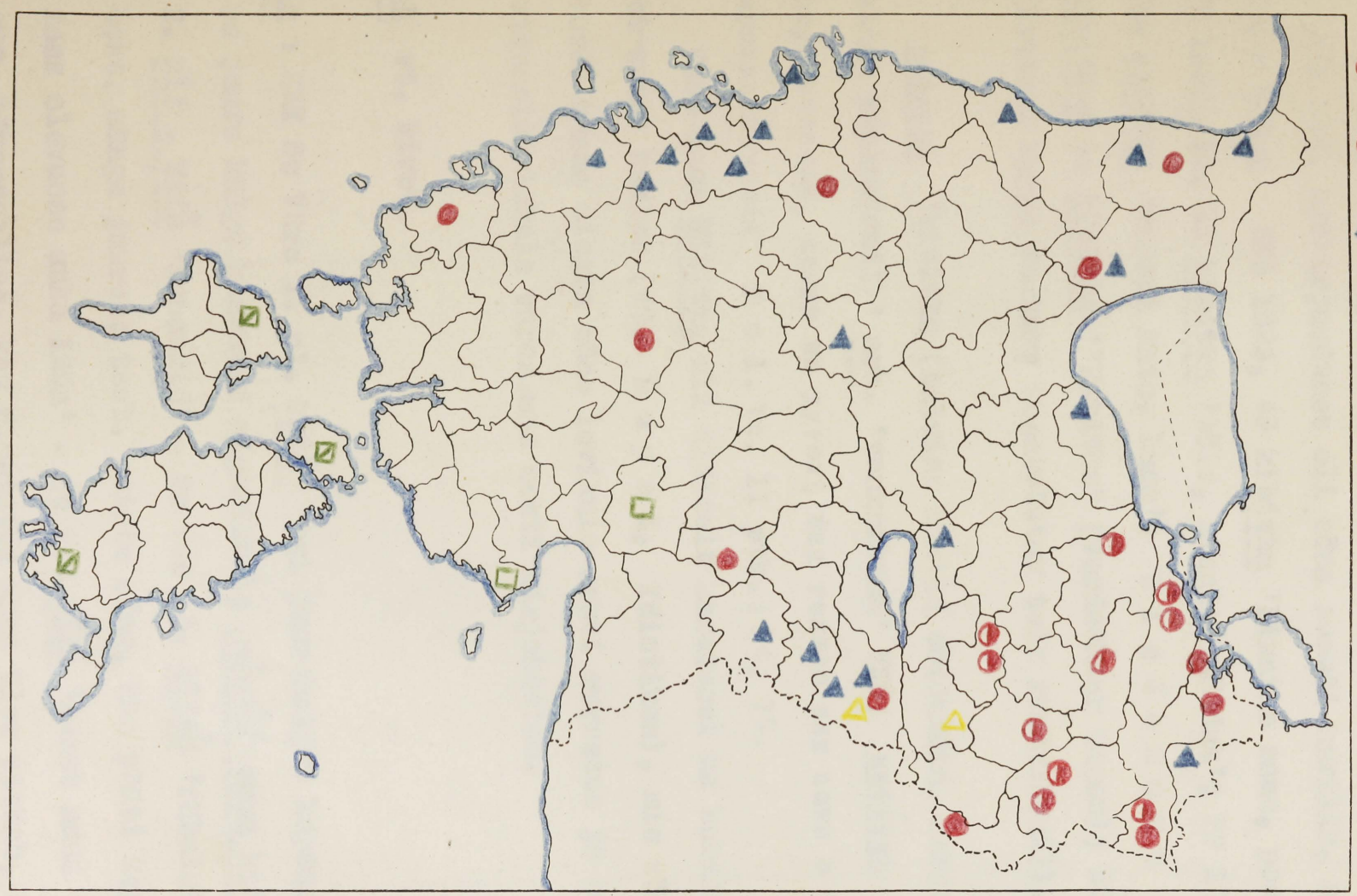

kaart nr. 10

kibitka

„Hans Heidemann". Tartu. 1951. 414o 3000

(hrv.) ~ küBlik (hrv.) 'kerge tõld'; KKI Krk kippik '2-hobuse sõiduk'; KKI Hls Abja 'tõldsaan'.

Laensõna on laialdaselt tuntud ka põhja-e. murretes. Vt. kaart nr. 10.

XIX saj. ajakirjanduses oli sõna samuti harilik, näit. M a s i n g MNL 1823, 45 kibitka 'kinnine saan, postisaan'; PP 1862, lk. 11 kibitka 'tõld, kinnine sõiduk'; PP 1862, lk. 186 kibbika 'vankri kate, kumm'; W i e d e m a n n EWb kibitkas G. kibitka '"Kibitke" (verdeckter Wagen); SÕS kibitka (kattega kerge vanker; koostvõetav telk rändrahvail).

кибитка 'kibitka (talvine kaetud sõidutõld, kerge liikuv elamu rändrahvail)' arh. 'vankrikumm' VES; кибитка 'гнутый верх повозки, крыша на дугах; вся телега или сани с верхом, крытая повозка' D a l. Vt. II ptk. § 14, 79.

Vene laen Kibitka oli üldiselt kasutusel ka kohalikus balti-saksa keeles (vt. H u p e l, Idiotikon), mis võis omakorda kaasa aidata sõna levikule eesti murretes ja selle tarvituseletulekule varasemas eesti kirjakeeles.

kibot vt. kivot.

kiila : KKI Se Värs 1. pl. kiɬä? 'mgi juurehaigus kapsastel (kapsa juure külge kasvavad mügarikud); kapstiɬ omma kiɬä? aɬ; 2. kiɬ ~ kiɬa 'munandid' ~ Se Vas 3. kiɬa 'räbalatest muna teat. mängu juures; teat. poiste mäng, kus püüti kepiga muna maas olevasse auku lüüa' ~ Se Vrs kiɬa 'puust muna teat. mängus, mänguosaline, kes nimetatud muna üles viskab, kuna teine püüab seda kepiga lüüa soovitud kohta'; KKI Vas Kor kiɬa

'sama'; KKI Räp Par 4. kēlà 'sõnnikutalgutel viimaseks jäänud sõnnikuvedaja, keda karistuseks veega kasteti'; KT 10, 148 Räp kįįlas p. kįįlat̀; KKI Plv n. sg. kīlà ~ /sittà/ kī́l g. kīlò ~ kīlas̀ g. -šse.

Käsitletav laensõna on peaaegu kõikides tähendustes tuntud ka põhja-e. ida- ja rannamurdes: KKI Kod Sa kîl g. kįlî 'kapsa juurehaigus'; Trm Raja pl. kīlìD. Kodaverest pärineval Juhan Liivil on luuletus "Kiil":

Kiil kasvab kapsale alla
ja kaalikale kiil;
kui liig palju vihma ehk kuiva,
kasvab mõlemale kiil. Jne.

(Juhan Liivi Luuletused, Tartu 1926, lk. 235).

Luuletus on terav satiir eesti omaaegse epigoonliku kirjanduse kohta, mida võrreldakse kõlbmatu, juurehaigust põdeva aeavil-jaga.

KKI Kod sittà kîl g. kįlî 'sõnnikutalgutel viimaseks jääv hobuseajaja; KKI Vai Ut; Jõh; VNg Koi kila /mäŋ̀G/ 'muna auku ajamise mäng'; W i e d e m a n n EWb kīl G. kīla (d) 'Knollen, Auswuchs'. Setumurrakuline ajaleht "Petseri Postimees" 1910, nr.3, lk.20 toob kapsta tõbi kila ~ kilatõbi.

Vrd. kiior, kumanits, tsuura.

кила́ 'taimede kasvaja, pahk' VES; ки́ла и кила́ обл. 'наплыв на корнях, преимущественно капустных растений'; кила́ 'мошонка у самцов' Костром. Сарапул.; кила́ 'большой кожаный мяч, набитый шерстью и употребляемый для игры школьниками и взрослыми исключительно зимою' Новгор.; ки́ла общ. 'отставший или отставшая от других в работе, напр. в косьбе и в жатве' Сибир.; кила

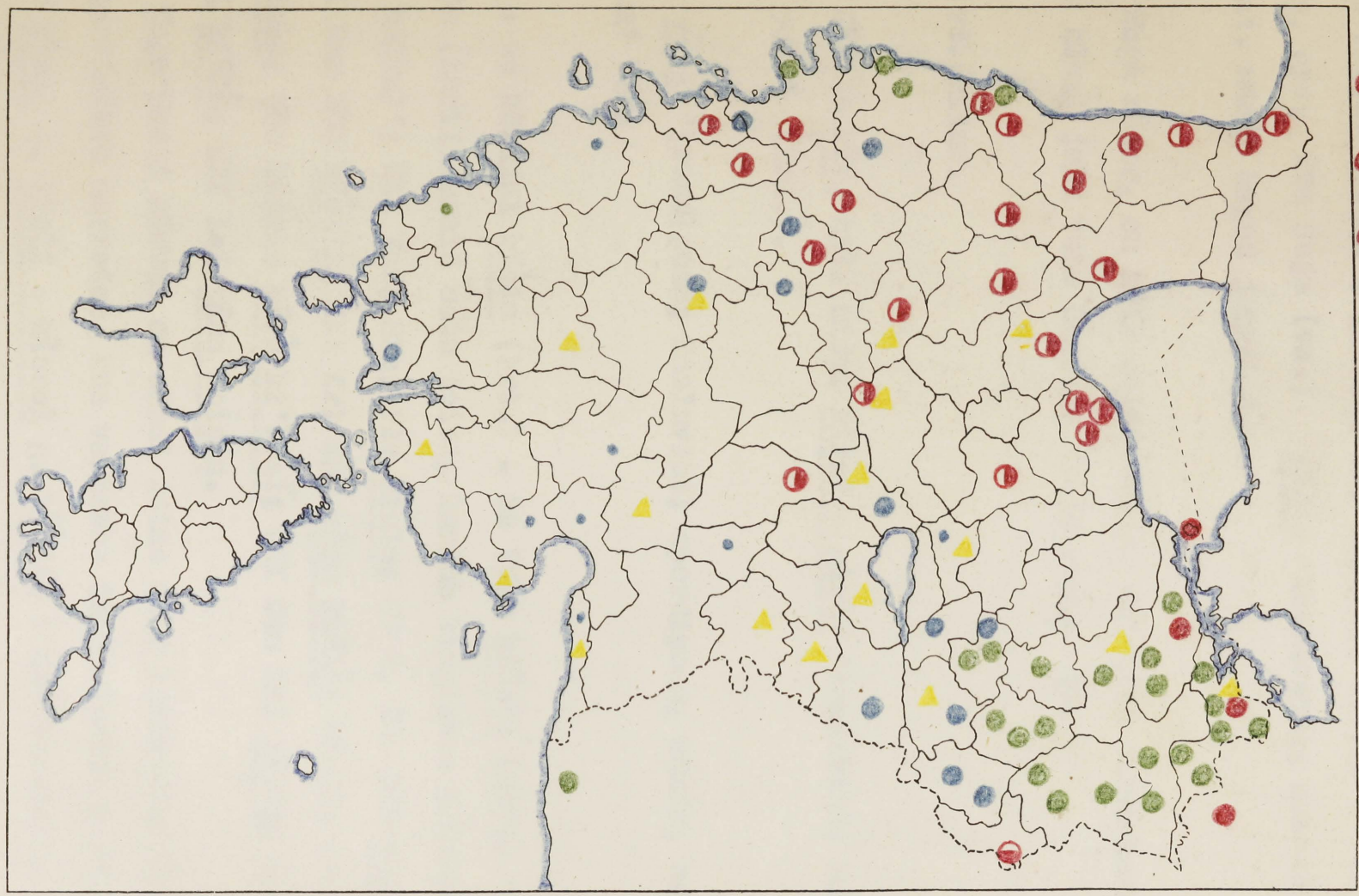

kaart nr. 11

kiisla

'обидное прозвище по адресу того из возчиков навоза в поле, кто поехал в поле с навозом или вернулся оттуда позже всех' Дух. СРЯ; Trm Raja (vn.) kílà. 'kubemesong; mumandid; teat. mäng; kapsa juurehaigus'.

Nagu näeme, on kõik eesti keeles esinevad tähendused olemas sõnal juba vene keeles. Vt.II ptk.§ 78.

kiior vt. kiiur.

kiir : KKI Se kĩr, hrl. mitm. kĩra? ~ gĩra? 'kaaluviht; seinakella pomm' (hrl.).

гúря '(raud)pomm; kaaluviht; spordipomm, käsik, kellapomm' VES.

kiisla : Se kõikjal kĩ̀sla (hrl.) ~ Se Vürs kiššèĺ (hrv.) 'kaerakile (harilikumaid setu toite, kuulub tingimata matusetoitude hulka)'; KKI Vas; Räp; Plv kĩ̀sla; KT 4, 200 Rõu kiissla; KKI Har Mõn kĩ̀stli; KKI Krl Kää kāra kišlà; KT 39, 24 Urv kiisla; Võn Piiris kārà ki'ššeĺ; KKI Ote Pil kĩsla; KKI San; Hel kišlà; KKI Lei kāra keista.

Kagu-Eesti kõrval on sõnal teine suur levikuala põhja-e. idapoolsetes murretes, kus vastavat toitu tuntakse nimetuse all kĩsel g. kĩsli ~ kĩssel g. kĩ̀sli. Lääne-Eestis on see tüüpiliselt vene toit vähe tuntud ning selle nimetuseks harilikult kile ~ kaerakile, hapurokk. Sõna levikut osutab kaart nr. 11.

H u p e l ESbH II, lk. 86 kisel od. kisell g. kiisli

'Haberkisell, Speise von Brodteige od. Haber' Pp.; W i e d e m a n n EWb kissel G. kisseli (kīZel) '"Kisel" (sauer Mehlbrei)'; EÕS kiisel = kile (кисель); kiislijahu; /kissel'l/ vt. kiisel; SÕS kiisel, -sli, -slit = kaerakile; kissel'l, -sel'li kok.

кисе́ль 'kissel, kiisel' VES; кисе́ль (кислый) 'мучнистый студень'; овсяный, ржаной, пшеничный кисель ставится на опаре и закваске D a l .

Eesti kirjakeeles kõrvuti esinevad, häälikuliselt ja tähenduslikult erinevad sõnakujud kiisel ja kissell on eriaegsed laenud. Esimene neist on levinud suulisel teel koos vastava rahvapärase toiduga, teisega on tutvutud kokaraamatute kaudu. Ühtlasi on viimase sõna tarvituseletulekule kaasa aidanud kohalik Baltikumi sakslaste keel, kus sõna on samuti harilik. Vt. K i p a r s k y FB, lk. 159. Kirde-eestiline kiisel ~ kiissel kuulub muide kokku vastava laensõnaga soome keeles ja idapoolsetes lmsm. keeltes. Vt. K a l i m a SpS 98.

kiit : KKI Se Vrh ḱiịt ~ kīt̆ta-kaṭà 'valaskala'.

кит 'valaskala, vaal' VES.

kiiur : KKI Se Vrh, Hel kịijùŕ ~ kī́ĭjòr g. -a 'pikk, otsast jämenev nui, puujuurikas (tarvitati ka "kiila"-mängu juures); margapuu jäme ots' ~ Se S.-Rõs 'puuhaamer kalade uimastamiseks läbi õhukese jää' ~ Se Hel kẹijùŕ ~ nuụt̆tẹ́rnas 'kapsa juurehaigus'.

Vrd. kiila.

киюра 'большой молот у мостовщиков, кулак'.// Арх. 'булыжник, с вицевою обвязкою, для забойки им кольев в рыболовных заборах' D a l · Vrd. ka кий 'палка, сделанная из деревца с корнем' Псков. Новоржев. Холм.; 'посох, палка' Смол. Порыч.; Твер. Осташ ; 'колотушка, которою глушат рыбу, или бьют печь' Сибир. ООВС; киюшка обл. 'палка с толстым корневым концом, употребляемая для игры деревянными шарами (при "в киюшки") Брянск. СРЯ; VS Patškovka kijū'rn 'Knüttel; dicker Teil des Knüttels'

Kahtlemata läheb Se kīljòr ~ kijjùr nii häälikulises kui tähenduslikus osas tagasi vastavale vene murdekujule. J.Kalima on vn. киюра kahtlevalt ühendanud sm. kiura 'kivikirves', e. kiur 'kivi, kalju' sõnadega (Vt. K a l i m a OLR 120), mis on aga täiesti ebatõenäoline. Siin on tegemist põlise slaavi sõnaga, mille aluseks on üldslaaviline tüvi кый 'kepp'. Vt. T š e r n õ h ИТРЯ 281. Vt. ka II ptk. § 80, 95.

kilk : KKI Se Värs, Lõk kilk̆ pl. kilǵi? ~ kīlḱki? 'paremini sissetehtud kilud, karbikilu', kuna eesti keelest pärinev kiłù tähendab lihtsamalt valmistatud kilusid.

килька 'kilu' VES.

Vene килька, mis on teatavasti eesti laensõna, on setu murrakusse venelastest naabritelt tagasi laenatud ja nii on tekkinud tähenduslik vahe eesti oma sõna ja vene laensõna vahele. Laensõna kasutati ära keele rikastamiseks.

kilok(as) : Se Lõk kilóḱkas; I. Mannineni järgi (ERMA I, lk. 78) kilok ~ tilok̀ 'veenõu kohal nööri otsas rippuv savist kätepesunõu, mida käsi pestes kallutati (van., praegu tarvituselt kadunud)'.

гилёк , лька 'глиняный рукомойник' Псков. Великолуц. Опоч. ООВС; гилёк 'умывальник, обыкновенно глиняный' (Б. Толбица; Чудская Рудница) K u z n e t s o v PC; гиле́к пск. (глек?) 'глиняный рукомойник, баран' D a l. Vt. II ptk. § 2.

kils : KKI Se kîts pl. kílzi? 'paberossikest, hülss'.

Ka põhja-e : V i l b a s t e Kuu kilsid 'hülsid, paberossikestad'.

гильза 'hülss, kest' VES.

kimnaasia vt. gimnaas.

kimnasist vt. gimnasist.

kipik(as) vt. kibitka.

kirassin vt. karassin.

kirbits : KKI Se Ob, Lõk, Värs (savi)kirBÍts pl. kirBìDZá? (van., hrl.) ~ savìkivi (uuem) 'telliskivi'.

Samuti KKI Vai Ut kirBits.

кирпи́ч 'tellis(kivi), klinker' VES.

kirges : KKI Se kirGeès g. kirGeZe 'prussakas'; KKI Vas Tsii kirGeès p. kirGest; KKI Rõu Sän kirGetś ~ Rõu Hu pl. kirGeDZi.

киргиз пск. 'таракан, прусак, несколько отличный от наших прусаков' D a l; ERA Vene 1, 176 Opotška pl. киргизы 'prussakas'. Vt. II ptk. § 79.

kirmas : Se Lõk kiřmas̀ g. -Zę ~ -šsę 'tantsupidu (harilikult vabas looduses)'; KKI Se Värs kiřmasḱ (hrv.) ~ kiřmaš (hrl.); KKI Vas Siks kiřmas̀ g. -Zę 'külapidu; tantsuõhtu'; KKI Räp Tool kiřmaš g. -šsi; KKI Plv Peri kiřmask g. -i; mujal V ja T alal üldiselt kiřmas̀ ~ kirmaš g. -šse. Mõnel määral on sõna tuntud ka väljaspool nimetatud alasid, näit. KKI Trv kiřmasḱ g. -i; KKI Äks kiřmàs g. -šse.

ки́рмаш запд. нем. 'рынок, торг, базар.'// У раскольн. запд. губрн. 'гулянье, народный праздник' D a l ; ERA 546, 23 Lezgi ḱe'rmaš. Vt. IV ptk., lk. 236.

Seni on Lõuna-Eestis esinevat kiřmas ~ kirmask peetud germaani algupäraga sõnaks, kuid nii häälikuline kui tähenduslik külg osutab, et sõna on meile tulnud vene keele vahendusel.

kisla, kissel vt. kiisla.

kitaits : KKI Se Värs kiťta,its pl. kiťta,itsa? ~ hèinłanę ~ Se Her kiťtà'jits 'hiinlane'.

кита́ец 'hiinlane' VES.

Kitaja : KKI Se Vor ḱiťtaja mā 'Hiinamaa'; KKI Se Vilo kiťtaja /raňvas̀/ (van.) ~ hèinläsE? (uuem) 'hiinlane'.

Кита́й 'Hiina(maa)' VES.

Setu sõnakujude aluseks on vene genitiivivorm Китая.

kitasnik : Se üldiselt ḱiťtasnik̀ g. -niGa ~ -niḱku ~ -niḱki 'se-

tu naiste puuvillasest poeriidest varrukateta pihtseelik (varem seljal rippuvate kasutamatute varrukatega), lõikelt sarnanev igapäev kantava rüüga, kuid viimasest parem, pidulikum riietusese'; SL I 607, 1 Aij iks sällgä hüä hamme, Pääle iks keere kitasniku (rhvl.); W i e d e m a n n EWb kitasnik G. kitasniku (d, S) 'Feiertagsrock'.

Вор. тмб. китайчатый сарафан, китайник арх. вят. китáечник или китáечница арх. D a l ; китáешник, китайник 'сарафан из китайки' Повсем. P o d v õ s s o t s k i САН. Vt. II ptk. § 36.

kival : Võn Piiris kivàl' ~ kivali '"sikuska" puust vars (umb. 60–70 cm pikk), mille abil õnge vees üles-alla liigutatakse'.

кивáль, кивали́ 1) 'рыбак (и), ловящий(ие) рыбу на секушу' (Надозерье, север Чудского озера); 2) кивáль, кивалéк 'рукоятка для лесы секуши' (Красные горы, Межа) K u z n e t s o v PC.

kivot : KKI Se Vilo kivòt g. kivoda ~ Se Ob kiBòt g. kiBoDa 'pühakujude kapp (setu toa nurgas)'; H II 61, 578 kibotka; SL II 178, 2 Se Kolov Pööreline pühäZerätt, kiróline kivodarätt (rhvl.); SL II 174, 1 Se Hel Saava? iks kirä? ku kiboda?, Saava? iks pöörü? ku pühäZe? (rhvl.); KKI IV 221 Se Lao Tulli ks sis kiri kibotahe, Tulli papõr paja pääle (rhvl.).

кио́т (arh. кивóт) kirik. 'klaaskapp v. -kast pühakujude jaoks' VES; кивот, киот 'поставец для св. икон' D a l. Vt. II ptk. § 44.

kladavoi : KKI Se Värs kadavoi pl. -voja? 'kaubaait'.

Samuti R : ES KV Jõh Koh kladavoi 'sahver'.

кладова́я 'sahver, ait, kambrik, magasin, laoruum; varakamber' VES; кладова́я 'чулак, амбар, клеть' D a l .

klanima : KKI Plv klanìma 'peale käima, manguma, nuruma'; MT 385, 24 Rõu impf. 3. p. sg. klaniZi; ES KV Urv; Kan klań́ima; ES KV San Puka; Võn Ahja klanima; ES KV Rõn Kir lanima; ES KV Puh Uue klań́ima; ES KV Hel Pik klanima; KKI Krk lanime.

Põhja-Eesti alal näib käsitletav sõna olevat harilikum kui Lõuna-Eestis. Sõltuvalt sõnaalgulise kaksikkonsonandi püsimisest või kadumisest on murdeti klanima ~ lanima. SÕS klanima (pealeajavalt paluma, musteldama, nuruma, manguma; siluma, ilustama). See tänapäeval üldiselt tarvitatav sõna Wiedemannil veel puudub.

кланяться, кланиваться 'вторительно наклоняться;// кому о чем просить, умолять, кучиться, бить челом' D a l .

klehits : KKI Se Sats klehits g. -tsa 'võrgukudumise abinõu, suurem kui piirits'.

кле́щица, реже кле́шица 'деревянная игла для вязания сетей...' (Шартова, Талабск, Брага, Межа, Сыренец) K u z h e t s o v PC; Võn Piiris; Trm Raja (vn.) kľe*ššitsɒ 'võrgukäbi, piirits'; клещи́ца 'челнок для вязания сетей' Лодейн., Повен. и Петроз. СРЯ. Vt. II ptk. § 28.

klei : KKI Se Värs kleì g. kleĭjà ~ kɫi̯ìm g. kɫi̯ĭmì 'liim' ~ Se Vilo tarò klêi 'pigi taru küljes'.

кле́й 'liim' VES.

Se kɫi̯ìm on vististi kontaminatsioon vn. клей + e. liim sõnadest.

kleiama : KKI Se Värs kleĭjàda? 'liimida'; KKI Se Lepa, Her kleĭjat̀ rẹĭvas̀ 'liimiriie'; W i e d e m a n n EWb klõimma (d) 'leimen'.

клеи́ть 'liimima, kliisterdama' VES.

Wiedemannil esinev klõimma on eespool käsitletud sõnaga klõim samasuguses vahekorras nagu liimima sõnaga liim.

kleimo : Se Sap kleĭmò; MT 79, 130 Se клęimo 'märk, jälg, pitsatijäljend'.

клеймо́ '(kauba-)tempel, märk; põletismärk (loomal, sunnitöölisel)'; fig. 'plekk, jälg' VES.

kleionka : KKI Se Her kleĭjoŋk̆ka ~ kleĭjat̀ rẹĭvas̀ 'liimiriie'; Se Tona kleĭjonk̆ka 'kanepiriie noodapäral, mis pära sirgena hoiab'; KKI Se Vrs adj. kleijonk̆kanę /lav̆varẹivas̆/ 'vahariie'.

KKI Vai Kut klejontkɒ ~ klioŋkka 'vahariie'; KKI Jõh klīonkka 'sama'.

клеенка 'vahariie; õliriie' VES; клее́нка 'ткань, пропитанная каким либо клеем, или же смолою, или воском, каучуком; вощанка' D a l ; клее́нка 'вставная часть матни из плотной бумажной материи (равендука)' (Лисья) K u z n e t s o v PC.

kletka : KKI Se Her kl^{i}ētka '(linnu-)puur' VES; ES KV Vas Or; Räp Meh kletka 'ree seljatugi, korup' (van., hrv.); H.Ahvena teateil Räp kleťka 'paberi käsitsivalmistamisel paberi nöörile kuivama tõstmise abinõu Räpina paberivabrikus' (van.); KKI Har

Koik kletka 'teat. viisil laotud puuriidaots'; ES KV Kan letka 'ree seljatugi'; ES KV San Puka; Puh kletkà 'puuriida ots'.

Viimases tähenduses on kletka tuntud ka kirde-e. rannamurdes ning mitmel pool mujalgi Põhja-Eestis. Saanikorvi tähenduses esineb sõna eriti ida- ja rannamurdes: KKI Kod kleǩku ~ kleǩkò; leǩko-reGi 'seljatoega regi'; ES KV Trm; Jõh; Kuu kletka 'saanikorv'; KKI Lai Kod kleǩku 'sama'.

Vrd. kresla, laatka, peril, voska.

клетка '(linnu, looma) puur' VES; клетка 'садик палисадничком или решеткою, для содержания взаперти зверей или птиц... // Товар, вещи, сложенные так, что образуют четыре стенки столбом или четыреугольник.' Дрова кладут клеткою' D a l .

kliin : KKI Se Värs klîn pl. klīna? 'kiil; siil'; KKI Se Sats dem. klīnaǩkęnę.

клин 'kiil, talb; siil (земли)' VES.

kliiros vt. krõllas.

klohho : Se hrl. kłoňhò ~ kłoňhoi g. kłoňhoja; KKI Se Vrs kluňhò ~ Se Lepa kłoňhònI adj. ja subst. 'kurt, kuulmatu'; KKI Se Värs kłoňho paǩpi peräst vęĭʲai kellä katśki pessä? kõnek. -'ühte asja ei öelda kaks korda'; KKI Räp Tool klūho ~ Räp kluňhò 'kurt'.

Eelmisest eraldi on sõna laenatud ka põhja-e. ida- ja rannamurdesse: KKI Trm Loh kluňka ~ kluhkoì 'kurt'; KKI Iis Tud kluňkats 'halva kuulmisega inimene'; KKI Vai Kut kluho 'kurt'; KKI Jõh klohò 'sama'; KKI VNg Kan kluhoì 'sama'.

глухо́й 'kurt' VES; глухо́й 'лишенный способности слышать'; глухо́нек 'изрядно глух'; Vrd. ka глохнуть 'становиться глухим' D a l .

klopets : KKI Se Vürs /poiskęzę/ kloppets ~ klop ~ Se Sats poiskęzę klop 'poisijõmpsikas' (hrl., halv.); ES KV Se Vürs klopt-sik g. -u; ES KV Vas Or klupets; Rõu Pl poiskęzę kluppets ~ Rõu Hu kloppits; ES KV Rõu klopets g. -i; KKI Rõu kloppats; ES KV Kan poisiklopats ~ -klops; KKI Puh Võl poesikkese kloppats; KKI Krk poiZiksə loppats (halv.) ~ Krk Met loppitse 'rumalake'.

Pisut halvustava varjundiga sõnana tarvitatakse seda noore poisi kohta ka Põhja-Eestis, näit. KKI Kod As kloBits; KKI Plt Raas poisikloppits; KKI VNg Kan kloppats ~ klappats; ES KV Kei kloppets (hrv.); KKI Ris Vil kluppits 'üldse noor, rahutu, elav olevus (ka looma kohta)'; W i e d e m a n n EWb klopats G. klopatsi (d) (klopits) 'Bursche, Junge, Knabe'.

хло́пец, пца kõnek., murd. 'poiss; noormees, nooruk' VES; хло́пец (хлап, холоп) юж. 'парень, мальчик, малый;// холостой человек, хотя бы и в летах' D a l .

V e s k e СФКО 242.

kluhho vt. klohho.

klupets vt. klopets.

kluuts vt. klüüts.

klõimo vt. kleimo.

klõiss : KKI Se Sats, Her, Lepa klĭìs g. klįĭzà 'mulla-, lume-tükk, -kamp'; sellest on moodustatud ne-lõpuline adjektiiv: KKI Se Her kłęĭzònę ~ Se Lepa kłęĭzànę 'tükiline, panklik /näit. maa/'.

глы́жа, глы́жина murd. 'maa- v. mullakamp, külmunud mulla- v. porikamakas' VES; глы́ба, нвг. гли́ба, пск. глы́жа, сев. и сиб. глы́за, глыза́ 'ком, ломот, обломок, осколыш; ком твердый земли́ или дернина на пашне; колышка, мерзлый ком навоза, снега с грязью D a l .

klääts : KKI Se Ers klā̀ts g. klāDZà ~ Se Tona klāDZà kaBę̀ł 'nooda seliseid ühendava nööri ots, mille külge kinnitatakse nooda veoköis, "pätin"' ~ Se Värs klā̀ts 'nooda tiib'.

кляч твр. 'толстая веревка' // клячи́ не́вода 'шесты, за которые его тянут ; клечь арх. на юриках (ватагах) ужище, веревка, за которую вытаскивают семожью сеть (не кляч ли?) D a l ; кляч, клячь 1)'палка на конце крыла ~~невода~~ ризца', ~~захко-~~ (Красные Горы); 2) 'веревка на конце крыла невода, за которую привязывается пятина' (Межа); 3) 'веревка на краю сети для связывания ея с другими' (Красные Горы); кляц 'самая редкая часть на краю крыла невода' (Талабск) K u z n e t s o v PC.

klöts : KKI Räp Meek klöt̆s 'ühe mõlaga edasitõugatav väike paat kalda lähedal ja luhal sõitmiseks'; Võn Piiris klöt̆s g. klöt̆sì 'ühe paari aerudega väike paat' (hrl.).

Vrd. одноклю́чина, одноклю́чинка 'лодка на одну пару весел' (Межа) K u z n e t s o v PC; Võn Piiris (vn.) annakI^{j}ū·t-šinkka 'väike, ühe paari aerudega paat'. Vt. II ptk. § 104.

klüüts : KKI Se Vrh kĺūt̀š pl. kĺūtša? ~ Se Värs kĺūt̀s pl. kĺūdza? 'paaditull'; Se Tona klūDZä̀ pak̄ 'puuklots paadi äärel, millesse on löödud pulgad aerude jaoks – klūDZä?.

ключ арх. 'кочеток, колышек в борту лодки, шняки, для укрепы весла' D a l ; ключ, ключи́ 'деревянная подушка или набойка, колодка на борту лодки для постановки уключин' (Шартова, Межа, Надозерье); 'уключины, т.е. колышки, между которыми движеться при гребле весло' (Шартова, Лисья, Надозерье) K u z n e t s o v PC.

Eesti põhjarannikul KKI Jõe Püü esinev pl. klutsinaD 'paaditullid' läheb tagasi vene sõnadele оклю́чина 'веревочный гужик'; уклю́чина 'два колка или вырезка в борту! два весла' D a l.

koba : KKI Se Värs pl. /sāppa/ kobă? kom. kop̆pę́ga /sāppă?/ 'saapa kontsaraud'.

скоба́ 'saaparaud (kontsa all)' VES; скоба́ , ско́бка 'под каблуки сапогов также подбивают подковки, скобки' D a l.

kohvta vt. kuht

koika : KKI Se; Vas Kor koik̆kà 'lihtne laudadest voodi, magamisraam' (hrl. pejor.); KKI Vas Nõ koĭGas̀ 'seinasäng'; KKI Räp Jaa koik̆kà ~ Räp Tool koĭGas̀ g. koikka 'lihtne säng; magamisraam; KKI Plv Eo krēGò 'sama'; KKI Urv Oe koikka ~ koik̆kù ~

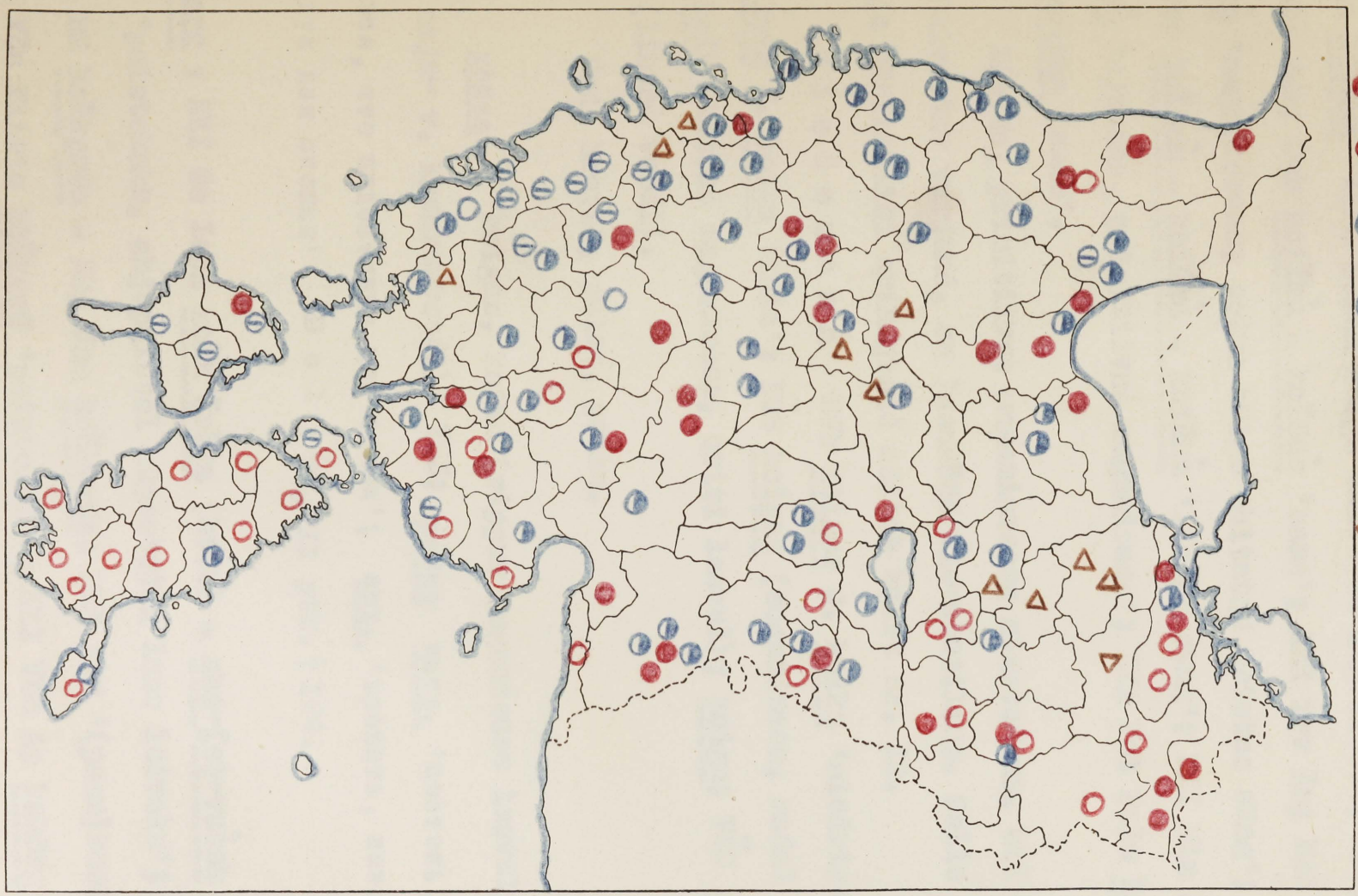

kaart nr. 12

koika

„Hans Heidemann". Tartu. 1951. 4140 3000

koiGaȁ g. koikka 'sama'; KKI Võn Ter kraiǩkȁ 'seina külge ehitatud muistne säng; magamisraam'; KKI Nõo koikku ~ kroiǩkù 'sama'; KKI Rõn So; San Lau koǐGaȁ g. koikka 'sama'; KKI San Lt koiǩkȁ 'üles seina külge ehitatud magamisase, nari'; KKI Ote Mak; Puh koiǩkù ~ koǐGaȁ 'sama'; KKI Trv Äm; Hel Ala koiǩkù 'magamisraam; seina külge ehitatud muistne säng'; KKI Krk Per koǐGaȁ ~ koiǩkȁ ~ koiǩkù 'lihtne säng'; KKI Hls Abja koiǩkù 'ajutine, primitiivne magamisase'; KKI Pst Palu koǐGȁs g. koikka 'sama'.

Lihtsa, primitiivse magamisaseme nimetusena, mil on pisut halvustav varjund, on laensõna üle-eestiline. Selle levikut ja häälikulisi erikujusid näitab kaart nr. 12.

W i e d e m a n n EWb koigas G. koika 'niedriges Bett'; koik G. koigu 'Koie'; EOS koigas (magamisase, madal säng); koik (kitsas magamisase, eriti laeval); koigu; VOS koiku (lihtne voodi).

Vrd. kravat, palat, polka.

кóйка 'koigas, koiku (rippuv magamisase laeval; haige-maja- v. kasarmuvoodi)' VES; кóйка кстр. 'постель, ложе, все, что подостлано для лежки'; арх. 'кровать, лавка, рундук для спанья' D a l . Vt. II ptk. § 124.

kokerg : KKI Se Lepa kaǩkᵘörǩka (hrv.) ~ aho-ist-vatsk (hrl.) 'paistekakk, ahjupaistel küpsetatud lame leivake'; KKI Räp Rä koǩkerGa ~ Räp Jaa koǩkorGa; KKI Plv '(pann)kook' (nlj.); Võn Piiris koǩkerG 'paisteleib'; KKI Võn Ap kokõrg g. -i; KKI Lut Jaa koǩkorǩka; KKI Krk Mur koǩkorǩka 'pehme leivakook'.

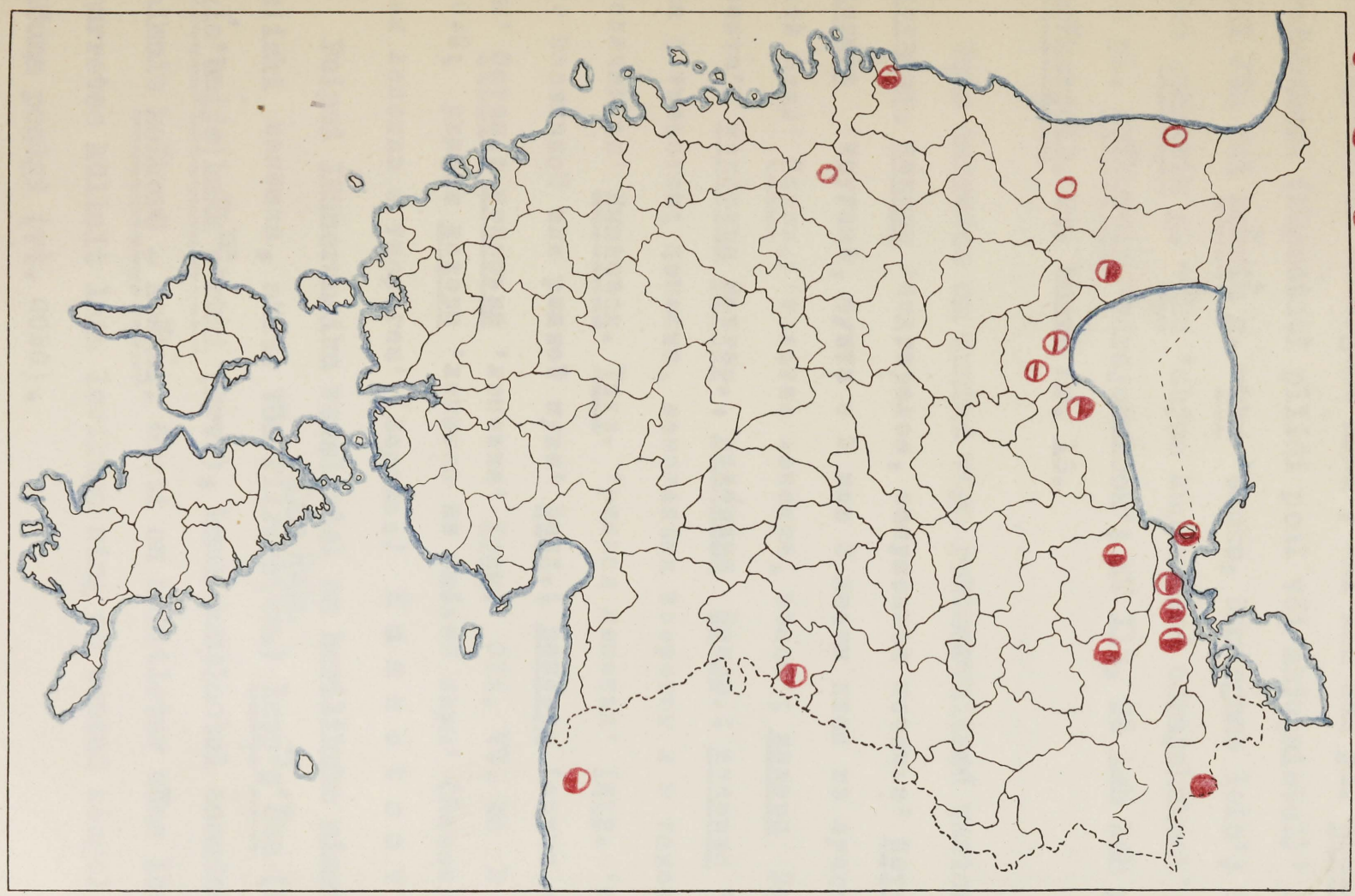

kaart nr. 13

kokerq

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 414o 3000

Sõna on tuntud ka Põhja-Eesti idaosas, näit. KKI Kod As koǩkorG g. -i 'õhuke leib, (pann-)kook'; KKI Trm koǩkòr 'paisteleib'; Trm Raja koǩkùr 'ahjupaisteleib (ka saiajahust); ahjus küpsetatud ümmargune kakk'; KKI Iis Tud pl. koǩkorGiD 'odrajahukook (küpsetati pliidi peal või ahjupaistel)' (hrl.); KKI Jõh Toi kok̀rik̀ g. -kku 'õhuke, ümmargune leib'; KKI Lüg Reo kokkerik g. -ǩku 'ahjus küpsetatud odrajahukook'; KKI Hlj Kä pl. koǩkerGiD 'odrajahukook'; KT 113, 26 Amb Leh p. pl. koǩkerjaiD. Vt. kaart nr. 13.

Vene murretes on tuntud väga rohkearvulised variandid: ко́ккоры, ко́коры 'подгорелое, засушенное печенье' Петерг.; коко́ра 'круглый, фунта в 2 или 3 весом хлеб из лучшей домашней муки' Псков.; 'толстая лепешка, колоб'; како́ра Псков. 'Лепешка'; коко́рина Новгор., како́рина Псков.; коко́рка 'ватрушка с творогом; лепешка, наказанная творогом и в таком виде испечанная' Вышневол. Тихв. 'ржаная лепешка' Тихв. 'пряженье из пшеничной или ржаной муки' Валд.; како́рки 'сочни или блины' Осташ.; коко́рька 'лепешка' Холм. СРЯ. Vt. ka D a l ja ООВС; ржаная коко́ра 'лепешка из рыбьей икры' (Псков); 'ржаная лепешка с творогом' (Воронья) K u z n e t s o v PC.

Peipsi lääneranniku venelastel on harilikuks nimetuseks siiski лепёшка, näit. Võn Piiris; Trm Raja (vn.) lepp'ʲǫ'ška (hrl.) ~ (χle'bnije) kaǩkᵘò'rkki (hrv.), kuna eestlastel samades külades ainult koǩkerG ~ koǩkùr. Ometi on käsitletav sõna loode-vene murretes küllalt laia levikuga ning on tuntud kaugel ida ja lõuna poolgi (vt. ООВС).

J.Kalima järgi tuleb vene murdeis esinevaid sõnavorme pidada laenatuiks läänemeresoome keeltest (vrd. sm. kakkara, mil-

lega kuuluvad tõenäoliselt kokku W i e d e m a n n i EWb-s leiduvad kokkar G. kokkara (A) = klimp; kaker G. kakre (S,d) 'Geschenk an Victualien', huńdi-k. (Schimpfwort, wie huńdi-rōg 'Teufelsbraten'); kaker G. kakri (pt) 'Kuchen'). Vt. K a l i m a OLR 123 jj. Eesti naabruses asuvatest vene murretest on see sõna uuel kujul eesti idapoolsetesse murretesse laenatud. Vene päritolu või vähemalt tugeva venepoolse mõjustuse kasuks räägib eelkõige sõna levikuala eesti murretes ning teiseks sõna häälikuline kuju. Ühelt poolt on vokaali püsi 3-silbise sõna lõpul (kokerga) vastuolus eesti keele lõpukao seadusega, teiselt poolt vastab aga käsitletava sõna lõppsilbi esinemus täpselt teiste sarnaste vene laensõnade omale (vrd. kakóрка – Se kak̆k^{u}ōrk̆ka ~ mujal kok̆kerG(a), коше́лька – Räp košselk̆ka ~ košselǴa, носи́лки – Se nošselk̆ka ~ mujal nošselGa, седёлка – Se sedjolk̆ka ~ hrl. śeDolGa, мане́рка – Se maňnerk̆ka ~ hrl. maňnerG(a) jne.

Vrd. II ptk. § 11.

Sõna esinemine mulgi murrakus on tõenäoliselt seletatav läti mõjuga, nagu sõna lutsi murrakussegi on tulnud läti keelest: E n d z e l i n – H a u s e n b e r g EB kakarka 'Brot aus Gerstenmehl'.

kolak vt. kulak.

kolhoos : kuna eesrindlik kolhoosinoorsugu, keelele kirjakeele kõnelemine ei tee raskusi, on võimeline seda tüüpiliselt nõukogudeaegset sõna hääldama vastavalt eesti kirjakeeles kodunenud kujule, esineb see keskealiste ja eriti vanemate inimeste kõnekeeles tihti häälikuliselt väga huvitavatel eriku-

judel. Keeletarvitaja on otsinud mitmesuguseid mooduseid võõrapäraste häälikuühendite kohandamiseks omakeelsetega. Allpool toodavad häälikulised variandid peegeldavadki enamasti vanema ja keskpõlve keelepruuki: Se Lõk, Unk ha'ɫh̆hō:ś; Vas Saa in. sg. hōsIh̀ (vanadel); Rõu Pl ko'lhôŹ ~ ko'lhoś g. ko'lhoŹi (keskealistel); KKI Har Mõn ōś g. ōŹi; Võn Piiris kolk̆kô's (vanadel); ES KV Rõn Kir koloo's; ES KV Hel Pik kolloo'ś ~ kalloo'ś ~ kallu̯u̯ś.

Ka Põhja-Eestis kannab sõna sageli kohaliku murraku erijoonte pitserit, näit. Lüg koluo's ~ kolô's; KKI Jõe koluò'ś ~ kol̆luò'ś; Juu Jun kloŭZì tô 'kolhoositöö' (vanadel); KKI Saa lōŹi mâ 'kolhoosimaa'; Khn ko'lô'Z; KKI Muh ill. kal^{u}ō'si jne.

колхóз lüh. (= коллективное хозяйство) 'kolhoos' VES.

Kui enamikus murretes sõna on levinud eesti ühis- ja kirjakeele kaudu, on see setu murrakusse ülaltoodud kujul tulnud ilmselt kohalikust vene murrakust.

koller vt. lk. 383.

kolot(ka) : KKI Se Vrs /rihä/ kolotka ~ Se Al kolò 'rehapuu, kuhu pulgad sisse lastakse' ~ Se Sats ko'lotka ~ pagù 'saapaliist' ~ Se Lepa koɫot g. koɫòDa 'mängukaartide pakk' ~ Se Vilo sua koɫò 'soalaad'; Vas Saa kolotka 'puupakk, -nui; koodi liikuv osa'; KKI Vas Jee kolò 'soalaad'; KKI Räp Jaa /kaŋ̀Ga/ koloDa 'kangastelgede lõimepakk' ~ Räp Tool 'saapaliist'; KKI Plv Vii pl. kolotka? 'puukingad'; KKI Rõu Haa koɫò 'soalaad'; KKI Har Mõn kolû 'sama'; KKI Lut koɫu 'kangastelgede võllaspuu'.

Teist teed on sama laensõna tulnud R murdesse: KKI Vai Ut kolotka 'saapaliist'.

Vrd. kopil.

колóда 'puupakk (mitmesugusteks otstarveteks); kolk (-lgi); lõmm; mängukaartide komplekt e. pakk'; колóдка '(saapa)liist; pakuke' VES; колóда 'лежащее толстое дерево, бревно .../// Вещь, сделанная из колоды, толстый брус.../// задний вал ткацкого станка, для намоту основы;// 52 игральные карты'; колодка умал. 'обделанная деревянная вещь брусом или вообще грубо, и из одного куска;// деревяшка, выстроганная по ступне человека, для шитья по ней обуви' D a l .

kolnak vt. kalpak.

kolunik : KKI Räp Par kolonits 'väikemaapidaja'; KKI Plv Ad kolonik g. -kki 'mõisa kandimees' (van.); EM KV 13, 1444 Võn Ahja kolenik 'noodapüügil abiline, kes ise polnud noodaseltsi liige'; KKI Kam Kär kolunik 'pops, väikekohapidaja' (van.).

KKI Kod Sa kolosnik 'mõisa kandimees' ~ Kod As 'kalur, noodaseltsi liige, kelle ülesandeks oli köit kerida' (van.).

Vrd. голéц 'голый или нагий, бедняк, нищий'; голóдник стар. 'мятежник? бездомный, праздный шатун, бобыль?' D a l. Vrd. II ptk. § 17.

koluva vt. kalava.

komuda vt. koomot.

konetska : KKI Se Dup konetska laùD 'suitsutares ahju nurga küljes olev laud' (van.); konetska vaga 'konetskalaua küljes olev varn, sälk, mille otsas rippus käterätik'; KKI VI 404, 152 Se Tona Üteh võti õks ma laulu? laudult, Uma? kongo? konetskalt (rhvl.); KKI Lut Jaa końetśka 'sama'.

Sõna mäletavad ainult vanemad inimesed, sest koos suitsutaredega on kadunud ka vana ahjutüüp, mille juurde konetskalaud kuulus.

I.Mannineni kirjelduse järgi oli konetskalaud (v. lauad) ahju nurga küljes toeks ahjupingi ja selle laiendi otsale (Vt. I. M a n n i n e n , Setude ehitused ERMA I, lk. 71). I.Manninen ühendab końetska vene sõnaga конь 'hobune', kuna "leeotsa koniska nuppu võiks seletada mälestuseks seal varem olnud hobupea-lõikest". I. M a n n i n e n , Setude ehitused, ERMA II, lk. 123).

Vrd. конёк 'около шеста, на который вешают чтолибо' Олон., ко́нник 'доска, прикрепленная к печке; по ней ходят на печку; приступок' Белоз.; ко́нник 'доска, прибитая у печи на правом углу; она служит опорою, как для полатей, так и для полки, идущей поперек избы' Псков.// Обл. ко́ник 'деревянная штука, прибитая в избе к стене, на которую весят' Петроз.; 'деревянная вешалка, вероятно имеющая или имевшая вид конской головы' СРЯ.

konovald : KKI Se Küll kunòvalD g. -vaĭla ~ Se Vrs konòvalD 'täkulõikaja'; MT 246, 7 Räp Toos konovalD; KKI Räp Pi kronòvalD g. -vaĭDi; KKI Plv konòvalD ~ kunovalD g. -vaĭla (van.). KKI Lüg Reo konovalaja; W i e d e m a n n EWb konowal G.konowala (kanawal) 'Thierschneider,Verschneider v. Pferden'; kunowal G. kunowali (d) 'Pferdecastrirer'.

конова́л murd. 'soolapuhuja-hobusearst; ungur' VES; конова́л 'простой, неученый конский лекарь' D a l . Vt. II ptk. §3, 87, 131.

koolnik : KKI Se Her kᵘòl̀ńìk g. -ńiga 'kooliõpilane'; W i e d e m a n n EWb kōĺnik G. kōĺniku 'Schüler'.

шко́льник 'koolipoiss' VES; шко́льник 'ученик начальной или средней школы' U š a k o v .

koomot : KKI Se Her Kee kᵘōmot̀ g. kᵘōmoda ~ kᵘōmot̆ta 'tuba'; Se Kov in. komnudah.

ко́мната 'tuba, kamber' VES.

koop I vt. okoop.

koop II vt. kopp I.

koora : MT 332, 50 Se Tona kōrâ 'häda, vaev'; MT 330, 11 Se Tona ko mīš ar kûle, sis oĺlì eks kül kōráh 'kui mees ära suri, siis olin ikka küll hädas'.

го́ре 'mure; õnnetus, häda' VES. Laensõna tugineb vene genitiivivormile горя.

kooruska vt. koruska.

koosa I vt. kosok.

koosa II : ES KV Urv kōźa 'nahatäis': saìj sânt̆se kōźa, et anD mälet̆täDä? 'sai sellise nahatäie, et andis mäletada'; ES KV Kan koośa (hrl.) ~ koosõr (hrv.) 'nahatäis'.

Uuema laensõnana on sõna tuntud ka mitmel pool Põhja-

-Eestis: KKI Jõe kõsà tüis 'nahatüis' (u.); ES KV Rõp koosa: 'pääses kerge koosaga'; ES KV Pär Sau kõZà.

кóжа 'nahk' VES.

kooser : kogu V alal kõZér g. kõZéri, tähendused murrakuti erinevad, näit. KKI Se Küll 'trump (kaardimängus)'; ES KV Vas Or 'trump; nahatüis'; ES KV Räp Meh 'nahatüis'; KKI Plv Him 'mgi muistne kaardimäng' ~ Plv Eo 'nahatüis' ~ Plv Kran 'hoog, sagar /vihma/'; ES KV Rõu; KKI Urv Ver; Kan Koi 'nahatüis'; T: kõZèr 'nahatüis'.

Andmeid sõna esinemise kohta on ka mitmelt poolt põhja-e. murretest, näit. KKI Trm kosèr 'nahatüis'; ES KV Iis kooser 'trump; nahatüis'; KKI Pee koZèr ~ kõZèr 'nahatüis'; KKI JMd kosèr g. -i 'vihmahoog'; KKI Pil kosèr 'nahatüis'; KKI Aud koZùr; ES KV Hää koser; KKI Saa kõsèr.

"Beiträge" 1818, nr. 11, lk. 81 kosfer 'trump'; W i e d e m a n n EWb koZer G. koZeri '1) Trumpf, ...' 2) fig. (d) 'eine Tracht Prügel', wihma-k. 'Regenschauer'.

Vrd. koosa.

кóзырь 'trump' VES.

Eesti keeles harilikumale ja laiemalt levinud tähendusele 'nahatüis, peks' ei anna vene sõnaraamatud otsest vastet. Võiks võrrelda aga tähenduselt lähedasi vene verbivorme **козырять, козырнуть, козыривать** кого, кому 'грозить, стращать, корить, свысока; бранить, ругать' D a l ; **козырять** 'бить в голову руков или чем-либо тяжелым' Холмог.; **козырнуть** 'ловко ударить кого-либо' Волог. СРНГ.

Wiedemanni sõnaraamatus ja eesti murretes esinev tähendus

'vihmahoog' vene sõnaraamatuis puudub.

M i k k o l a BWS 124.

koosla : KKI Se Vilo kòzла; Se Koss k^{u}õz^{t}a ~ pû jala? 'puusaagimispukk'.

ко́злы ко́зел pl. (voorimehe)pukk; pukk- e. hakkjalg; saagimispukk' VES; ко́злы мн. 'сиденье для кучера, у повозок всех родов'. ко́злы́ мн. 'лежачее бревно на стойках, под мост или для пильщиков' Dal.

kopik : KKI Se Vrs, Vürs koppèk g. kopka 'kopikas'; adj. kopkaline /sai/; KKI Plv Kr koppèk g. kopka; KKI Rõu koppik g. -kka; KKI Har Mõn koppik g. -kka: ku koppikkat ei hoija?, sis rûBlit ei nüe? (kõnek.); adj. koppikkaline; ES KV Urv koppik g. kopka; ES KV Rõn Kir kopik g. kopiku ~ kopka; KKI Puh Pori koippik g. koipkà; adj. koipkaline; KKI Trv Äm koppik g. kopka; KKI Krk; Hls; Pst koppik g. -kku.

Põhja-Eestis esineb sõna harilikult kujul koppikas ~ koppik g. -kka ~ -kku ~ -kke; selle üldise esinemuse kõrval veel KKI Trm koppik g. kopka; KKI Vai Ut kopeĭka; KKI Jür Lim kopkas g. kopka. W i e d e m a n n EWb kopikane G. kopikaZe (kopikune, kopikaline, kopikuline) 'eine Kopeke enthaltend oder werth'; kopikas G. kopika (kopek, kopik, kopkas) 'Kopeke'; EÕS /kopik/; kopikaline, kopikane, kopikas jt.; VÕS kopikaline, -se nimis.; kopikane, -se omds.; kopikas, -a.

копе́йка 'kopikas' VES.

M i k k o l a BWS 125; K ä l i m a SpS 99.

kopil : KKI Se Küll koppìl g. -a 'saapaliist' (päternategemiseks - pagò).

KKI Vai koppula (hrv.) ~ leìst (hrl.).

Vrd. kolotka.

копы́л 'лапотная колодка', юж. 'сапожная и башмачная' D a l.

kopp : KKI Se Lepa kōp̀ 'vallakoosolek' (van.); pl. koppamehe? 'koosoleku juhid ?'; Se Ala kop̄; Se Tona rahvas aet́ti vattamaìja kokko, kūppa aet́ti 'rahvas aeti vallamajja koosolekule'; KKI Se Lõk ^{u}ozą-k^{u}op̄, ozą-k^{u}oppa kottUs 'koht metsas, kus varem käidi ühiselt osja kogumas. Osjakogumine toimus harilikult neljapäeval pärast lihavõttepühi ja lõppes kirmasega' (van.). Vt. ka ERA II 286, 251/2.

скоп 'крестьянское собрание, сходка' Новгор. Тихв.; Псков. Великолуц. ООВС; скоп 'мирская сходка, собрание девиц и холостых для игры на гульбищах' K u l i k o v s k i СООН.

koravka : Se Tona pl. /särè/ koräVka? 'särjepojad, väikesed mõrud särjed' ~ pl. kořBa? 'väikesed, mõrud kalad'; KKI Se S.-Rõs särè kořBak ~ Se Värs koŕvà 'viidikamaim'; KKI Räp Jaa pl. karehka? 'väikesed ahvenapojad'.

горька́вка пск. горькуша́, горю́га твр. 'рыба, род плотвички, Cyprinus Idus' D a l ; горьва́, гарьва́ 'малёк плотвы, мелкая плотва' (Горки, Шартова, Раскопель); га́рвинка (Межа); горька́вка, горьку́ша, горя́вка 'очень мелкая плотва' (Межа, Шартова, Самолва) K u z n e t s o v PC.

Täpne vaste näib puuduvat variandile kořBak̀, selle kokkukuuluvuses eelmistega pole aga kahtlust. Vt. II ptk. § 44, 46.

korbo: KKI Se Vrs in. ko'řBoh 'küürus'; korppo kiskno hinDä 'küüru kiskunud end'.

горб 'küür; kühm, kügar' VES.

korbun vt. kurso.

korets vt. karits.

korla : EM KV 13, 1455 Võn Ahja korla 'mõrra pujus'.

го́рло 'kõri, kael (кувишна); lahekitsus' VES; горло 'одно из отделений рыболовного снаряда рю́жа' P o d võ s-s o t s k i CAH; го́рло 1) 'входная воронка в ризце' (Межа); 2) 'конусообразный задний конец ризца (Сыренец) или морды для лова миноги' (Нарова) K u z n e t s o v PC.

korm : KKI Se Vrh kuòrm 'paadi, vene pära'; EM KV 13, 1640 Se Läd kormamiis 'püüdjaskonna juhataja'.

корма́ 'laevaahter' VES. ; корма́ судна 'задний конец или часть, противоположная носу' D a l .

kormitama : ES KV Se Värs kormitsõmma 'toitma, söötma', SL I 299, 1 Se Mok Mine sa ruttu ruoga kietma, Kanase kupo kormitama (rhvl.); ES KV Vas Or kormitama 'hästi söötma, nuumama'; KKI Plv Him kořmitsęm̆ma ~ kořmęnDama 'ahnitsema'; KKI Urv Oe kořmitsęma ~ kořmitsama 'koguma, kokku kraapima'; ES KV Kan kormitama 'toitma, ahnitsema'; KKI Ote Ne kořmitsama 'koguma;

kokku kraapima'.

KKI Kod As koŕmitsama 'hoolitsema; korraldama, talitama'; KKI Lüg Uni kormittamma 'hästi toitma'; V i l b a s t e Kuu kormitama 'toitma, süüa andma'. Põbja-Eesti mandril on kormitama ~ kormitsema laialdase levikuga, kuid esineb peamiselt tähenduses 'muretsema, hankima, koguma; kerjama; kokku kraapima'.

H u p e l ESbH II, lk. 98 kormitsema 'sorgfältig sammeln' r.; W i e d e m a n n EWb koŕmitama (koŕmitsema) 'nähern, auffüttern, besorgen, beschicken, pflegen'. Ka XIX saj. ajakirjanduses esineb sõna tähenduses 'toitma; talitama': PP 1866, lk. 83 ... kus parrajate lojuſid kormitadi; PP 1877, lk. 275 ... 150 inimeſt on ſöaplatſi peale läinud, haigid ſöamehi kormitama ...; EÕS koŕm = toidu-tagavara, moon; /kokku/ kormima (= toidu-tagavara korjama, kokku ajama; kormitama); koŕmitama = kormiga varustama, toitma, elatama; koŕmitsema (kormima); koŕmitsus. Tänapäeva eesti kirjakeele aktiivse sõnavara hulka sõna enam ei kuulu.

корми́ть 'toitma; söötma; elatama; turgutama' VES; корми́ть, ка́рмливать кого 'класть кому пищу в рот; питать, содержать, давать пищу и все насущное' D a l . Vt. II ptk. § 120.

V e s k e СФКО 240.

korona : KKI Se Lõk koròna 'paastu ajal keelatud toit'.

скоро́мный 1. a. 'paastu ajal keelatud, paastuvastane (пища стол); 2. s. скоромное 'paastuvastane toit' VES; скоро́мный, ярс.-пош. скоровный 'пртвоплжн. постный; скоромь 'скоромная пища' D a l . Vt. II ptk. § 45.

koronitsima : KKI Se Lõk ark-koròńiDŹi no hìndä 'sõin keelatud toitu paastupäeval'.

скоро́мничать lhtrk. arh. 'paasturikkujaks olema, paastu rikkuma' VES; скоро́миться 'поесть чего скоромного в пост'; скоро́мничать D a l .

korpak : KKI Se Vrs korp̆pak̀ 'saapa-labak, kott'.

Setu sõnakuju on tõenäoliselt metateetiline. Vrd. vn. опо́рок, опо́рка kõnek. 'katkine jalanõu, kott (-ta)' VES.

korsok : KKI Räp Meer kor̆Zok̀ g. -k̆ka ~ -k̆ki 'kaanega keedupott'.

горшо́к -шка́, 'pott' VES; горшо́к 'округлый, облый глиняный сосуд различного вида, выжженый на огне' D a l .

kort vt. korut.

koruska : Se Tona pl. ko'ruška? 'suuremat sorti tint'; Võn Piiris kōruska.

KKI Trm Loh kōruska; Trm Raja (e.) kō'ŕuška.

ко́рюшка 'meritint' VES; ко́рюха, ко́рюшка, корюха́ влгд. 'небольшая рыба Salmo eperlanus , из рода лососей' D a l. Vrd. K a l i m a OLR 130.

korut : KKI Se Tona korUt̀ g. koruDa 'noodaauk jääs': at̆tì korUt̀ ~ ала, aǹmiZe korUt̀ 'auk nooda sisselaskmiseks'; vällä vęt̀miZe korUt̀ 'auk nooda väljatõmbamiseks' ~ Se Sats kort̀ g.

korùDa : ištUs ja ūt kuì varęš korùDa vērè pääl 'istub ja ootab nagu vares jääaugu äärel' (kõnek.); KKI Räp Jaa kořrIšta. Vrd. tsuuska.

корыто пск. 'проруб, в которую вытаскивают невод; высох' D a l ; корыто 'проруб, в которую спускают или из которой вынимают невод и мутник' (повсеместно) K u z n e t s o v PC. Vt. II pte. 594.

korva vt. koravka.

kosan : KKI Võn Piiris koẑan 'presendist vihmamantel'.

кожáн 'veekindel vahariidest v. nahast üleriie' VES; кожáн сиб. орнб. 'кожаный кафтан и охабень;// Рыбачий юфтевый или коневий кафтан, кожани́к, арх. ловчак' D a l .

kosli : KKI Se Sats, Värs košli ~ Se Vrs kòsle 'märss, karss, võrkkott heinte jaoks'; KKI Räp košsèl ~ kòsle ~ Räp Tool košselǩka ~ Räp Meek košselǴa; KKI Plv Eo košli ~ košselkka ~ Plv Kran košli ~ košselǴa 'sama' (van.); W i e d e m a n n EWb kośli G. kośli (d) 'sehr grossmaschiges Netz zum Heutragen'.

кошéль 'мягкая складная корзина; плетеный или вязаный кулек; сетчатый мешок'; кошелá, кошéлка 'коряной кошель, котомá, котомка; корзинка' D a l ; кошéлька 'корзинка' Псков., Твер. Осташ. Д о п ; Vt. кошéль K u z n e t s o v PC. V e s k e СФКО 193.

kosok : KKI Se Küll koẑǫk 'vanaaegse suitsutare pajalaua pesa, kuhu see laud lahtitõmmatult läks': pajà om koẑǫǩkah, toukka ar kiňnì 'pajalaud on lahti, tõuka kinni' ~ Se Vas koẑo ~ kōẑà.

кося́к 'ukse- v. aknapiit' VES; **кося́к** 'колода, части закладной, оконной и дверной рамы, брус, который стесывается наискось' D a l ; VS Lezgi **kaɗà'k** • Vt. II ptk. § 21.

koss I : Kogu setu murrakualal kõige harilikum sõna juuksepalmiku, patsi tähenduses on **k^{u}oš** ~ **koš** g. **košsà**. Vastavalt setu rahvatraditsioonile palmitsetakse oma juustele lisaks soetud linu: KKI Se Lepa **linàkošsa?, nigu saŕvẹ päh**. Ka rahvalauludes tihti esinev sõna: SL III 83, 1 Se Kolov **olĺi iks sull hiuś hellänẹ, olĺi iks sull koss kullanẽ**. KKI Küll **košsah lina?** 'halvasti rabatud ja seetõttu kergesti sassi minevad linad'; W i e d e m a n n EWb **kõZa** G. **kõZa** (d A) 'Zopf'.

kocá 'juuksepalmik, -pats' VES.

Vana Vene laenuna esineb käsitletav sõna mitmes läänemeresoome keeles. Vrd. W i e d e m a n n EWb **kassa-pea** (P) 'Krauskopf'. Samasse laenukihti kuulub tõenäoliselt ka SL I 16,2 esinev **kaso-pää**. Se **koš** on suhteliselt hiline laen, kuid ta on tõrjunud kõrvale vana nimetuse ja on läinud setu murraku sõnavara põhifondi. Sõnal **palḿìk**, mis esineb Gutslaffil juuksepatsi tähenduses, on setu murrakus praegu tähendused 'palmitsemispael; palmitsetud võõ; õlgkaabu' jne.,kuid seda ei tarvitata juuste kohta. Kõige viimasel ajal on juuksepalmiku tähenduses hakanud esinema ka **pleť**, mis varem tähendas ainult linadest või riiderääbalatest keerust.

Vrd. V e s k e СѢКО 192 jj., M i k k o l a BWS 127 jj., ÄBOR 60, K a l i m a SpS 96.

koss II : KKI Vas Tsii **koš** g. **košsì** 'kahv vähipüügiks'.

кош murd. 'teatav kalapüügiriist, vitsmõrd (koonusetaoline korv)' VES; кош вор. 'род большой корзины для ловли рыбы и раков' D a l .

kossel, kosselga vt. kosli.

kost : MT 79, 129 Se lạt kostẹlẹ 'läheb külla, võõrusele'; H II 61, 544 ... tulti kuninga kostilt kodo 'tuldi kuninga juurest võõruselt koju'; KKI Se Sats košt ~ Se Her kuošt külakost, kingitus' ~ Se Vrs 'maiustus': ma añni košti päle rañha laťsẹlẹ: minE oštà koste hinDäle 'ma andsin maiustuse peale raha lapsele: mine osta maiustusi endale'; Se Kolo adj. pl. koštidzẹ? ~ kompvekkidzẹ? 'kompvekine, kompvekist tehtud'; KKI Se Vrs koštiline subst. 'külaline'; Se Ol koštivatsk 'lilledega kaunistatud sõir, mida pakuti päeval pärast pulmi noorikut vaatama tulnud külarahvale'; KKI Räp Par koštiline 'külaline'; KKI Plv košt 'kingitus, külakost' : mā kävè koštil 'käisin külas, võõrusel'; V,T hrl. košt ~ külà košt 'külast v. külalise poolt kaasa toodud toidupooline'; KKI Lei; Lut košt 'külaline'.

Põhja-Eestis on sõna täiesti üldine ühendis külà košt, idapoolsetes murretes sellele lisaks ka teisi tähendusi, näit. KKI Kod As košti minemä, koštin ẹlèma 'võõruseke minema; võõrusel olema'; koštiline 'külaline'; KKI Vai Ut läks kosti 'läks külla'; kostiline; KKI VJg Roe tulì mulle kosti; koštiline.

Sõna on vanemaid laene. Juba G u t s l a f f i VT II, Moosese 23, 8 ... mitte kosti wasto wõtma; H u p e l ESbH I, lk. 190 kost, i 'Gast, Gastgeschenk' r. d.; kostil minnema (kostille käüma) 'zu Gaste gehen' d.; kosti toma 'Geschenke bringen' r. d.; II, lk. 99 kostiline 'Gast' Pp.; W i e d e m a n n EWb kost G. kosti 1) 'Besuch', kostil olema oder

käima 'zum Besuche sein, als Gast sein, ... kosti-rõg (SW) 'Leckerbissen; 2) Gastgeschenk', kosti tõma, k. wĩma, k. kandma 'Geschenke bringen, bestechen'; kostinits G. kostinitsa (d) 'Geschenk, Gastgeschenk' (russ. Wortform); kostiline G. kostiliZe 'Gast (aus der Ferne ...).

гость 'külaline; piduline', итти в гости 'külla e. võõrsile minema'; быть в гостях 'külas(käigul) e. võõrsil olema' VES; гостинец 'принос, подарок, приношение, особ. от близкого человека ...; гостинка моск. 'гостинец, в знач. подарочка, лакомства' D a l .

Eesti keeles on käsitletav vene laensõna segunenud häälikuliselt ja tähenduslikult lähedase saksa laenuga kost (< Kost), mille tähenduseks W i e d e m a n n i EWb annab 'Kost, Pension'. Siia kuuluvad veel kosti-laps; kostiline tähenduses 'Tischgast, Kostgänger, Pensionär' jt., mis vananevate sõnadena on tuntud ka eesti kirjakeeles. Vt. EÕS kost, kus tuuakse läbisegi need mõlemad, erinevalt poolt tulnud laensõnad.

V e s k e СФКО 242; M i k k o l a BWS 109; K a l i m a SpS 102.

kostar : KKI Se Her,Vrs, Lepa k^{u}oštàr g. k^{u}òstra ~ Se Nav koštęŕ g. kòstri 'karukaer, luste'; KKI Se Küll adj. kòstranę pl. -tsę? ~ Se Nav pl. kòstritsę? /rüä?/ 'lustene /rukis/'; KKI Se Vrs k^{u}òstranę leiB kętttuh, sissolęęi sõmälDä?, paiGat hämęh säläh, olęęi iho-alàstę (vnsn.) 'kui lustene leib kõhus, siis ei ole söömata, kui paigatud särk seljas, siis ei ole ihuralasti'; KKI Vas Jee koštàr g. kòstra; adj. pl. kòstratsę? /rüä?/; KT 10, 137 Räp Tool rüä^{k}kasśveva^{k}kosstraga? poolõs 'rukis kasvas lustega pooleks'; KKI Lei n. sg. k^{u}òstri; V i c-

d e m a n n EWb kostar G. kostri (d); koster pl. kostra? (d) 'Trespe (Bromus L.)'; kostrane G. kostratse (d) 'trespig, voll Trespe'.

костéрь bot. 'luste' VES; костéрь и кострá или кострéц 'сорная трава метлика, Bromus , дырса, метлица, обесец' Dal; костёр, -стрá 1) 'Трава, метла'; 2) Плод костра попадавшийся в хлеб' Псков., Твер. Осташ. Д о п. Vt. II ptk. § 122.

V e s k e СЧКО 241.

kostiline, kostine vt. kost.

kosti(ta)ma : KKI Se üldiselt kostma 'külaskäigul, võõrusel viibima; külastama' (hrl.). Rahvalauludes esineb sõna mitmes variandis: SL I 77, 1 Olko mull kodo kostma kävvä; SL II 410, 1 Se Tona Sis tulli ma kulla kostema; SL I 82, 1 Se Tulli kodo kostõlõma; SL I 312, 1 ülekantud tähenduses: Pässi siis vello vesiltä, kostõ vällä kuiva päile. H. Ahvena andmeil Räp Rä kävè pihkvah kostmah 'käisin Pihkvas võõrusel'; KKI Lei kuostma 'külas käima'.

Selle kõrval ka teisetüübiline verb; KKI Se Vrs pr. impers. kosttaDas 'kostitama, võõrustama'; KKI Räp Par kostitta(m)ma 'külaliseks olema, võõrusel olema'; KKI Plv Kran 'kingituseks, meelituseks viima'; KKI Har 'altkäemaksu andma'; KKI San Lau kostitteme 'võõrustama'; KKI Puh Pori kostittama 'altkäemaksu andma'.

Tähenduses 'võõrustama, süüa pakkuma' on kostittama tuntud ka Põhja-Eestis (I, R, P murdes, üksikuid teąteid isegi L alalt); KKI Iis Tud 'külastama'.

Juba G u t s l a f f VT, Kohtumõistjate 15, 1 ... keuwi Simſon koſtma omma naiſt ...; W i e d e m a n n EWb koſtma (d) 'besuchen, zu Gaste kommen'; koſtitama 'beschenken, bestechen'; EÕS koſtitama.

гости́ть 'külaskäigul viibima, võõrloma; külastama' VES; гостить, га́щивать 'проживать где в гостях или гостем; стар. гостить кого 'угощать, потчивать' D a l .

V e s k e СФКО 242; M i k k o l a BWS 109.

kostkad vt. lk. 383.

kostkas : KKI Se Küll koštkas 'takust viiskude ("päternate") kudumise nõel'.

костык murd. 'viisupunumiskonks' VES; костык запд. 'лапотный кочадык, коточик' D a l . Vt. II ptk. § 124.

kostrane vt. kostar.

koška : KKI Se Vrh k^{u}oška 'suur 5-haruline ankur'; KKI Krk Ain koškà 'kassi meelitusnimi'.

ко́шка '(emane) kass; väheldane ankur kolme ja enam haruga; otsiankur, naar' VES; ко́шка 'якорек о четырех (иногда о трех, о пяти) лапах' D a l .

kott : KKI Se Vrs k^{u}ot pl. kotta? 'king, saapalabak'; KKI Plv Eo pl. kotta? 'sama'; KKI Rõu; Krl Kää kot g. kottà 'vana king, tuhvel'; KKI Lut Jaa 'jalats'; KKI Ote Nüp 'saapapea, tuhvel'; KKI Puh Pori kot g. kottà ~ kottak g. -ku 'sama'.

Ka eesti idamurdes harilik: KKI Kod As koť g. kotťà 'king; saapalabak'; KKI Trm 'lagunud saabas'. Eesti läänepoolsetes murretes sõna ei tarvitata.

W i e d e m a n n EWb kott G. kota (d) 'Pantoffel, Galosche' EÕS kott (=suur, jalas logisev jalats; pätt, tuhvel).

коты pl. murd. 'soojad naiste jalanõud (harilikult nahkadega' VES. Sõna levikut vene keeles ja selle mitmesuguseid tähendusi vt. СРЯ märksõna all **коты**. Siin tuuakse ka pihkvamurdeline kuju **кóты** 'валяная и кожаная мужская обувь без голенищ', mis häälikuliselt ja tähenduslikult tuleb eesti keeles leidurvale sõnale kõige lähemale.

Soome uurija T. Uotila järgi on ese ise ja selle nimetus komi algupära. Komidelt laenasid selle venelased (teised slaavi keeled sõna ei tunne) ja andsid omakorda edasi läänemeresoome rahvastele ja komidele enestelegi tagasilaenuna (vt. T.U o t i l a , Eräistä jalkineen nimityksistä, "Virittäjä" 1937, lk. 400–405).

V e s k e СПКО 241; K a l i m a SpS 104.

kovalka : KKI Räp Meer kovalĭka 'puuhaamer palgiparve kinnilöömiseks'.

Vrd. **кова́ло** 'rautamisvasar; sepahaamer' VES; **кова́ло** 'большой молот или ковач' D a l ; **ко́валь** 'деревянный большой молот, трамбовка' СРЯ.

kraadusnik : KKI Se Värs krādusnĭk (vanem) ~ krādiklās (uuem) 'kraadiklaas'.

гра́дусник 'soojusemõõtja, kraadiklaas' VES.

kraasnapaalka vt. kratsinapaalka.

kraaso : KKI Se Sats krāzô ~ Se Vas krāsso 'punase lehma nimi'.

красе́ха пск. 'рыжая корова' D a l ; красёха 'кличка красных коров' Псков. Опоч. ООВС; красню́ха 'красная корова' Новгор. Тихв. Д о п.

krabat vt. kravat.

krahmal : KKI Se Vrh n. sg. krahmala 'tärklis'.

крахма́л 'tärklis, tärklisjahu' VES.

krahvat vt. kravat.

krahvin vt. karavin.

kraika vt. koika.

krakovjakk: Se Lõk kra'k̆kujā:k̀ 'teat. tants'; MT 385, 37 Rõu krak̀lijā̀k.

KKI Kod As krak̆kuĺjak̀.

VÕS krakovj̀akk, -jaki (tants).

краковя́к 'krakovjakk (poola päritoluga tants)' VES.

krammel vt. karamelka.

krandas : KKI Se krañDas̀ g. -Zę ~ -Zi 'pliiats' (hrl.). Sõna oli

eriti tarvitusel enne Esimest maailmasõda, mis ajaks ta oli välja tõrjunud varasema nimetuse kirottuš-putk. Praegu on ka kraňDaš vananemas, sest selle asemele tungib teistest lõuna-e. murretest pleĭjatś.

Eriala oskussõnana on sõna tuntud ka kaugemal setu murrakut, näit. KKI Rõn Salu; ES KV Puh kraňDaš g. -šse 'jäme pursepapliiats'. Isegi Põhja-Eestis, nagu KKI Ksi kraňDaš; ES KV Iis krandas; ES KV Kad Pal; VMr; Amb karandas; KKI Pee kraňDaš ~ karanDa'š; ES KV PJg karanDas.

карандáш 'pliiats' VES; pihkva murdes крандаш (vt. M a l õ š e v s k a j a ОДУ lk. 51), mis A.Univere teateil oli varem harilik Tartu venelaste kõnekeeleski. Sõna esinemine põhja-e. murreteski sellele lähedasel häälikulisel kujul näitab, et variant крандаш peab naabruses asuvates vene murretes olema üldiselt kasutusel. Vene rahvusest ehitustöölistega on sõna levinud kogu Ida-Eestis ning ulatub eesti läänemurrete alalegi. Vt. II ptk. § 64.

krant : KKI Se Her krānt p. krāntta ~ Se Vrh krant g. -kranttà '(vask-)kraan'.

Käsitletav sõna on nii eesti kui vene keeles saksa laen, setu sõnakuju lähtub mõnest vene murdelisest variandist, vrd. крант 'кран' N o s s o v i t š СБН.

krassin vt. karassin.

kratsinapaalka : MT 330, 51 Se Tona kraťsina pālkka 'teat. laste

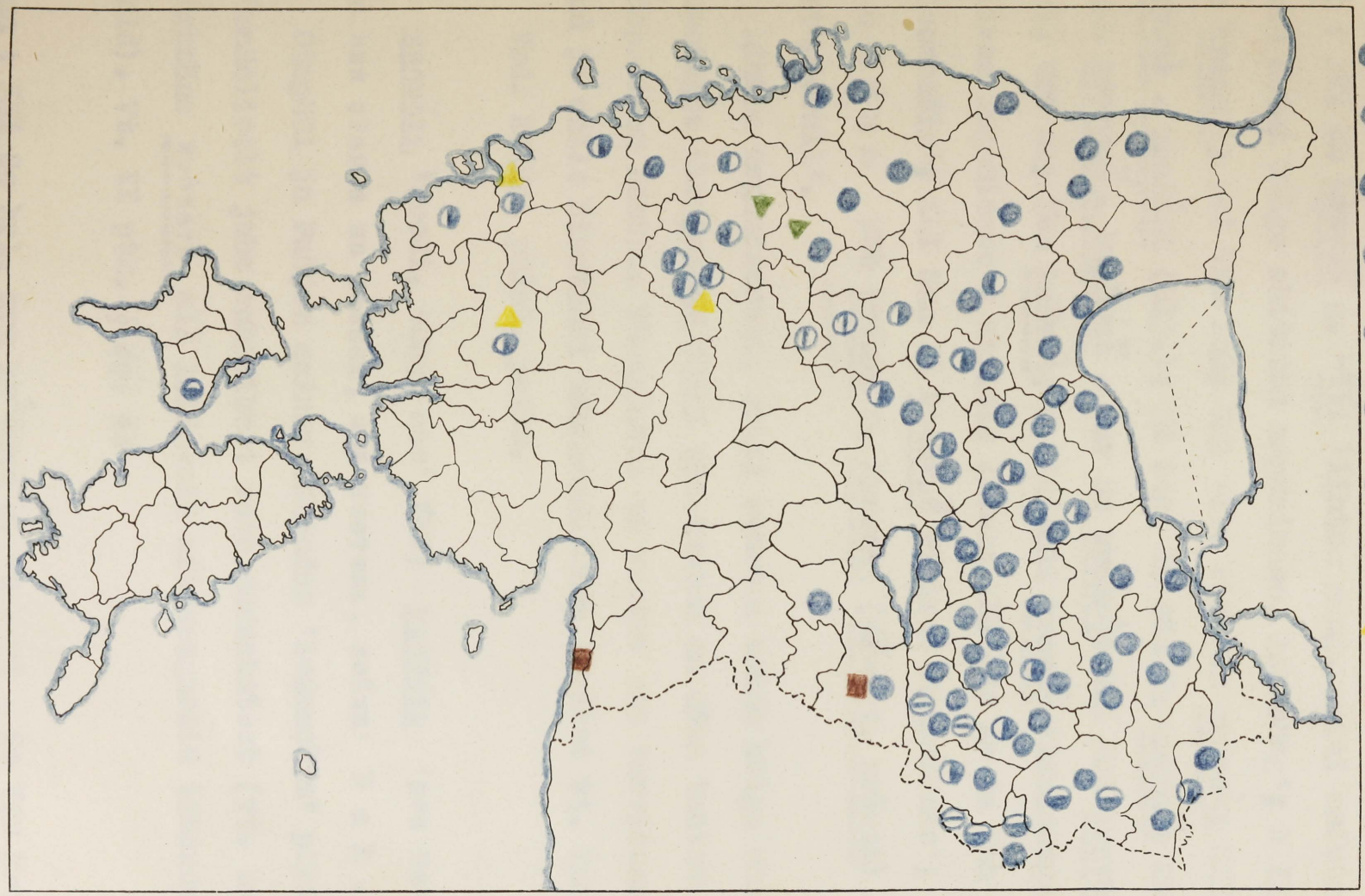

kaart nr. 14

kravat

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 4140 3000

peitemäng'; KKI Se Lepa krāsna-pāłkka 'sama'.

ERA, Vene 6, 104/5 Se Gora в крадину палку 'teat. peitemäng'. Vt. II ptk. § 23.

kravat : KKI Se kravat̆ g. -t̆t́i 'lihtne säng, eriti muistses rehetoas seina külge ehitatud magamisase, labasäng'; H II 61, 462 Se kraawat; KKI Vas Luh; Räp Vil; Plv Ros kravat̀; KKI Rõu kravat̀ ~ kraBàDi (blj.); MT 248, 10 Rõu Hu kraBat̆; KKI Har Koik krappat̆ ~ kraħvat̆ ~ Har Ro kraBat̆; KKI Krl kravat̆; KKI Krl; Urv Oe; Kan krāvat̀; T üldiselt kravat̆ 'labasäng; primitiivne magamisase'; sellele lisaks KKI Ote Ar ja Puh Pori ka 'loomasõim'; KKI San Lt kraħvat̆ õlekott magamiseks'; W i e d e m a n n EWb krawat G. krawati (karawat, krāwat) 'Bett, Bettgestell'.

Lihtsa magamisaseme, eriti rehetoa seina külge ehitatud vanaaegse ühe jalaga sängi nimetusena on sõna tuntud kogu idapoolses Eestis. Tänapäeval on vastav ese tarvituselt kadunud ja selle nimetuski ununemas. Sõna levikut vt. kaart nr.14.

Vrd. koika, palat, polka.

кровáть 'voodi, säng, ase' VES; кровáть 'род пялец, прясла или станка на ножках, под постель, койка' D a l .

Otepääl ja Puhjas esinev tähendus 'loomasõim' pärineb tõenäoliselt juba kohalikest vene murrakutest (vt. Dal'is märksõna кровать all leiduvaid mitmesuguseid tähendusvarjundeid). Vt. II ptk. § 42, 44.

kreeben : KKI Se hrl. kre kr^{i}ēBeń g. -a ~ -i ~ Se Vrs kreppeń g. kreppenä ~ krepnä 'kamm; hobusekamm; linakamm; laevakiil';

KKI Se Küll krēBenDämä 'linu sugema "kreebeniga'; KKI Vas Siks krēnel g. -i 'linakamm, -raats'; ES KV Vas Or kreben; M a r n i n e n ES 27 linakamm (greeben).

гре́бень -бня '(kahe poolega) kamm; süga; raaps'; гребенка 'kamm; süga; linaraaps, -raats' VES; гребень 'снаряд с зубьями, для различного употребления'. Гребень головной...; подобный деревянный снаряд, обычно кленовый, для расчески льна и пеньки и для приготовления мычек и кудели' D a l ; гре́бень 'киль у лодки' (повсеместно) K u z n e t s o v PC.

kreebendama vt. kreeben.

kreenel vt. kreeben.

kreesitaja : KKI Se Her krēsttaĭja ~ Se Vas krēstäjä 'jonnakas; püsimatu; see, kes kipub halba tegemä /laps, loom/'.

грезить, грёзивать что или чем 'бредить, видеть во сне, в горячке; мечтать, ...; пустословить; шалить, дурить, дурачиться, пакостить' D a l ; грезить 'шалить, дурачиться, проказить' Архан. Венк. Перм. Ирбит.; Псков. Великолуц. Новоржев. Опоч. ООВС.

krepastu vt. krepost.

krepatama vt. krepitama.

krēpen vt. kreeben.

krepitama : KKI Se Vilo pr. 3. p. sg. krepIttäs kiñnI? 'paneb

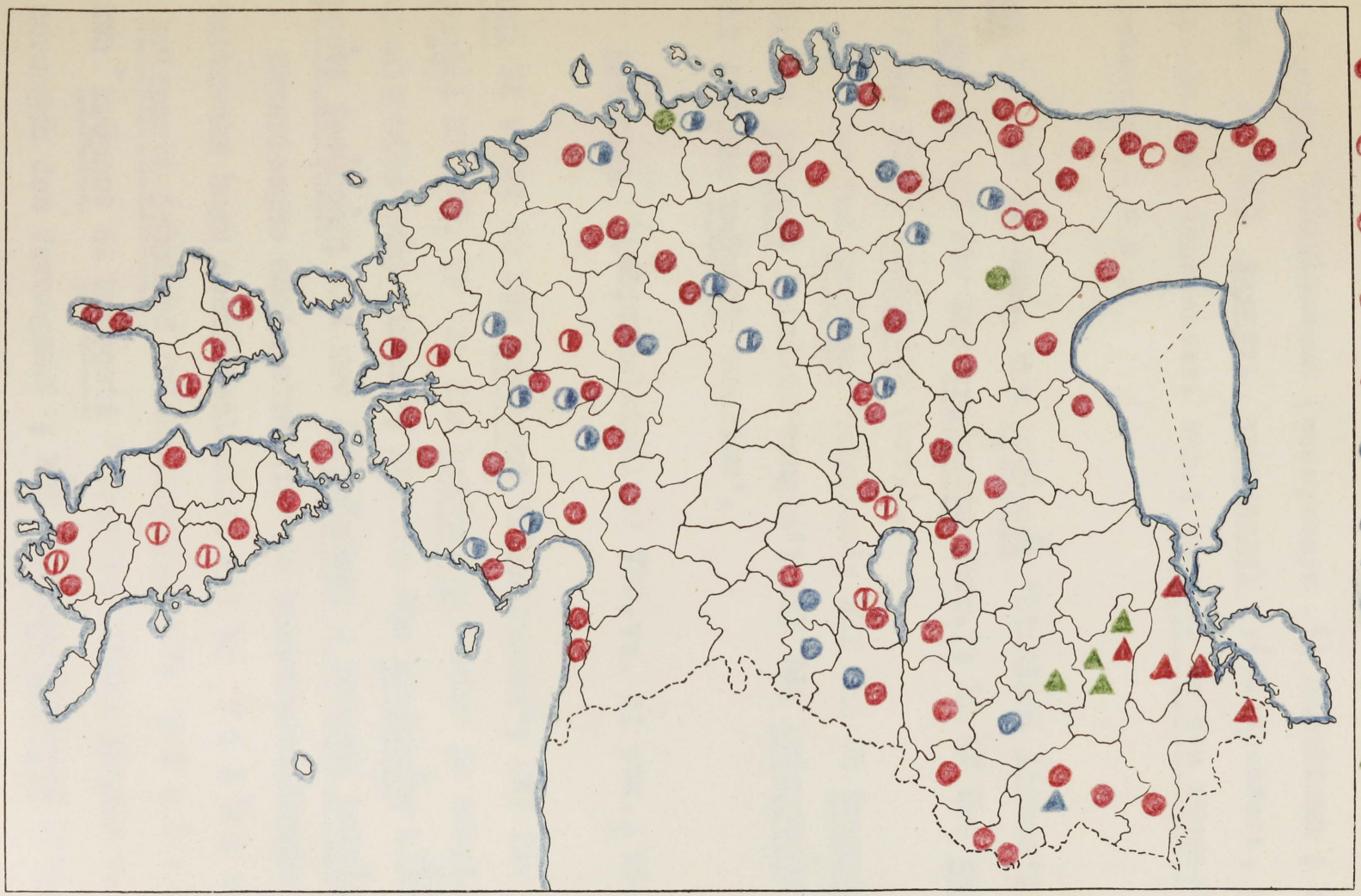

kaart nr. 15

kresla

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 4140 3000

lukku /ust/'; Se Kee timä krẽppIt ar? 'krepositeeris, kinnitas /talu oma nimele/'; KKI Har Koik kreppattẽmmẽ 'kalu püüdma (nlj.)'.

крепи́ть 'kindlustama (набережнуъ); kinnitama (канат, паруса́)' VES; крепи́ть, хре́плизать 'у(за)крепля́ть, скрепля́ть, прикрепля́ть, подкрепля́ть инр.; крепить за кем именье''выдавать крепость' D a l .

krepost I : KKI Se Lepa, Vrh krẽppost 'kindlus, linnus'; KKI Räp kreppost; KKI Plv Ros krẽppastu (hrv.); ES KV Urv kreppostí; KKI San Nülja kreppastu (hrv.).

KKI Iis Tud kreppost 'kindlus'; KKI Vai Ut kreppasti; KKI VNg Kan krepost 'kindlus-vangla'; KKI VJg krieppast; isegi KKI Jaa Hin reppast 'maalinn'.

кре́пость '(sõjaväe)kindlus' VES. Vt. II ptk. § 55.

krepost II : KKI Se Mer kreppost 'kinnitusakt'; KKI Plv Ad krẽppast; MT 377, 79 Plv Him krippastu 'ostu- ja müügilepingute kinnitamise koht linnas'; KKI Har Mõn kreppast; KKI Kur krẽpposti jaoskond; KKI Trv Äm reppästi ~ rcBosti kohus.

Tsaariaegse administratiiv- ja kohtukorraldusega sai sõna tuttavaks kogu eesti keelealal, nii ka V i l b a s t e Kuu krieposti jaoskond 'kinnitusjaoskond'; W i e d e m a n n EWb * krēpost G. krēposti '"Krepost" (eine Abgabe v. Verlassenschungen des Vermögens)'; EÕS krepostijaoskond = kinnituseamet.

кре́пость 'kinnistusürik' VES; кре́пость (офиц. дореволюц.) 'документ о праве на владение чем-н.' U š a k o v .

kreska vt. kresla.

kresla : KKI Se Vrh kręs̀lÍ? 'kerge sõiduregi, saan'; KKI Vas Mau krēsla; KKI Räp Meek seĭDò kręs̀la 'sõiduregi; rec pära, korup'; KKI Plv Eo kręšna (hrl.) ~ kręs̀la 'kerge sõiduregi; kitsas, kergesti ümberminev saan'; KKI Rõu krēslà 'sama'; Rõu Raud kres̀la ~ Rõu Pl kreZlà 'sama' ~ Rõu Hu kręškà 'varbadest korv vankril sambla, heinte jm. vedamiseks'; KKI Har Mõn kreŽlà 'kerge sõiduregi'; KKI Krl Kää 'reekorup'; KKI Urv Oe kreškà; KKI Kan Er kręśna 'kergesti ümberminev saan'; KKI San Kur kreZlà ~ kanaGõrv 'reekorup'; ES KV Rõn Kir kreslu; KKI Puh Pori kreZlà 'kerge sõiduregi' (van.).

H u p e l ESbH II, lk. 101 kresla 'Kresla, Holzschlitten mit einem Korbe' russ. r. d.; Hupeli teateil tuli selline varvuline reekorv eesti talupoegadel kasutusele juba XVIII saj. teisel poolel. Vt. H u p e l, Idiotikon, lk. 127. XIX saj. algul tuntakse selle nimetuse all ka sõidurege: M a s i n g MNL 1821, 80 "... jattis omma ... kõrbi runa, ... sõidokreslaga, kirriko platsi peale seisma." W i e d e m a n n EWb kresla G. kresla (resla) 'Holzchlitten mit einem Korbe'; EÕS kresla = seljatoega, korjuga regi'; VÕS kresla (reele pandav pulkadest seljatugi; sellise seljatoega regi).

Praegu on see laensõna üle-eestiline, kuid esineb murrakuti väga mitmekesisel foneetilisel kujul. Vt. kaart nr. 15. Võru murdes domineerivad õ-lised variandid toetuvad kohalikele pihkva murrakutele, peegeldades viimastes tuttavat nn. kõva r-i,

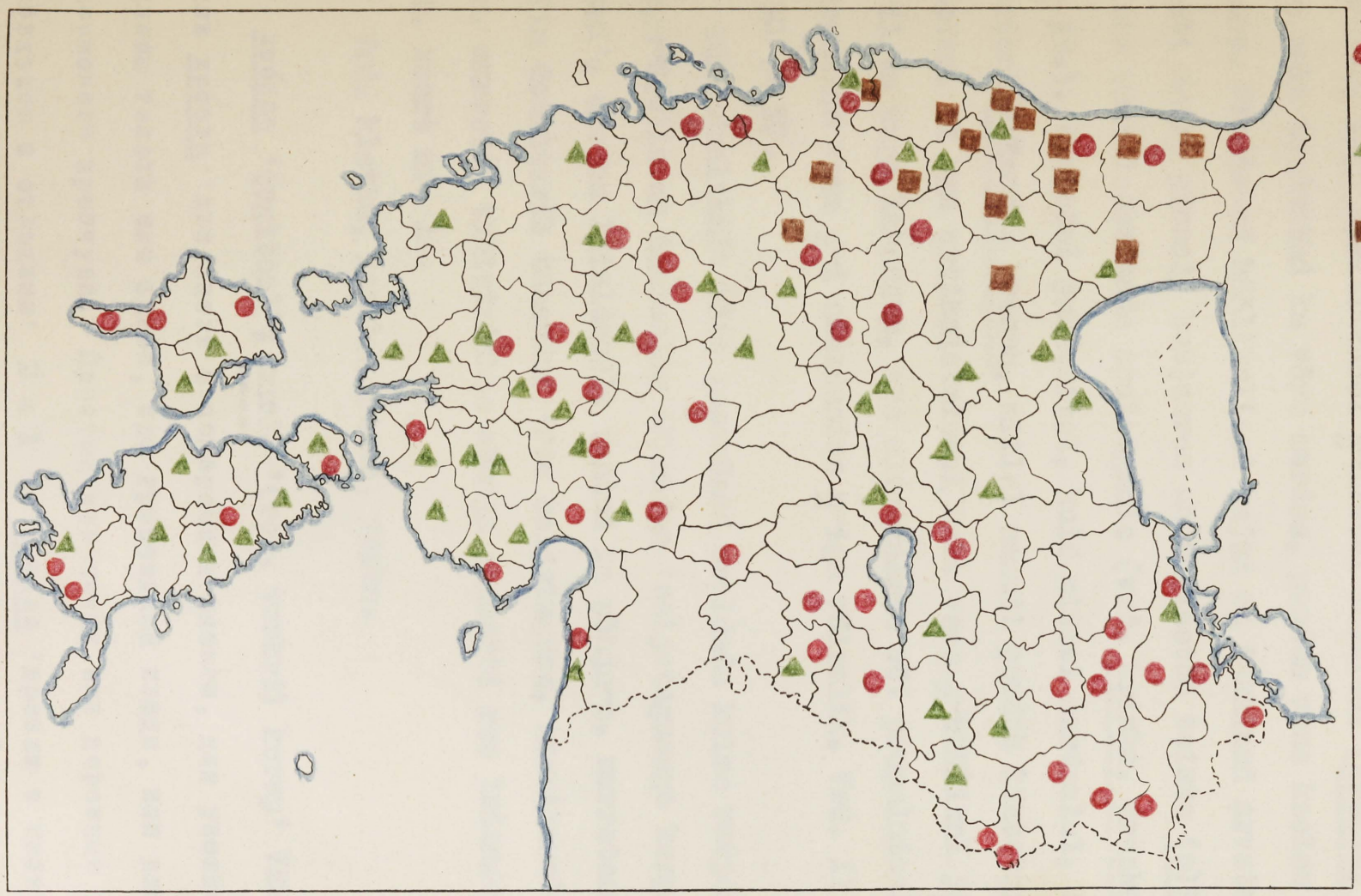

kaart nr. 16

kresla

„Hans Heidemann". Tartu. 1951. 4140 3000

mille mõjul järgnev e > õ. Kõige levinum variant kresla näib olevat tulnud peamiselt Kirde- ja Ida-Eesti kaudu ning on murrakust murrakusse kandudes jõudnud saarteni. Läänepoolsetes murretes väga harilikkudel k-listel vormidel (kreska, kresku), mis pole tundmatud ka võru murdes, puudub vene keeles täpne vaste. Nimetatud häälikulised kujud on tekkinud arvatavasti eesti keele pinnal, kusjuures on tuginetud teiste (s)ka-lõpuliste vene laensõnade analoogiale (vrd. kriska, troska, kaleska jt.). Harvadel juhtumitel, kuid mitmel murdealal, esineb variant krõsna ~ kresna, millel samuti puudub lähtekuju vene keeles. Et aga artikulatsiooni koht vene r-häälikul ja eesti r-il on väga lähedane, kas alveolaarne või prepalataalne, on laensõnas vene r-i asendamine r-iga võimalik. Vrd. II ptk., § 50 ja 52.

Tähenduslikult võib laensõnas eraldada kolme varjundit: Kagu-Eestis on ülekaalus tähendus 'seljatagusega kerge sõiduregi', mis on laialdaselt tuntud ka põhja-e. murretes, kuigi siin domineerib tähendus 'ree seljatagune, saanikorv'. Kirde-e. murretes tähistatakse sõnaga enamasti ree laiendusraami. Vt. kaart nr. 16.

Vrd. kletka, laatka, peril, voska.

кре́сло 'tugitool'; murd. '(ree, vankri) korup' VES; кре́сло или кре́сла 'две слеги с поперечным вязком, для увеличения длины телеги или саней, при громоздкой клади, или для подвеса кормового хрептука. Простые извощичье или дорожные сани, с обвязком и отводами' D a l ; кре́сла 'дровни с набитыми по бокам жердями (креслинами) в виде розвальней и привязанным решетчатым задком' (повсеместно) K u z n e t s o v PC; кре́сла 'сани, у которых бока переплетены веревками крест на крест; они употребляются для перевозки клади' Арханг. Новгор. Тихв. ОЗОО.

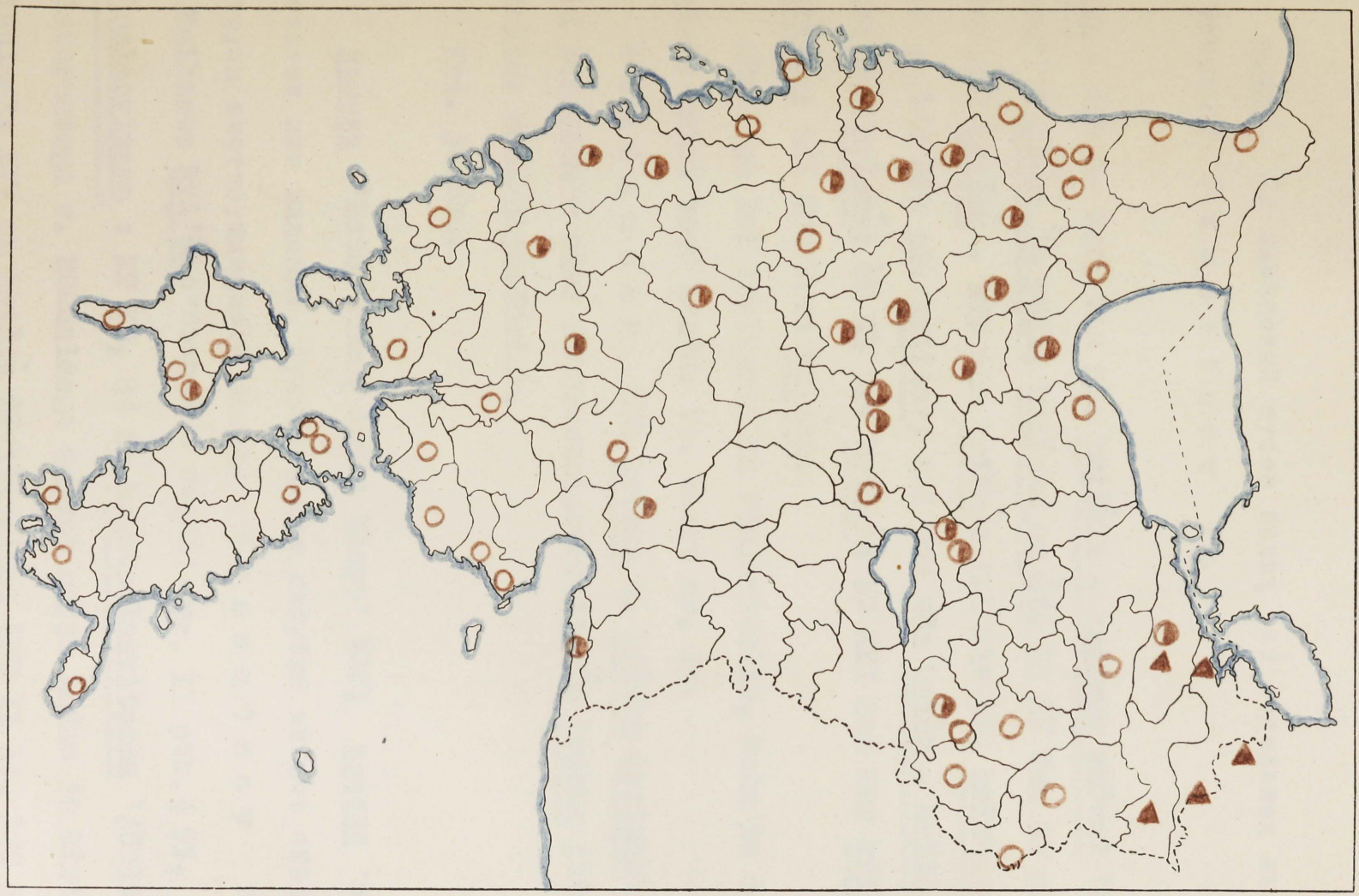

kaart nr. 17

krẹ̀ška

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 4140 3000

kriin : KKI Räp Meek krîn g. krīnà 'ujuv jäätükk (millel lapsed jäämineku ajal sõidavad)'.

Vrd. plaaha.

крина 'Ф) выколотый кусок льда; 2) отдельная льдина' (Талабск) K u z n e t s o v PC.

kriiska : KKI Se Her, Vas pl. krįǐska ~ krįiska ravva? 'korstnakaas' : jūška om pääl, krįǐska om àt; ES KV Vas Or pl. krįska?; Räp Pah krįškà ~ Räp Män kriškà; KKI Plv pl. krīskà ravva?; KT 4, 149 Rõu pl. kriisa?; KKI Har Mõn krīsk ~ krīZaraùD; KKI Krl Kää krīskà; ES KV Urv krīskà; ES KVI San Kur kriškà ~ krīska; KKI Puh Pori kriśka.

Sõnal on lai levikuala ka Põhja-Eestis, kuhu ta aga on tunginud teist teed kaudu. Vt. kaart nr. 17.

W i e d e m a n n EWb krīska G. krīska (kriska) 'Deckel in der Ofen - oder Schornsteinröhre'; EÕS kriska (siibri aset täitev kaas ahjulõõris).

Vrd. juuska.

крышка 'kate, kaas; luuk; klapp' VES; крышка 'особые ставни или клапаны, прикрывающие изнутри нижнее отверстие трубы снетосушильного завода' K u z n e t s o v PC.; VS Kallaste krįǐškn 'вьющка в печки'. Vt. II ptk. § 93, 121.

kristoslaavitama : KT 75, 84 Se krįstoslaavitamma 'jõuluõhtul laternatega v. küünaldega majast majja käima ja kirikulaule laulma'; KKI Se krištà tāviťtamine; RKM II 14, 132 Se Vasla krõstuslavtaja; ERA II 155, 434 Se Võõ pl. krıstuslaavitaja? 'lapsed, kes käivad jõuluõhtul lauldes majast majja ning kelle laulu eest antakse raha'.

христа славить kirik. arh. 'jõuluõhtul majupidi ringi käima ning kirikulaule laulma' VES.

kritsok vt. krutski.

kriuk : KKI Se Küll kriuk g. kriugà 'temp, vigur' ~ Se Lõk kriuk subst. ja adj.: kriuk mīs 'jonni-, kiusumees'; KKI Se Värstä om paĭlo kriuk adj. 'ta on liiga kiuslik'; KKI Vas Mau kriukkaťtama 'kiusu ajama, tüli otsima'; KKI Räp Jaa kriuk g. kriŭGà 'jonn, kius': kriukka āZè 'jonnib, ajab jonni'; KKI Plv kriuňkà mīs 'jonnija, intrigeerija': tu sānè kriuňkà mīs, alaťti kriuhklęs ~ āZę kriuhka; KKI San Kur pl. p. kriukkiD; KKI Hls Abja riŭGàs 'kelmus'.

Põhja-e. murretes on sõnal selle ülekantud tähenduse kõrval ka otsene, konkreetse eseme tähendus: KKI VNg Kan kriuhk g. -a 'temp, kius, kavalus'; KKI Kad kriuGè g. kriukke 'sama' ~ kriukka 'sõnnikukonks'; KKI HJn kriuk g. kriŭGù 'kartulikiks'; KKI Jõe 'kartulikiks; sõnnikukonks'; KKI Jür kaŕDule kriuk 'kartulikonks'.

W i e d e m a n n EWb kriuk pl. kriugad, kriuke pl. kriuked (krüuk) 'List, Ränke', kriuke ajama = kriugatama; kriugatama (d) 'mit Listen, Ränken umgehen od. verfahren'.
EOS riugas = "vigur" (Ränke, Intrige, Kabale, Kniff, Pfiff, ~~Finasserie); riuge~~ Finasserie); riuge = riugas; riukaline /võte/; riukamees; riukaline = riukaline; riukleja, riuklema jne.

крюк 'konks, haak; kisk; kook 'VES. Vene keeles on sõnal ainult otsene tähendus. Ülekantud tähendus on aga selle sõna deminutiivsel vormil крючок vt. krutski. Vt. II ptk. § 46, 97.

kriukatama vt. kriuk.

kriutska vt. krutski.

kroiku vt. koika.

kronovald vt. konovald.

krooba : KKI Se Lepa pl. krōbă? p. pl. krūppe ~ kgò-krōBā? 'teat. valge krõmpsuv seen'.

подгреб murd. 'kollapiimik e. riisikas (seen)' VES; подгреб (обл.) 'подгруздь' U š a k o v ; подгреб 'гриб' Псков. Опоч. ООВС; Trm Raja (vn.) pogr'ʲō'ba 'valge krõmpsseen'.

kroolik : KKI Se Vrh krōlĭk pl. krōligu? ~ Se Her p. kr^{u}ōlĭkku? ~ -k̆ki? 'kodujänes'.

кролик 'kodujänes, kanelik, küülik' VES.

krossima : KKI Plv krošma '/kapsaid sissetegemiseks/ peeneks raiuma! kroš kapsta ~ sarvkapsta? 'peeneks raiutud ja sisse tehtud kapsad'.

Peamine levikuala on sõnal siiski Põhja-Eesti idaosas, kust ta ulatub aga isegi lääne-eesti murdealale, näit. KKI Kod kroškapsaD 'riivitud kapsad'; krošrauD 'kapsaraud'; Trm Raja krošsima 'peeneks lõikama, raiuma'; KKI Jõh; VNg Kan krossima 'kapsarauaga raiuma; peeneks hakkima'; ES KV VMr; Jür krossima 'peeneks raiuma'; KKI Kse rossima '/kapsaid/ peeneks raiuma': roš kapsaD; W i e d e m a n n EWb krośśima, krośśin, krośśida (SO, A) 'hacken (Kohl)'; EÕS krośs; krośsima (= hakkima - kapsaid); krośskapsas = hakitud kapsas.

крошúть 'tükkideks peenendama, hakkima' VES.

krupen : KKI Se üldiselt kruppèn g. -a 'kartulisupp kruupidega' ~ Se Lõk kat̀a-kruppèn 'kalasupp kartulilõikudega'; SL III 123, 1 Se Mee seene-krupen (rhvl.); MT 135, 32 Se Kost tahtsę mēlè kirvę kruppinat̀ kēttä? (kõnek.) 'tahtis meile kirvesuppi keeta'; KKI Se Küll ülekantult ka väga vana inimese kohta: tūst kruppenast sā no tû teGijat̀ 'tollest vanast tudist saab nüüd töötegijat!'.

крупéня 'супь с крупою 'Новгор. Ст. Рус. Д о п; крупéня 'простой деревенский суп из круп' N o s s o v i t š СБН; крупéнка, крупянка пск. крупéня нвг. 'кашица, размазéнька, похлебка с крупою' D a l.

krupid vt. kruup.

krustan: KKI Se Lõk kruštàn g. -a 'kristall'; pl. kruštatsE /helme?/ 'kristall/helmed/'.

хрустáль 'kristall (selde; kristallklaas)'; хрустáльный 'kristalline; kristall-, VES. Vt. II ptk. § 39, 52.

krutasti : Rahvalaulus paralleelina adverbile "rutusti": SL III 127, 1 Se Lao Kiä iks ta rutust rukka panni, Kiä iks ta krutast kuha lõije.

Vrd. крýтный твр. пск. 'скорый, спешный, торопливый' D a l; VS Lezgi krutoi. 'быстрый'.

krutsik vt. krutski.

krutski : KKI Se Vrh krūtška ~ Se Vilo krūtsk ~ Se Vrs krūtska ~ Se Kund krúntska ~ Se Värs, Patv kriutska 'haak, konks, õngekonks'; H II 61, 90 Se krutski 'kavalus, temp'; KKI Vas Mau krutski 'kelmus, kavalus'; KKI Räp Tool kritsok g. -ka ~ kritsukkas 'õng, õngekonks'; KKI Plv krutski ~ krutsik 'vigur, temp'; EM KV 13, 956 Rõu Vii krutska 'õngekonks'; KKI Rõu adj. krutskine /mis/ 'kaval, kelm'; KKI Krl Kää krutski ~ krutstük 'vigur, temp'; KKI San Kur krutsku ~ krutstük; KKI Võn Ib gŋGę krutsik 'õngekonks'; KKI Puh Pori krutski 'vigur, temp'; KKI Trv Vä rutski; KKI Hls Abja 'riukamees, vigurdaja'.

Nii konkreetses kui ülekantud tähenduses on sõna Põhja-Eestiski hästi tuntud, näit. KKI andmeil: Kod kruntsik 'vigur'; Trm krutska 'õng' ~ krutsku 'metallist lõks ohjade valjaste külge kinnitamiseks'; krutskimīs 'vigurimees'; VNg krutsku 'metallist lõks päitsete küljes' ~ krutski 'vigur, temp'; Kad; Kei krutski 'vigur, riugas; ES KV Pär Sau rutski 'vigur, salakaval mõte'; W i e d e m a n n EWb krutski pl. krutskid 'Ränke', krutski-mēs 'Schelm, Schalk, Ränkemacher'; krütstük 'Streich, Possen'; rutska pl. rutskad, rutski pl. rutskid (russ.) 'Ränke'; unna-krütskad (Pp) 'zweizackige Angel zum Fangen von Meerhechten', (I) 'Angel aus Draht (im Munde eines lebendigen Fisches)'; EÕS krutski = vigur(itükk), riuge.

Vrd. kriuk.

крючóк -чкá 'haagike, konksuke; õng; kisk; kida; konks; kook (koogu); nook; fig. 'asjaajamisriugas; ametialal riukatarvitaja' VES; крючéк умал. 'небольшой крюк, напр. удочка;

огородный род мотыги, кирки; // *придирка, кривое, проискливое направленье D a l .

Vene nominatiivsele kujule крючок toetub ainult Räp kritsok̀, kuna a-lõpulised (kruťska jt.) on lähtunud vene genitiivsest vormist крючка́ ning eesti keeles kõige üldisemalt levinud kuju kruťski baseerub vene pluraalsel vormil крючки́ . Eesti ik-sufiksiga sõnade eeskujul on selle kõrvale murrakuti tekkinud variant kruťsik̀. On tähelepandav, et just need viimased sõnakujud esinevad harilikult ülekantud tähenduses, kuna eelmised on konkreetse tähenduse kandjad.

V e s k e СФКО 235.

kruubid : KKI Se Vrs pl. kruppí? 'kruubid': kruppí-sup̄; KT 9, 107 Räp pl. krupí?; KKI Plv krup̄ g. kruppì; KKI Har Mõn krūp̀ g. kruppì; KKI Har Krv Lin pl. krupa? g. kruppõ. Mujal Lõuna-Eestis esineb sõna samal kujul nagu see on tuttav põhja-eesti murretest ja eesti kirjakeelest, nimelt üldiselt krūBi(D) ~ rūBi(D). H u p e l ESbH II, lk. 101 krupid pl. '(Deutsche) Graupen' r.; W i e d e m a n n EWb *krūp pl. krūbid 'Graupen'.

крупа́ 'tangud, kruubid' VES; крупа́ 'хлебные зе́рна, питательные семена, крупно смолотые или только обдиркою очищенные от лизги, шелухи' D a l .

On raske otsustada, missuguselt poolt sõna on eesti keelde tulnud. Vene keele kõrval tuleb tõsiselt arvesse ka saksa keele mõju. Arvestades selle suhteliselt hilise laenu täiesti üldist levikut Eesti saartel ja lääneosaski, tuleb siin tõenäoliselt eelistada saksa keelt laenu lähtekohana. Suurema

kahtluseta võib pidada vene keelest tulnuks aga kagu-e. lühivokaalseid, geminaadilisi vorme, kuigi eesti keeles tavalisem sõnakuju on avaldanud mõju neilegi (tüvevokaaliks enamasti -i̯)

kruuss : Se üldiselt krūš g. krūšsà ~ krūzà ~ kru̯uZà 'pirnipuu; pirn'; KKI Se Lin krūšsap̆pû 'pirnipuu'; Se Tona prū́s g. prūZà 'sama'.

грýша 'pirn; pirnipuu' VES.

kruut : KKI Se Sats, Her krūt̀ ~ krūt̆tà ~ Se Vilo krūt̀ g. krūdà 'järsk, äkiline': krūt̀ mägì ~ pištülinę mägì.

крутóй 'järsk, jääras; äkiline' VES; крутóй; крут, крута́, крýтс, крýты́ 'отвесный, отвесно расположенный,'обрывистый' U š a k o v.

kruutska vt. krutski.

krõima : KKI Se Koss adj. kri̯ĭmà ~ kri̯ĭmanę /inemine/ 'tülinorija, vihapidaja': timä oĺ väèga kri̯ĭmanę mę̄s, ai noid kri̯ìmę. Nagu selgub viimasest lausest, esineb sõna ka substantiivina: kri̯ìmę /ajama/ 'tüli, pahandust /otsima/'.

Vrd. гры́мать кур. грыма́ть млрс. 'гневно говорить, журить, бранить' D a l. Kahjuks puuduvad andmed sõna esinemise kohta Eestile lähematest vene murretest.

krõiska vt. kriiska.

krõllas: KKI Se Vrs, Lepa kri̯ĭ~~ll~~aš g. -Zę~Vrs g. krī'~~l~~ęšsa ~ Se

Värs krįlt̂s g. -a 'altari ees olev kõrgem osa õigeusu kirikus'; KKI Krk Ain lîrus̀ g. -šse.

кли́рос 'kliiros, õigeusu kiriku koor (ikonostaasi ees altariväravate kõrval' VES; кли́рос или переделанное в крылос D a l .

krõmsa : KKI Se Lepa krįǹnZa 'mgi rohi, arstim'.

кри́мза и кры́мза 'белый купорос или сернокислый цинк' D a l .

krõnka : KKI Se Her krįŋk̆ka ~ Se Vrs, Vrh krįŋkka ~ krįŋkka-paDà 'savist piimapott'.

крынка (кринка)
кри́мза и кры́мза 'saupott; potitäis (молока)' VES; крынка 'кринка' D a l.

krõpastu vt. krepost I ja II.

krõska, krõsla, krõsna vt. kresla.

kräätka : Võn Piiris pl. krät̀ka? ~ krät̀ki 'paadi pärale kaks ristamisi asetatud puud, millele võrk välja tõstetakse'.
KKI Trm Kar krätkà 'mõlarõngas, paaditull'.

гря́дка, гря́дки 'палка, жерди, укрепленные поперек лодки, или в другом месте, служащие для разных целей; на грядки кладут сети во время лова перед сбрасыванием их; после вынимания из воды на грядках развешивают сети для сушки' (Изменка, Межа, Сыренец, Надоверье) K u z n e t s o v PC.

krüütsk vt. krutski.

kuberna : Se Kee kuBe'r̀ṇa 'kubermang'; KKI Se Vrs kuBeṛṇa.

губе́рния ajal. 'kubermang' VES, губе́рня 'тоже, что губерния' Новгор. Стар. Рус. Ворон. Д о п .

kubernaator : KKI Se Vrs kuberṇā'ṫtaŕ; Se Lõk ku'Bẹrnā:D́ri 'kuberner'; MT 384, 15 Urv Bo allat. sg. kuppernāDrile.

губерна́тор 'kuberner' VES. Vt. II ptk. § 122.

kudra(va) : KKI Se Her kudrą̃ subst. ja adj.: tüt̀ŕigu tegevä hiust kut̀ŕą̃ 'tüdrukud kähardavad, lokivad juukseid' ~ Se Küll kuD́rą̀ viĭlàGa? lam̆mas 'lokkis, säbrus villaga lammas' ~ Se Vrs, Lõk /hìuzẹ/ kuDŕą̃h ~ kudŕạh 'juuksed on lokkis', aga kudŕạva /hiuš/ 'kähar, lokkis /juus/.

Tänapäeva setu murrakus esineb kudra sagedasti adjektiivses tähenduses, kuid rahvalauludes on ta ainult substantiivina, tähendades juuksekiharaid: KKI IV 529 Se Tona Sis ma‿ks laula su ilosa hiusõ?, kulladsõ? su kud́ŕakõsõ?; SL II 423, 1 Se Me Sũs iks näil kudra? kakuti?.

ку́дри pl. 'kiharad, käharad, juukselokid'; кудря́вый 'kähar, kahukas; kimar (капуста)' VES; куде́рь, кудря́ более уптрб. мн. ку́дри 'курчавая прядь волос, локон, букля'; кудря́вый 'на ком кудри, кто в кудрях; курчавый, закорючистый D a l.

Tõenäoliselt kuuluvad eelnevaga etümoloogiliselt kokku ka KKI Rõu adj. kuD́riḱkanẹ 'krimpsus, kortsuline' (hrv.), KKI Kan Naha kuDriṫtunu? 'sama': /kevadel/ kāli? lāvä? kuD-

rittunus; W i e d e m a n n EWb kudrikas G. kudrika (d), kudriklane G. kudriklaZe (d); kudriklikane G. kudriklikatse (d), kudrikline G. kudrikliZe (d) 'streifig, uneben'.

Wiedemannil esinev kudrus G. kudruse 'Haarringel (in der Wolle), mis on lähedastes tähendustes tuntud mitmel pool põhja-e. murdes (Ksi, Plt, Tõs, Khn, Pöi), on varasem vene laen. Vt. V e s k e CzKO 235; M i k k o l a BWS 130.

kudrikane, kudrituma vt. kudra(va).

kufaika vt. fufaika.

kuht : KKI Se Her k^{u}õfta '(lahtine) jakk, pluus'; ES KV Se Vürs kuft g. kufti. Kogu võru murdes on sõna harilikuks kujuks kuht g. kuhti, üldiseks tähenduseks 'eest lahti käiv naiste-pluus, -jakk'. Tartu murdes varieerub sõna häälikuliselt ja tähenduslikult, näit. KKI San kuht 'naiste jakk; lai seelik'; KKI Võn 'naiste jakk, pluus'; KKI Kam kuhti 'sama' (van.); MT 320, 19 Nõo Kee kuhti 'sitsjakk'; KKI Ote Nüp lisaks 'seelik' (van.); KKI Ran Lap kuhtin g. -i 'naiste ülejakk'; ES KV Puh kuhvti 'lapsepluus'; M alal on üldiseks tähenduseks 'lapsekleit', näit. KKI Hel kuhti 'naiste pluus; lapsekleit, -palitu'; KKI Trv kuht, dim. kuhikke 'lapsekleit'; KKI Krk Ain kuhtin ~ kuhtik 'lühike lapsekleit'; KKI Hls kuhta 'jakk'; KKI Pst Palu kuhti 'lapsekleit'.

Lahtine naistejaki, pluusi tähenduses on sõna KKI andmeil tuntud kogu Ida-Eestis: Kod; Trm kuhta ~ kuhti; Iis kuht ~ kuhti; Vai kouhta; VNg kouhvta ~ kuhvta ~ kuhvti; Sim kuht g. kuhti; V i l b a s t e Kuu kohvta 'jakk, vateeritud

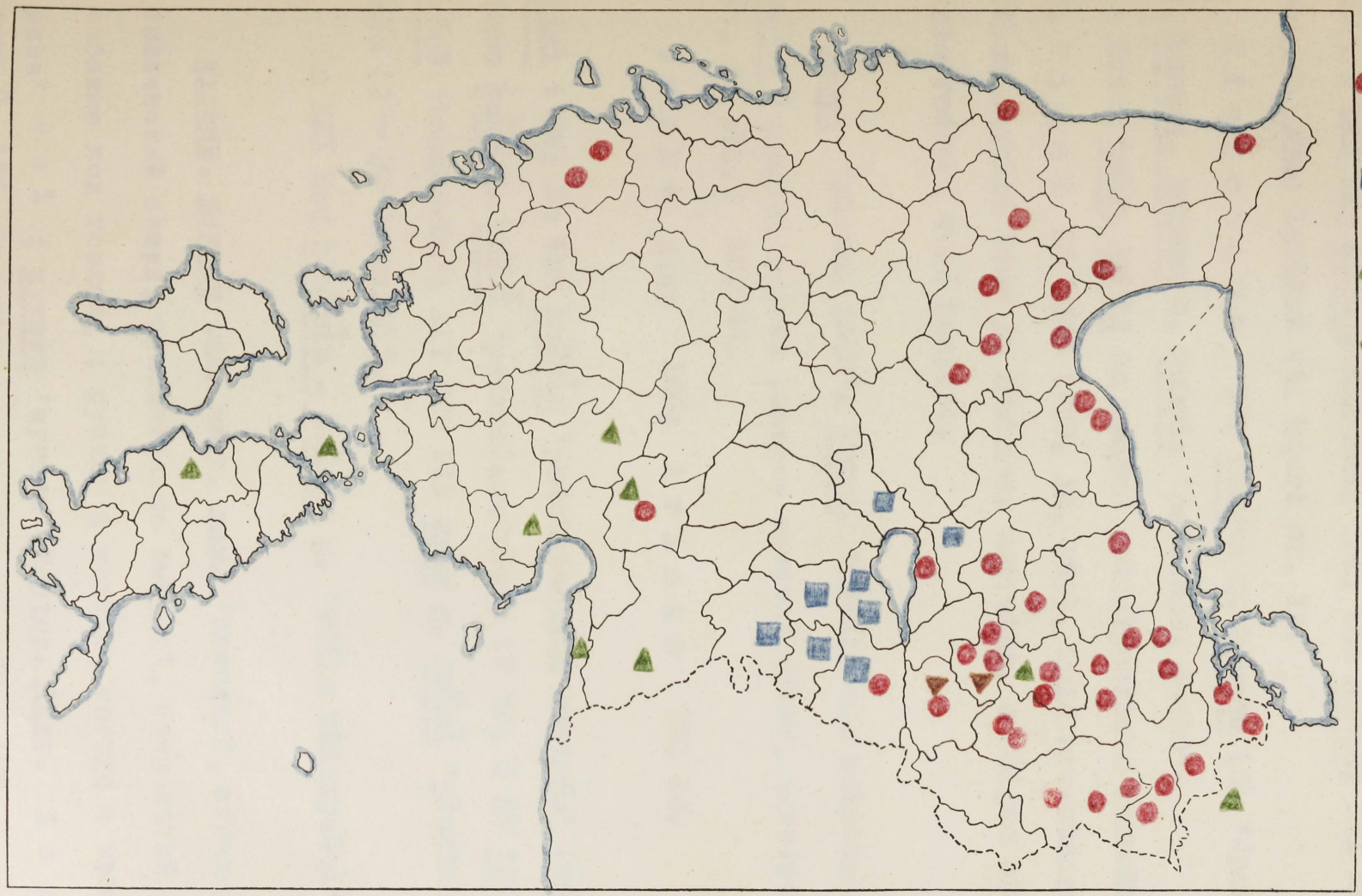

kaart nr. 18

kuht

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 414o 3ooo

jakk naisterahvastel'; ES KV Kei kohtà ~ kuhta 'pluus, jakk' (van.). Eesti läänemurretes on sõna haruldane, esinedes siin peamiselt tähenduses 'muistne naiste palitutaoline ülerüie', näit.: KKI PJg kuȟtà; KKI Aud; Tor; Saa kuȟtà; KKI Krj kuȟti (van.). Sõna levikut vt. kaart nr. 18.

W i e d e m a n n EWb kohwta G. kohwta (G) 'Jacke'; kuhwt G. kuhwti, kuhwta G. kuhwta 'Leibchen, Jacke'.

Eesti kuht, kuhti on peetud rootsipoolseks laenuks (vt. W. W i g e t Sb GEG 1927, lk. 259), kuid arvestades sõna levikut eeskätt ida- ja lõuna-e. murretes, on õigem otsida sellele vasteid vene keelest.

кóфта 'pluus, jakk'; lhtrk. 'lühike soe naistepalitu' VES; кóфта 'женская куртка разного покроя; пугай, телогрея' D a l. Vt. II ptk. § 42, 84.

V e s k e Сѣко 156; A r i s t e ERL 14.

kuks(in) : KKI Se Vrs kuȟksìn 'pudelitaoline savinõu' (van.) ~ Se Sats kuȟkś g. kuȟksì 'petrooleuminõu'; KT 75, 3 Se täüttäkuksikõnõ 'tõkatinõu'; KKI Rõu Vil kuȟks g. kuȟksì 'plekist piimanõu (2 – 20-toobine)'.

Ka KKI Kod kluȟksìn ~ kuȟksìn g. 'väike viinapudel'.

кувши́н, кукши́н жж. зап. пск. 'глиняный, стеклянный и металический сосуд, сравнительно высокий, бочковатый, с перехабинов под горлом, с ручкою и носком, иногда с крышкою; урна, ваза' D a l ; кукши́н 'кувшин' Новгор. Тихв. Д о п; ERA, Vene 8, 186 Linnaste кукшин. Vt. II ptk. § 103.

kulak : Kogu setu murrakus üldine, sõnavara põhifondi kuuluv sõna: kulak ~ kulak g. -k̆ku ~ -Gu 'rusikas'; KKI Se Sats kulak kinda? ~ rus̄-kinda? 'käpikud, labakindad'; KKI Vas Mau kulak g. g. -Gu 'rusikas'; SL III 78, 1 Räp Kõn Om kuri kulakile, om rohke rusikile (rhvl.); KKI Plv kulak 'rusikas; rusikahoop'; Rõu Pl 'rusikas' (van.); 'külakurnaja' (u.); KKI Har Mõn kolak 'külakurnaja' (u.); KKI Krl Kää 'rusikahoop' ~ kolak 'halb, õel inimene'; KKI Võn Ahja kulak 'rusikas; külakurnaja' (u.); KKI Ote Pil kolak 'hoop, löök'; KKI Puh Pori kulak̆kas 'hoop'; KKI Hls Abja kulak 'kukkumisel saadud hoop'.

Tähenduses 'rusikas' on laensõnal teine levikuala põhja-e. rannamurdes: KKI Vai kulakka; KKI Jõh kulak̆kas, Lüg kulak ~kulak̆kas; KKI VNg kulak̆kas. Tähenduse kohta 'rusikahoop' on üksikuid andmeid kaugemaltki, näit. KKI VJg kulak g. -k̆ku; KKI Khk Kal anDps ühe kulak̆kp tālè 'lõi rusikaga' (nlj.).

W i e d e m a n n EWb kulak G. kulaku (d), kulakas G. kulaka 'Faustschlag', wene-kulakat andma 'einen Faustschlag auf russische Weise geben'.

Võõrast tööjõudu ekspluateeriva suurtaluniku tähenduses on kulak eesti kirjakeeles esinenud juba käesoleva sajandi algul, näit. "Rahva Lõbuleht" 1900, nr. 1, lk. 2 "... meil on kasuvõtjad (кулаки), kes rahva jõuu ära kurnavad." Ja edasi " ... nüüd, kus kulakid asjast aru saivad." Nõukogude perioodil sai sõna selles tähenduses eesti keeles üldiselt tuttavaks. Vt. VÕS kulak, -u.

кула́к 'rusikas'; fig. 'külakurnaja, kulak, hallparun' VES; кула́к 'пясть ручная, с прижатыми к ней пальцами, кука //* скупец, скряга, жидомор...// перекупщик, переторговщик, маклак, прасол, сводчик' D a l .

Eesti murretes mitmel pool esinev tähendus 'rusikahoop', mis vene keeles puudub, on sõnal ka läti keeles, vrd. M ü h l e n b a c h LDW kulaks 'die Faust; der Schlag mit der Faust'. Läti mõjuga on arvatavasti seletatav selle sõna esinemine eraldiseisvatel aladel, nagu Halliste ja Kihelkonna.

kulanje : Se Lõk kulä̆ˑn̆ja 'talvine, teas peetav tantsuõhtu (suvel väljas peetav on kiřmask); KT 75, 109 Se kulánje; KKI Plv Ala kulánɡ g. -u 'pidu, tantsuõhtu venelastel' (van., hrv.).

гуля́нье 'jalutamine; ulamine; (küla-)pidu lahtise taeva all' VES; гуля́нье бол. уптр. в знач. места и сборища, в известный день, для общей прогулки пешком, поездом' D a l ; гулянка 'гулянье' Костр. Кинеш.; Новгор. Тихв. ООВС.

kulatama: Se hrl. kuˑlâťtam̆ma 'lõbutsema; puhkama, jõude olema'; SL II 4, 2 Se Las kũõl sai kolgal kulátẽlla?, kũõl sai no veerel veerätellä? (rhvl.); ES KV Vas Or kulätama 'laisklema, jalutama'; KKI Räp Vil kulátťam̆ma 'puhkama, pikutama'; KKI Plv Ad 'jalutama; puhkama; vaba, jõude olema': hoBęnę meil kulátťaňnu? miťtù päìvä 'hobune on puhanud mitu päeva'; ES KV Urv kulátťama 'jalutama; lõbutsema'; KKI Kan Er kulätťam̆ma 'lamama, unetult voodis olema; puhkama'; KKI Ote Nüp kulátťama 'laisklema; tööta ümber hulkuma'; ES KV Puh kulatama 'lõbutsema; laisklema'. Lähedastes tähendustes on sõna tarvitusel kogu Eesti lõunaosas, ulatudes võru ja tartu murdest läbi mulgi ala Häädemeesteni, näit. KKI Hls Abja kulátťeB paĺlù päèvi ärä iĺmà tõtte 'laiskleb palju päevi ilma tööta';

KKI Saa Lin kulaDama 'pummeldama'; ES KV Hää kulai'tama 'laisklema'.

Eelmisest alast lahus esineb sõna ka Kirde-Eestis, näit. KKI Trm; R kuläi'ttama 'jalutama, hulkuma'; ES KV Kuu; Jõe; HJn kuläitama 'mitte tööd tegema, pummeldama'; ES KV Amb kulätama 'jalutama'; W i e d e m a n n EWb * kuläitama (kulatama)'spazieren fahren oder gehen'.

гуля́ть 'jalutama; vedelema, logelema; uit(a)ma; luitma; за ~ * 'pummeldama, pidutsema; ulama, kõlvatut elu elama' VES; гулять 'разгуливать, прогуливаться, прохаживаться, проминаться; ходить, иногда и ездить, без дела, для прогулки, отдыха, движенья.// Быть без дела; праздным; ничем путным не заниматься, лентяить' D a l .

kulatsk : Setus harilik kutatsk g. kutatski 'teat. sai (üks äär kõrgem, teine madalam, keskel auk)'; SL I 732, 1 Se Om iks meil kotoh kulatski leib, Pühäpäävä püüdlivatsk (rhvl.); SL II 415,1Se Kolov Kõõ iks tiä kutsi kulatskillõ, Sai saialeevä mano (rhvl.); KKI Räp kulatsk 'sama'; KKI Plv Ala kulatsk g. -i 'rõngassai, baranka' (hrv.).

KKI Kod kolatsk 'baranka'.

кала́ч (кола́ч) dim. калачик'kalatš, rõngassai' VES; кала́ч 'белый, пшеничный хлеб вообще; пшеничный сгибень с душком, из жидкого теста' D a l ; кала́ч (вместо колач) 'белый печеный хлеб с двумя согнутыми рожками, из квашеного или сдобного теста;// баранок' Арханг.; кала́чик 'круглый крендель' Минус.; кола́чки мн. (уменьш.) 'круглый пресные кренделья из ржаной

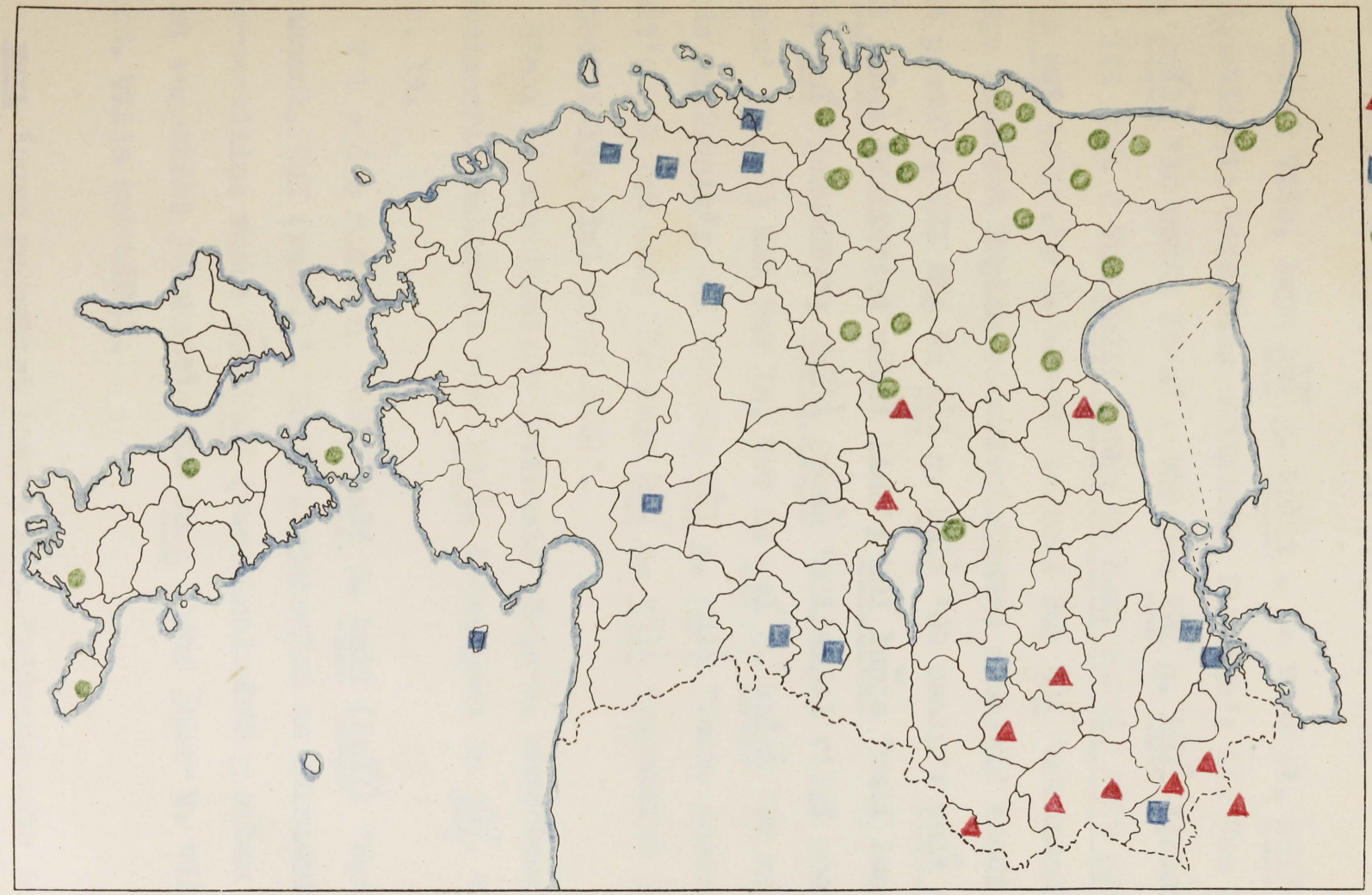

kaart nr. 19

kull ~ kuul

„Hans Heidemann". Tartu. 1951. 4140 3000

или ячменной муки' Каргоп. СРЯ. Vene kirjakeeles on калач akanje alusel. Etümoloogiliselt õige on колач , nagu see esineb põhja-suurvene murdes (vt. S o b o l e v s k i, Лекции, lk. 80). Vt. II ptk. § 87 ja IV ptk., lk. 236.

kull : KKI Se Vilo, Lepa kùl̀ g. kuĺli ~ Se Värs pl. kūĺI? 'suur roguskikott; leivajahu mõõduühik, 8 puuda'; KKI Vas Kar kuĺ g. kuĺlì '12 puuda linu' ~ Vas Mau kûĺ g. kūlì 'jahumõõt'; SL III 220, 2 Vas Kulli jahhu ta kuul kulut, Pütü piimä pääväl sei (rhvl.); H. Ahvena teateil Räp kū́l 'närtsupakk, millega Pihkvast Räpina paberivabrikusse räbalaid toodi (umb. 14 puuda)'; KKI Räp Rä kûĺ g. kūlì '60 naela': kūlî mûDu mûDi liñnù 'kuliviisi müüdi linu'; kûĺ lup̀ja 'kuli lupja'; Rõu Kir kuĺ 'jahumõõt'; kuĺlì jahù 'näljaajal riigi poolt antud jahu' (van.); KKI Har La; Urv Oe kuĺ g. kuĺlì '60 naela, linade kaaluühik'; KKI Ote Nüp kûl g. kūlì 'teat. suurusega kott'; KKI Krk Ain; Hls Abja kûĺ g. kūlì 'roguskist jahukott (toodi näljaajal Venemaalt)'.

Sõnal on eraldiseisev levikuala põhja-e. murretes; kirdes domineerib valdavalt vorm kulì, lääne pool ka kûĺ. Vt. kaart nr. 19.

W i e d e m a n n EWb *kuli G. kuli (kuĺl) 'Sack, Mattensack, Kul (russ.)'. Eesti kirjakeeles on fikseeritud kirde-eestiline vorm: EÕS kuli (vene kaaluühik = umbes 10 puuda; roguskist jahukott); VÕS kuli (suur jahu- v. viljakott; end. vilja mahumõõt).

куль 'suur roguskist kott'; arh. 'mitmesuguste jahu- ja viljaainete mõõduühik 5 kuni 9 puudani' VES; куль 'рогожный мешок.// Куль означает и четверть, меру сыпучих тел' D a l.

V e s k e CzKO 235; M i k k o l a BWS 131; K a l i m a SpS 105.

kulo(kene) : KKI Se Her, Küll kuloŏkẹnẹ 'tuvikene'; KKI Se Ob kuĭlô - kuĭlô hüülitsus tuvikeste kutsumiseks'.

Vrd. гу́ленька lastek. 'tuvike' VES; гуль-гуль interj. 'tui-tui!' (meelitushüüd tuvidele), гу́ля lastek. 'tuvike (lind)' VES.

kumak : Se üldiselt kumak̀ g. -ŏku ~ -Gu 'punane puuvillane lõng, kasutati rahvariiete kaunistamiseks'; SL III 135, 1 Se Kolov Sült tõi? kurstẽ kumakit, Tõiva? müdZo maagẽlaŋgo; KT 116, 5 Se prantsuskumak 'kahekordne kumak'; KKI Se Küll kumàGurẹĭvàs 'punane puuvillane riie setu rahvariiete ilustamiseks'; KKI Lut Jaa mägẹ laŋG; KKI Vas Jee; Räp Lee kumak̀ ~ mägẹ laŋG 'punane märkniit'; KKI Vas Mau kumaGo rẹivàs 'punane puuvillane riie'; KKI Plv kumä'k ~ kumak̀ g. -Gu ~ Plv Kaa mäk̀ g. mäGẹ ~ Plv Ros mäkkẹ laŋG ~ mäGẹ-laŋG 'punane lõng' ~ Plv Ad mäGẹ? g. mäkkẹ 'kumakuga väljaõmmeldud riie; kumakuline kiri'; adj. mäGẹline ~ mäkkẹline /hamẽh/ 'punase lõngaga kirjatud'; mäGẹteGijä 'väike helepunane putukas'; Rõu Ruu pl. kumaGu? punase lõngaga kootud kirjajooned rahvariietel'; KKI Rõu mäk̀ g. mäGè ~ mäGẹlaŋG 'väljaõmblemisniit'; adj. mäGẹlinẹ 'väljaõmmeldud'; mäGelDaŏma 'välja õmblema'; KKI Har Koik mäGẹ laŋG ~ Har Mõn mäGẹ nĭt̆ 'värviline väljaõmblusniit'; KKI Krl Ti ; Urv Lin mäGẹ laŋG 'punane puuvillane niit'; KKI San Res; Ote Mak; Hel Lõve mäGe laŋG; KKI Trv Kau mäGelgŋG; KKI Krk; Mls Abja mäk̀ lẹŋG 'värviline (eriti punane) märkniit'.

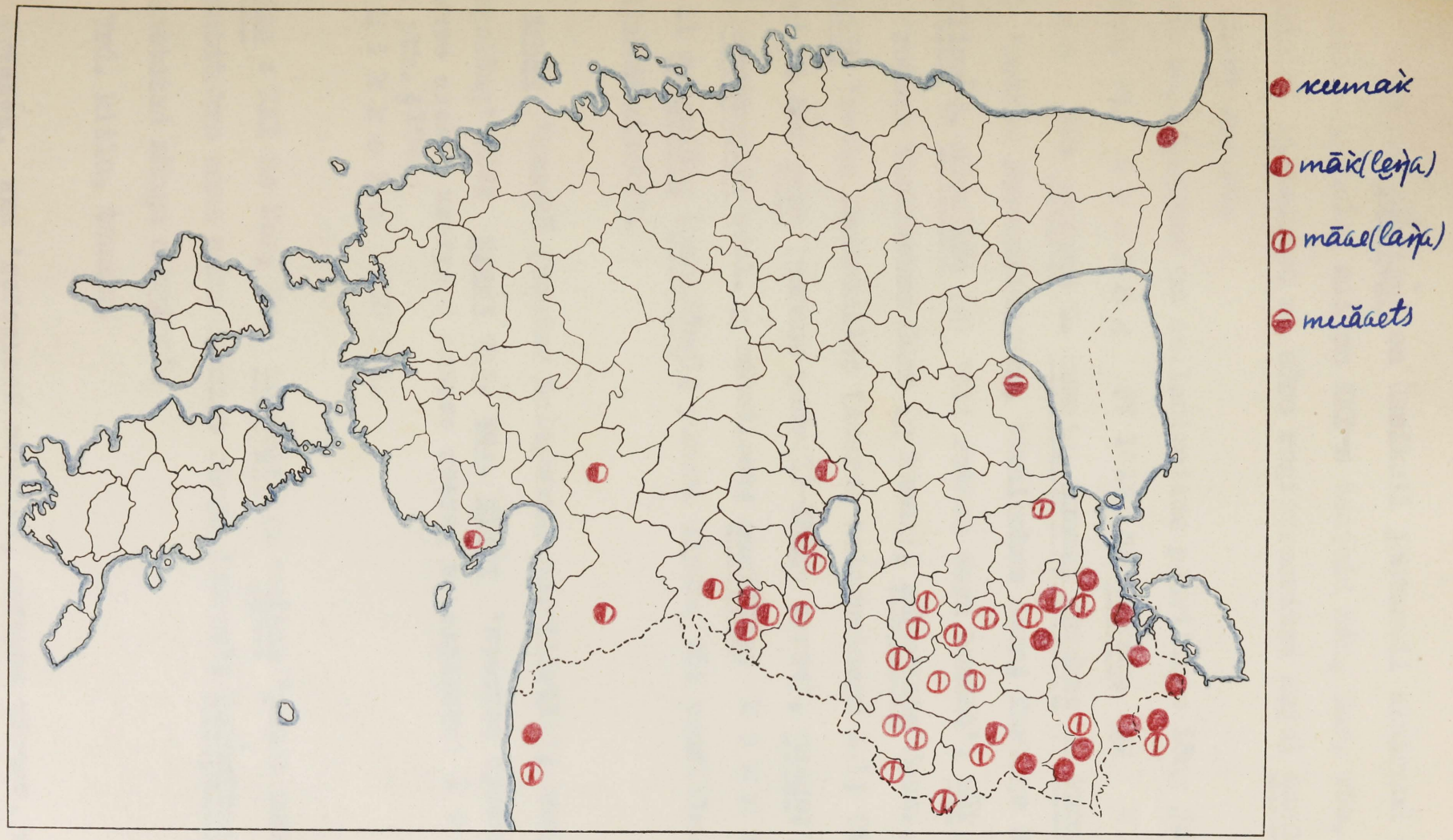

kaart nr. 20

kumak ~ maagelõng

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 4140 3000

Nimetus māk leŋG on üksikuil juhtumeil ulatunud ka Lõuna-Eestist kaugemale, nii on KKI-s teateid KJn, Tor, Tõs, Saa murrakualalt. Kodaverest on sõna registreeritud kujul muaGetsi leŋG. Vt. kaart nr. 20.

XIX saj. alguses on sellenimeline puuvillane lõng juba hästi tuntud, vt. M a s i n g PV 1818, 84 kummak, a; W i e d e m a n n EWb kumajas G. kumaja, kumak, kumakas G. kumaka (kumitus) 'rothes Baumwollengarn, türkisches Garn; farbige Borte; māgeline G. māgeliZe (d) 'mit rothem Garn benäht'; māk G. māge (d) 'rothes türkisches Garn (= kumak), māge-laŋg dass., māge-tegijä 'rothe Sammetmilbe (Acarus holosericeus L.); Wiedemanni järgi ka EÕS maak (punane puuvill-lõng: кумач), maage; maageline; maagetegija zool. = sametlest; maaklõng; M a n n i n e n ES 31 maagelõng (maaklõng); punane linane või puuvillane lõng väljaõmblemiseks'.

кума́ч 'kumatš (teatav helepunane puuvillriie); maak (-ge) e. maagelõng' VES; кума́к нвг. кал. кума́ч 'простая бумажная ткань, обычно алого, иногда и синего цвета, на сарафаны' D a l. Vt. II ptk. § 104.
M i k k o l a BWS 131.

kumanits : KKI Se Her, Vas kumànits g. -nitsa 'puust muna, mida kasutatakse muna auku ajamise mängu juures'; kumànitsa lûmä 'nimetatud mängu mängima'.

Vrd. kiila, tsuura.

кумане́ц, нца 'небольшой столбик, которым играют, как в рюхи, и игра эта называется куманцем'. Петерб. Новоладож.; Твер. Осташ. Д о п.; Игра куманец твр. 'похожая на городки, рюхи, чушки' D a l. ERA, Vene 9, 200/1 Se Laptevo игра в куманец 'teat. poiste mäng,

milles, üks püüab puust muna auku ajada, teised tekis-tavad'.

kumpaanja vt. kampanja.

kunovald vt. konovald.

kuparos : KKI Se Vrs ku·p̆pàros̀ g. -Zę ~ Se Värs kup̆pàrus̆ ~ śiṅine mâr'ja-jâ 'vitriol'; KKI Plv Ad; Har Mõn kup̆pęrus̀ g. -Zè; W i e d e m a n n EWb kuparōZ G. kuparōZi, kuparus G. kuparuZe 'Vitriol, Galitzenstein'; pupa-rōŹ G. rōZi 'weisser Vitriol' (russ.).

купоро́с keem. 'vitriol' VES.

V e s k e СФКО 201.

kupel : KKI Se Värs kup̆pèĺ g. -i 'ristimisvaagen (kirikus)'.

купе́ль kirik. 'ristimisvaagen, -astja' VES.

kupits : KKI Se Vrs, Lepa kup̆pets g. -DZa 'ristikivi, piirimärk (mullahunnik, post keskel)'; KKI Vas Mau; Räp; Plv kup̆pets g. -DZa ~ -DZi; KKI Rõu kup̆pits g. -tsa; mujal V ja T murdes kup̆pat́s g. -tsi; M kup̆pits.

Samuti Põhja-Eestis, kaasa arvatud saared kup̆pits g. -tsa (~tse) 'piirimärk'; W i e d e m a n n EWb kupats G. kupatse = kupits; kupets G. kupetsa (d) = kupits; kupits G. kupitsa (kummits, kupats, kupets) 'Erdhügel oder Steinhaufen (zur Bezeichnung der Grenze)'; EÕS kupits (rajamärgiks, -tähiseks tehtud mätta- või kivihunnik).

Eesti üldrahvaliku sõnavara hulka kuuluva kupitsa etümoloogia kohta on kirjanduses rohkesti sõna võetud. Enamik uurijaid ei kahtle sõna vene päritolus: vrd. ко́пец зап. ко́пица твр. 'межевой знак; курган, яма с бугром, насып, столб ипр.' D a l,

kuigi raskusi teeb esimese silbi vokalism. K i p a r s k y arvab, et sõna on eesti keelde tulnud läti keele kaudu, kus vene o võib muutuda u-ks. Nagu eespool (vt. II ptk. § 84) nägime, on selline muutus võimalik ka lõuna-eesti murdes, kuigi kahtlemata on olemas geneetiline seos vastavate eesti ja läti sõnakujude vahel. Vrd. ka läti sõnade teise silbi vokalismi: kupača, kupica, kupice.

V e s k e СФКО 226; K a l i m a IKBL 23 jj.; SpS 109 jj.; K i p a r s k y FB 163.

kuran : KKI Se Vrh kuràn pl. kuranä? ~ kalkkun 'kalkun'.

кура́н вят. куре́нка влгд., кура́ш и кура́шка влд. пск. 'индейский петух' D a l .

kuriitelnõi : H.Ahvena andmeil Räp kurī·ttelnęi ~ kuríttî·n 'suitsupaber (üks Räpina paberivabrikus valmistatud paberisorte)'.

кури́тельный 'suitsetamis-'. VES.

kurso : KKI Räp Tool pl. kuřZo? 'püsti sulgedega, hea muneja kana'.

коршу́нья нвг. 'курица, особ. наседка' D a l .

Tähenduselt ja ka häälikuliselt eelmisele lähedane on KKI Se Küll kořBuna kana 'püsti sulgedega kana'; kařvanę niGU mãne kořBùn (kõnek.); Se Lõk sãnè pìstü, tulę ku kořBùn (kõnek., täh. tuhmunud). Tõenäoliselt baseerub Se korbun mingil sellele lähedasemal vene vormil, kuigi praegu puuduvad selle olemasolu kohta andmed. Vt. II ptk. § 87.

kusa : Se Tona pl. kuza? 'teatavalaadiline mõrra suu'; KKI Se Vär kušsęGa męřra? vętva? pareBihe kui лōGaGa '"kusadega" mõrrad püüavad paremini kui "loogaga" mõrrad'.

ку́ка твр. 'морда, плетеная воронка для ловли рыбы' D a l; **ку́ка** (Барсов П рич.1)' рыбная ловушка из ветвей, без горла внутри' K u l i k o v s k i СОШ; **ку́ка** 'рыболовная конусообразная снасть' Твер. Весьегон. ООВС.

Vene keeles nüüb sõna tähendavat mõrda ennast, setu murrakus on see saanud aga mõrra teat. osa tähistajaks.

kuserka : KKI Se Her kuŽerĭka ~ kusśerĭka 'ämmaemand'.

акуше́рка 'ämmaemand' VES. Vt. II pšk. § 32, 104.

kusi : EM KV 13, 1454 Võn Ahja pl. kusid 'võrgurõbalatega v. õlgedega ümbermässitud noodaköied'; A. Moora teateil Ran Veh pl. kusid 'võrgutükid muti köite küljes, mis kalad mutti hirmutavad'; KKI Trv kuZì 'sama'.

Vene kaluritega on see kalastusalane termin koos vastavate püünistega levinud nii Peipsil, Võrtsjärvel kui ka Eesti põhja- ja läänerannikul. KKI andmeil on laensõna tuntud veel järgmistel aladel: Kod; Trm Kas kusìD ~ Trm Loh kûsaD 'mutinooda köied'; Kad Ilu; Hlj Käs; Jõe kusìD 'kammeljanooda köied nende ümber mässitud riidetükkidega kammeljate merepõhjast liikvele ajamiseks'; Muh kusìD 'jämedad lestanooda köied'; Khk Kal kusì kēvèD 'sama'.

гук 'петля, веночек, кольцо, калачик, мочка,глухая привязь' D a l; Pihkva murdes leidub täpne vaste eesti kaluritel tuntud sõnale: **гук**, **гуки́** 1) 'веревка, обмотанная сетью, употребляемая при ловле мутником или ершовой мережкой' (Межа; Надозерье; Кобылье Городище, Мидилов Бор); 2) подвязанные к нижней подборе мутника пучки соломы, для того, чтобы подбора не зарывалась в ил' (Лисья) K u z n e t s o v РС.

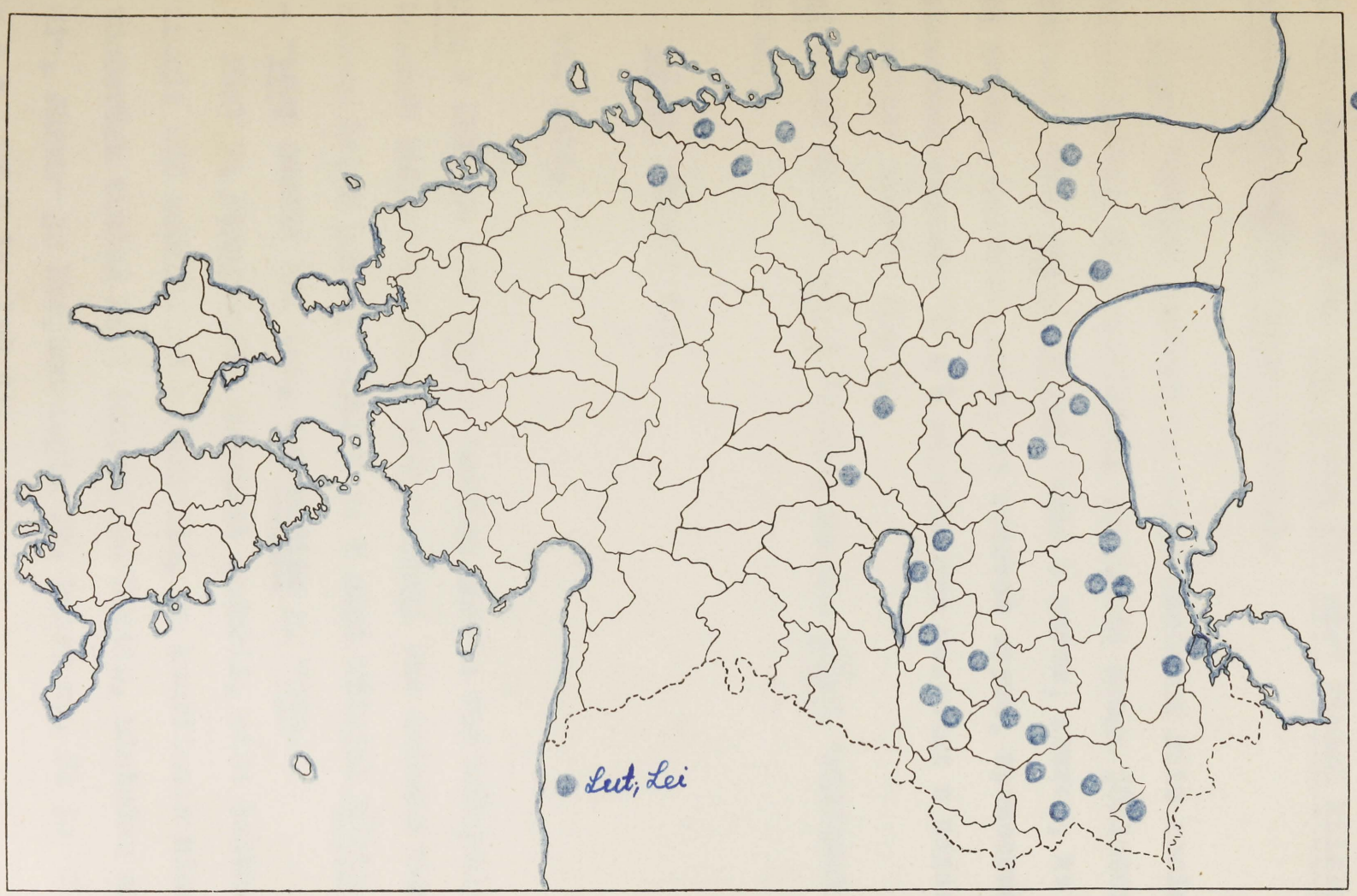

kaart nr. 21

kuurits

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 4140 3000

kutja : KKI Se Vilo, Lõk kutja? 'suhkruveest v. meest ja hernestest valmistatud setude traditsiooniline matusetoit. Kutjat söödi kirikus ja pärast matusetalituse lõppemist hauakünkal'; SL III 320, 2 Se Hel Kui nakka iks mie? kietmä kiislat, Kulla nakka mie? kutjat tegemä (rhvl.).

кутья́ 'kutjaa (suhkru v. meega keedetud riis rosinatega matusetoiduna õigeusulistel; tangutoit meega jõulutoiduna Ukrainas)' VES; кутия́, кутья́ 'каша с сытою, изюмом, из обдирного ячменя, пшеницы, рису, из толстой крупы, приносимая за в упокойныя столы' M a l церковь при поминках и подаваемая за упокойным столом' D a l.

kuuhni : KKI Se Her kūhni 'köök'; Se Kee kúhni 'väliköök (sõjaväes)'.

ку́хня 'köök' VES.

kuul vt. kull.

kuurits : KKI, Se Võõ kūrĭts 'suvine madala vee kalapüügiriist, koosneb kahest tiivast, mida kumbagi üks inimene veab, kuna kolmas hoiab püra'; mujal V ja T alal kõikjal kūrits g. -tsa ~ -tse; samuti KKI Lei, Lut kūrits g. -dza.

ENSV TA Etnograafia Muuseumi andmeil, mida toetavad täielikult KKI keelelised materjalid, on kuuritsaks nimetatav tõmbevõrk tuntud kogu idapoolses Eestis, ulatudes end. Viljandi-, Järva- ja Harjumaalegi. Vt. kaart nr. 21 ja M a n n i n e n SE I, lk. 152 jj.

Wiedemanni sõnaraamatust on selle laialt tuntud püünise nimetus välja jäänud, kuigi see primitiivne, sisevetelgi ka-

sutatav püünis peab juba ammu tarvitusel olema. EÕS kuurits (kalapüügiriist).

ку́рица влгд. 'ловушка на щук' D a l ; ку́рица 'орудие для лова мелкой рыбы в виде захлопывающихся двух деревянных дуг, на которых натянута сетка' (Сыренец, Коколок) K u z n e t s o v PC.

kuurnik : KKI Se Vrh kūrńìk; Se Lõk kùr̀ṇìk g. -ṇiGu 'munakook'; KT 74, 20 Se munakuurnik.

ку́рник murd. 'kanala; kanapirukas' VES; ку́рник 'сдобный круглый пирог; с курицею, яйцами; замест курицы попадает туда и утка, и говядина' D a l ; курни́к (Заон.), ку́рник (Коштуги, Кондужи, Ошта) 'пирог с рыбой, а также с брюквы' K u l i k o v s k i COOH.

kuvaika vt. fufaika.

kvarter : KKI Se Vilo vartśer in. varD́Źerah 'korter'; V. Pino teateil ka in. vātterah; SL III 465, 2 Se Ul Kui saa ma ülä kodo, Kabo kaasa kvarterahe (rhvl.).

кварти́ра 'korter' VES; Vene murretes фат'е́ра A v a n e s s o v ОРД 126, millest otseselt lähtub setu variant vāttera; ERA, Vene 8, 236 Satserinna квартéра. Vt. II ptk. § 23.

kvass : ES KV Vas Or; Räp Meh kvass 'leivakali'; ES KV Kan vass KKI Võn K.-V.; Kam Kär vaś; ES KV Rõn Kir kvaśs; ES KV Hel Pik; Krk vaśs 'jook, limonaad'.

Uuema vene laenuna on kvaś ~ vaś tuntud üle kogu Eesti,

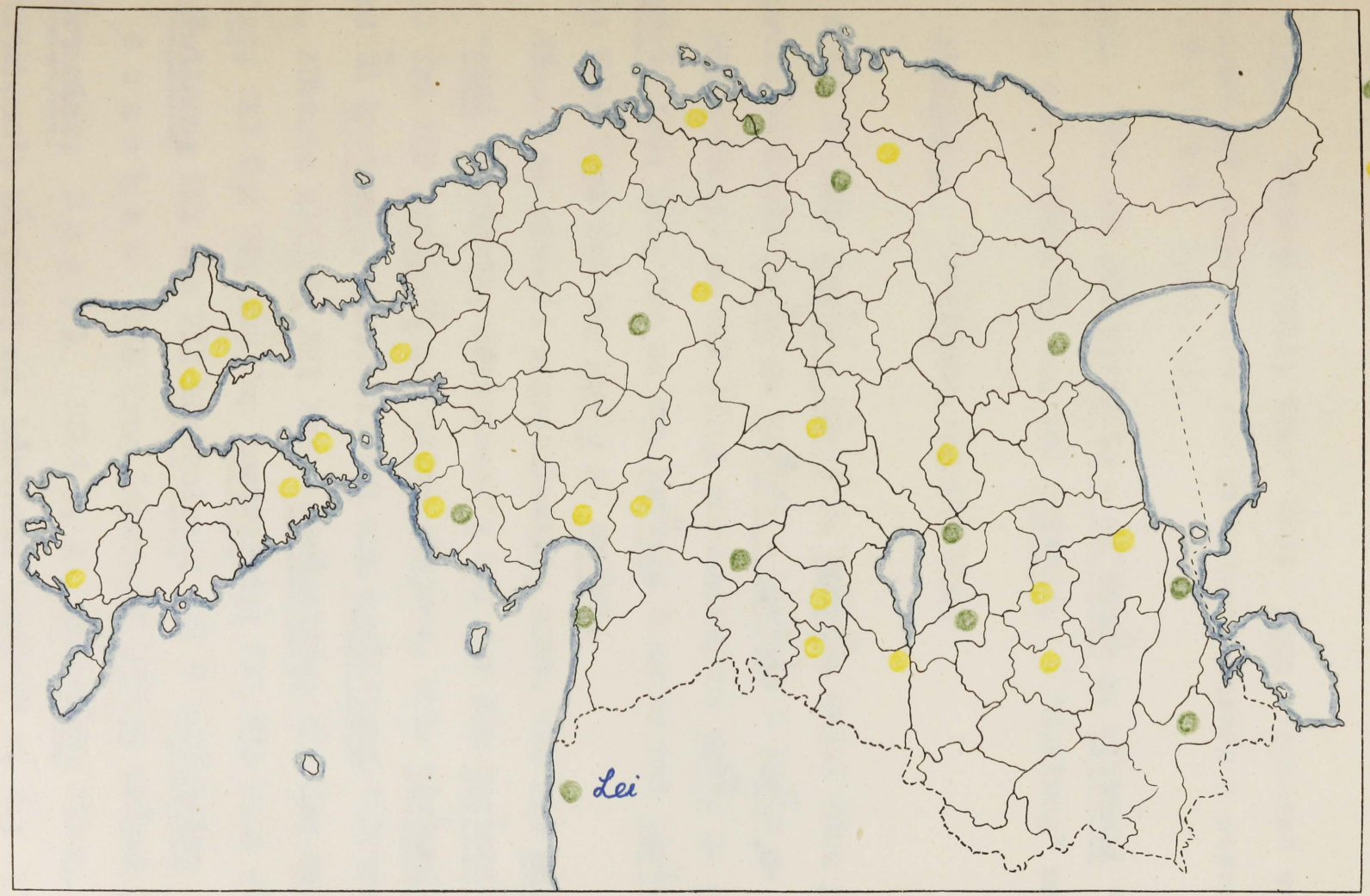

kaart nr. 22

kvass

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 414o 3ooo

tähendades harilikult leivakalja, kuid kohati ka üldse mir-
git jooki. Sõna levikut eesti murretes näitab kaart nr. 22.
EOS kvass = kali, taar.

квас 'kvass; kali, taar' VES; квас 'русский напиток, из кваменой ржаной муки или из печеного хлеба с солодом' D a l. V e s k e СФКО 190.

kviitants : KKI Har Mõn vĭttants ~ vĭ'ttans g. vĭttanZi 'kviitung'. H u p e l ESbH II, lk. 101 kwitans, i 'Quitung' selt. r.d.

квита́нция 'kviitung, tähik' VES.

kõrts : KKI Se hrl. kɐrts ~ kɐrts g. kɐrDZi; mujal võru ja tartu murdes üldiselt kɐrts g. kɐrDZi ~ kɐrtsi; M kɐrts g. kɐrDZi.
Põhja-Eestis on KKI järgi normaalkujuks kɐrts g. kɐrtsi ~ kɐrsi; Kod, Lai, Trm n. sg. kɐrtsi; P murrakuti kɐrts g. kɐrtsu ~ kɐrsu; Vai; VNg; Kuu Tap korts g. kortsi.
Sõnast on mitmeid edasituletisi, näit. KKI Plv kɐrtsnik g. -niGi 'kõrtsmik, kõrtsimees'; KKI Har Mõn kɐrtsmik g. -ka; KKI Krl Kää kɐrtsnik g. -niGu; põhja-e. hrl. kɐrtsmik; KKI Rei Ül körtsnik. Edasi KKI Krl Kää kɐrtsilɐni 'kõrtsikülaline, kõrtsis elija'; KKI Puh kɐrtsiline; KKI Krk Mur kɐrDZiline; KKI Vai Ut; Kuu Tap kortsiline; KKI Plt Raa; JMd; Koe kɐrsilene; KKI Ris Vil kõrtsolene; KKI S kõrtsiline jne.
G ö s e k e n MLE Krug (caupona) kértz; Krüger (caupo) kértzmick; H u p e l ESbH I, lk. 185 kérts 'Krug, Schenke, Wirtshaus'; kértsmik od. kértsnik 'Krüger' r. d.; W i e d e m a n n EWb kõrts G. kõrtsi; kõrts G. kõrtsu (SW) 'Krug, Schenke'; kõrtsilane G. kõrtsilaZe 'Krugbewohner, Krüger';

kõrtsiline G. kõrtsiliZe 'Krugsgast, Krugsbesucher'; kõrtsmik G. kõrtsmiku, kõrtsnik G. kõrtsniku 'Schenkwirth, Krüger'.

корчéмник 'kõrtsmik'; корчмá arh. 'kõrts (Ukrainas ja Valge-Venes)' VES; корчмá юж. запд. 'кабак, питейный дом, но неоткупной, а вольной продажи; заезжий и постоялый двор, где держат напитки' D a l .

M i k k o l a BWS 127; K a l i m a SpS 107, 233.

kõrtsiline, kõrtsmik vt. kõrts.

kõõla vt. kiila.

küblik vt. kibitka.

laadan : KT 75, 71 Se laadan g. -a 'viiruk'; KKI Se Vilo ɬadùn g. -a; Se Ala ɬâDun.

лáдан 'viiruk' VES.

laaditama : KKI Se Vilo ɬāttaⁿma 'seadma, valmistama; valmistuma'; MT 332, 50 Se da-inf. laettaDa; MT 149, 32 Se Pop lādida? mętsa minemä 'sea end valmis metsa minekuks'; Se Kee mī? no[1]..lādiDa pakko miⁿnä? 'me valmistume põgenemiseks'. Rahvalauludes väga harilik: SL I 4, 2 Se Värs Naene läpe ei illo ehitädä, Läpe ei laulu laaditada; SL II 414, 2 Se Kolov Ollí? iks söögi? sädü?, Olli? lavva? laaditõtu?; KKI IV, 303 Se Tög Ku vellò nakas õks saajo tegemä, latsi saajo laetamma; W i e d e m a n n EWb lāditama, -tan, -tada 'fertig machen, in Bereitschaft setzen', walmis l. dass.

ла́дить 'sobitama; sobima'; lhtrk. 'raiuma, kordama; kavatsema, valmistuma'; murd. 'korda seadma' VES; ла́дить 'излаживать; прилаживать, приноравливать, чинить, приводить в порядок и запросто делать' D a l .

V e s k e СФКО 179 jj.

laadna vt. ladna.

laadun vt. laadan.

laafka vt. laavka.

laapa : KKI Se Värs pl. /jāk̆kaŕi/ ʈāp̆pa? 'ankruharu laiem ots'; kʈāvẹŕi ʈāp̆pă? 'klaveriklahvid'; KKI Har Mõn lā̆pkajal̀G 'lestjalg /pardil/'.

KKI Vai lāppю 'vesiratta kühvel; veelindude ujunahkadega jalg'; KKI VNg lā̆Bas g. lā̆ppa 'ankruharu'.

ла́па 'käpp; lest (якоря); jalg (гу́ся)'ла́пка dim. VES.

laaseri(päev) : KKI Se Vrh ʈāzẹŕi-päìv 'teat. kirikutähtpäev (palmipuudepüha laupäev)'; ERA II 194, 281 Se Rad laasõrpäiv.

Vrd. vene isikunimi Лазарь 'Laatsarus' VES.

laatka I : Se Tona, Lõk ʈā̆tka 'madal, kaanega savinõu ahjus toidu valmistamiseks (panni eelkäija)' (van.); SL III 467, 1 Se Velekene, ma sul paa palodi, Velekene, ma sul laatka laodi (rhvl.); KKI Vas Mau /pori/-lā̀tka; KKI Plv lā̀tka; KKI Rõu lā̆t̆ka; KKI Lut lātka (van.).

Samas tähenduses ka KKI Vai lā̆tka.

ла́тка murd. 'sauest praepann' VES; ла́тка 'глиняная сковорода, плошка, черепушка, поддон, каменная, гончарная миска, с прямыми, крутыми боками' D a l . VS Dubovo lā'tko 'горшок смазанный черной глиной'.

laatka II : KKI Plv Eo, Him lā̀tka ~ Plv Peri lā̀tka 'ree laiendusraam'; lātka vaŕva? 'ree tiibade varvad'; KKI Võn Ras lā̀tka 'reele peale käiv varvuline seljatugi, reepära'; W ied e - ma n n EWb lātka G. lātka (d) 'breiter Schlitten (für Fuhren).

Vrd. kletka, kresla, peril, voska.

Vrd. кла́дка 'то, что положено, предмет ...; деревянная кладка 'ла́ва, доска, бревно, перекинутое замест мостика'; кладки мн. 'настилка, переводины под настилкою' D a l .

V e s k e СФКО 183.

laavka : KKI Se Vrs, Katš lâfka ~ Se Võõ lāVka 'laadakauplus'; SL I 540, 1 Se Kui veij säre turule, Latka laavka lavva pääle (rhvl.); KKI IV 92 Se Võõ Ega tä lää̯äi tuuhtõ puute, lasõ̯õi tuuhtõ laafkahe (rhvl.); ES KV Vas Or laavka; KKI Plv Mi g. lāviǩko; Rõu Pl lā̂Vka 'kiosk, müügiputka'.

ла́вка 'pood' VES; ла́вка 'отделение в рядах, вообще помещенье для продажи товаров' D a l . Vt. II ptk. § 46.

labro vt. laurev.

ladinits vt. leedenka.

ladna : KKI Se Vrs lâDna adj. 'lahke, sõbralik /inimene/'; ERA II 35, 471 Räp Meh laadna; KKI Har Mõn laDnà (u.); KKI Krk Met laDnà.

Tuntud ka põhja-e. murretes: KKI Kod; KJn laDna 'lahke; jutukas, avameelne'; ES KV Hüü ladna 'hea, vastutulelik' jne.

ла́дный lhtrk. 'sobiv, sobilik, lädus (дело); ladna, ladus; tubli (парень)' VES.

lamavoi : Emakeele Seltsi korrespondentide vastuste andmetel la'mavoi Räp Pah 'mgi suur, lai asi'; Rõu 'laiendusraamiga vanker vilja kokkuveoks'; Urv 'veovanker; mgi suur, ~~koormax~~ lai asi ; Rõu Kir 'veovanker'; Puh Uue 'lai koormavanker'; Hel; Krk 'veovoorimehe vanker; lai vanker'.

Uuema laensõnana lamavoi Wiedemanni sõnaraamatus puudub, samuti ei leidu seda KKI vanemates murdekogudes. Tänapäeval on aga sõna eesti kõnekeeles üsna harilik. Nähtavasti linnade kaudu on ta levinud maalegi, esinedes põhja-e. murretes samuti eeskätt laia veovankri, töövoorimehe vankri nimetusena. (Jõh; Kad; Hag; Kei; Rid; Mih). ES KV PJg lamavoi' 'töövoorimees'; lamavoi' vaŋĠer 'lai veovanker'. Sõnal võib tihti olla pisut halvustav tähenduslik varjund.

EOS lamavoi = veo-voorimees; lamavoivanker.

ломово́й s. 'veovoorimees, lamavoi (lhtrk.)' VES; **ломовая лошадь** 'для возки тяжестей'; **ломовой извощик** 'не легковой, не протяжной (путевой), а городской, для возки клади' D a l .

Eesti keeles on toimunud teatav tähenduse nihkumine ja laensõna on hakanud tähendama esmajoones veovankrit, mitte veovoorimeest.

lambatka : MT 332, 57 Se Tona laMBatka 'lamp pühakujude ees'; KT 75, 70 Se dim. lambatkakõnõ.

лампа́да, лампа́дка kõnek. 'ripplamp (ikooni ees)' VES; лампа́дка (разг., церк.) 'То же, что лампада' U š a k o v.

lanima vt. klanima.

larvov vt. laurev.

lastok : KT 23, 42 Se pl. lastoka? 'meeste särgi kaenlaalune neljakandiline kiil, harilikult väljaõmmeldud' (van.); Se Lõk pl. laštoǩkiDęGa hàmmę '"lastokatega" särk'; KKI Vas Ind laštkaš 'sama'.

ла́стовка 'särgi kaenlakiil (harilikult eri värvi); särgisiil' VES; ла́стовицы, ластовки 'платочек, четыреугольные, разноцветные вставки под мышкою у руских мужеских рубах' D a l . Vt. II ptk. § 46.

latataa : MT 79, 92 Se karksi ratt̀ilt mâha ja lat̆tat̆tā· męt̀sa tuhat̀ nel̆jä? 'kargasin vankrilt maha ja tuhatnelja metsa'.

Tallinnast on märgitud: aGà ta panì lat̆tat̆tâ·! 'pistis suure kiiruga jooksu'.

Vrd. vn. задать лататы́ lhtrk. 'jalga laskma, plehku panema' VES; латата́ 'то же, что лататы'; латата задать 'быстро убежать' Кунгур. СРЯ; латата́ (Пт.) 'междометие, означающее скрывание, бегство' K u l i k o v s k i СООН.

laurev : KKI Se Värs pl. làurę́vę /lehe?/ ~ Se Lõk ɫàrvova ~ arɫõvi- ~ arɫō·vi /lehe?/ ~ Se Her ɫabro-lehe? 'loorberilehed'.

лавро́вый (arh. ла́вровый) 'loorber(i).' VES. Vt. II ptk. ~~kkx~~ § 45.

Häälikuliselt võõrapärast sõna on setu murrakus mitmeti püütud teha oma keelele vastuvõetavamaks. Mõned toodud variantidest võivad aga lähtuda ka kohalikest vene murrakutest, sest pihkva murdes on metatees väga harilik nähtus.

lavtsika : KKI Räp Meek laft́śik̆ka 'kalamõõdusaan, tindisaan'.

Vrd. Trm Raja (vn.) лахтśî·nn 'tindisaan'; лахти́на, лахтинка 'промысловые сани на высоких копыльях; низкий, плоский кузов саней служит мерой мелкой рыбы, например снетков; в лахтину входит $1^1/2$ - $2^1/2$ меры или четвериков' (Курошва) K u z n e t s o v PC. Vrd. ka Iisaku segaasustusega alal esinevat sõna лафтия 'плетенька на дровнях', mille J. T r u u s m a n toob ajakirjas " Временник Эстляндской губерний" 1895, lk.31.

ledenka : KKI Se hrl. lęDeŋ́kka 'jäätükist või veega ülevalatud ja külmetatud mättast tehtud kelk lastel liulaskmiseks' (van.); Se Kee lę·Denk̆ka ~ perä rîkkene 'palgikelk'; KKI Se Hel lędeńk̆kas ~ Se Nav neDélk̆kas 'adrapagu, põllule minnes adra alla pandav laud, et ader maa sisse ei lõikaks'; KKI Vas Kor neDolkka ~ neDorGas 'sama'; KKI Räp Meek leštak̀ ~ lezaŋG 'jäätükist kelk' (hrv.); KKI Plv neDènits g. -nitsa 'sama' ~ Plv Ad neDô ~ Plv Ros neDè 'laste laudjalastega kelk'; KKI Har Mõn leDìnits ~ laDînits g. -nitsę 'sama'; palgikelk'.

Trm Raja leDʲa·nk̆ka 'jäätükist kelk'.

W i e d e m a n n EWb ~~leDʲa·nk̆ka~~ nedenits G. nedenitsä (d) 'Eisstück, Torfstück mit Eis überzogen (von Kindern statt eines Schlittschuhes gebraucht)'.

ледя́нка murd. 'jäätükk, -pank; jäätunud kast v. sõel liulaskmiseks' VES; ледя́нка 'катушка, доска, лукошко, ветхое решето, корытце, облитое сысподу водою, и замороженное, или обтесанная льдинка, для катанья с гор. ледени́ца 'ле́день, ледянка, вырубленный изо льду каток, салазки' D a l ; ледяни́ца Тоже, что ле́день' Псков. Д о п .

Eesti keeles on sõna algupärane tähendus mõnevõrra edasi arenenud ning laensõna on murrakuti hakanud tähendama üldse kelku v. ka adrapagu. Ühtlasi on sõna häälikulises küljes toimunud tugevaid nihkeid ja ümberasetumisi. Vt. II ptk. § 127.

ledinits vt. ledenka.

leeden : KKI Se Tona lēDen g. lēDenä 'traadist võrklabidas jäätükkide august väljatõstmiseks talvisel kalapüügil'.

ле́день Чуд. оз. 'подса́чен, для очистки прорубей от шуги́' D a l ; ле́день, ледени́к 'проволочный, реже веревочный, сачек для вычерпывания мелкого льда из тюшек и т.д.' (повсеместно) K u z n e t s o v PC.

leenta vt. lenta.

leigas vt. leik(a).

leik(a) : KKI Se Her lêikka 'kastmiskann' ~ Se Sats, Ob leikka 'trehter (vedeliku pudelisse valamiseks)' ~ lö̀htri 'künasarnane auguga puust nõu vee vaati valamiseks'. Ühtlasi on setus tuntud ka vana lõunaeestiline nimetus vaĺlìm ~ vaĺlùm 'trehter'; KKI Räp Tool leikka 'kastmiskann'. Tähenduses 'trehter'; vorstitrehter' on see laensõna kasutusel kogu võru murdes:

KKI Vas Mau leĭkkà; Vas Saa leĭGaȅ; KKI Plv Peri leik̀ g. leikka; Rõu Hu leik̀; KKI Rõu Vil leikka; KKI Mar Mõn leik̀ g. leĭGù; KKI Krl n. sg. leikku; KKI Urv leik̀ g. leĭGù; KT 107, 65 Urv n. sg. leĭGù ~ leh̀tre.

лéйка 'kastmiskann, valamik; valamiskann (для масла)' VES; лейка 'черпак, черпало, ковш с носком; шайка или бадейка на шесто.// Деревянный жестяной сосуд ... для поливки гряд // юж. 'воронка' D a l . Vt. II ptk. § 124.

Dali ja vene akadeemilise sõnaraamatu järgi esineb tähendus 'trehter' ainult lõuna-vene murdes. Kuid selle laialdane esinemine Lõuna-Eestis eeldab, et лейка peab samas tähenduses olema tuntud ka eesti naaberalal - pihkva murdes.

lenta : MT 257, 19 Se lēntta 'setu tüdruku peache, vanik'; väga harilik rahvalaulus: SL II 443, 2 Se Hel Sünnü-ü? lenta leevä mano, Sünnü-ü? vanik vadZa mano; KKI IV 404 Se Tona Kodo ks kodo jäije meil vanik vaja pääle, kodo jäije lenta livva mano (pulmalauludest).

лéнта 'тесма, тканая полоса, б.ч. шелковая, для женских нарядов // Руская девичья головная повязка' D a l .

lesanka : KKI Se Vrh lezaŋk̆ka (hrv.) ~ lezò (hrl.) 'lamaahi, ahjupink'. Setus kõige harilikum ja üldisemalt esinev kuju on leZô ~ lézô; ES KV Vas Or lesänkä (van.) ~ lesö ~ truup ~ Räp Võu leZô; KKI Räp Tool leZeŋ́kka; EA 30, 263 Räp Toos lessenga; KKI Plv leZô; Rõu Pl leZô (van., hrv.) ~ trüp̆ (hrl.).

Lamaahi kuulub vene ahjutüübi juurde, mis peale idapoolse Lõuna-Eesti on omane ka Põhja-Eesti idaosale. Siin on ka käsitletava laensõna teine levikuala, kus aga on leitud teisi võimalusi laenatud sõna mugandamiseks oma keelega. KKI andmeil: Kod Ran läsäŋG ~ lesäŋG ~ Kod As lesänttik ~ lesättik ~ lesíŋG; Trm lä'seŋkka ~ liësa'ntka, Iis läseŋkka ~ santkà; Vai le'santka ~ lesku; Jõh le'sankka ~ le'sentka ~ lesku; Lüg lesantka ~ lesku; VNg le'senkka ~ lesku; VS KV Rak sanka; W i e d e m a n n EWb saṅka G. saṅka (D) 'Ofenbank' (russ.). Wiedemanni järgi on sõna hiiumaaline, kuid siin peab olema tegemist eksitusega, sest sel kujul on sõna tuntud just alutaguse murrakutes.

Vrd. petska, truup.

лежáнка 'ahjupink, ahjuase, virus (lamamiseks), lamaahi' VES; EKA 546, 11 Lezgi ĺaža'nka. Vt. II ptk. § 103.

lesatama : KKI Se Lõk, Vilo leZättämmä; Se Ob da-inf. leZatta? ~ Se Vrs pr. 3. p. sg. leZättäs 'lamama, lebama, pikutama'; SL I 261, 2 Se Tree Tahtsõ iks tõlda istumahe, Sinilippu leZatama (rhvl.); KKI Räp Pi; Plv Mi leZättämmä.

Ida- ja kirde-e. murretes esineb sõna lesima-kujul, nagu see leidub eesti kirjakeeleski juba Stahlist ja Müllerist alates. W i e d e m a n n EWb leZima, -Zin, -Zida, lesitama, -tan, -tada = läžima.

лежáть 'lamama, lebama, lesima, pikutama; vedelema' VES.

lesnak : KKI Se Värs lezńäk pl. lezńägu? 'kalmus (taim)'; KT 116, 39 Se pl. lesńägo? 'sama'; KKI Se Tona lǫznak 'rohtunud koht järves'.

Vrd. лесняк твр. пск. 'мелкий, густой лес, опушка, кустарник' B a l . Vt. II ptk. § 70.

leso vt. lesanka.

liisna : KKI Se Her lī̆sna 'liiga, väga': lī̆sna jäm̆me 'liiga, väga paks'; harilikult tähendab lī̆sna 'üleliigne, ülearune', näit. rahvalaulus: SL II 508, 2 Se Ug Liisna panõ ma livva lavva pääle, Liisna panõ leevä kiku; SL III 272, 2 Se Kolov Eka iks mie? pannu-us paĺjost, Eka iks mie? liitnü-üs liisnast; KKI Se Võõ lī̆sna 'liigkasu'; KKI Vas Mau lī̆sna 'üleliigne'; MT 255, 34 Räp Saa lī̆zna tarǫ̀ 'mittekasutatav tuba'; MT 212, 11 Räp liznarah̆vas 'kõrvalised, võõrad inimesed'; KKI Plv Mi lī̆sna '(üle-)liigne'; KKI Har Mõn; Krl Kää; San Näl lī̆znà 'üleliigne; lisa, vaba'; KKI Võn Ahja lī̆sna; KKI Puh Pori lī̆sna /inimene/ 'vaba, tööta, perekonnata, maata /inimene/'; KKI Krk liznà talù 'mõisa renditalu, kes tasus rendi tööga'(van.); liznak̀ g. -kse ~ -k̆ku 'sellise talu pidaja; mängukaardid 6-10 silmani'.

Sõna levikut eesti murretes näitab kaart nr. 23.

Juba H u p e l ESbH I, lk. 531 liisna 'zuviel (im Pölfwschen); W i e d e m a n n EWb lisna (lī̆sk, lī̆sna) 'übrig, überzählig, als Reserwe'; lī̆sna (d). EÕS annab ebasoovitava kujuna /lisna/ vt. liigne.

лишний 'liigne, tarbetu, ülearune' VES.

liistak, liitska vt. naliitska.

liiva(puu) : KKI Se Sats līvaǰpu ~ Se Vrh līva-pū 'ploomipuu' ~ Se Lepa pl. līvaǰpū maŕą? 'ploomid' (hrl.).

слива 'ploom, ploomimari; ploomipuu' VES. Vt. II ptk. § 25.

limon : KKI Se Vrh, Värs lim̆mòn pl. lim̆mona? ~ Se Lõk pl. lim^{u}-ō'na (hrl.) ~ tśi̇̀troń? (u., hrv.) 'sidrun'.

лимóн 'sidrun' VES.

lineika : KKI Se Sats lini̇k̆ka 'joonlaud' (u.); KKI Se Her hrl. mitm. lineik̆kä?; Se Lõk li'neik̆ka 'sõiduvanker, pikkvanker'.

линéйка 'joonlaud; pikk mitmeistmeline troska, pikkvanker, -laud' VES.

linohk : KKI Se Vrs lin̆nofk pl. -ka? 'linask (kala)'; KKI Räp linohk g. -a; W i e d e m a n n EWb linuhk G. linuhke (d) = linnask.

линь 'linask'; **линёк**, -нькá dim., kõnek. 'väike linask' VES.

Ka eesti murrete onamikus ja kirjakeeles esinevat kuju linask on peetud laenatuks slaavi poolt (vt. V e s k e СФКО 214 ja T h o m s e n BFB 197), kuigi siin balti algupära on tõenäolisem. Vt. II ptk. § 46.

lisna vt. liisna.

ljuutama : KKI Se Lõk l'ūttamine '/lapse/ magama äiutamine' ~ Se Ob pr. 3. p. sg. lüllüttäs ~ l'jūttas /last magama/ 'äiutama' ~ Se Vrh imperat. 2. p. sg. l'jûDa /lats maCama/.

люлю́кать 'äiutama, lullutama' VES.

lobutka : KKI Ran Rnk loButka 'nooda tihedamast võrgust pära'; EM KV 13, 652 Ran lobud 'sama'.

Võrtsjärve äärde on sõna tulnud tõenäoliselt siin kalastamas käinud Peipsi ranniku kaluritega, sest Peipsi-äärsetes eesti murrakutes kohtame sõnast häälikuliselt lähedasi kujusid. Näit. KKI Kod loBotka ~ loBoǩka; KKI Trm Loh loBot ~ loBotka.

лоботки́ 'частая сеть, гили' (Талабск); **лобот** (Красные Горы) K u z n e t s o v PC. ; Trm Raja (vn.) лobato°k̀ g. лobatkà. 'tihe võrk nooda päras'.

lohan vt. luhan.

loja(päiv) vt. luja(päiv).

lomima : KKI Kam Kär lomima 'puruks muljuma; lohakalt midagi tegema, ära rikkuma /tööd/': me olè kaits ussi ärä lominu 'ma olen kaks ussi puruks muljunud'; ES KV Rõn Kir; Puh Uue lomima 'muljuma'.

Võru murdes näib sõna puuduvat.

Põhja-e. murretes on samas tähenduses kodunenud harilikult lomama, mis ulatub Saaremaalegi.

ломить 'puruks painutama; (rüsinal) tungima' VES; ломать, ломить 'гнуть что до надседу, разделять силою дробить; валять, опрокидывать руша' D a l .

looder : Kogu võru murdes ning T KKI Võn; Ote lõDęr ~ lõDęrus 'laisk, vedelvorst, logard'; M KKI Hel lõDèr ~ lõDerus 'hulgus'; KKI Krk Ain; Hls Abja lõDèr; KKI Pst lôDer 'laisk, vedelvorst'.

Põhja-e. murretes esineb see üldiselt tuntud pejoratiivne sõna harilikult kolmandavältelisena: lôDer, luòDer jne. ning rannamurdes ik-lõpulisena: loDerik. Viimasel kujul tunneb sõna ka W i e d e m a n n i EWb loderik G. loderiku (lode) 'schlotterig, wackelig; verplappert' ja EÕS loderik = lotendav, lodev. Mõlemad viimatimainitud allikad annavad sõna adjektiivina, ühendades selle omakeelse tüvega lode, lodev. Kuigi ei tarvitse eitada seost nimetatud sõnade vahel, on rannamurde loDerik ilmselt mõjustatud vene sõna лодырь poolt, tähendades eeskätt laiska inimest, logardit. VÕS looder, -dri (logeleja, laiskvorst).

лодырь lhtrk. 'looder, logard, päevavaras' VES; лодарь, лодырь вор. тмб. кстр. 'лотрыга (нем. Luder? liederlich) повеса, бездельник, шатун и плут, гуляка, оборванец' D a l.

looderdama : Võru murdes üldiselt lõDęrDa(m̆)ma 'hulkuma, logelema, laisklema'; tartu murdes enamasti lõDerDama nagu sõna on tun-

tud kogu Põhja-Eesti alalgi, kaasa arvatud saared. VÕS loo-derdama (logelema, laisklema, ümber hulkuma).

ло́дырничать lhtrk. 'looderdama, logelema' VES; **ло́дарить**, **лодарничать** 'шататься, повесничать' D a l .

loohvka : KKI Se lõfka ~ Se Sats lõhvka 'ilus, nägus'; sellest moodustatud omakeelse lõpuga adv. lõhvkahe ~ Se Vilo lõfkahe 'osavalt, ladusalt'. Rahvalaulus väga harilikuks epiteediks: SL II 368, 2 Se Kolov Sõtta iks viidi? hüü tśura?, Loodi ala loohvka? poisi?; MT 145, 8 Se Tona Hüü olnu õks sis laulu laulda, loovkap luulõaõda; SL II 207, 1 Se Võõ Etsa no laulge, loohka näio.

Tuntud ka põhja-e. idapoolsetes murretes, nagu KKI Kod lovkà mîs ~ loñkà juttuga mîs 'lahke, mõnusa jutuga mees'; KKI Hlj lohka (hrl.) ~ lohvka (hrv.); V i l b a s t e Kuu lohvka 'vilunud ja käsitleda oskav'; KKI Jõe Püü loñkà 'lahke, vastutulelik'.

ло́вкий 'osav, vilunud'; kõnek. 'mugav (топо́р) VES; **ловкий** 'ухватливый, складный в движениях, умеющий взяться за дело; изворотливый, оборотливый, проворный; расторопный' D a l .

loomka : KKI Se Ob lômkka 'munaveeretamine (lihavõttepühade mäng)' ~ Se Vrs munà lüõmkka ~ Se Vrh munà lõmkka 'munaveeretamismangu koht'; ERA, Vene 6, 513 Räp Meh munaloomka 'munaveeretamismäng'.

лу́нка 'ямка, влуминка, впадина; влд. 'лубочек, желобок, по которому о Пасху катают яйца; **лу́мка** нвг. 'лунка, влу́мина,

ямочка, впадинка' D a l ; ERA, Vene 15,142 Ljubnitsa ... делают лумку... и на лумке катаютца (яичками); Vt. II ptk. § 92.

lopp : KKI Se Vrh лор̆ p. лоррі 'tüli, mure, askeldus': pal̆ĺo лоррі 'palju muret, hoolt'. W i e d e m a n n EWb toob Peipsi-äärse sõnana lopot G. lopoti, lopotus G. lopotuZe (Pp) 'Tumult, Streit, Unruhe'.

хлопоты pl. 'askeldus (домашние); tüli; jaun' VES. Vt. II ptk. § 103.

loska : KKI Vas; Plv Tä; Rõu Roo loškà 'sälk, sisselõige palgi otsal, et palk varamisel paigal püsiks'; KKI Võn K.-V.; Kam Kär loškà 'põrandatala'; KKI Ote Nüp loškà ~ loškù ~ lot̆śkà 'sama'; ES KV Puh loškà 'sama'; ES KV Hel Rii lotška 'sälk palgi otsal'.

Ehitustöölistega on sõna levinud ka Põhja-Eestis: KKI Kod loškà 'põrandatala; seinapalgi tahutud ots; KKI Ksi 'põrandatala'; ES KV Iis; Kad loska 'seinapalgi tahutud ots'; KKI Var lošku 'sama'.

Vrd. ложки 'бороздки, желоба в столпах колонах, канелюры'; ложек 'желобок, у камнетесцов (а в столпе : ложки)' D a l.

luhan : KKI Se Sats luhhań g. luhana 'kolmjalg, kuhu koguti loomadele jooki'; AES 164, 44 Se Sats лоhàń.

Teine esinemisala on sõnal Kirde-Eestis: Trm Raja la*ňhàń 'kolmjalg toidujäätmete kogumiseks' (van.); KKI Vai la*hantka 'pesupali, kolmjalg; KKI Jõh la*haŋk̆ka 'sama'.

лоха́нка, лоха́нь 'pesuvann, pali' VES; лоха́нь, лоха́нка 'обручная посудина, мелкая, круглая или долгая, с ушами, иногда на ножках, для стирки белья, мытья посуды, разноски живой рыбы' D a l . Vt. II ptk. § 87.

luja(päev) : KKI Se Lõk ɫuʲä-päìv; ERA II 209, 321 Se Roo lojapäiv ~ luapäiv 'pärast suvistepühi teise nädala neljapäeval ainult Pankjavitsas peetav kirikutähtpäev'; lujapuusli 'karja, eriti lammaste kaitsepühak, kellele vastaval tähtpäeval tuuakse villu, võid, mune jm.'

ERA, Vene 9, 50 leidub kirjeldus: «В Паниковском приходе празднуется четверг до Ильина дня (20-го июля). Они называют свой праздник Аллилуиа (Looja päev)'. Vt. ka T r u u s m a n, Полуверцы , lk. 40 Luja püha — в честь Аллилуи.

lusitama : Se Kee da-inf. ɫüšsIt̆ta?; KKI Se Vilo ɫuśt̆ta 'teenima /sõjaväes; võõra juures/'; KKI Räp Pi luẑîma 'teenima /sunduslikult/' (hrv.); KKI Krl Kää luẑímę : olę tāD tûD külànD luẑinu 'olen seda tööd küllalt teinud'; W i e d e m a n n EWb luẑima, -in, -ida, in luẑima tõd teha (S) 'eifrig arbeiten'.

Tähenduses kroonut teenima; sõjaväeteenistuses olema' toob sõna ka "Petseri Postimees" 1909, nr.10, lk.74 ... sisgi sai soldanist, keä uma katskümmend viis aastaga vällä lusidi.

служи́ть (кому-чему) 'kedagi-midagi teenima; ümmardama' VES; служить где, чем, при чем 'быть, состоять на государственой либо общественой службе ... D a l . Vt. II ptk. § 119.

luusna : KKI Räp lūt̆śkna ~ Räp Ha lūsna 'vana kinnikasvanud jõekäär, mäda lohk'; KKI Plv Ts lûśna ~ lûDZna 'jõekäär' (hrv.) ~ Plv Väi lōsIk̀ g. -k̆ku 'madal, suurvee ajal vee alla jääv heinamaa'; KKI Kan Naha lūt̀snik̀ 'madal, veeloikudega maa': sô

lūtsnikku?; KKI Võn K.-V. lûDsna 'jõekäär'; W i e d e m a n n EWb lūtsatus G. lūtsatuZe (d) (lūtsna, lūZatus) 'quellige Stelle im Morast (welche im Winter nie zufriert), sumpfiges Bachufer'.

лу́жа, лу́жица 'калуга, калюжа, лыва, застойная вода, плоская яма, наполненная дождевою, снеговою водою'; лужа́вина, лу́жина 'лужа, низменое мокрое место, мочажина'; лу́жник раз. 'лужина, более обширное мокрое место, мочажинник' D a l ; лу́жина K u z n e t s o v PC.

Vn. лужа on juba varasema vana-vene laenuna tulnud läänemeresoome keeltesse. Vrd. sm. luosa, luoso ning eesti keeles kogu tartu murdes esinevat lûZ g. lōZù, lōZù kottuṡ, Plv lōsIk, Rõu lōZik 'madal, allikane koht põllus või heinamaal, mis suurvee ajal jääb vee alla; kinnikasvanud jõease'; W i e d e m a n n EWb lōZ G. lōZu, lōŹ g. lōZi (lōZik) 'kleine, von höherem Lande umgebene Wiese'; EÕS loos geogr. (väike, kõrgema maaga ümbritsetud aas, Sohlensenke, Talsohlensenke), loosu; loosik = loos /-u/; loosupealne. Vene ū asendamise kohta ō-ga vanemates laenudes vt. K a l i m a SpS 53 ja 57 jj.

Sm. luoso ühtekuuluvusele vn. лужа-sõnaga on osutanud juba V e s k e СФКО 249, samuti K a l i m a SpS 119. Samaaegsed lõuna-eesti vasted on aga nimetatud uurijatel jäänud tähele panemata.

Ûlalesitatud luusna ja selle variandid on laenatud juba tänapäeva vene keelest. Vt. II ptk. § 22.

luutsnik vt. luusna.

lõika : KKI Se Tona lêkka - lõikkà 'õletuust kummalgi nooda tii-

val nooda ühtlase sisselaskmise ja väljatõmbamise hõlbustamiseks'.

лы́ко 'niin; niinepuust e. -riba' VES; лы́ко, лы́ки 'метка на веревке рыболовных снастей или на верхней подборе орудий неводного типа (Горки, Раскопель, Шартова) K u z n e t s o v PC.

lõsnak vt. lesnak.

lämka : KKI Räp Pi pl. lämpku? 'kanderihmad (lodjast puude väljakandjatel)'.

Trm Raja pl. lämkkaD 'võrguribad juurviljalehtede, vihaokste, rohu jm. seljas kandmiseks'.

ля́мка 'rakme- v. rinnarihm (veoks v. kandmiseks); rahe (-hke); vinnamisköis, -vöö' VES; ля́мка 'ремень или тесма через плечо, для тяги, носки, поддержки' Dal. Vene sõna etümoloogia kohta vt. K a l i m a OLR 158 jj.

lääga : KKI Se Lepa lāGà 'puust lähker, mida sai nööriga selga võtta' (van.).

A. Moora andmeil Iisaku segaasustusega alalхляга 'lähker' ENSV TA Toimetised 1953, nr. 2, lk. 200. Mainitud kujul peab sõna olema tuntud ka pihkva murdes, kust selle laenasid setud. Vrd. фля́га D a l ja U š a k o v. Vt. II ptk. § 41.

lüllitama vt. ljuutama.

maageldama, maageline, maage(lõng), maak(lõng) vt. kumak.

maak : KKI Se Ob, Lõk māk g. māGę 'moon /-i/, magun'; KKI Vas Mau; Räp Tool māGę lil 'sama'.

мак bot. 'magun, moon' VES.

maama : Se üldiselt māmà dem. māmaǩkęnę 'ema (hellitlevam kui imä)'. Ka rahvalaulus väga harilik: SL II 646, 2 Se Tree EZe käśḱ kũiki kutsu?, Maama kũiki manida?; SL I 13, 2 Se Hin Üteĺ iks umalẽ imele, Manit́s umalẽ maamalẽ; Imekene, helläkene, Maamakẽnẽ, maŕakẽnẽ; KKI Vas Mau māmà 'ema' (van.); Rõu Pl māmà ~ āḎè (van.); E i e d e m a n n EWb māma G. māma, dimin. māmakene G. māmakeZe (d) = mamma.

мáма 'mamma, ema; van. amm' VES.

maasatama : KKI Se Tona māZaťtam̆ma 'tõrvama, tõrvaga määrima': nōDà im̆mä māZaťtęDi 'noodapära tõrvati'.

мáзать 'määrima; võidma, salvima; mätsima' VES.

maaselits : KKI Se Vilo māsselits g. -a 'võinädal'; MT 135, 64 Se māzelits; MT 290, 48 Se mašśeĺits; SL II 422, 2 Se Mee Nu iks ummẽ maaZelnits (rhvl.); KKI Vas Mau māZenits; KKI Har Mõn māZęnitsę päìv (v. hrv., ainult kuuldud); KKI Krl mašńits g. -ę.

KKI Kod mašnits; V i l b a s t e Kuu maslenitsa 'võinädal'; W i e d e m a n n EWb māZinitse? pl. (d) 'Butterwoche'; EÕS maslenitsa = võinädal.

мáсленица (arh. мáсляница) 'või- e. vastlanädal, vastlad' VES. Vt. II ptk. § 27, 52.

maasla : KKI Se Vrh mā̀sла ~ Se Küll mā̀sla ~ Se Lõk mā̀sla-ęli 'paastuõli, söögiõli'.

ма́сло 'või; õli' VES.

maaster : KKI Se Vilo mā̀stęŕ ~ Se Ob māstèr g. -a ~ Se Sats mā̀stri ~ maštįr ~ Se Vrs māštįŕ (van., hrl.) ~ klôstrę (u.) 'klooster'; SL II 525, 2 Se Por Viiäs iks keriku külele, Viias iks mastera mano (rhvl.); KKI IV 487 Se Tona kõik om õks sul korgõ kodo, ommõ mastõra maja (rhvl.). T r u u s m a n , Полуверцы, lk.60 master 'монастырь'.

Vrd. монасты́рь 'klooster' VES. Setu vasted lähtuvad pihkvamurdelisest metateetilisest variandist намосты́рь 'монастырь' K u z n e t s o v PC , lk. IV; EKA 546, 10 Lezgi nomostį'ŕ; ERA, Vene 10, 140 Ussadištše номастырь; намасты́рь вм. монастырь K u l i k o v s k i COOH. Vt. II ptk. § 104, 122.

mahatama : KKI Se Sats mahaťtama 'kätega vehkima; märku andma, viipama'; Se Katš seľle ks ma imä ieoťtęęę, ęaštę māmà maňhaťtęęę (rhvl. 'sellepärast ma, ema, lõbutsengi, lasteema, tantsin' – laulja teeb ise käte ja jalgadega tantsuliigutusi).

маха́ть 'lehvitama (рукой), vehkima (шпа́гой); liputama (хвостом); viibutama, siputama; *viipama (руко́й)' VES.

mahorka : KKI Se Lepa mahorǩka ~ Se Vrs; Vas Mau maňhorǩka 'teat. tubakasort'; KKI Räp Meek ma'horGa 'omakasvatatud tubakas'; KKI Plv maho'ŕkka 'teat. tubakasort'; Rõu Roo ma'horǩka; KKI Har Mõn maho'rkka; ES KV Puh maňhorǩka ~ korǩkà/DuBak/ (van.);

KKI Trv Äm maȟhoŕkka (hrv.); KKI Krk Ain maho'ŕkka ~ venè tuBak̀; KKI Hls Abja koŕk̆kà.

Sellenimeline tubakasort on tuntud põhja-e. murreteski laialdaselt, näit. KKI Kod makko'ŕkka ~ koŕkka; KKI Trm mah̀koŕkka; KKI Lai Kod maho'rk̆ka; KKI VNg maGorka /tupak̆ka/; V i l b a s t e Kuu mahorka 'lihttubakas, mis ostetud poest; ES KV PJg maho'rkka ~ vene tuBak̆kas. 1860.a. ilmunud K l e k a m p f i Kärneri-ramat, lk. 38 toob tubakasordi nimetusena Wennema korka tubakas; W i e d e m a n n EWb *makorka G. makorka '(eine Art Tabak)'; EÕS mahorka (liik tubakat).

махóрка 'mahorka (odavat liiki tubakas)' VES.Vt. II ptk. § 40.

mainik : KKI Se Sats maìnik̀ 'kellapendel'; KKI Räp Ha majat́s 'sama'; KKI Lut Jaa maìtnik̀ g. -nigi 'sama'.

Peamine esinemisala on sõnal aga kirde-e. murretes: KKI Iis maiDlik̀; KKI Vai maiDniekka; KKI Jõh maitnik̀ ~ maitnikkas ~ maitlik̀; KKI Lüg maìtnik̀ ~ mainik̀ ~ maimik̀; KKI VNg maìDnik̀ ~ maiDel ~ KKI Jõe maìDnik̀.

мáятник 'pendel, viipur, tikats, tilguti, kõlguti, maisel' VES; VS. Lezgi ma'jǫńik 'маятник'.

Kagu-e. murdes on laensõna teinud läbi mitmeid häälikulisi muutusi, kuid nende erikujude kokkukuuluvus vastava vene sõnaga on väljaspool kahtlust.

majats vt. mainik.

makavei : KKI Se Tona, Vrh mak̆kavéi ~ Se Vilo mak̆kavia päìv 'kiri-

kutähtpäev 1. aug., eriti kalurite püha, sest siis algab tindipüük'.

макавеи = первый спас, 1-го августа 'начало успенского поста' D a l ; ERA Vene 15, 490/1 Kulje Макавей Святой (1-го августа).

manisk : KKI Se Her manéska 'meeste valge rinnaesine, manisk'; KKI Plv manésk g. -i 'sama'; KKI Har Mõn mańnusk 'sama'; KKI Krl Kää manísk g. -i ~ mańnüsk 'sama'; KKI San Tag manúsk g. -i; KKI Trv Äm manisk g. -a; KKI Hls Abja manisk g. -i.

Omaaegse meeste riietuseseme nimetusena oli sõna eesti keeles üldiselt tarvitusel, näit.: KKI Kod manésk g. -i; KKI Trm moqnísk g. -e; KKI Vai Kut manisko; KKI Lüg Uni mâniska; KKI Kuu Tap manisk g. -a; KKI VJg Roe manisk g. -i; V i l b a s t e Kuu manisk, maniska 'tärgeldatud rinnaesine'; KKI Tor; Tõs n. sg. maniski; KKI Khk manîsko ; W i e d e m a n n EWb * mâniska G. mâniska, mâniski G. mâniski 'Vorhemdchen'; EOS manisk = (läik-) kraealus, rinnaesine'. Praegu on sõna vananenud.

маними́тка 'rinnaesine, manisk' VES.

mannerg : ES KV Se Vürs mannerka 'plekist (piima-)nõu'; AES 164, 110 Se Sats pl. mańnerga?; ES KV Vas Or mannelka; MT 295, 7 Räp Toos mańnérGa; ES KV Rõu mannerg g. -u; ES KV Urv mańnérGa; KKI Kan Kar mańnilGa; ES KV Kan mannerg; ES KV Võn Ahja mannerg g. -u; KKI Ote Pil mańnerGa; ES KV Rõn; Puh; Hel; Trv mannerg g. -u; KKI Trv Äm mańnèr g. mańDre.

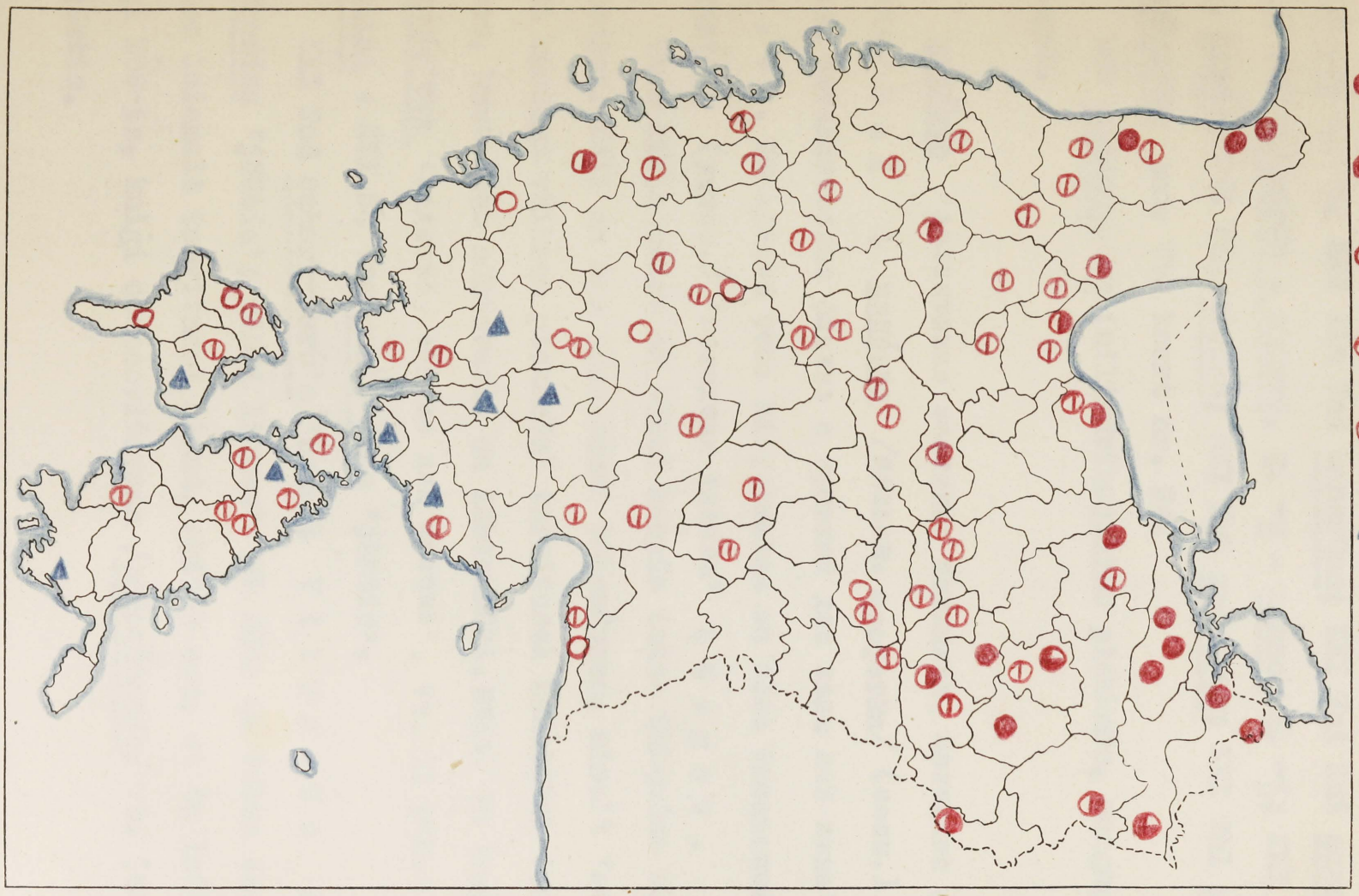

kaart nr. 24

mannerga)

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 4140 3000

See uuemaaegne laensõna on koos vastava plekknõuga levinud linnade kaudu kiiresti üle kogu maa. Põhja-e. murretes on sõna omandanud mitmesuguseid erikujusid, nagu KKI Trm maňnerG g. -u; KKI Iis Tud manerGas; KKI Vai Kut manerǩa; KKI Juu maňnerGu ~ manerG, g. -u ~ maǹner g. -i; KKI Kul nirǩ g. nirGò; KKI Vig nirǩkù; KKI Muh maňnerGu; KKI Phl maňner ~ maňnerGu jne. Vt. kaart nr. 24.

EÕS mannerg, -u (silindrikujuline plekknõu, sangaga ja kaanega).

манéрка 'солдатская жестяная баклажка, походная фляга для воды' D a l ; манéрка /польск. manjerka/ (воен.) 'походная металлическая фляжка с крышкой для воды или вина' U š a k o v . Tänapäeva vene kirjakeeles on sõna vananenud : манéрка (устар.) 'походная фляжка' O ž e g o v .

Vene kirjakeeles on sõnal hoopis teine tähendus kui eesti keeles. Küll on aga sõna samas tähenduses, nimelt 'sangaga ja kaanega väiksem plekknõu' tarvitusel kohalikes vene murretes, kust laen nähtavasti on lähtunudki. Näit. VS Vaskaarva mańe·rkю 'ведерко, обычно для молока'. Vt. II ptk. § 11.

maroosina : KKI Se Vrs mar^{u}ō·Źina 'jäätis'.

KKI Kod sahari-marô·s 'sama'; V i l b a s t e Kuu maroosina 'jäätis'; müüdi linnas'. Et sõna on varem eesti keeles laiemalt tarvitusel olnud, näitab see, et ta leidub isegi EÕS-is, kuigi abasoovitavana /morooženoje/ vt. (suhkru)-jäätis.

морóженое 'jäätis' VES.

maros : EKA 170, 49 Se maros̀ g. marošsę 'hallahaldjas, kellele jõululaupäeval pandi aknale kiislit, et ta suvel kaera ära ei hallaks. Vahel viisid lapsed kiislit ka välja, kutsudes: "maros̀, maros̀, tul kiis̀lat sûmä."

Vrd. морóз 'külm; pakane; külmus' VES. Vt. III ptk., lk. 192.

masnits vt. maaselits.

mast vt. moost.

master vt. maaster.

masuurik : KKI Se Võõ maZû'rik̀ ~ Se Sats maZūrnik̀ 'kaabakas, kelm, varas, röövel'; KKI Räp Rä maZuŕnik̀ ~ maZūrik̀; KKI Plv Ros maZū'rik̀ ~ mašsūrik̀ g. -k̆ka; KKI Har Mõn maZū'rik̀; KKI Krl Kirik mašsurik̀ g. -k̆ku; KKI Trv Äm maZurik̀ g. -k̆ka; KKI Krk Ain surik̀.

Häälikuliselt lähedastel kujudel on see pejoratiivse tähendusega sõna saanud tuttavaks ka põhja-e. murretes. W i e d e m a n n EWb māZurik G. māZuriku (masurik) 'Strolch, Schnapphahn, Schelm'; EÕS masuurikas = (kardetav) kaabakas, suli, röövel'.

мазýрик lhtrk., sõim. 'võrukael, masuurikas, kaabakas' VES; мазýрик нвг. мазýрник 'карманный вор' D a l .

matik : KKI Se üldiselt pl. mat̆tîgę? 'harkadra rauapuud aisadega ühendavad raudvitsad (varem kadakast painutatud)'.

ма́тики мн. пск. твр. 'у сохи, связка сошника с обжами' D a l .

mator : KKI Se Ob maťtòr ~ moťtoŕ 'mootorrong' ~ Se Vilo maťtòr 'auto'; KKI VI 408, 228 Se Tona Sinnä õks sis autoga astõ, saat́ marja matorega (rhvl.); KKI Vas Mau maťtûŕ g. maťtūri 'auto'; KKI Urv Oe maDô'ŕ 'sama'.

KKI andmeil esineb häälikuliselt vene keelele lähedane mattô'r 'auto' ka mitmel pool põhja-e. murretes (näit. Pal, Trm, Loh, Jõh, Khk).

мото́р 'mootor' VES; **мото́р** 'двигатель; экипаж, вагон, снабженный таким двигателем (автомобиль, моторный вагон трамвая в отличие от прицепного; разг.)' U š a k o v .

matsalka : KKI Se Vilo matsalk̆ka ~ Se Lepa matsólk̆ka; ES KV Se Värs matsälka 'pesemisnuustik'; näib tähendavat ka üldse mingit tuusti, näit. EM KV 13, 1644 Se Läd "/Tulusel käimisel/ tehti tõrvaga läbiimmutatud riidest ja õlgedest valmistatud matsalka, mis süüdati põlema." ES KV Räp Män ma'ťselGa ~ ma'ťselk̆ka ~ Räp Vil maťsälk̆ka 'pesemisnuustik'; ES KV Rõu matsälka; ES KV Kan; San Puka matšalka; ES KV Rõn Kir; Puh maťsa'lkka; KKI Trv Äm maťsalkka; ES KV Krk; Hls Pen matsalka.

Laensõna on laialdaselt tarvitusel ka põhja-e. murretes ja eesti ühiskeeles. W i e d e m a n n EWb *matsalka G. matsalka 'Streifen von Lindenbast'; EÕS matsalka = niinmõsik, luffamõsik, luffakäsn';

VÕS matsálka (pesemisvahend).

моча́лка 'niinenuustik; niinmõsik; kiududest mõsik' VES.

matska : KKI Vas Mau; Plv matskà 'vana naine, vanaeit'; KKI Krl Kir matska 'sama'; KKI San 'vana ropp naisterahvas'; KKI Kam Uni matskà 'ämmamoor' (van., hrv.); KKI Puh 'vanaeit' (halv.); KKI Trv Kau matsà (vanaema' (lstk.); W i e d e m a n n EWb matska G. matska (d) 'Mütterchen'.

ма́тка lhtrk., murd. 'ema' VES; **мать**, в ласкат. виде, переиначено в разных местност. На разные лады: ... **матка**, **ма́точка**, **ма́чка** (ряз.);// **ма́тика**, **ма́тька** (твр.) 'старушка, бабушка' D a l; novgorodi murdes **мачка** 'матка' M a l ō š e v s k a j a ОДУ 26.

Eesti matska baseerub tõenäoliselt vene naabermurretest tuntud vormil **мачка**, kuid on mõeldav ka lähtumine variandist **матька**, mis tsekanje-murretes annaks just eesti keeles kodunenud sõnale lähedase kuju.

meena : ES KV Se Mik mēna 'vahetus'; KKI Räp Pi mēnà '/tööliste/ vahetus' ~ Räp Tool 'kord, järjekord': mu mēnà om nüD haĭnalistele sŭkki vĭmä miňna?; KKI Võn Ahja mēnà 'vahetus /vabrikus/' (u., hrv.).

Sõna on hiline laen, levinud peamiselt vabrikutööliste-ga, kelle kaudu see on tuttavaks saanud üle maa, näit. põhja-e. murretes: KKI Trm mēnà, KKI Iis miĕnà; KKI Jõh miena jne.

сме́на 'vahetus' VES.

meres(ka) : KKI Se Vrh pl. mereže?; MT 135, 3 Se Kost pl. merezе?; KKI Se Tona mereska 'tihedasilmaline pärata võrk väikesemate kalade püüdmiseks'; KKI IV 154 Se Haud lätsi sis merde merestega?, alla ma ati võrkaga? (rhvl.); KKI Vas Tsii

mereš ~ meresk 'mgi kalavõrk (lähemalt ei teata)'; KKI Räp Jaa mereZe 'peenike tihe võrk, umb. 10 sülda pikk, pullade ja kividega'; SL I 358, 1 Räp Võta noota nulga päältä, ... Merese merimorolta (rhvl.); ES KV Räp Kah meresk, mereš g. mereZi 'pärata tõmbevõrk'; ER KV 13, 1450 Võn Ahja meresnoot '2-4 võrgust koosnev, pärata võrk, tarvitatakse nooda asemel'; KKI Kam Kär meresk g. -i 'mgi võrk v. võrgu osa'; EM KV 13, 656 Ran meres 'mutinooda pära'.

Võrtsjärvele on sellenimeline püünis toodud Peipsilt, kus sama nimetuse all tuntakse mitmet laadi püüniseid (vt. EA 14, 63), eriti aga talvise mutinooda pära, kuhu lisaks asetatakse veel rüsa. Näit. KKI Kod Ven meresi; Trm Raja (e.) mireZi; KKI Trm Loh mereska; W i e d e m a n n EWb meres G. merese (Pp) 'kleinmaschiges Netz ohne Sack (z. Fischen unter dem Eise)'; EÕS meres (peenesilmaline sopita võrk - kalapüüdmiseks jää all).

мере́жа сев.; вост. 'ячеистая ткань, вязанье; рыболовная сеть в полотнищах, без отделки; мере́жка умал. мережа'. D a l; мере́жа 'сетное орудие лова: 1) ставная сеть для лова ерша (Изменка, северный берег Чудск. оз.) или с более крупной ячеей, ряпушки' (Красные Горы); 2) 'неводок в виде полотнища со вздутой, выпуклой середной, которым ловят с лодок при небольшом количестве ловцов ...' (Надозерье, Красные Горы, северный берег Чудского оз.); мере́жка 1) 'сетная ткань с мелкой ячеей (Кленно); 2) мутник для ловли ерша (Изменка; оз. Вирц-Ерв) K u z n e t s o v PC ; Võn Piiris (vn.) ḿaŕè·ža 'pärata tõmbevõrk'; Trm Raja (vn.) ḿiŕe·ška 'mutinooda pära'.

mernik : KKI Räp Jaa mèrnik̆ 'väga suur nõu, peamiselt kõnekäänus: iGävene sûr̆ aňnòm̆, kui mèrnik̆, ei jęv̆va? tęist är täüttä?; KKI Plv Him ęl̆lę̀ mèrnik̀ 'suur õllenõu' ~ Plv Ros sūr ku mèrnik̀ (kõnek. suure nõu kohta); Rõu Raud mèrnik̀ g. -Gu 'nõu viinaköögis suurest vaadist viina tõstmiseks'; KKI Har Koik 'suur 4-5-vaadine viina-aam'; KKI Krl Ma 'suur õllenõu (kuni 100 vaati), kust õlu vaatidesse lasti'; ES KV Kan mernik 'suur nõu, reservuaar'; nigu mernik täüs (kõnek. purjus inimese kohta)'; KKI Võn K.-V. meřnik̀ 'suur, pügalatega varustatud piiritusenõu, kust piiritus vaatidesse lasti'; sûr kui mèrnik̀ (kõnek. väga suure nõu kohta); ES KV Puh meřnik̀ 'suur nõu'; ES KV Hel Rii mernik̀ 'suur puust nõu, hrl. lihanõu'; ES KV Hls Pen mõrnik 'suur nõu'.

Teateid ka põhja-e. murretest, näit. KKI Ksi sûr ku va meřnik̀ (kõnek.); ES KV Iis mernik 'suur nõu (vilja hoidmiseks)'; KKI Alj mernik̀ 'nõu, riist' (nlj.); KKI Nis meřnik̀ 'tündrine mõõt (kartulite mõõtmiseks)'.

ме́рник 'мерило, как сосуд; ведро, кружка, четверик';// винокур. 'мерный чан, где градусник кажет число ведер' D a l ; ме́рник 'кадка' Вят. Д о п .

meron : KKI Se meròn g. -a 'särjetaoline punaste oimudega kala'.

миро́н zool. 'pardkala' VES; мерён 'рыба из породы язей' Псков ; мирён 'тоже, что мерён' Псков. Д о п . мере́н 'рыба из породы язей' D a l .

migul(apäev) : ERA II 204, 151/2 Se Sats migulapäiv; ERA II

209, 246/7 Se Lõk mikuĺ 'kirikutähtpäev 6. XII ja 9. V'; migulapuusli 'püha Nikolai pilt, kuju'.

Никола зимний 'день 6-го декабря' летний '9-20 мая' D a l ; ERA , Vene 15 592/3 Sootaga Никола ~ Микола; ERA ,Vene 4, 303 Linnaste Микула 'sama'.

miilostin(ka) : KKI Se Her mīlostiŋk̆ka 'almus, armuand'; MT 330, 48 Se Tona ülDäs et kanà munàl om neĭliGümmenD mīlostìnna.

ми́лостыня, dim. ми́лостынька 'armuand, almus; heldus, helde tegu' VES.

miir : ES KV Se Mik mīra; KKI Se Vilo mîr 'maailm': nâru oĺ keik̆ mîr täüś 'naeru oli kõik maailm täis'; Se Kee mîr g. mīrà 'vald'. Viimases tähenduses ka rahvalaulus: SL III 247, 2 Se Hel Miirah om iks paĺĺo miehi, Vallah iks um paĺĺo vanno poissa; KKI IV 153 Se Haud Kolga tii? kulladsõ? sõsarõ?, miira melimaŕakõsõ?.

мир 'maailm; ilmlik elu; külakond, kogukond' VES; мир 'вселенная; все люди, весь свет, род человеческий;// община, общество крестьян' D a l .

miitrosk : KKI Se Her mītrosḱ g. mītroski 'õigeusuliste kirikupüha oktoobri lõpul, ühtlasi surnute mälestuspäev, mil käiakse kalmudel'; ERA II 301, 225 Se Lõk miit́rosḱ ~ hingemälestüspäiv.

Дмитровка, Дмитриева, Дмитриевская суббота 'поминальная, упокойная, между 18 и 26 октября' D a l ; ERA , Vene 9, 115 Tailovo Димитриевская ~ Митровская суббота. Vt. II ptk. § 45.

miravoi : KKI Se Vrs miràvoi-kohùs 'tsaariaegne rahukohus'; MT 377, 99 Plv Lee mi'ravoì; KKI Har Mõn miràvoì kuhùs.

Tsaariaegse kohtukorraldusega sai sõna tuttavaks ka eesti keeles ning oli omal ajal tarvitusel laiemaltki kui osutavad eeltoodud näited.

мирово́й 'rahu- (судья́)' VES.

mirna : Se Kse adv. miřnà 'valvel! (käsklus sõjavões)'; KKI Vas Jee mìrnahe 'pinguli, sirgeks, ilusasti'; KKI Hel Ala mìrna 'korda, joonde'; KKI Krk Ain mìrna 'korda, valmis /seadma/; miřnàn 'korras, valmis /olema/'.

сми́рно adv. 'tasa, vagusi, rahulikult; mil. valvel! (käsklusena)' VES.

mioot : KKI Se Sats m^{j}ōt g. m^{j}ōdù 'mõdu, limonaad'.

мед 'mesi; mõdu; linnupiim' VES.

molebin : KKI Se Lõk molébìn g. -biňňă (hrl.) ~ -biňňi (hrv.) 'palvus, palve'; Se Ted mo'leBìnna luGema 'epistlit pidama, moraali lugema'.

моле́бен -бна 'palvus' VES.

molok : KKI Räp Vil molotka 'piima sisse segatud vedel kamatoit'; KKI Plv molòhk g. -a ~ volohk 'sama'; Rõu Hu moloǩkas 'venelaste ja setude õliga valmistatud paastutoit'; KKI Trv Kiv moluk̀ 'hapupiima tükk'.

KKI Kei pīmà moluk̀ 'piim, hapupiim'. Vrd. tolokna.

молоко́ 'piim' VES. Vt. II ptk. § 46.

moltva : Se Katš molt̂va; KKI Se Her pl. m^{u}olt̆va? 'palve, palvesõnad'.

моли́тва 'palvetus; pàlve' VES. Vt. II ptk. § 81.

mooskas : KKI Se Küll, Hel mōs̆kas̀ 'maakirp, taimeparasiit'; KKI Lut moška 'leheparasiit'.

Vrd. мо́шка 'kihulane; sääsk; massakas' VES. VS Lezgi mo'škɒ 'maakirp'.

mooso vt. moost.

moost : KKI Se Lõk mōst́ (~ mòst́) 'võibolla, vahest ehk': mōst́ tah kiŕäh̆h̆ȧòm 'võibolla seal raamatus on'; MT 332, 43 Se Tona mast̀; KT 23, 41 Se mehil olõkess ni̯narätte, mast määntse^{l} líniketse oĺĺiva?; SL III 265, 2 Se Kolov Mośte iks sa selle varra vanast lät́si?, ... (rhvl.); KKI Se Her m^{u}oś ~ mōzô 'sama'; t^{u}ōńi àoni mōźo inäp̀ eläǩǩĭ̯i? 'tolle ajani võibolla enam ei elagi'. Rahvalaulus: SL III 279, 2 Se Kolov Mosś ta är koolēs kullakẽnẽ ...; SL III 292, 1 Seńńi? mose jää-ei? ello umma ese, ... ; SL III 52, 2 Mooźo ta ime unõhtas, Uma kańd́ja kaotas.

Huvitaval kombel on märgitud ka KKI Krk Sav samatähenduslik maštek̀ 'võibolla' (van.): mià perìs ei tâ, maštek̀ lâ kah 'ma päriselt ei tea, võibolla ehk lähen ka'. Et sõna võib varem olla esinenud laiemalt, tõendab selle leidumine vanades sõnaraamatutes ja grammatikates. Näit. G u t s l a f f OG adverbium dubitandi all: maβ 'fortè, forsan'; H u p e l ESbH I, lk. 215 mast 'vielleicht' d.; W i e d e m a n n EWb mast (d) 'vielleicht'.

мо́жет быть 'võib olla' VES; 3 л. ед. ч. наст. вр. **мо́жет** употр. в том же знач., что "может быть" (простореч.) U š a k o v; ERA, Vene 9, 506 Iv.-Bolotò може, sest kohalikes vene murrakutes on 3. isik lõputa. Novgorodi murdes leidub vorm **мо́жо** (S o b o l e v s k i, Опыт, lk. 44), millel baseerub Se mōźo ~ m^{u}oś.

morhuma vt. moritama.

moritama : KKI Se Sats moŕĭttama pr. 1. p. sg. ma morida 'näljutama (kedagi)'. Transitiivsest verbist on samas murrakus u-sufiksi abil moodustatud ka refleksiivne verb: moŕhuma 'kehvaks, kõhnaks jääma (nälja v. muu tagajärjel)'.

мори́ть '(surnuks) piinama, vaevama; kurnama, surmani väsitama; **мори́ть го́лодом** 'nälgama, näljutama' VES; **мори́ть, ма́ривать** кого 'умерщвлять, лишать жизни, губить;// томить, утомлять, мучить;// надоедать, досаждать;// D a l .

moss vt. moost.

motsil : KKI Se Vilo moťsìл ~ Se Küll moťsìl (hrv., van.) ~ Se Ob moťsíl (hrv.) ~ läp̄ g. läp̌pù (hrl.) 'linaligu, linaleoauk'; KKI Vas moťselGàs (hrv.) ~ läp̄ (hrl.) 'sama'.

мочи́ло '(lina)leotis; ligu' VES.

munaveerska vt. muraveeska.

munder : KKI Se Värs muňder g. -a 'munder, vormiriietus'; ES KV Vas Or n. sg. mundre; KKI Plv n. sg. muňDre; KKI Rõu; Har Mõn muňDri; KKI San; Puh muǹDer g. muňDri.

Põhja-Eestis on sõna üldiselt kodunenud kujul muǹDer g. muǹDri, L alal ka g. muǹDre. Näit. juba L. K o i d u l a, Ojamölder, lk. 40 Kohkund emma ees feifis ta poeg wäe mundres ...; W i e d e m a n n EWb munder G. mundri, mundre (mundur) 'Uniform'; EÕS munder = vormi=ülikond.

мунди́р 'munder, univorm, vorm(rõivastis)' VES. Vt. II ptk. § 79, 122.

muraveeska : KKI Se Vrh muravêska-padà ~ muravêskanę padą; Se Lõk mu'ravēska subst. 'glasuuritud savipott (piima, koore jm. tarvis)'; KKI Se Lepa munàvērska-liùD on metateetiline ja rahvaetümoloogiline moodustis eelmisest.

мура́вышек 'муравленый черепочек'; муравлешка пск. твр. 'муравленая посудина' D a l .

mussits : Se Tona pl. mušsiDZa? ~ mǫšsItsa 'paadi sisemine, lahtikäiv laudpõhi'.

мостови́на, мостови́ца сев. мостни́ца кур. мостни́чина пск. твр. 'половица, доска половая, мостовая, настилочная' D a l; Kõige lähemad vasted setu sõnale on мосни́ца Смол. Росл.; мостни́ца 'доска в полу; половица' Кур. ООВС; мостцы́ 'настилка на дне лодки' (Талабск, Красные Горы, Шартова) K u z n e t s o v PC. Vt. II ptk. § 13.

muting : Terve V ala ning T Võn muťtiŋG g. -u 'eksitus, viga; äpardus, takistus, pahandus', näit. KKI Se Värs vaʲa am ümbre kiroťtä?, säät om muťtiŋG sizeh 'tarvis ümber kirjutada, viga on sees'; KKI Se Küll juhtu tî pâl muťtiŋG, tsîŕ läťs kaťśḱi 'teel juhtus äpardus, ratas läks katki'; "Petseri Postimees" 1909, nr. 1, lk. 4 Hoia veel, et mõni muting ette tule ei ...; W i e d e m a n n EWb muting G. mutingu (d) 'Unordnung, Irrung, Confusion'.

Siia kuulub ka KKI Vas Tsii adv. muťtIh 'katki, rikkes': maśsìn oĭlev muťtih, sâi rehe peśmisest jäl miDäGI? 'masin olevat katki, rehepeksmisest ei saa jälle midagi'.

Vrd. смутить vt. mutitama.

mutitama : Se hrl. muťIťtama ~ muťtama '/kedagi, midagi/ segama, takistama; eksitama, segi ajama; eksiteele viima /tüdrukut/; teise sõnu järele rääkima'; SL III 195, 1 Se Hel Ilmah kävet sa iks neiot esüteh, Vallah iks muida mutitẽh (rhvl.); KKI Vas Mau muťtIťtama 'segama, takistama'; KKI Räp Par muḎiťtam̆ma 'sama' (hrv.); KKI Plv Him muťtiťta(m̆)ma 'peale käima, nuruma'; Rõu Hu 'segama, eksitama'; KKI Kan Naha 'nuruma, peale käima, klanima'; KKI Võn Ahja 'eksitama; kavalusega /kõnelema/, meelitama'; W i e d e m a n n EWb mutitama (d) 'verpfuschen'.

Transitiivsest verbist on kagu-e. murrakutes moodustatud u-sufiksiga uus, refleksiivne verb. Näit. Se hrl. muttuma 'eksima, segi minema; eksiteele sattuma (tüdruku kohta); KKI Se Sats ma^{m} muttu sõnnoga ar? 'läksin sõnadega segi'; KKI Se Vas muttunU? elo 'halb, õnnetu elu'; KKI Se Her mõlest muttunU 'peast segi, nõdrameelne'; KKI Vas Kõr muttuma 'eksima, segi minema'.

мути́ть 'мешать, препятствовать' Псков. Опоч.; **смути́ться** 'сбиться, ошибиться' Новгор. Тихв.; Твер. Новотор. Стариц. ООВС; смутить кого 'тревожить, полошить, приводить в смятенье, в недоумение или ставить в тупик;// сбить с толку, с ладу'; смутиться, нвг. сбиться, ошибиться, нпр. в счете' D a l .

mutt : Võn Piiris muť g. mutti 'noot, millel tiibade jätkuks on võrgurõbalatega ümbermässitud köied (vt. kusi)'; EM KV 13, 1454 Võn Ahja mutimeres 'sama'; EM KV 13, 656 Ran mutt.

Mutt on Võrtsjärvel tuntud vana püünisena, kuid kahtlemata on ta siia toodud Peipsi kalurite poolt, kellele muť on peamiseks talvepüüniseks.(Vt. M a n n i n e n SE I, lk. 170 jj.). Vene kalurite kaudu on samanimeline püünis tulnud tarvitusele ka Eesti läänerannikul ning sisemaalgi, näit. ES KV PJg muť 'tihedasilmalisest võrgust mõrd jões kalastamiseks'; KKI Hää Kab 'teat. suuresilmaline kalavõrk; püünis väiksemate kalade püüdmiseks'; KKI Khn 'võrk suuremate kalade püüdmiseks'; KKI Muh Soo muťvõrGuD 'madalad võrgud madalas vees kalastamiseks'; KKI Pha muť ~ muť mõrD 'väike angerjamõrd'. "Beiträge" 1816, nr. 5, lk. 59 toob Kodaverest

mutti noot 'eine Kuhlbars-Wade, ...'; W i e d e m a n n EWb mutnik G. mutniku (d) = mutt; mutt G. muti (mutnik, mutta) 1) Setzkorb, Reuse; muti-nõt 'ein Zugnetz zum Kaulbarschfang (aus langen Stricken, welche mit alten Netzen bewickelt sind)'; 2) (P) 'grossmaschiges Setznetz für grössere Fische'; EOS mutt (kalapüügi-riist); mutinoot = põhjanoot; mutipära.

мутни́к murd. 'mutt (teatav väikesesilmaline) kalavõrk' VES; мутни́к 'частый невод, мелкоячеистый, для ловли мальвки, снетков' D a l ; мутни́к 'рыболовная снасть, донный неводок, приспособленный для лова рыбы со дна, при чем взмучивается ил' (повсеместно) K u z n e t s o v PC. Vrd. vn. мутить.

muttama, muttuma vt. mutitama.

muuška : KKI Se Vrh mūška 'püssikirp'.

му́тка 'kürbseke; püssikirp' VES.

muutsitama : KKI Se Sats mūdzi̯ttama 'vaevama, piinama' ~ Se Vilo är? mūtsta̯nnu 'ära vaevanud' ~ Se Her ar mutsi̯ttẹ̀t 'ära vaevatud'.

му́чить 'piinama, vaevama; painama; kiusama' VES.

mõisl : KKI Se Ser pl. mgi̯šli? 'tarkus, vigurid'; KKI Se Küll sui̯ ki̯i̯k mgi̯šli? se̯lGe? 'sul on kõik vigurid selged'.

мысль 'mõte' VES; мы́сел арх. 'догадка, сметка, ум, смысл, толк, разсудок'.// Пск. твр. 'нрав и норов' D a l .

mässak : SL II 282, 1 Räp Kotikust süöt kuolusi, Mässäkust süöt müünüsi (rhvl.); KKI Plv mäššäk g. -ku 'paks, lühike, vormitu asi v. inimene'; Rõu Pl 'vilets, halvem kott'; Rõu Hu vana kotti mäššäk (halv.); KKI San mäššäk 'kott'; KKI Võn Piiris mä'ššok ~ Võn Ahja kotti-mäššäk 'kott, paun'; KKI San nääššäk g. -ku 'kott'.

KKI Lüg Reo messok 'suur kott'; W i e d e m a n n EWb mässuk G. mässuku (russ.) 'Sack, Heusack'.

мешóк 'kott; sekk' VES; ERA Vene 10, 137 Ussadiščše мамóк. Vt. II ptk. § 132.

määts(ik) : KKI Se Ob määts g. mätsi (hrv.) ~ mäDZä (hrl.) ~ Se Vrh mätšik g. -ka ~ Se Her mätsik g. mätsiga 'pall; lumepall' (hrl.) ~ Se Vilo lihamäts 'käkk'; KT 23, 9 Se kanebemäts 'teat. toit tambitud kanepiseemnetest'. Rahvalaulus harilikult riiderulli tähenduses: SL II 594, 1 Se Kolov Keä iks mull kerä? keri, Keä mull iks määdzä? mähk; KKI V 113 Se Tona Kaal keri ks sa kerrä vii? kirsto, pan mätsä, vii märsse!; KKI Se Küll mätsleminę 'lumesõja pidamine' ~ Se Ob pr. 3. p. pl. mätsleZe?, impers. impf. mäDZelDi 'palli mängima'; KKI Vas Mau mäts g. mäDZä 'pall, tükk mingit ainet(savi,lund)'; mätslemä 'lumesõda pidama, lumepalle loopima'; KKI Räp Jaa lumę mätš 'lumepall'; KKI Plv mäDZ g. mäDZä 'pall; käkk'; Rõu Pl pl. lumę mäDZä?; KKI Har Mõn kama mäts 'kamakäkk'; KKI Võn Piiris mätsk g. -o 'pall; käkk' ~ Võn Ahja lumi jäs mäDZä pehme ilmaGa 'lumi jääb sula ilmaga tükki'; leiB /on/ mäDZä jänü? 'leib on nätskeks jäänud'; EM KV 13, 646 Ran mätska 'riidesse v. pajukoorde müssitud võrgukivi'.

Viimases tähenduses esineb sõna ka Peipsi rannikul: KKI Kod mätškä 'võrgukivi (kasetohu sisse mässitud)'; KKI Trm Loh mätška(s); Trm Raja mätšiž; KKI Vai mätsikkä 'pall'.

мяч , dim.мя́чик '(mängu) pall, kuba'VES; мя́чек, мя́чки 'особое грузило из камня, оплетенного кругом лыком или бересты' (Сыренец, Желачек,Городенка)K u z n e t s o v PC.

nahtsi(püha): KKI Se Küll nahtsipühä 'teat. kirikutähtpäev 29.X. Sel päeval pöeti viimast korda lambaid'; KT 23, 20 Se nahhtsepäiv; H II 61, 682 Se nahtsi ehk nasta-päiv.

Vrd. vene naisenimi Настья dim. vt. Анастасия ja Наста́сья lhtrk. vt. Анастасия VES; Анастасии-овечницы в народе ' день 9 октб. ' D a l; ERA, Vene 10, 13 Lissitški Настасея 'sama'. Vt. II ptk. § 29.

naliitska : Se Ol liitška? ~ nali'tška? pl. ~ SE Rad nali'tsna 'akna voodrilauad; välised aknailustused'; ES KV Vas Or aknõ liistak 'akna väline raamistik'.

KKI Vai Kut lisnikko.

нали́чник 'pealisosa, kaunistis; (ukse, akna) pealisliist'VES; нали́чка пск. 'наличник'; нвг. 'оконный ставень' D a l; нали́чки 'ставни у окон' Псков. Холм.; нали́чник 'оконный ставень с закроями и болтом для запирания'Новгор. Тихв. OOBC; VS Lezgi nali'tški ~ nali'tski 'резьба над окном'.

napraasna : H II 61, 492 Se "Nüüd ikk ja kaibas ta valusa tänita-

misega, ... kuis timä päile nii suurt ... naapraasnat ajetas" – 'laim, tühi jutt'.

напра́сина kõnek. 'valesüüdistus; tühi jutt'; Vrd. ka напра́сный a. 'asjatu; ilmaaegne' VES; напра́слина, напра́снина пск. напра́с 'напрасное обвинение, обнос, клевета, нагоров' D a l.

naslednik : KKI Se Her nasle'tnik 'troonipärija'.

насле́дник 'pärija' VES.

nasselga vt. nosselga.

nasta(püev) vt. nahtsi(püha).

natarus : KKI Se Ob, Vürs nattarus 'notar'.

нота́риус 'notar' VES.

natsai : ES KV Vas Or natsäi 'altkäemaks'; ES KV Urv natsai'j 'jootraha'.

Vrd. дава́ть на чай 'jootraha andma' VES.

natsalnik : KKI Se Vilo natsalnik 'ülem'; ES KV Vas Or natsälnik 'ehitustööde juhataja'; MT 376, 10 Plv Ala naDZä'lnik 'ülem'; ES KV Urv natsalnik 'ülem (sõjaväes)'; KKI Har Mõn tsälnik 'jaamaülem'.

ES KV Kuu; Jõe; HJn natsalnik 'jaamaülem'.

нача́льник 'ülem, juhataja' VES; vene tsokanje-murretes нацяльник Kolossov, Обзор, lk. 155. Vt. II ptk. § 104.

[redacted]

nedelkas, nedenits, nedorgas, nedo vt. ledenka.

neega : KKI Se Küll adj. nēGà 'hellik, hell /inimene/'; nēGaťtama 'hellitama'.

нéга 'hellitus, hurm, hellus' VES; мéговать кого 'нежить, баловать; содержать в неге, беречь, холить, лелеять' D a l .

Vene nimisõna нега on setu murrakusse laenatult omandanud siin adjektiivse iseloomu.

neegatama vt. neega.

neft : KKI Se Värs nēf̀t́ g. nēf̀ti 'tärpentiin' ~ Se Ob poǩkàń nēf̀t́ 'puhastamata tärpentiin'. W i e d e m a n n EWb nehwt G. nehwti (Naphta?).

нефть 'nafta, maaõli' VES.

Setu murrakusse on sõna laenatud arstimi tähenduses, mis lähtub tõenäoliselt juba kohapealsetest vene murretest.

nesima : KKI Vas Kor neǯima 'tõstma; kokku kandma'; ES KV Vas Or nessötama 'sama'; KKI Har Mõn neššiťtäm̆mä 'kokku kandma'; KKI Urv Oe neǯimä 'vähehaaval kokku kandma'; KKI Kan Naha nešmä 'kandma, viima'; ES KV Kan nesima ~ nõsima; ES KV Puh neššima 'kandma'; ES KV Hel Pik nesime 'sama'.

Erilise stiililise varjundiga sõnana on nèssima tuntud mitmel pool Põhja-Eestiski, kaasa arvatud saared. Näit. KKI Lüg 'midagi rasket tirima'; KKI Kad Tõu 'midagi vaevaga kand-

ma, vedama'; ES KV Plt 'tõstma, tassima'; KKI Muh; Põi; Khk 'rasket asja kandma, vedama'.

носи́ть 'kandma'; **нести́**, несёт 'kandma' VES.

Eesti neẑima ~ nešsima ~ nešsiťtama on nähtavasti kontaminatsioon mõlemast vene vormist **носи́ть** ja **нести́**. Otseseks vasteks oleks * **несить**, mida vene keel ei tunne.

nessitama vt. nesima.

netsva vt. lk. 383.

nikandra(päev) vt. ilkandra(päev).

njeesna : KKI Se Lõk adj. n^{i}ēẑna 'õrn, kõrk; hellitatud' (hrl.) ~ hęr̀n (hrv.).

не́жный 'õrn, hõder; hell(ik); õblas' VES.

noorka : KKI Se Sä nǫor̀k g. nǫořGa ~ Se Lepa n^{u}ōrkka 'nirk' (hrv.) ~ Se Küll nōrkka 'inimene, kes kõik üles leiab, nuhkija' (hrl.).

но́рка zool. 'naarits, soosaarmas, veetuhkur' VES.

Setus harilikku ülekantud tähendust vene sõnaraamatud ei tunne. Küll leidub see aga pihkva murdes (VS Lezgi).

noos : KKI Räp Tool nôẑ́ ~ nǭẑ́ g. nōẑì 'kandam, saak'; KKI Har Mõn; Urv; Kan nǭẑ́ g. nōẑî; KKI Võn K.-V. nōẑiǩkas adj. '/inimene/ kes vara oskab kokku ajada'; ES KV Puh nǭẑ́ g. nōẑì 'suur koorem'.

Sõna on hästi tuntud kogu Eestis, põhja-e. murretes vahest

isegi rohkem kui Lõuna-Eestis. Juba H u p e l ESbH I, lk. 226 noos, i 'Geschenk, Fang; Antheil', külwi noos 'Betrag der Aerndte' H.; W i e d e m a n n EWb nõź G. nõźi 'Ertrag, Ausbeute, Fang, Geschenk, Schatz', nõźi-mēs (S) 'der Gut zusammen zu scharren versteht'; EÕS noos = hulk, saak; noosima (= saagil käima, noosi tooma).

нóша 'kandam; koorem; taak; noos; sälitis; selgamus; seljapamp' VES; нóша 'тягость, тяжесть вподъем, бремя, что можно унести за один раз' D a l .

nosselka : KKI Se Sats nošselǩka ~ nošsilǩka 'kanderaam' ~ Se Vas nošsolkka 'sama; surnuraam'; ES KV Vas Luh nosselgas ~ Vas Or nessölka 'kanderaam'; KKI Räp Meek nošselGa ~ Räp Pi nošsęlGaBū? 'sama'; nošsęlGanaĭnę 'lodjast puude väljakandja-naine'; KKI Võn Piiris no'šsilGi ~ Võn Ahja nošselGa 'kanderaam' (hrv., van.); LS Ote nasselga 'sama'; W i e d e m a n n EWb nētska G. nētska (d) (nõźelka) 'Trage'; noźelka G. noźelka (d) (nõźelka) 'Tragholz, Trage'; nõdźolka G. nõdźolka (d) = nētska.

Tähenduses 'kanderaam' on sõna tuntud ka P.-Eesti idaosas: KKI Vai Ut nasselǩka ~ Vai Kut nosilkkɒ ~ nosikkɒ ; KKI Jõh nasi'lkka (hrv.); ES KV Kad Pal nossilka; ES KV Amb nosselka.

носилки pl. 'kanderaam; kandetool; kandepuud, -lauad; kooljaraam; rahked' VES. Vt. II ptk. § 79 ja lk. 149.

nudrets : KKI Se Vrh nutrets ~ Se Küll nuDrets g. -DZa 'ühe murnandiga täkk'.

нутрен vet. 'krüptorhism, peitmunandus; krüptorhiidne e. peitmunandiline tükk' VES.

nuhe, nuhetama, nuhk vt. nuhkima.

nuhkima : Suur, rikkalike tuletistega sõnapere; kogu V ja T alal nuhkma: /ma/ nuhi 'nuhkima, otsima, nuuskima'; M nuhkme; KKI Se Vilo nuhk 'lõhn': panę nuhk ęnnę 'pane ainult väga natuke'; KKI Vas Mau nuhk ninah 'hais ninas, on teada'; KKI Har Mõn ma olę rääskęzę tüst asjast nuhku sänu? 'olen natuke sest asjast aimu saanud'; KKI Urv nuhk g. nuhe 'lõhn': â nuheGa liI 'hea lõhnaga lill'; sai nuhku nęnna; KKI Krk Ain nuhki âma 'jälgi nuusutama'.

KKI Plv Ala nuhe 'lõhn': hä nuheGa?; nuhettamma 'lõhnastama': nuhettazę ręivit 'lõhnastavad riideid'.

KKI Lut Jaa; Plv; Rõu; Har nuhutta(m)ma 'nuusutama'; KKI San nuhutteme, KKI Rõu Hu nuhus 'nuuskija, ninatark'.

Laensõna on eesktt lõunaeestiline, kuid on tuntud ka põhja-e. alal: KKI Kod As nuhkma 'nuuskima, otsima'; nuhkur 'nuuskija inimene'; KKI VJg Roe; Tõs nuhkima; KKI Hää Oja nuhama 'sama'.

H u p e l ESbH II, lk. 157 nuhhutama 'Schnoppern, schnuppern (Hunde)' d.; W i e d e m a n n EWb nuhk (nuhu) g. nuhu 'Schnauben, Schnaufen, Schnupfen'; nuhkima, nuhin, nuhkida (NW) = nohistama; 'schnüffeln, üles n. 'ausspüren'; nuhutama, -tan, -tada (nuhkuma) 'schnuppern, schnaufen'; EÕS nuhk (=nuhkija), nuhi; nuhk (= nuhkumine), nuhu; nuhkima = (nina abil) otsima (ausspüren, schnüffeln); nuhkuma = nuhutama = nuusutama, haisu vedama; nuhutus.

нюхать, по~ * 'haistma; nuusutama; nuuskama (табак); nuuskima'; нюх 'haist(mine); vaistlik arusaamine, vaist, VES; нюхать, нюхнуть, нюхивать; нюх 'понюшка, напойка, непотъ' D a l . Vt. II ptk. § 40.

nuhus, nuhutama vt. nuhkima.

nuudik, nuuditama vt. nuut.

nuusa : KKI Se Vas nuuzâ ~ Se Her nūzâ 'puudus, tarve, häda; hädavares'; KKI Se Vas sõGiGa otekkii ni nuuzat ku jõGiGa 'toiduga ei olegi nii häda kui joogiga'; Räp Meek adv. nûznast 'hädasti'.

нужа 'бедность, крайность, недостаток в самых необходимых житейских потребностях; голод, холод, неволя; тяжкая, горькая жизнь' D a l ; нужа , недостаток' Вят.; Новгор. Тихв. ООВС; нужный 'vajaline, tarvilik; hädalik; hädapärane'; нужно VES.

nuusnik : KKI Se Sats; Räp Tool nūsnik g. -Gu 'käimla'; KKI Kan Er nūsna 'sama'; ES KV Urv nušmik g. -kku 'ummik, tupik (näit. kabemängus)'.

нужник vulg. 'väljakäigukoht, käimla' VES.

nuut : KKI Se Vilo nūt ~ nuut g. nūdi, mujal lõuna-e. üldiselt nūt g . nūDi 'kantsik'; selle kõrval KKI Rõu Sän nūDik g. -kku. Edasituletisena ka verb: KKI Vas Mau nūDittama 'nuudiga

peksma'; KKI Plv; Rõu nūDittamma; KKI Har Mõn nūtma.

Ka Põhja-Eestis üldiselt nût ~ nût g. nūDi; nûttima; KKI Lüg Uni nût g. nûta. W i e d e m a n n EWb * nūt G. nūdi 'Knute; * nūtima, -din, -tida 'knuten, peitschen'; EOS nuut (Knute; ka linanuust); nuuditama = nuutima; nuuditus; nuutima = nuudiga peksma.

кнут , dim. кнýтик 'ratsapiits, nuut, kantsik, karbats; roosk' VES.

Vaieldamatult on otsene vene laen Lüg nût g. nûta ning Rõu nūDik, teiste sõnakujude puhul tuleb arvesse ka sks. Knute, knuten kaasmõju.

nuuterna(haigus) : KKI Se Hel nūttęrna haigus 'mgi lastehaigus (sisemine).

Vrd. внýтренный 'sisemine, seesmine, sise-; seespidine; südame-' VES; нýтренний, нутреной, нутряной,'нутровой; внутричего находящийся' D a l .

nuutima vt. nuut.

nämoi : KKI Se Sats nämoja ~ nämmoi 'tumm, keeletu'.

немóй 'tumm; keeletu' VES; ERA, Vene 14, 282 Kiršino немой .

obar : KKI Se Küll, Hel oppar g. oBara 'keeva vee sisse lastud rukkijahukört'.

Vrd. опа́ра 'alustatud taigen'; murd. 'taignahapendis, juuretaigen, juuretis' VES; обáра пск. твр. опара, тесто'; опа́ра 'тесто в деже, квашне, заправленное дрожжами или закваской,;// кулага́, гуща, соложенное тесто;// пареный в кипятке корм для скота, лошадей, собак' D a l .

obrok : KKI Se Lepa òbrok̀ g. obròga 'maks, rent' ~ Se Tona obrok̀ 'rendimaks järvel kalastamise eest' (van.). W i e d e m a n n EWb * obruk G. obruki (russ.) 'Abgabe, Obrok' mā—o. 'Abgabe für das Land, Bodenzins'.

обро́к 'kruntrent, obrok' VES.
M i k k o l a BWS 147; K a l i m a SpS 83.

ohvitser vt. fitser.

okoop : KKI Se Sats okkõp̀ 'kaevik, kaitsekraav' ~ Se Vrh pl. k$^{u-ŏ}$ppa? ~ Se Koss kõba? 'kaitsekraav, varjend'; KKI VI 289, 65 Se Us Ei'i'i me kurja kuupõ siseh, Ei'i'i me kaitsekraavõ siseh (rhvl.); Rõu kûp̀ pl. kõBa? 'sama'.

окóп mil. kaevik, laskekraav' VES; окóп (воен.) 'закрытие от пуль в виде рва с насыпью; то же, что траншея' U š a k o v .

Otsemelt vene laenuks saab pidada ainult Se okkõp̀ ja pl. k$^{u-ŏ}$ppa?, teistel puhkudel on vene окóп kontamineerunud häälikuliselt ja tähenduslikult lähedase lõuna—e. sõnaga kûp̀ g. kõBà 'koobas'.

opar vt. obar.

ostask vt. astask.

otpusk : KKI Se Sats otpusk 'puhkus (soldatil)'.

Tsaariaegses kroonuteenistuses olnute kaudu sai sõna omal ajal laialdaselt tuttavaks, näit. KKI Vai opuska ~ oppuski ~ òtpùsk; KKI Aud otpusk; KKI Phl otpusk; W i e d e m a n n EWb otpuska G. otpuska 'Urlaub'. Praegu on laensõna tarvituselt peaaegu kadunud.

отпуск 'loas, ametipuhkus (служащего)' VES.

oudakei : ERA II 175, 334 Se Pod oudakei 'kalendritähtpäev 1.III'; ERA II 267, 554 Se Ved audakeja päävä nakkasõ? tsirgu mõtlõma lindamisõ pääle; ERA II 286, 47 Vas Hin oudakeiah ku saa kikkalõ juvva?, sõss sorokasvetah saa härále 'kui 1. III saab kukele juua, siis 9. III saab härjale'.

Евдокии-свистухи, Евдокéи 'день 1 марта' D a l ; ERA, Vene 13, 576 Väzmovo Евдокéя pl. Евдокеи 'sama'; ERA, Vene 15, 612 Lohumaa Авдакия Плющеница 'sama'. Vt. II ptk. § 45.

paaba : Se hrl. pāBà ~ bābà 'abielus (ja lastega) naine, eit; ämmaemand; ennustaja, kaardimoor'; SL III 232, 2 Se Vin Tulí iks vallast vana nainẽ, Vana nainẽ, vana paaba (rhvl.); KKI Se Ob, Lõk pāpka 'ämmaemand'; Se Lõk pāBa-pùs 'murumuna, ämmatoss'; KKI Vas Mau pāBà 'vanaeit'; KKI Rõu Tin vanà naiẓẹ́ pāBà (halv.); KKI Har Mõn pāBù 'vanaema' (lstk.); KKI San Lau paBù 'vana naine'; W i e d e m a n n EWb pāba G. pāba (d) 'Vater, Mutter'.

Eraldi lõuna-e. esinemusest kohtame sama laensõna Eesti põhjarannikul: KKI Vai pāBà 'vanaema' (hrl.); KKI Jõe; Kei 'suur puust haamer, puunui'.

бáба 'eit, naine, moor; külanaine'; tehn. 'ramm, rammimisnui, tamp'; бáбка 'vanaema; eideke; ämmaemand' VES.

paabapraasnik : KKI Se Ob pāBà prāźnik 'setus üldiselt peetav naiste püha viimasel neljapäeval enne võinädalat'; KKI VI 286, 7 Se Us Om meil paaba praasnikka (rhvl.); ERA II 173, 718 Se Tag baabapäiv 'naiste püha lihavõtte paastu keskmise nädala kolmapäeval'.

Бабий праздник 'день жен ..., об неделе по Фомином воскресенье' D a l ; ERA, Vene 15, 302 Kolpino бабий праздник 'в третий или в четвертый день Спаса'.

paaja : AES 205, 15 Se S.-Rõs paaja 'külamaade perioodilisel jaotamisel jaotati põllud ja heinamaad kõigepealt nn. paajade vahel, kuhu kuulus igaühte 10 peret; iga "paaja" jaotas oma osa edasi nööripõldudeks'.

пай 'osatäht, osak' VES; пай 'часть, доля надела или раздела, собина, деляика в складчине, артели, товариществе' D a l .

Se paaja baseerub vene genitiivivormil пáя.

paalka : KKI Se Vrh pāłkka 'kepp'; Se Unk tû sât samah, pâr vûri pâłkkaga? hittä? 'see pole kaugel, paar kord kepiga visata';

KKI Se Lõk pāłkka-viskaminę 'teat. peitemäng'; EA 34, 437 Räp Toos paalka 'lühike, jäme nui teat. pallimängu juures'.

па́лка 'kepp; sau; varb; pulk; malakas' VES.

paarus : KKI Se Sats pārus̀ g. -za ~ Se Vrh, Lepa pārUs̀ g. -zę ~ Se Vrs, Tona pārus̀ g. -šsę 'puri'; KKI IV 227 Se Lao 'sõsaŕ õks haari sõvvimõla?, pańni ks põllõ paar(u)sõst (rhvl.); KKI Vas Ka pārus̀; ES KV Räp Kah pârus (hrv.).

Sõna on tuntud ka Peipsi looderannikul: KKI Trm poarušse pû 'põikpuu masti kinnitamiseks' (hrv.); W i e d e m a n n EWb pārus G. pāruZe (d Pp) 'Segel'.

па́рус 'puri, seil; purjek' VES.

M i k k o l a BWS 149.

paas : KKI Se kõikjal pâZ g. pāzà ~ Se Vilo pās̀ g. pāšsà 'soon, vara (seinapalkidel); SL II 525, 2 Se Jär Agu um käkit kaarte ala, Pant paaśa vahele (rhvl.); KKI Vas Kor pâŹ g. pāZà 'sama'; KKI Räp Ha pâŹ g. pāZì 'valts, renn, õõnsus akna- v. uksepiidas, millesse kinnituvad seinapalkide otsad'.

Vrd. tsert.

паз 'laudade v. palkide jne. vaheline pragu; nuut; tehn. 'õnar, soon; keep; rihv' VES; паз, пази́на 'узкая и длинная скважина, щель, стык, от примычки доски к доске; глубокая, несквозная борозда, желобовина, вынутая в чем, для впуска досок, притесанных брусьев' D a l .

paasama : KKI Se Lepa pâzamine da-inf. pāZàDa? ~ Se Vas pāssama 'varama, seinapalkidele soont, vara raiuma'; KKI Räp Rä pâśma.

пази́ть 'õnardama, ~~kuux~~ keepama, nuutima' VES; пази́ть 'выдалбливать, вытесывать, вынимать пазы' D a l .

Eesti keeles toetub verb vastavale nimisõnale, olles viimasega kooskõlas nii esimese silbi vokaali kvantiteedi kui ka tüvevokaali poolest.

paass : KKI Se Lepa pās̀ 'mgi pühak'; KKI Se Vrh pāšsapäìv ~ Se Ob pāZà-päìv 'teat. kirikupüha 6.VIII; sel päeval võis esmakordselt õuna maitsta.'

спас kirik. 'lunastaja; ikoon lunastajaga; праздник спаса 'Kristuse äraseletamise püha; kolme kirikupüha nimetus õigeusu kirikus (1., 6. ja 16. aug. vana kalendri järgi)' VES; спас-яблочный 6 авг. D a l .

paatak : KKI Se Lepa, Lõk pāťtak̀ g. -k̆ku; Se Unk pāťtęk̀ g. -k̆ka '(halvem) siirup'.

па́тока 'siirup; emamesi' VES.

paatska vt. batska.

pabeross : KKI Se Lõk pap̆ṕiroska; Se Kee pap̆iroškas̀ 'pabeross'; KKI Vas Mau paBeroš; KKI Plv pērośk ~ peřrosk ~ pirošk ~ pilośk 'plotski, omatehtud pabeross'; KKI Rõu Tin paBeroš g. -rošsi.

Põhja-Eestis üldiselt paberoš g. -rošši.

W i e d e m a n n EWb * paberos G. paberosi, pabiros G. pabirosi 'Papiros'; EÕS pabeross jne.

папиро́са , kõnek. папиро́ска 'pabeross' VES. Vt. II ptk. § 104.

paboi : KKI Se Lepa paŭpoi ~ Se Värs paboi g. paboja 'vene naise peakate, tanu'; SL III 391, 1 Se Kolov Mõtli ma iks ollõv liina linikel, Paha hüä pabojal (rhvl.).

пово́йник 'pearätt' VES; пово́й 'русский головной бабий убор, повязка; фата; плат, ширинка, полотенце, обитое сверх волосника, в роде кички' D a l ; побо́йник 'пово́йник, женский головной убор' Новгор. Тихв. OOBC.

padavai : KT 8, 8 Räp opõtaja ka maasst üles ja padavai kellämehel takah 'õpetaja ka maast üles ja kiiresti /joostes/ kellamehele järele'; ES KV Urv paDavai'j minemä 'kiiresti joostes minema'.

Murdekogudes on sõna kohta väke näiteid, kuid eesti kõnekeeles on padavai õigegi harilik väljend kiire mineku v. jooksmise kohta.

подава́ть; подава́ться 'liikuma, siirduma (толка́ наза́д); подаваться на юг lhtrk. sõitma e. minema lõunamaale.

Eesti keeles tarvitatava sõnakuju aluseks on olnud vene imperatiivivorm подавай, mis laensõnana on omandanud adverbiaalse tähenduse.

pagor : KKI Võn Piiris paG̀or 'pootshaak'.

Laensõna on Peipsi ääres üldiselt tuntud: KKI Kod; Trm n. sg. paGrà; W i e d e m a n n EWb pagor G. pagra, pagori (A) 'Bootshaken'.

багóр -грá 'pootshaak; ahing e. västar' VES.

pajuk : ES KV Urv paǐjuk̀ g. -ǩki 'pension'; ES KV Puh pa,ẽuk̀ g. -ǩki; KKI Trv Pik paijuk̀.

Ka Põhja-Eestis: KKI Kod As pajǫ̀k g. -ǩki; V i l b a s t e Kuu pajuk, pajuki - 'armuleib, enamasti vanaduses, pension'; W i e d e m a n n EWb pājok G. pājoki (russ.) (paiuk, paiukas, pajuk) 'Deputat der Militairpersonen, (D) Monatslohn der Hofsknechte (an Kleidern und Nahrungsmitteln), Unterhalt'; EÕS paiuk (Ruhegehalt, Pension); VÕS pajuk, -i van. pension.

паёк пайка́ 'pajuk; (toidu, kauba) norm, ose, ratsioon' VES.

palanja : KKI Se Värs pa[ʲ]aǹja 'sula koht järves, jões (talvel)'.

полынья́ 'kinnikülmumatu v. sulanud koht jääs, jääavandus, lahvandus' VES; полонья́ 'не замерзшее место во льду' K u z n e t s o v PC.

palat I : KKI Se Vas pa[ʲ]aDi-säŋ̆G̀ 'muistne seina külge ehitatud säng, labasäng'; võru murdes üldiselt palaẗ g. -Di ~ -tti; KKI Se 'lihtne magamisase (pingil)'; KKI Vas Mau 'magamislava

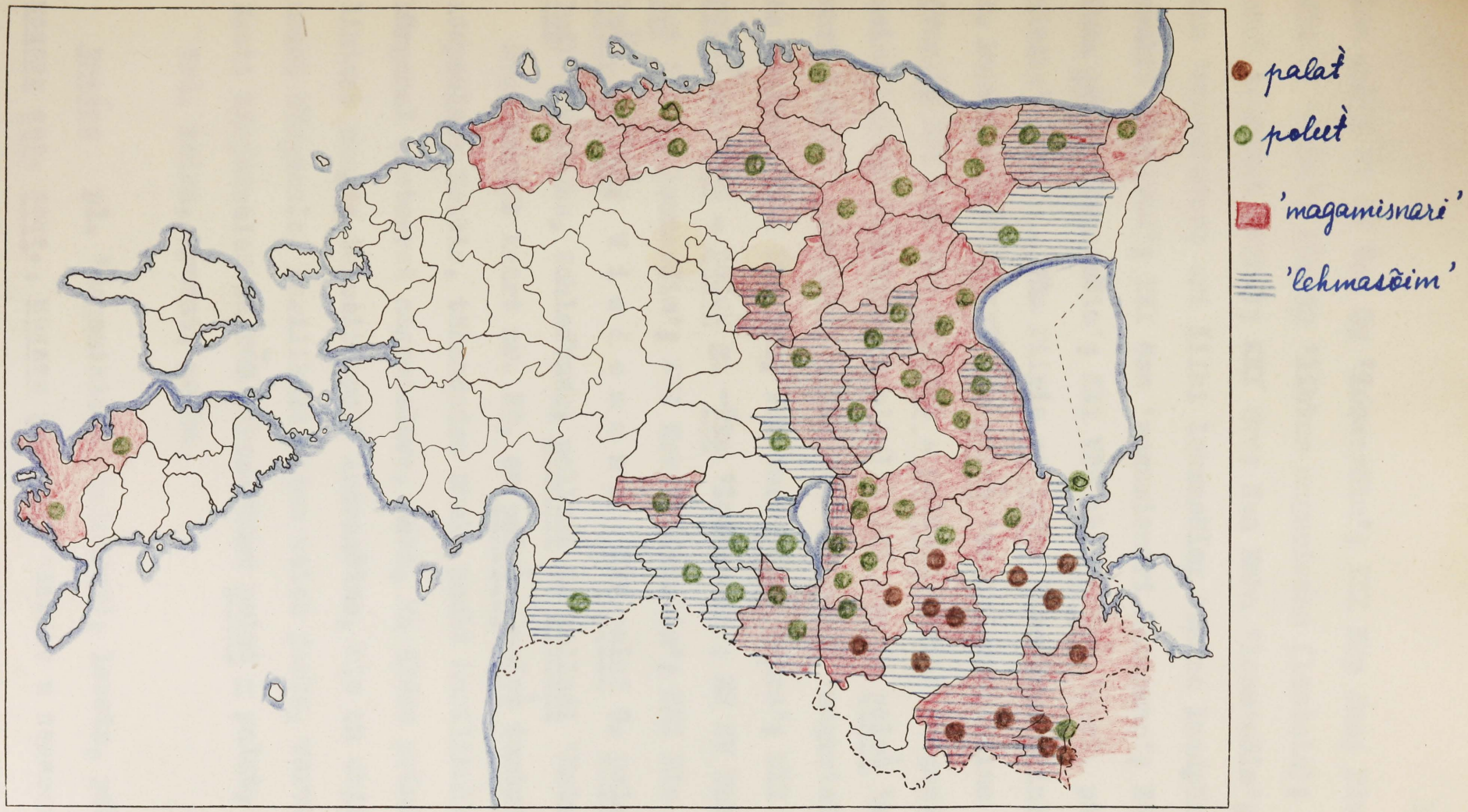

kaart nr. 25

palat ~ poleet

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 4140 3000

lae all'; ES KV Vas Or 'loomasõim'; KKI Räp Jaa; Plv Ad; Rõu Pl 'sama'; Rõu Hu 'lihtne magamisase (lastele); magamisnari kasarmus (van.); KKI Urv; Kan Naha 'loomasõim'; ES KV Kan 'magamisase; eri liiki lehmasõim; tasane laudpõrand; vankri põhilaud'; KKI San 'magamisnari kasarmus'; ES KV San Puka polut 'loomasõim'; KKI Võn Ahja poloṫ 'nari, pink magamiseks' (van.) ~ Võn Piiris po'latka 'lacalune riiul sibulate kuivatamiseks'; KKI TMr poluṫ 'magamisnari seina küljes' (van.); KKI Kam Pat polutti ~ palaṫti (hrl.) 'magamisnarid seina küljes (kõrtsis, koolis)'; KKI Nõo Lo poloṫ 'magamisnari lae all (lastele)'; KKI Ote Nüp palaṫ 'magamislava seina küljes'; KKI Rõn Tam; Puh Pori poluṫ 'sama'; KKI Hel Jõg poluṫ g. -ṫti ~ poluk g. -kku 'loomasõim'; ES KV Hel Rii polut 'säng; loomasõim'; KKI Krk 'loomasõim'; KKI Hls Abja polut ~ poḷḷuṫ; W i e d e m a n n EWb palat G. palati (S) (palud)' Pritsche, Schlafbank; polludi G. polludi 'Entresol'.

Nagu osutab kaart nr. 25, on poluṫ ~ poloṫ tuntud kogu idapoolses Eestis, tähendades ühelt poolt harilikult mingit kõrgemal asetsevat magamislava, nari, ka üldse primitiivset, lihtsat sängi; teiselt poolt loomasõime, mis on ehitatud maast kõrgemale, harilikult mitme veise jaoks, varvuline. Eesti kirjakeeles on EÕS fikseerinud polut = palat, lavats.

Vrd. koika, kravat, polka.

<u>пола́ти</u> pl. 'magamislava (talutoas), lavats, polut' VES; <u>полати</u> <u>сев. вост.</u>, <u>палати</u> <u>юж. зап.</u> 'помост и подмост, настилка, поднятая выше пола и головы; помост в крестьянск. избе, от печи до противной стены; общая спальня jne. D a l .

Eesti murretes esineb sõna nii häälikuliselt kui tähenduslikult kahel eri kujul. Põhja-e. polot̀ ~ polut̀, mis ulatub ka tartu ja mulgi murde alale, toetub põhja-suurvene okanje-murretes tuntud kujule полот (vt. K o l o s s o v, Обзор , lk. 65 jj.). Lõuna-e. võru murde palat lähtub vene akanje-murrete kujust пала́ти. Mõlema variandi esinemisala eesti murretes näitab ühtlasi selle sõna kahesuunalist levikut ja eri teid tulnud vormide ulatuspiire.

Eesti keeles võrdlemisi harilik tähendus 'loomasõim' on arvatavasti kohalik edasiareng, kuigi see on võinud toimuda juba kohalikes vene murretes.

palat II : KKI Se Võõ pa*t̆ti-kohUs̀ 'kõrgem kohus Pihkvas enne Oktoobrirevolutsiooni'; SL II 21, 2 Se Saadi kirä Kiiovahe, Paperi palatahe (rhvl.); KKI Har Mõn ill. sg. palat̆tiDę 'kõrgeim kohtuinstants tsaariajal'; W i e d e m a n n EWb *palat G. palati (russ.) 'hohe Behörde'; EÕS palat (kõrgem ametiasutis; haigeteruum).

пала́та 'koda; palat (больничная); суде́бная палата 'kohtupalat'; казённая палата 'kameraalhoov, kroonupalat' VES; судебная палата (учреждение, бывшее высшей судебной инстанцией для окружных судов; дореволюц.) U š a k o v.

palat(ka) : MT 79, 42 Se palat̀ka 'telk'; MT 376, 10 Plv Ala pa'latka; KKI Plv palat̆ g. -t̆ti; KKI Krl Kir 'telk; puldan vihmavarjuks /laadakauplusel/; ES KV Kan palatka 'telgiriie'; ES KV San Puka 'telk'; ES KV Võn Ahja 'present, puldan'; ES

KV Puh pala'tka 'presentriie, telk' (hrv.); ES KV Hel Rii palatka ~ Hel Pik palaŧ 'telk'; KKI Krk; Hls palaŧ 'telk'.

Laensõna on tuntud ka põhja-e. alal: KKI Kod palatka 'telk'; KKI Trm palaŧ; ES KV Iis palatka 'telk; present'; KKI Lüg palaŧ 'telk'; V i l b a s t e Kuu palaŧ, palaŧi 'riidest valmistatud varjualune (soldati keelest)'; KKI KJn palaŧ, palaŧti rîDeD 'telk'; ES KV Pär Sau palatka 'puldaniriie'; ES KV PJg palaŧ 'telk (sõjaväes)'; W i e d e m a n n EWb * palatka G. palatka (palat) (russ.) 'Zelt'.

палáтка 'telk (лагерная)' VES; палатка 'намет, шатер, легкий остов, обнесенный и покрытый холстом или тканью, для какого либо приюта'. Торговые палатки . D a l .

palnitsa : KKI Se Sats bolnîtsa (u.) ~ Se Her, Lõk baĺnîtsa ~ paĺnîtsa ~ Se Lepa, Vilo pàĺntsa 'haigemaja, haigla'; "Petseri Postimees" 1909, nr. 3, lk. 21 ... viinu Petseri palnitsahe,...

Ka KKI Vai; Jõh palnitsa 'haigla'.

больни́ца 'haigla' VES.

palto : KKI Se Vilo paltto 'palitu'; KKI IV 463 Se Tona Panõ ks sa höste paĺto küllõ nulga?, sää? sa höste särgi siilo? (rhvl.); KKI Krl Kir paĺttu.

Samuti KKI Vai paĺtto; W i e d e m a n n EWb * paltõ G. paltõ = palitõ; * palitõ G. palitõ (paĺĺitõ, paltõ, pälitõ) 'Paletot'.

Kui eesti kirjakeelne palitu ei tarvitse olla vene laen, siis kagu-e. ja Vai sõnakujud on otsesed vasted vene sõnale пальто́ 'palitu' VES.

palutska : ĶKI Plv Ros paluťska 'palk, töötasu' (hrv.); KKI Võn Piiris palu°tska 'sama'.

Sõna on hiline laen, levinud eriti käesoleva sajandi alguses seoses tööstuse tõusuga ja vabrikutööliste osatähtsuse kasvuga. Sõna oli omal ajal tarvitusel peamiselt linnatööliste keskel, kust levis maalegi.

полу́чка lhtrk. 'saamine; rahapalgasaamine; tööpalk, teenistus' VES; полу́чка 'получение зарплаты; заработная плата' U š a k o v .

panamar : KKI Se Vilo paňnamaŕ; Se Kee g. sg. paňnamara 'mgi kirikuametnik'.

пономарь 'kirikuteener, kellamees, köster' VES.

panat : Se Kee paňâť; KKI Se Lepa pl. paňâda? 'nekrutitega saatjana kaasa minev valla esindaja' (van.); Se Koss paňâť 'turnistaja (kohtus)'.

понято́й jur. 'manukas, juurdekutsutu, tunnismees (juurdlusel, läbiotsimisel, konfiskeerimisel jne.)' VES; понято́й 'местные обыватели, призванные полицией в качестве свидетелей, или на помощь' D a l .

papoi vt. paboi.

paraban : KKI Se Vrs pa'raBa'n 'trumm'; paraBaññi-mi's 'trummilööja'; MT 255, 34 Räp Saa paraBañ 'trumm'; MT 329, 18 Ran paraBañ 'sama'.

KKI Vai paraBan; KKI Lüg parapañ.

барабáн 'trumm' VES.

parahod : KKI Se Värs pl. parahodi 'aurulaev'.

Väga harilik on käsitletav laensõna Kirde-Eestis: KKI Iis parahot; KKI Vai parahhot ~ parakkot; KKI Jõh paraGot 'aurik'.

пароход 'aurik, aurulaev' VES.

paran : KKI Se Sats parä 'oinas'; KKI IV 185 Se Mä Oinas uku lukuga?, paran paari sarvõga (rhvl.); KKI Se Värs, Vrs, Tona paran g. -a 'noodapöör'; KKI Vas pari hal (oinal; lambal olevat puhas hääl); KKI Räp Jaa parpkkene 'suurte sarvedega oinas'; KKI Räp; Rõu ta o'm kui päri oinas (kõnek. kurja inimese kohta).

Vrd. voorut.

бара́н 'oinas, päss, pukk, jäär; noodapöör' VES; бара́н '1) ворот на лодке для тяги неводных орудий лова' (Красные Горы; Лисья; Шартова; Раскопель); 2) ворот на берегу для тяги невода ... (северный берег Чудского оз.) Kuznetsov PC.

Kagu-e. n-lõputa vormid lähtuvad vastavatest vene murdekujudest. Vene dialektoloogilise atlase II köite käsikirja kaart nr. 199 toob Peipsi idakaldalt selliseid murdelisi variante, nagu бары, баря, барм, бара jt. tähenduses 'овец'.

parask : Se Tona pl. paraski? 'rõngassai, baranka'; KKI Vas Mau; Räp; Plv Ros parask; KKI Har Mõn pl. paŕuski? ~ paĭruski?; KKI Räp Pi parasnik 'barankakäpsetaja'.

Lähedasel kujul esineb see laensõna ka Peipsi rannikul: KKI Kod; Trm parask; W i e d e m a n n EWb parask G. paraski (S, SO) 'russischer Schnurkringel'.

бара́шек, шка 'маленький крендель' Псков. Холм. ООВС; бара́шки 'баранки' (Тони) K u z n e t s o v PC; Trm Raja (vn.) pl. b ra'ški 'baranka'.

parasnik vt. parask.

paravoss : KKI Se Ob paràvoš g. -voššì 'vedur'; ES KV Vas Or paravos; MT 376, 9 Plv pa'ràvoš.

Andmeid laensõna kohta on ka Põhja-Eestist, näit. KKI Trm; Jõh pa'ravoš.

паровóз '(auru)vedur' VES.

parisnik vt. parsnik.

paristama vt. parseldama.

parka : KKI Räp Meer pārkka 'suur vene (3 paari aerudega)'; KKI Võn Piiris paĭĞà ~ parkka 'lodi' ~ Võn Ahja paĭkkà 'suur vene' (hrv.); KKI Ran Rnk parkka 'suur raske vene'.

Põhja-e. rannamurde alal: KKI VNg parkka g. parĞa 'suur paat'.

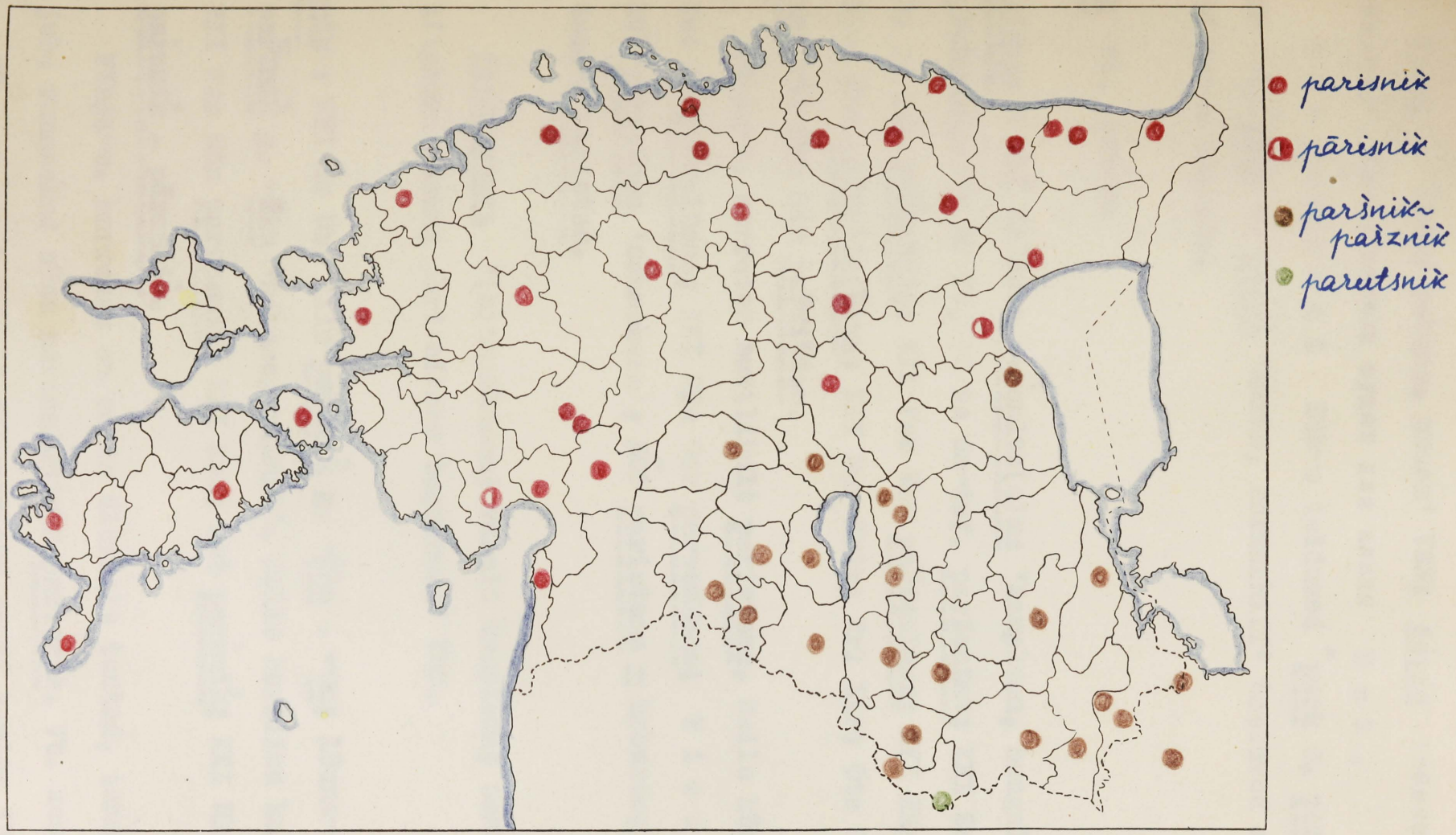

kaart nr. 26

pärsnik

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 4140 3000

бáрка 'lodi, pargas, praam' VES; бáрка 'общее название сплавных, плоскодонных судов для клади' D a l .

W i e d e m a n n i EWb-s leiduvad *park G. parga, pargu auch pařk G. pařgi 'Barke, Barkschiff' toetuvad nähtavasti saksa keelele.

parok vt. poroga.

parseldama : KKI Se Sats paŕsnits(e)ma 'kauplema, hangeldama /hobustega/'; MT 79, 92 Se da-inf. parZenDa?; KKI Se Vrs pr. 3. p. pl. paŕistaZę; KKI Vas Mau paŕŽęnDama; KKI Räp Tool; Plv; Kan paŕŽęlDa(m̌)ma; KKI Har Koik; Krl Kir; Ote Nüp paŕŽma; KKI Krk Ain paŕZiťťəm.

Põhja-e. murretes harilikult paristama, selle kõrval KKI Kod As paŕselDama; KKI Kjn Oor parsenDama; W i e d e m a n n EWb paristama 'schachern'; EOS paristama = hobustega sahkerdama'; paristus.

бары́шничать '(h)angeldama; vahelt kauplema; sahkerdama; liigkasu võtma; parisnikuna tegutsema' VES.

parsnik : KKI Se Ob, Vilo pàŕsnìk g. -ǩka ~ -Ga; lõuna-e. hrl. paŕZnìk g. -ǩku 'hobuseparisnik'. Selle hariliku kuju kõrval KKI Har Mõn parutsnìk; KKI Krk; Pst parsnìk; KKI Hls Abja pàŕsnìk ~ pārasnìk.

Põhja-e. murretes on selle üldiselt tuntud, tänapäeval juba vananenud sõna normaalkujuks parisnik. Vt. kaart nr.26.

Sõna on esmakordselt fikseeritud eesti keeles "Beiträge" 1817, nr. 5, lk. 73 parisnik 'Pferdehändler, Rosskamm';

W i e d e m a n n EWb parisnik G. parisnika (parsnik, pritsnik) 'Schacherer, Pferdehändler'; EOS parisnik.

барышник 'liigkasuvõtja; sahkerdaja, (h)angeldaja, kööper; (hobuse)parisnik)' VES.

M i k k o l a DWS 31; K a l i m a SpS 134.

parsnitsema vt. parseldama.

paruha : KKI Se Tona paruha 'toit tindikaladest ja odratangudest'.

Vrd. паруха 'паренка, пареная репа' D a l ; пара, парина, парушка 'пареная репа' P o d v õ s o o t s k i САН; Trm Raja (vn.) pà'fin,tsi 'ahjutoit kiiskadest'.

parukene vt. paran.

parutsnik vt. parsnik.

pasiom : KKI Se Vrh pazjõm ~ Se Ob pazõm g. -a ~ Se Vas Vrs pazõm (hrl.) ~ sõmà (vanem) 'kunstväetis'.

позём 'väetussõnnik' VES; позём 'навоз, удобренье' D a l ; VS Lezgi pazõ'm 'удобрение'.

Võrreldes vene sõna tähendusega on laensõnas toimunud teat. tähenduse nihkunine. Ühtlasi näib sõna olevat laenatud mitugi korda. Vanem kuju sõmà on jõudnud juba kuluda, kuna värskemad laenud on säilitanud veel rõhugi teisel silbil (pazjõm).

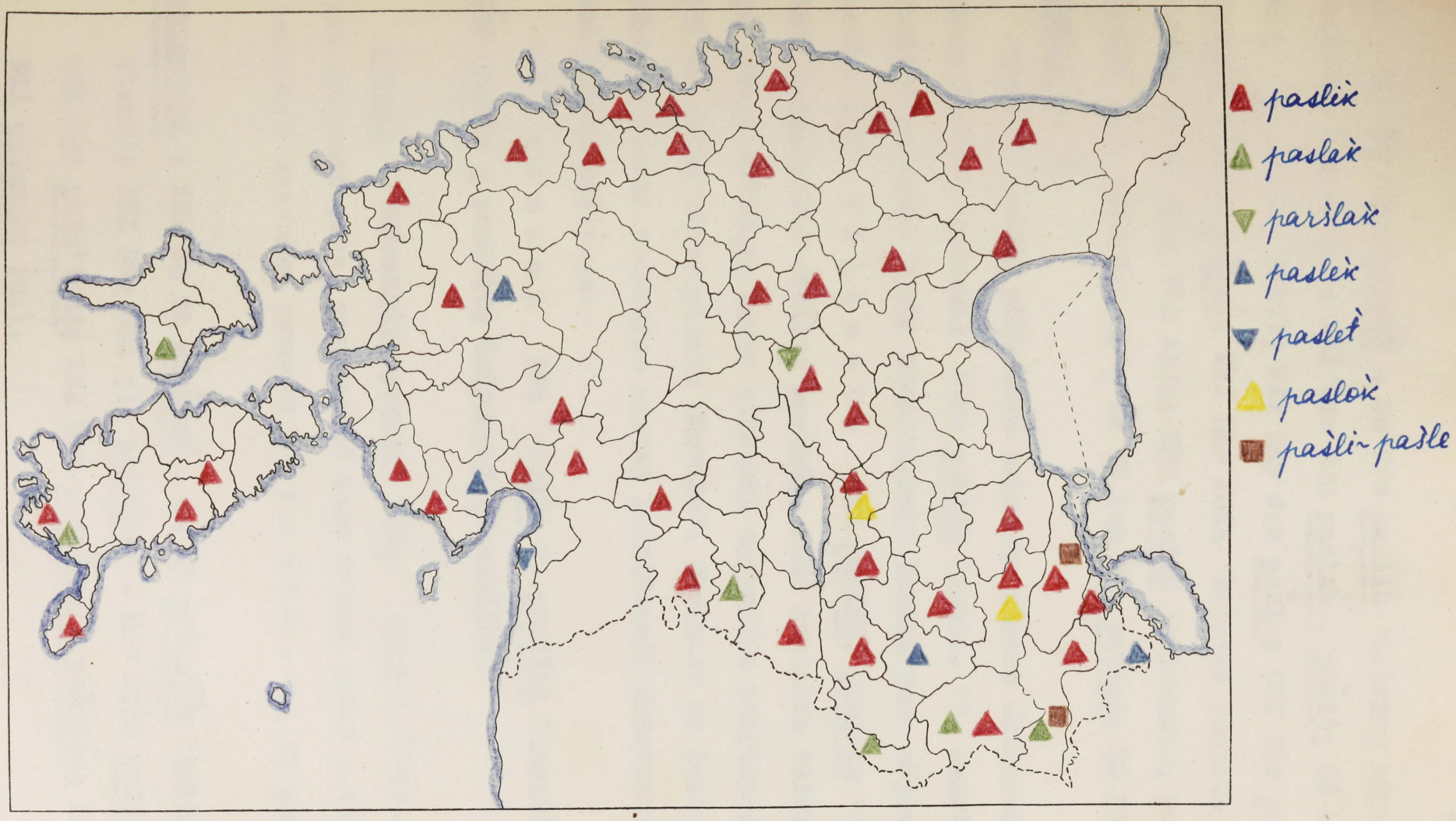

kaart nr. 27

paslik

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 414o 3ooo

paslik : KKI Se Sats pazлęk̀ ~ Se Vrs paslík̀ 'talvine kõrvadega peakate, tuisumüts'; KKI Vas Mau paslak̀ ~ pas̀li; ES KV Vas Or paslik (van., hrv.); KKI Räp Jaa pas̀le; KKI Plv pas̀lok̆ ~ paslik̀; Rõu Hu pašlak̀; KKI Har Koik 'talvine peakate (sõdureil); ES KV Urv; Võn Ahja; Rõu paslik̀ 'tuisumüts, peakott (eriti end. soldatitel)'; ES KV Puh Uue paslok; ES KV Krk paslak g. -i.

Põhja-e. murdes näib sõna esinemus olevat ühtlasem kui Lõuna-Eestis, valdavalt kuju paslik kasuks. Vt. kaart nr.27. Taolist peakatet õpiti tõenäoliselt tundma vene sõjaväelaste kaudu. Vrd. V i l b a s t e Kuu paslik, pasliku 'viltriidest valmistatud eriline peakate, mida kantakse talvel külmaga, eriti tuisuga; levis kiiresti sajandite vahetusel, aga jäi ka ruttu kasutamiselt kõrvale'. Räpinast on teade, et sõna on uuesti elustumas seoses laialdaselt kasutusele tulnud vihmamantlitega.

W i e d e m a n n EWb *paslīk G. paslīki 'Baschl k'; EÕS paslik = peakott, tuisukott (Baschlik).

башлы́к 'tuisukott, paslik' VES; башлык /тюрк./ 'теплый головной убор, надеваемый чаще поверх шапки - суконный капюшон с длинными концами' U š a k o v . Vt. II ptk. § 124.

passatski : KKI Se Ob pazàtsḱ ~ Se Al pašsatśk 'suli, päevavaras'; KKI Har Mõn pl. paZaśki? ~ Har Koik paZatski; KKI Krl paZa'tski; KKI Urv paZat̆ski ~ pašsat́s; KKI Ote Pil paZatski (u.).

Pejoratiivses tähenduses on sõna peale lõuna-e. saanud tuttavaks üle kogu maa, kaasa arvatud saared, ning

on õige harilik ka eesti ühiskeeles, kuigi senised eesti keele sõnaraamatud seda ei registreeri.

посáдский arh. 'possaadielanik'; murd. sõim- 'passatski, huligaan' VES. Vene keeles on ülekantud tähendus hiline, Dal seda veel ei tunne, küll aga tänapäevased sõnaraamatud: посадский 'житель посада (устар.).// уличан, грубый и развязный озорник' (обл. бран.) U š a k o v .

patarei : KKI Se Lõk paŧtareĭja ~ Se Sats paŧtarēja 'patarei (sõjaline termin)'.

Ka eesti kirjakeelne patarei, W i e d e m a n n i EWb-s veel batarei G. batarei 'Batterie' on tulnud vene keele kaudu.

батарéя mil. 'patarei' VES.

patinka : KKI Se Vrs pl. patsiŋkka ~ Se Vilo pl. paŧteŋkka? 'sõdurisaapad, tankid'; KKI Võn Ahja pl. paŧti'ŋkka 'sama'.

Sõjaväelaste keelest on sõna tulnud eesti murretesse juba Esimese maailmasõja päevil. Viimase sõjaga seoses on sõna saanud uue leviku, tulles mõnel määral tarvitusele ka eesti ühiskeeles.

Näiteid põhja-e. murretest: KKI Kod timkkaD; KKI HJn Pir pati'ŋkkaD; ES KV Kei paDi'ŋkkaD.

ботúнка, ботúнок -нка 'poolsaabas, kamass' VES; ботúнки ед. нок, нка. и (реже) нка, нки 'род обуви - невысокие сапоги без голенища, башмаки' U š a k o v . Vt. II ptk. § 23, 79.

patjuska vt. batjuska.

patporka vt. podporka.

patska vt. batjuska.

paveerka : KKI Se Vrh pavḗ·rk̆ka 'loendus (sõjaväes)'.

пове́рка 'kontroll; taatlus e. (nimestikuline) loendus (в казарме)' VES.

pavestka : Se Katš pa·vestka; MT 135, 46 Se Kost pāve·s̀tka 'kohtukutse; tõend'; KKI Har Mõn pa·veska '(kohtu)kutse'.

Seoses tsaariaegse kohtuga on sõna saanud tuttavaks eesti murretes laiemaltki: KKI Kod poveska 'kutseleht'; KKI MHg paveska 'kohtukutse'; KKI Nis veškà 'sama'.

пове́стка 'kutsetäht' VES. Vt. II ptk. § 13.

peelo : Se üldiselt p̨ⁱēlò; AES 164, 144 Se Sats piňńo 'valge lehma nimi'; SL I 142, 2 Se Kran Too iks mie? lehmä liino-Zist, Too mie? Peelo Pihkovast (rhvl.).

бе́лый 'valge' VES.

pees : KKI Se Sats bēs̀ ~ pes̄ ~ Se Her b̨ⁱēs̀ ~ pⁱēšsa 'saatan; tont'.

Kirumissõnana ka KKI Trm tohhō pês̀!

бес 'sorts, (vana)pagan, vanakuri, kurat, tont' VES.

pelsin vt. apelsin.

peltama : Se Lõk impers. impf. peĺttIDi 'pleegitama (päikese käes)'; SL II 173, 1 Se Hel Sai? iks nuo? laṅga? kuivatus, Sai? iks no pienü? peĺtetüs (rhvl.). Transitiivsest verbist on setu murrakus u (ü)-sufiksiga tuletatud uus verb peĺttümä 'pleekima, valgeks minema'.

бели́ть 'valgeks tegema; вабелить* 'pleegitama, valastama (холст); ~ ся 'pleekima, valastuma' VES.

penatama : Se Koss penäťtäm̆mä; KKI Se Vrh pr. 1. p. sg. ma penädä; MT 332, 65 Se Tona penäťteĭlemä 'hurjutama, haugutama; taga rääkima'. Väga harilik rahvalaulus: SL II 637, 1 Se Hel Sũs nakka? ei? peräh penätämmä, SũZarẽ? sõimamma; SL II 199, 1 Se Hel Meile sũs iks suuhtẽ sutida?, Meele iks kätte kärädä?, Naaku-ui iks peräh penätämmä.

пеня́ть, попеня́ть* kõnek. 'etteheiteid tegema, noomima; süüdistama' VES; пеня́ть кому за что, на кого 'корить, выговаривать, упрекать, изъявлять неудовольствие' D a l .

penss : KKI Se Ob p. sg. pèǹẐi 'pension, abiraha'; KKI Räp Meek g. piñẑì; KKI Võn Ahja pin̂ts.

Selsamal kujul esineb sõna ka põhja-e. alal, näit. KKI VJg; Plt; Tür pin̂ts g. piñsì; W i e d e m a n n EWb pińts G. pińtsi (scherzw.) 'Geld'.

пе́нсия 'pension, pajuk, abiraha' VES. Vt. II ptk. § 22.

pentska vt. bentska.

perdanko : Se Kee peřDänřkko /püss/ 'teat. liiki püss (ühelaenguline).

EÕS ja SÕS berdanpüss sõj. (берданка).

берда́нка 'berdanipüss' VES; берда́нка ' однозарядная винтовка, употреблявшаяся в прежнее время в армии. /По имени изобретателя, американца Бердана/ ' U š a k o v.

perednik : KKI Se Vilo, Ol perednik ~ perenik g. -niga (van.) ~ pel (noorem) 'põll' ~ Se Vrh, Her perednik 'nahkpõll (kaluril, sepal)'; KKI Räp Meer, Kah peretnik 'nahast kaelpõll (kaluritel)' (van.).

передник 'põll' VES. Vt. II ptk. § 17.

perehvaaditama : KKI Se Sats perehvāditтama, imp. 2. p. sg. perehvādida; KKI Se Vrh impers. impf. perehvāttędi '/hommikust/ pruukosti võtma, einestama'.

перехва́тывать, перехватить * '(kiiruga) paar suutäit võtma e. einestama' VES; перехва́тывать ' завтракать' Псков. Твер. Осташ. Д о п.

perehvatka : KKI Se Lõk, Her, Vrh, Ob perehvātka (van.) ~ pruu-Gost 'hommikueine': päiv om jo perehvātkah 'kell on 8'; KT 75, 62 Se perehvädka; SL II 197, 1 Se Per Kui sai mull

süök süödüs, Perehvatka peetüs (rhvl.); SL II 191, 1 Se Läpe-es iks süvvä söömä aigu, Pitä perevaatkat (rhvl.).

перехва́тка 'первый завтрак, около семи часов' Dal; **перехва́тка** 'завтрак' Псков. Твер. Осташ. Д о п.

perepöör vt. pärepöör.

pereskid : KKI Vas Jee pl. pereski? ~ astatski? 'kollasest nahast säärsaapad, nn. vene saapad'; Rõu Rõ pl. pereZi?. A.Moora teateil pn pereskid, peresintskid tuntud ka end. Tartumaa lõunaosas. Vt. kaart nr. 2.

Nimetus tuleneb Pihkva järve läänerannikul, Räpina lähedal asetseva Beresje (vn. **Березье** , eesti Peresi) küla nimest. Beresjes valmistati ja müüdi nimetatud jalatseid kohalike venelaste poolt.

Vrd. astaskid, kalavinskid.

perila : KKI Se kõikjal peřrìl, hrl. mitm. perílä? ~ Se Lõk pirílä? 'reele seotav varvuline seljatugi'; KKI Se Vas perilDeGa reGì 'sõiduregi'; KKI Vas Mau pl. perilä? 'reeseljatugi?; KKI Räp Tool perila 'sama'; Rõu Pl peřrìl 'sama'.

Vrd. kletka, kresla, laatka, voska.

пери́ла 'käsipuu; lasila, lasing, lasipuu; balustraad; rinnatis; reeling; kaitsevõre' VES; **пери́ла** об.мн. 'поручни, поручье, обнос, облокотник, балюстрада, оградка в пояс, переводина на столбиках, балясинах' D a l.

pero : KKI Se Sats pérò 'kirjutussulg' ~ Se Värs puDzaja (v.van.) ~ però (van.) ~ sulǵ (u., hrl.); KKI IV 530 Se Tona Määne om õks täl kirä ópmine, pero pekko võtmine (rhvl.); KKI Räp La però 'tüür (paadil); KKI Räp Meh pero BiDäjä ~ Räp Pi peronik g. -Gu 'tüürimees'. Se perä-piDäjä ja Plv peränik samas tähenduses on tõenäoliselt saadud vene laensõna pero ja eesti perä kontamineerumise teel, sest pero, s.t. tüür asub ju paadi päras. Küll on aga setus tuntud vene laensõnal baseeruv verb: KKI Se Vrs peròtta(m̆)ma 'tüürima (paati)'; KKI Räp Meek perotta(m̆)ma ~ peřrò piDäma 'sama' ~ Räp Lee 'sihtima, suunduma' : perottam̆mę? siňnà nuřmę nuk̆kà pālè 'suundume /näit. niitmisega/ teat. suunas'.

H u p e l ESbH I, lk. 240 perrotama 'steuern, lenken' d.; W i e d e m a n n EWb pero G. pero (d) 'Steuer'; peronik G. peroniku (d) 'Steuermann'; perotama (d) 'steuern'.

Laensõna on peale Kagu-Eesti tuntud ka Peipsi põhjarannikul: KKI Trm Loh peru, perupak̄ 'paadi pära, kus asub tüür'; KKI Iis Pun perù pak̄ 'lootsiku pära'.

перó 'sulg; (kala)uim; (aeru)laba; перо руля́ mer. 'roolilasn' VES; перó 'лопасть весла (Шартова) или руля (Надозерье) K u z n e t s o v PC; перо руля 'лопасть или задняя приделка к рудерпису, ко стержню, веретену' D a l. Vt. IV ptk., lk. 231.

peronik vt. pero.

perosk vt. pabeross.

perotama vt. pero.

perotka : KKI Se Jaa pl. perotkă? ~ Se Lepa ederatta?; Se Kee perotka? pl. kom. perotkiDeGa '/vankri/ esimesed rattad koos teljega'.

передо́к -дка́ 'esipool, -külg, -osa; vankri esirattad ühes teljega' VES; передки телеги 'передние колеса, с осью и с оглоблями' D a l.

perssa : Se Tona perssa ~ pl. perZa? 'tihedam võrk tiibadel noodapära ligidal'.

пе́рша 'небольшой снетовой невод' (Сыренец); перш, пе́рши (испорченное "перси") 'часть невода с мелкой ячеей, близ натяжки' (Брага, Лисья); перши состоят из сетей с петлями в $\frac{1}{2}$ вершка и пришиваются к "матне" на обе стороны' И с с л е д. р ы б о л. I, lk. 76.

petsat, petsatama vt. pitsat.

pets(ka) : KKI Se Mer petska 'ahjukapp, -auk (ahju külje sees)'; KKI Vas petsok; ES KV Vas Or petsöka ~ tsoponka; KKI Räp Vän pētska (hrv., nlj.) ~ leZo (hrl.) 'lamaahi, ahjupink'; KKI Har Tah ahu pets ~ Har Laa ahu petsikkene 'ahjukapp, -auk'.

Vrd. lesanka, petsorka, truup.

пе́чка gen. pl. -чек kõnek. '(toa)ahi'; печь 'ahi' VES.

petsorka : KKI Se Sats petsorkka ~ Se Lepa petsorkka ~ Se Värs petsonkka ~ tsopponkka 'ahjukapp, -auk (ahju külje sees)';

ES KV Vas Or petsöka ~ tsoponka.

Vrd. petska.

печу́р(к)а dim. 'ahjuke'; murd. 'ahjuauk, -ärv' VES; **печу́ра и печу́рка** 'заломчик, яма в зеркале печи, где ставят, греют и сушат кой-что' **D a l** ; VS Lezgi pätšu'rka 'ahjuauk'.

Vt. II ptk. § 56, 92.

Setus esineb laensõnas mitmeid häälikuvaheldusi, vorm tsõpponkka on metateetiline ümberkujundus variandist petsonkka, ühtlasi on siin võinud assotsieeruda omakeelne tsõp 'auk, lohk', nii et siin on tegemist huvitava kontaminatsioonijuhtumiga. Vrd. ES KV Räp Män tsõp g. tsõppõ 'ahjukapp'.

petu : ES KV Urv pettû 'kukk' (lstk.).

петух 'kukk, kikas' VES.

piikna, piipna vt. pitin.

piirik(as) : KKI Se Küll piirĭkkas, hrl. mitm. piirĭkka? ~ Se Hel piiĭkka? ~ Se Lõk pĭkka? ~ Se Kran piirĭts pl. piiriDzä? 'pügalpulgad, mis asendasid maksukviitungit veel umb. 70 aastat tagasi' (van.).

Vrd. seerep.

би́рка 'pügalpuu, teopulk, sälkpuu; sirvilaud, viljapulk; puust lipats (hobuse laka, kaupade jne. küljes)' VES; **би́рка** 'палочка или досчечка, на которой, зарубками, крестами и другими резами, ... кладутся знаки, для счета, меры или приметы' **D a l.**

Sama laensõna on läinud ka põhjapoolsetesse sugukeeltesse, vrd. sm. pirkka, vepsa birkeiné. J. Mikkola peab seda ida-soome murretes vanaks laenuks, kuid hilisemaks kui läänemeresoome keeleline ühtsus. Vastasel korral peaks sõna esinema soome keeles kujul *piirukka (< бирька). Vt. M i k k o l a BWS 87 jj.; ÄBOR 49 jj.; K a l i m a SpS 138.

Ülaltoodud setu kujud on seepoolest huvitavad, et siin esineb tõepoolest pikk ī ja teiseski silbis on vokaalne element olemas. Kuid kumbki tunnus ei tarvitse olla laenu eriti suure vanuse kriteeriumiks. Vene rõhulise vokaali pikenemine laensõnade esimeses silbis on setu murrakus harilik nähtus (vt. II ptk. § 103). Helitu vokaal teises silbis on arvatavasti sekundaarne (vrd. pōt́skà ~ pōt́sIk̀ -бо́чка , sōška? ~ sōDsIk̀ - со́шка jt.).

Kahtlemata on aga sõna setu murrakuski küllalt vana laen. Seda eeldab juba laensõna tähendus, kuid ka häälikuline kuju. Sõna on läbi teinud mitmeid häälikulisi kohanemisi (r ~ l, as-lõpuline ainsuse vorm), kohati on ta segunenud murdelise sõnaga piirits 'võrgukäbi'.

piitna vt. pitin.

pilosk vt. papiroska.

pinno vt. peelo.

pints vt. penss.

pintsak : KKI Se Ob piňDźäk̀ ~ Se Sats pindzak̀ 'meestekuub' (u.);

KKI Plv piňDZak; KKI Krl Mi; Kan piňDZak; KKI Kam Pat pinťsak; KKI Ote Pil; Hel piňDZak; KKI Hls Abja piňsak.

Samuti ka Põhja-Eestis üldiselt pinťsak ~ piňsak; EÕS pintsak = (meeste) pihtkuub.

пидка́к 'pihtkuub, pintsak' VES; VS Lezgi p'inža'k. Eesti keeles üldiselt tuttavaks saanud sõna baseerub tingimata see-sugusel n-ilisel vene murdekujul. Vt. II ptk. § 22.

pirila vt. perila.

pirosk vt. pabeross.

piterna : Võn Piiris pitsernâ', kom. sg. pi'tsernäGa 'suur, nelja paari aerudega paat, s.t. viie mehe paat (neli sõuab, üks tüürib)'.

Sõna on Peipsil üldiselt tuntud, nii ka KKI Trm Loh pitterna

пятерня́ 'пять, пятек, пятеро' D a l ; пятерня́ 'лодка для пяти человек команды, из которых четверо работают на веслах' (Мека, Красные Горы) K u z n e t s o v PC; Võn Piiris (vn.) pitsern^{v}^{j}ê'; Trm Raja (vn.) pits^{j}ärn^{j}â' 'suur 5-mehe kalapaat'. Vt. II ptk. § 23, 101.

pitin: Se Lõk pitnä ~ Se Tona pitnä 'siirupijook, mida vanasti laadal müüdi' (van.). Rahvalaulus väga harilik mingi parema joogi nimetusena; häälikuliselt õige varieeruv: SL I 629, 2 Se kulatskiga iks kositas, Pitenäga iks petetäs; SL II 608, 1 Se Hel Minno iks sa kohvil kostidi?, Pitnällä iks sa pei? üleväh; SL III 465, 1 Se Ul piitinä; SL III 114, 1 Se Jär Teid mie piä piitnal, Jooda mõdul magusal; KKI IV 79 Se Võõ

tuli sis kotost kohvi lõhna, tuli perrest piikna lõhna; SL III 49, 1 Se Poog Kae kutsu kulatskile, Haara sa pettä piiganale; KKI Rõp Jaa; Plv Ala; Rõu Hu pittin g. -ü 'laadal müüdud soe magus jook' (van.) EA 13, 299 Rõu pittin 'kadakamarjadest keedetav jook' (van.).

Esitatav nimetus oli varem laiemaltki tuntud, mida tõendab Trm Raja pittin g. -a ~ pittinG (van.). W i e d e m a n n i EWb-s sõna puudub.

Vrd. susla.

обитель -тия arh. 'sbiiten (soe jook veest, meest ja vürtsidest)' VES; **обитель** 'горячий напиток, из подожженного меду с пряностями' D a l ; Z e l e n i n RV 126.

Osa eesti murretes esinevaid kujusid lähtub vene nominatiivist (pitin, piten), osa toetub aga vene genitiivile pitnä, piitnä). Vt. II ptk. §9 .

pitsat : Se Sap petsat' g. petsaDi 'pitsat, pitsatijäljend, tempel'; impf. 3. p. sg. petsäHhüt' 'pitsatit lõõma'; H II 61, 495 Se impers. impf. petsatedi /kinni/ 'pitseerima'; KKI Vas Mau petsat; petsattama 'pitseerima'; KKI Rõu Tin; Har Koik; San Tag petsat' g. petsaDi.

Ka eesti kirjakeelne pitsat, mis sel kujul esineb juba S t a h l i grammatikas: Brieffes Siegel /Pitzat/ift on eesti keelde tulnud tõenäoliselt vene keele kaudu. W i e d e m a n n i EWb toob siiakuuluvatest sõnadest pitsat G. pitsati (petsas't, petsat) 'Siegel, Petschaft'; petsatima = pitserdama; VÕS pitsat, -i (pitseri lõõmise vahend).

печа́рь 'pitsat; pitser; sigill'; печата́ть 'trükkima'; lhtrk. 'tembeldama, templit e. kirja peale löömа' VES.

pitski : KKI Se Vilo pitśki 'tuletikk'; KKI Vas Mau pitska; KKI Plv pitski; MT 248, 33 Rõu Hu; KKI Har Mõn pl. pitski?; KKI Krl Ti pitski.

Eelmisest alast eraldi esineb sama laensõna ka Kirde-Eestis: KKI Trm Loh pl. pitskìD (nlj., hrv.); KKI Vai pitski tuòs 'tikutoos'; KKI Lüg; Hlj pitski. W i e d e m a n n EWb * pitske G. pitske 'Zündhölzchen'.

Vrd. seronkas.

спи́чка 'tuletikk' VES, Eesti murretes kodunenud sõnakujud baseeruvad enamikus vene mitmuslikul vormil спички.

plaaha : KKI Se Sats pl̃ãhha 'katkilõhutud puuhalg' ~ Se Tona pl̃ãhha ~ plãhà 'tihedasilmaline noodapära osa'; EM KV 13, 1450 Võn Ahja pl. plahkad 'võrgulina tükid (8-10), millest koosneb noodapära'; KKI Ran Rnk plahà ~ plañkà 'sama'.

Nimetatud laensõna on tuntud ka Põhja-Eesti ida- ja kirdeosas: KKI Kod plañkà 'noodapära tihedam osa (sõredam kui "lobotka")'; KKI Trm Loh pl. plañkàD 'võrgulina tükid, millest noodapära kokku õmmeldakse'; Trm Raja plãñhà 'sama'; ES KV Trm Must plahka 'jäätpank, -tükk'; KKI Iis; VJg plãk g. plãGà 'lai, paks laud, plank'; Lüg Rec plãk g. plãkka 'sama'. W i e d e m a n n EWb plahk G. plahn 'Bohle, dickes Brett'.

пла́ха '(puu)pakk' VES; пла́ха (от поля, половина) 'бревенки, обычно в три полена (по 12 вершков), расколотые пополам,

дровяной развал' D a l ; плаха, плашка 'плавающая свободно, сравнительно небольшая льдина' (Тони); определенная часть сетного полотнища' (Муровицы) K u z n e t s o v PC; Trm Raja рла̀хо 'võrgulina tükk'. Vt. II ptk. § 40.

plaava vt. plavin.

plaavatama : KKI Se Vilo, Vrs pr. 3. p. sg. рлāvaťtaṡ, impf. 3. p. pl. рлāvaDi? 'ujuma'.

пла́вать 'ujuma' VES.

plavin : KKI Se Vrs plavina 'jõe kaldast lahtimurdunud niidutükk jões'; KT 116, 39 Se plaava 'sama'.

пла́вень 'низкий речной остров, в разлив весь попимаемой водою' ; плав 'трясина, где под дерном вода' D a l,; пла́вни 'поемное, затопляемое в половодье пространство в речной долине' Онеж., Холм., Шенк. P o d v õ s s o t s k i CAH; плави́на 'сплавина' (Межа); плаву́н (Шартова) K u z n e t s o v PC.

pless : KKI Se Vrh plèš ~ Se Ob, Värs pleš subst. 'paljas koht pealael'; AES 164, 8 Se Sats pleś pā 'kiilaspea'; KKI Se Ob /pâ oĺ/ pleś adj.

плешь 'paljas koht pealael, paljak' VES.

pletanits: KKI Se Vrh pleťtänits 'nööri keere'.

плетени́ца 'плетеная вещь; не просто скрученый, а плетеный впереборку снурок, опояска, плетежек на шею' D a l ; плетяни́ца 'цепь, нить' Псков. Твер. Осташ. Д о п.

pliidane vt. pliit.

pliin : KKI Se Vrs plîń g. plīni 'pannkook'; Se Lõk plīnì ravva? 'pliinipannid (sabata, väikesed, ühe pliini suurused)'; KKI Se Ob plīni kä̀p 'panninäpits pliinipanni ahjust väljavõtmiseks'. KKI andmeil on plîń g. plīnî 'pannkook' tuntud veel Vas, Räp, Plv, Rõu ja Har murrakualal. KKI Lut Jaa plīńiraùd 'pann'.

Peale võru murde on sama laensõna tarvitusel veel Põhja-Eesti idaosas: Trm Raja plîn g. plīnù 'ahjupaistel küpsetatud odrajahukook'; Lüg Reo plini 'pannkook'; V i l b a s t e Kuu pliń 'pannkook, enamasti võinädalal praetud koogid' (uuem); EKA 161, 74 SJn Pak plini 'pannkook pärmitaignast'. H u p e l ESbH II, lk. 185 pliin, i d. a Pp. 'in der Pfanne gebackener Buchweitzen Kuchen' russ.; plini (plina Pp.) pan 'die runde Kuchen Pfanne' d.; W i e d e m a n n EWb plīń G. plīni oder plīn G. plīna (SO), dimin. plīnikene G. plīnikeZe 'Pfannkuchen (besonders aus Buchweizenmehl)'. Eesti kirjakeeles on sõna esinenud mitmel kujul: EÕS fikseerib pliin (pannkook), pliina; pliinajahu; pliinaküpsetaja, pliinatainas; pliinategija; pliinjas (блинчатый); VÕS pliin, pliini (pannkook), pliinijahu, mis kujul sõna on ühiskeeles ka tegelikult tarvitusel.

блин 'pannkook, pliin' VES.

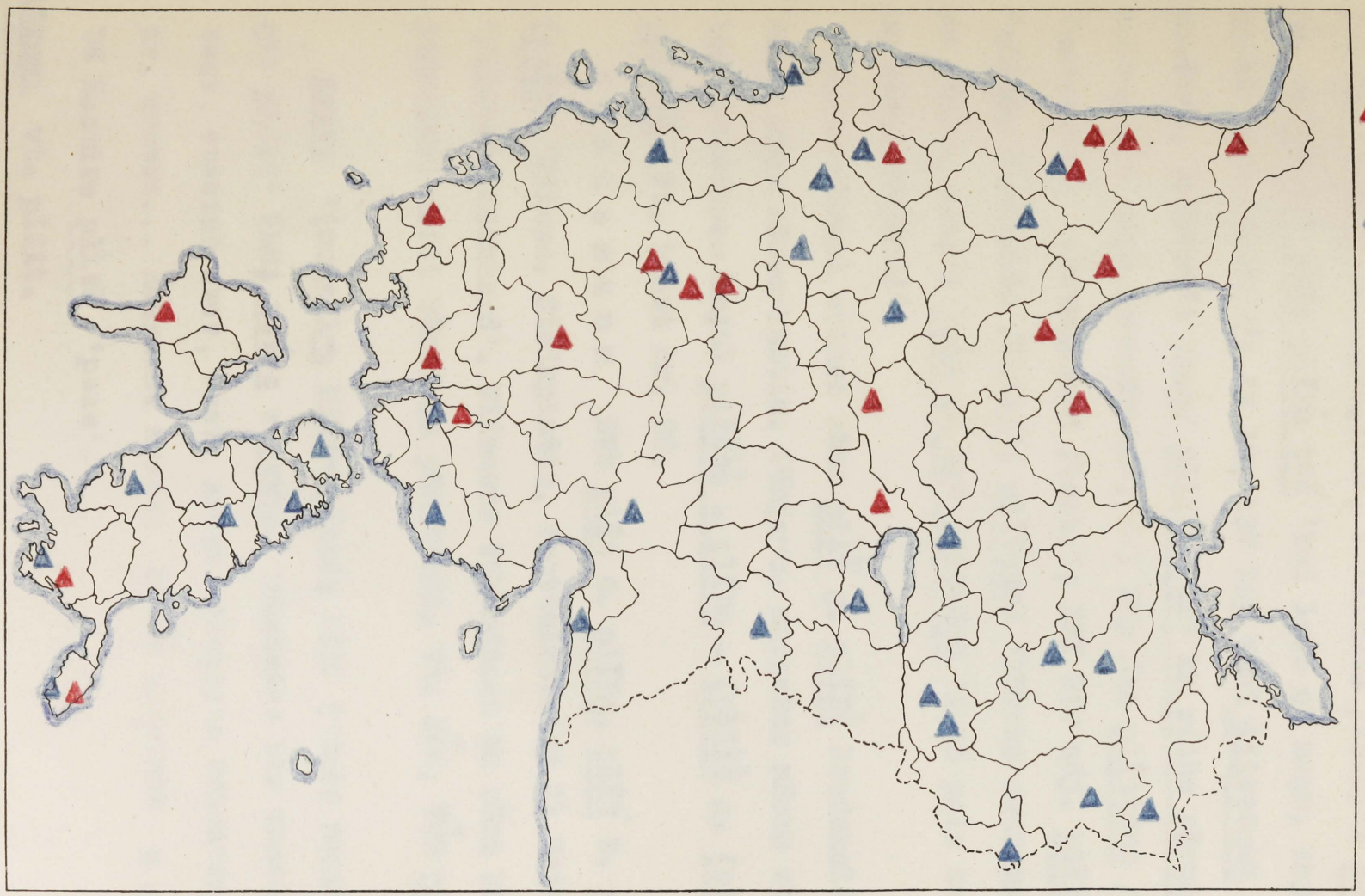

kaart nr. 28

pliit

„Hans Heidemann". Tartu. 1951. 414o 3ooo

pliit : KKI Se hrl. plīt g. plīdà 'paas'; KKI Se Ob plīDì kivì 'paekivi' ~ Se Vrh pl. plīdà-havva? 'paemurd' ~ Se Värs plīda-mā 'paene maa', adj. pl. plīdaDoB? 'paene'; KKI Räp Sü plīDanę /leìB/ 'kokkuvajunud, kerkimata /leib/': leìB makkę òm, vajoś är? niGu plīDà tük 'kui leib on magc, vajub /ta/ kokku nagu paetükk'; KT 10, 137 Räp Tool pliittömmä 'kõvaks muutuma, paatuma': /maa/ pliittö är? ku riihe põrmand 'maa paatus ära nagu rehepõrand'; KKI Räp Jaa plīttonu /leìB/ 'kerkimata, kokkuvajunud /leib/'; KKI Plv adj. plīDanę 'plink, kerkimata /leib/'; plīttümä 'kõvaks muutuma, paatuma /näit. maa/'; leìB òm är? plīttünü 'leib pole kerkinud, on kokku vajunud'.

Selle kõrval esineb sõna plīt g. plīDì keedukolde tähenduses kogu Lõuna-Eestis. Põhjs-e. murretes näeme sõna selles tähenduses kujul plīttà ~ plīDa ~ (p)līt g. (p)līDà ~ (p)līDì. Vt. kaart nr. 28.

W i e d e m a n n EWb plīt G. plīDa, plīt G. plīdi (plēt) 'Fliese, Steinplatte, Trottoirstein; 2) Metallplatte, "Pliete", Kochherd'. Viimases tähenduses on sõna kindlalt juurdunud eesti sõnavara põhifondi. Vt. EÕS, VÕS pliit.

плита́ '(metall-, kivi-)plaat; kilt (-da); naast; (köögi) pliit' VES; **плúта и плитá** 'плюсная или плоская по себе вещь, толстый лист, слой, доска, твердого вещества, из камня, метала... Каменная плита; Плита кухонная D a l ; VS Kostino plítā 'paas'.

pliituma vt. pliit.

plitka : KKI Ote Mak plitka 'naha pehmeks kloppimisel alla pandav raud (kingsepal)'.

пли́тка 'plaadike; tahvel (шоколада); naast' VES;
пли́тка умал. 'небольшая плита' D a l .

plooska : KKI Se Sats plōska 'kauss'.

пло́шка 'väike savikauss, rasvalamp' VES.

plootna : KKI Se Lepa adj. pl̥ōtna /ḱihäga/ 'täie, täidlase /kehaga/'; KKI VI 402, 99 Se Topa Sääl oĺĺi ōks kõik plootna? puukva?, oĺĺi kimmä? kirä? (rhvl.). Setus on moodustatud ka omakeelse lõpuga adverb: KKI Se Vrh pl̥ᵘōtnahe; EKA 460, 14 Se pl̥ōtnahe 'tihedalt, kindlalt, kõvasti'.
KKI Vai plotna kereGa 'täidlase kehaga'.

пло́тный 'tihke, kompaktne, plink; tahke; turd (-rra); pungil täis (мешок); massiivne'; kõnek. 'tüse, rüssakas (мужик)' VES.

plotatama vt. plott.

plotnik : KKI Se Sats plòtnik g. -nigu 'puusepp, puutöömees; ehitusmeister'; SL III 5, 2 Se Hel plotnik (rhvl.); SL III 125, 2 Se Lao Mie? om iks meeZĭ meisterikkŭ, Mie? um poisĭ plootnikkă (rhvl.); KKI Vas Mau plōtniŋk g. -niŋGi; KKI Räp Pi plot̆nik 'ehituspuusepp'; KKI Plv plut̆nik ~ plûDnik; KKI Har Mõn plot̆nik g. -k̆ka; ES KV San Puka plotnik 'seinteraiuja, katuselööja (puuehitustel)' (hrv.); ES KV Puh plòtnik 'ehitustööline'.

Vene ehitustöölistega on laensõna laialdaselt tuttavaks

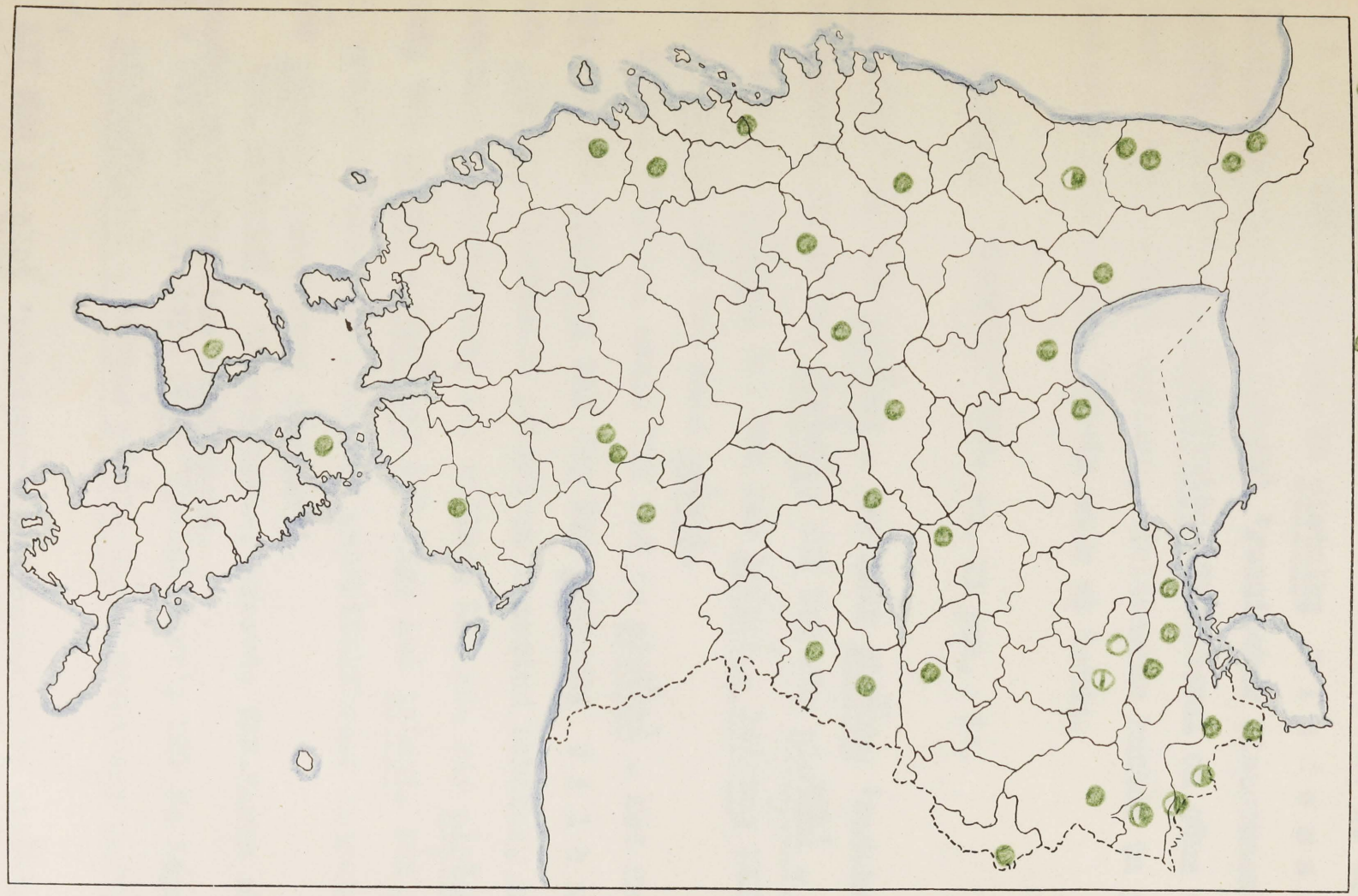

kaart nr. 29

plotnik

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 414o 3000

saanud ka põhja-e. murretes (vt. kaart nr. 29) ning on varem olnud tarvitusel eesti kirjakeeles: H u p e l ESbH II, lk. 185 plotnik 'russischer Zimmermann' russ. r. d.; M a s i n g MNL 1825, lk. 93 plotnik; W i e d e m a n n EWb plotnik G. plotniku (lotnik) 'russischer Zimmermann'; EÕS plotnik = puusepp; plotnikutöö. Tänapäeval on sõna ühiskeelest ja murretestki kadumas, kirjakeeles kuuhub ta juba arhaismide hulka, mida VÕS-is enam ei leidu.

плотник 'puusepp' VES. Vt. II ptk. § 84.

plotski : KKI Har Mõn plotski ~ Har Koik plotska 'endakeeratud pabeross'; ES KV Urv plotski; KKI Hel Jõg plotska ~ plotskù; KKI Trv Kiv lotskà; KKI Krk Per lotskà ~ lötskà; KKI Hls Abja lotskà; KKI Pst Palu lotski.

Samuti põhja-e. alal: KKI Kod As plotskì ~ Kod Sa plotskà; KKI Jõh plotsku; KKI VNg Too plotski; V i l b a s t e Kuu plotski 'lihtsasse paberisse keeratud tubakas, mida suitsetatakse paberossina; ka: vilka'; KKI HJn Pir plotskì; KKI Ksi; SJn lotski ~ plotski; KKI Vig; Aud lotski. EÕS plotski = omatehtud pabeross (tubakas paberitükikesse keeratud); VÕS plotski (omatehtud sigarett).

Vrd, флотский 'laevastiku-, mereväe' VES. Varem oli laialt tuntud sellenimeline tubakasort.

plott : KKI Se Vilo, Lepa ptot '(palgi)parv'; KKI Se Lepa impers. pr. ptottàttemàs ~ aettàs ptotta ülè 'parvetama; parvega sõitma'.

KKI Kod As plot 'palgiparved kokkuseotult'; plotmine 'palgiparve tegemine'. W i e d e m a n n EWb plott G. ploti (A, SO) 'Floss'; EÕS plott laev. = palkparv; plottpoi /-poiu/

= puupakkudest poi.

плот '(palgi) parv; pesusild (jõe kaldal)'; плотить '(laudu e. palke) kokku lööma e. liitma' VES. Teisiti A r i s t e ERL 90.

Nagu osutab Se plotatama tüvevokaal ja sõna tähendus, on see kohalik edasituletis vene laensõnast plott.

plutnik, pluudnik vt. plotnik.

pluudsima : KKI Se plûdsma 'hulkuma, otsides luusima'; KKI Lut Jaa pluùdma 'sama'.

блудить 'kõlvatut elu elama; uit(a)ma, ekslema (по лесу)' VES; блудáть и блудить 'колобродить, скитаться, шататься' D a l . Vt. II ptk. § 23.

pluuk : KKI Se Sats plūk g. plūgà ~ Se Al, Vrh pl'uuk g. pl'ūgà 'raudader, sahk (~adir 'harkader'); KKI Se Vilo plūgà väits 'adranuga'.

плуг 'ader' VES.

podpolkovnik : KKI Se Värs patpa'kkōvnik 'alampolkovnik'; KKI Har Mõn potpolkkovnik; W i e d e m a n n EWb podpolkovnik G. podpolkovniku (russ.) 'Obristlieutenant'; EÕS /podpolkovnik/ vt. kolonelleitnant, alampolkovnik'.

подполко́вник 'военный чин... между майором и полковником' D a l .

podporka : KKI Ran Rnk patporkka ~ sporkka 'kokkuköidetud noodalina nooda alumise selise küljes nooda põhjavajutajaks'; EA 14, 67 Ran pl. porkad 'sama'.

подбор невода, подбóра 'тетива, два продольные веревки, на коих невод посажен' D a l ; подбóры 'привязываемые к нижней тетиве рожи, в виде грузил, камни' Арх., Онеж., Кем. P o õ v õ s s o t s k i CAH.

podrets vt. podrätsik.

podrusk : KKI Se Vrs pl. poDrÜske? ~ Se Värs, Tona prottUsk; Se Ala, Tona pl. poDrÜski? ~ Se Vilo pròtski? ~ Se Rad põtski?; KT 75, 30 Se Tona produske 'pruutneitsid, mõrsja kaaslased–tüdrukud'.

Teise silbi ü helituks muutumise tõttu on sõnas võinud toimuda mitmeidki häälikute ümberpaigutumisi.

подрýжка dim. 'pruuttüdruk, mõrsjatüdruk, saajanadu' VES; ERA, Vene 9, 496 Ivanovo–Boloto pl. пóдружки.

podrätsik : Se Lõõ podrä'tšik 'tööettevõtja'; KKI Vas Mau poDrätsnink; ES KV Vas Or podrätsnik 'tööjuhataja'; KKI Räp Meer po'Drätsnik 'tööettevõtja'; KKI Plv Ala po'Dräts g. –i; Rõu Hu pu'Drätsnik 'ehitusettevõtja' ~ Rõu Raud pl. pu'DräDZi? 'kaupmeeste agendid, kes värbasid voorilisi Riiga kauba järele minekuks' (van.); KKI Har Mõn poDrets ~ põDrets g. –DZi 'ettevõtja (ehitustöödel, palgiparvetusel)'; KKI Krl puDräšsik; ES KV Puh poDrä'tsik 'ehitustööde juhataja'; KKI Hel Jõg poDrätsik 'ehitusettevõtja', ES KV Hel

Rii podrätsnik; KKI Trv poträtsik ~ poträtsik; KKI Krk Mur potretsik; KKI Hls Abja poDrätsik 'tööliste ülevaataja'.

Vene ehitustöölistega on sõna saanud tuttavaks üle kogu maa peamiselt ehitusettevõtja, ehitustööde juhataja tähenduses. Selle kõrval võib ta tähendada aga ka üldse tööettevõtjat (näit. parvetustöödel jne.). Laiadase leviku tõttu on see kõlalt võõrapärane sõna mitmeti kohanenud eesti keele struktuuriga, on tekkinud ka rahvaetümoloogilisi tõlgendusi, näit. KKI Kod pültrētsik; KKI Trm po'Drätsik; Lüg Reo poträ'tsik; Juu Too tretsik; ES KV PJg puDretsik; KKI Aud potretsik; ES KV Hää puträtsik; KKI Käi põDrä'tsik; W i e d e m a n n EWb * podrätsik (podrätshik) G. podrätsiku (russ (poträtsik) 'Entrepeneur, Bauunternehmer, Lieferant'; EÕS podrätsik = hanketoimetaja.

Nagu mõiste ise nii kuulub ka seda tähistav sõna tänapäeval juba minevikku.

подря́дчик 'hankija, töötettevõtja; podrätsik' VES.

Vt. II ptk. § 36.

poesd : Se Kee poezD 'rong'; W i e d e m a n n EWb * pojeZd G. pojeZdi (russ.) 'Eisenbahnzug'.

по́езд '(raudtee)rong' VES.

pogan : Se üldiselt pokkàn g. pogana adj. 'ropp, kasimata /inimene/; roojane /loom/; puhastamata /türpentiin/; ka kirumis-, sõimusõna': KKI Se Her tẽzẽ omma käe? mùa, Dsẽ?, nigu pokkàn kalja? 'teisel on käed mustad, nii et ropp vaadata' ~ Se Sats ptüi pokkàn! 'kirumine'; Se Lõk pogànit

tükkä tegè 'teeb halbu tempe'; SL I 99, 2 Se Hin 'Tulí iks mano mustă meesĭ, Mustă meesĭ, pokań pois (rhvl.). Samast sõnast on setus moodustatud ka adverb poganahe 'ropult, mustalt' ja verb MT 332, 59 Se Tona poGanDaňma 'rüvetama, roojastama'; ES KV Vas Or pokan 'määrdunud näoga laps'.

поганый 'roojane (ka usuliselt); mittesöödav (грнб); mustaveeprahi- (ведро); paganа- (мальчишка); paganahalb (вкус); vilets, rämps- (пальто)' VES; **поганый** 'гадкий, мерзкий, пакостный, скверный; нечистый, по вере, или по обычаям, поберьным; все чего нельзя есть, что предно' ; **поган** пск. 'гад, пресмыкающийся; змея' D a l .

Varase vana-vene laenuna esineb see sõna peaaegu kõigis läänemeresoome keelis (eesti pagan), setu pogan on teistkordne laen. Vt. M i k k o l a BWS 152, ÄBOR 72; K a l i m a SpS 183.

pogandama vt. pogan.

poh vt. poho.

pohadelna : KKI Se Vilo pohaDelnä ~ Se Lõk puhàDelnä 'vanadekodu, vaestemaja'; KKI VI 106, 99 Se Jär Piä ma ikma pugatelnäh, Piä ma vaakma vaestemajah (rhvl.).

богадельня 'vaestemaja, vanadekodu' VES. Vt. II ptk. § 6.

pohmel(ja) : KKI Se Vrh poňmelä 'kassiahastus, pohmelus'.

Häälikuliselt varieeruval kujul on sõna tuttavaks saa-

nud kogu eesti keeles, näit. KKI Trm; Iis poh̆melus; Lüg Reo pohmel; KKI VNg pohmelu; V i l b a s t e Kuu pohmeĺĺ, pohmeĺĺi 'kassiahastus, peavalu pärast napsutamist'; pohmelus, pohmeluse 'kassiahastus, pohmell'.

Sõna on registreeritud juba "Beiträge" 1817, nr.9, lk.81 pohmitus (aus dem Russ.) 'Unbehaglichkeit nach dem Rausche; W i e d e m a n n EWb pohmelijas (pohmelias) G. pohmelija, pohmeline G. pohmeliZe 'betrunken, betrübt, wüst im Kopfe (in Folge von Trunkenheit)'; pohmelus G. pohmeluZe, pohmilus G. pohmiluZe (puhmendus, pohmel) (russ.) 'Schwere und Eingenommenheit des Kopfes nach einem Rausche, Katzenjammer, Missmuth'; EÕS pohmelus 'kassiahastus, humala-uim'.

похме́лье 'kassiahastus, pohmelus; humala-uim' VES.
M i k k o l a BWS 154; K a l i m a SpS 139.

pohmelitama : KKI Se Vrh da-inf. poh̆meĺťtą, imp. 2. p. sg. pohmeĺťtą meĺid‿ar? 'pead parandama'.

похмеля́ться, похмели́ться lhtrk., murd. 'pohmelust ravima, pead parandama' VES.

poho : KKI Se Her poh timmä tîD 'jumal teda teab ...' ~ Se Küll pohò 'jumal (lstk.)': pohok̆kęnę tęrę́lęs (öldakse lastele müristamise, pikse puhul).

бог 'jumal' VES.

pohova : KKI Se Hel, Küll, Lepa pohòva kâB 'vanaaegne meeste kaabu, kitsa äärega, tinast naastudega lindil, nagu seda kandsid

harilikult vene postipoisid'.

пухóвая шляпа 'валеная из звериного пуха' D a l . Vt. II ptk. § 92.

poina : KKI Se Lepa pòina ~ Se Vas pojòna 'tapamaja, -tall'; KKI Räp Par poìna.

Teine, eraldi seisev esinemisala on laensõnal eesti idaja rannamurdes: KKI Trm Loh poĭnà; KKI Vai; Lüg poina.

бóйня 'tapamaja; verepulm; pl. tapamaja' VES.

pokan vt. pogan.

polatka vt. palat.

polda, poldasti vt. poldatama.

poldatama : KKI Se Sats poǯdaťtama ~ Se Mer poĭDäťtama 'lobisema, vatrama; segaselt, pudrutades rääkima'; KKI Se Lõk subst. poĭDâ ~ Se Võõ poĭDà 'pudikeelne, puterdaja inimene'; KKI Se Vilo adv. poǯdastę ~ Se Lepa poĭDástę /kinęłęs/ 'halvasti, sobinaga, pudrutades'; KKI Vas Mau adv. poĭDátsęhę 'pudikeelega /kõnelema/'; KKI Vas Jee; Räp; Plv poĭDaťtamma 'ebaselgelt kõnelema; porssima (lapse, muulase kohta); lobisema'; KKI Vas Mau poĭDaťtuṡ 'segane kõnelemine, pudi keel'; KKI Plv Ala 'lobisemine'; KKI Võn Piiris poĭDaťtama ~ poĭBaťtama 'lobisema' (hrv.); W i e d e m a n n EWb poĭdatama (d) 'halbverständlich reden, lallen, radebrechen'; poĭdatus G. poĭdatuZe (d) 'Lallen, Radebrechen'.

болта́ть 'loksutama; mündama, vispeldama; lobisema, vadama, jobisema; jõurama';**болта́ть языком** 'tühja lora ajama' VES;**болтать языком** 'говорить, калякать, разговаривать, беседовать; молоть, пустословить' D a l . Vt. II ptk. § 11.

poldun : KKI Se Vilo poldùn ~ Se Küll poldùn g. -a (uuem, hrl.) ~ varesmuna (van., hrv.) 'viljastamata muna, mis haudumisel jääb mädamunaks'.

болту́н 'mädamuna (haudumise järel)' VES.

polgunik vt. polkovnik.

polk : Se Sap polk g. polgù 'sõjaväeüksus'; SL II 352, 1 Se Lin Peävä polguna minemä, Türgü kuninga vasta tõukama (rhvl.); KKI Plv Ala polk g. polgò; KKI Har Mõn polk g. polgù; KKI Trv Pik polk 'salk (10–20 inimest)'; KKI Krk Ain polk g. polgù 'väeüksus'.

H u p e l ESbH II, lk. 189 polk g. polgo 'Regiment (Soldaten) 'russ. d.; W i e d e m a n n EWb polk G. polgu, polga (d) (O) 'Regiment'; EÕS polk (= rügement), polgu; polgukomandör, /kahe-/ polguline jne.

полк 'polk, rügement; väeosa'; fig. 'vägi, hulk, jõuk, kari' VES; **полк** 'принятая единица для счета войска; /Стар.'войско, ополченье'; /Стар. 'толпа, орда, ватага' D a l .

polka : MT 79, 39 Se põlkka 'riiul (ühekordne)'; ES KV Rõu polka 'lihtne laudadest magamisase rehetoas'.

Vrd. koika, kravat, palat.

по́лка '(kapi, riiuli) laud; riiul, laudi' VES; **поло́к** 'помост со ступенями в банях, на котором парятся: //Кур. 'кутник, нары в избе'; **по́лка** D a l .

polkovnik : Se Kee pakkõ'vnik 'sõjaväeline aukraad; polgoülem'; KKI Plv Ala poĭGonik g. -ĭki; KKI Har Mõn poĭGovnik g. -ĭku; KKI Puh Vih polkkovnik g. -Gu; KKI Trv Pik polkko'vnik ~ polkkõnik; KKI Hls Abja polkkounik.

Sõna on vanemaid vene laene sõjalise terminoloogia alalt, selle toob juba 1730. aastast pärinev C l a r e sõnaraamat: M.A. 34, 519 polgonik 'Oberst', pool polgonik 'Oberstlieutenant'; H u p e l ESbH II, lk. 189 polgonik 'Regiments Obersten' russ. d.; W i e d e m a n n EWb palkovnik G. palkovniku (palkun); polkovnik G. polkovniku (polgunik) 'Obrist'; EÕS polkovnik = kolonel; VÕS polkóvnik, -u.

полко́вник 'polkovnik (aukraad)' VES; **полко́вник** 1. Высшее офицерское звание, чин. . 2. Вообще - тот, кто командует полком '(устар.) O ž e g o v . Vt. II ptk. § 45.

polut vt. palat.

poluvernik vt. poolvernik.

polvand : KKI Vas Mau puĭvanD g. -i 'rumal (lapse kohta)'; KKI Rõp poĭvanD 'rumal inimene; tedrepetis'; KKI Plv Him puĭvanD 'kiusakas, jonnakas laps; tedrepetis'; KKI Urv Oe puĭmaĭ g.

pulmaDi 'tedrepetis'; KKI Kan polvanD 'teeskleja inimene; tedrepetis'; KKI Ote Ne pùlman' 'tedrekuju'.

Laensõna lõuna-e. esinemusele hüülikuliselt lähedane on KKI Iis pulvan' 'rumal, tohman', mujal Põhja-Eestis esineb sõna üldiselt kujul tolvan, nagu see on tarvitusel eesti ühiskeeleski. KKI Kod tolvanD 'lollakas, tohman' moodustab nagu üleminekuastme lõuna-e. ja põhja-e. sõnakujude vahel. Põhjaeestiline vorm ulatub aga lõuna-e. alalegi, nüit. KKI San Nülja tolvan' g. tolvani 'rumal, tohman'. Viimasel kujul registreerib sõna juba H u p e l i ESbH I, lk. 286 tolwan 'läppischer Mensch' H.; W i e d e m a n n EWb pulwan G. pulwani, pulwand G. pulwandi (d) '1) ausgestopfter Birkhahn (von den auf dem Anstande liegenden Jägern als Lockvogel gebraucht. = tedrekuju); 2) Popanz (russ.); tolwakas G. tolwaka, tolwan G. tolwani (tolwant, tollus, tolluwan, tölwand, tolgus, tolk-wares, toll-waZikas, tolwetand, tolmats, toller) 'Tölpel, Dummkopf, Einfaltspinsel, Nichtsnutz'. Viimastest Wiedemanni poolt esitatud sõnakujudest suur osa ei kuulu siia.

VÕS tolvan, -i, -it (lollakas inimene, tobu).

болва́н 'ebajumalakuju, puuslik; (puu) pakk; ... kaavik, täistopitud loom; tola, lüll, molkus, tolvan' VES; **болва́н** (перс. пехлеван палван) Стар. 'истукан; обрубок дерева, чурбан; чучело, набитое животное; глупый человек повеса, неуч, невежа; обалтус' СРЯ.Vt. II ptk. § 67.

Linnupetise tähenduses on sõna pidanud lõuna-e. murdes olema tarvitusel juba XVII saj. keskpaiku, sest Baltikumi

sakslaste keelest on eeltoodud lõuna-e. kujudele lähedane Pullwahn registreeritud juba 1668.a. Vt. K i p a r s k y FB 149.

K a l i m a SpS 172.

pomika : KKI Se Vilo, Ob pomĭkka? ~ pomka? 'surnu mälestuspidu, mida vene õigeusulised peavad teat. kindlatel tähtaegadel'.

поминка ; pl. 'peied' VES; поминки 'молитвеное поминанье усопшего, мольба за него, паннхида, ... // Пир, угощенье напомин, кутья, в день похорон и в третины, в девятины, в полусороковины, в сороковины, в годовщину, или раз в год...'
D a l ; WS Ragozino pomi'nki. Vt. II ptk. § 50.

pominanja : KKI Se Her pomminanja; MT 332, 72 Se Tona pomminānja; KT 75, 78 Se pomminaalja 'surnumälestamine'.

поминальный 'mälestamis-; peiedo'; поминанье 'peied' VES; поминанье 'вклад, за помин души; поминальный 'к помину, поминанью отнеце. D a l .

Se pomminaalja on nähtavasti tekkinud mõlema vene sõna kontamineerumise teel.

poodra : ERK II 35, 471 Rõp Meh adj. poodra /mees/ 'lahke, rahvalik, mitte uhke'.

бодрый 'erk, ärgas, valvas, virge; südi; kõbus, krõbe' VES.

poodreta vt. podrätsik.

poogand : KKI Vas Tsii põGanD 'räpane, koristamata inimene (sõimusn.)'; KKI Räp Jaa; Plv Him põGanD 'rumal inimene'; Rõu Hu 'räpane, lohakas inimene' ~ Rõu Pl 'ka üldse kirumissõna (varem väga hrl.); toho tunt ja põGanD!; KKI Kan Naha 'räpane inimene'; aõsa põGanD! (kirumine); KKI Võn K.-V. põGanD 'kasimatu, korratu inimene'.

погань kõnek. 'rämps, risu' VES; **погáнь** 'мерзость, скверна, гадость, пакость; //гад, взнч. мыши, крысы' **D a l** ; **погáнь** (разг. презрит.) 'скверные, негодные к употреблению, отвратительные вещи или существа, гадость, мерзость' **U š a k o v** . Vt. II ptk. § 126.

poogen, poognits vt. puugnits.

poolakas vt. poolakene.

poolakene : KKI Plv; Rõu; Har põlaŕkẹnẹ g. -Zẹ 'poolakas'; KKI Puh Vih põlaŕkas; KKI Trv Väl põlaŕkas ~ põlaŕke; KKI Hls Abja põlak g. -ku ~ põlaŕke g. -kse.

Põhja-Eestis on see rahvanimetus kodunenud harilikult häälikuliselt teistsugusel kujul, näit. KKI Kod As poñlaklane; KKI Iis Tud pohlaŕkene; Lüg Reo pohlakkas; KKI Kuu Tap pohlaGas; KKI KJn pohlaŕkas; KKI Mär; Hää põlaŕkas; KKI Jäm põlaŕkene jne.

S t a h l i grammatikas ein Pohl /Polackas/ pohlackaft; H u p e l ESbH I, lk. 245 pohlakas 'Pole, Polak' r. d.; W i e d e m a n n EWb pohlakas G. pohlaka 'Pole'; Põlakene G. PõlakeZe (d) 'Pole, Katholik'; VÕS poolakas, -a.

поля́к 'poolakas' VES.

poolog : KKI Se Vilo pl. pōłoga rèiva? 'heinamaal päikesevarjuks ülestõmmatav riie'.

пóлог 'voodi-eesriie' VES; пóлог 'завеса, занавес у окна дверей, кровати или замест разгородки; реденькое покрывало, иногда шатром, над ложем, от мух и комаров' D a l ; пóлог 'парус' Дон. ООВС.

poolvernik : Se Kee pl. pᵘòłveridze? ~ Se Unk pu'łuvērets 'setude nimetus venelastel'; KKI Räp Jaa vèrnik 'segausuline'; KKI Plv Ala pôlvärnik 'venestunud eestlane v. eestistunud venelane'; KKI Kan pûlvärnik 'kadakasaks'.

Sõna on tuntud Eestis laialdaselt, esinedes mitmesugusel moondunud kujul, näit. KKI Kod poloveřnik ~ porovernik 'inimene, kes on pooleldi eestlane, pooleldi venelane'; KKI Iis poluvernik 'sama'; KKI Jõh polovertsik 'Iisaku elanik'; Lüg Reo po'lovernik; V i l b a s t e Kuu poluvernik, -verniku '1) mingi poolvenelast; mitte täiesti veneusuline; 2) lambatõug pika sabaga, arvatavasti meriino'; KKI Koe pōlvernik 'segarahvusest inimene'; segatõuline lammas'; KKI JMd Kaal poluvernik 'segatõuline loom'; Juu Too pôlvärnik 'sama'; KKI Ris polòvernik 'eesti-vene segarahvusest inimene' (u., hrv.); KKI Muh Lõe pᵘōla vernik 'täh. ebaselge' (hrv.).

M a s i n g MNL 1821, lk. 12 ... neid Poolwernikuks, ehk poleusfo rahwaks kutfutakfe. W i e d e m a n n EWb poluwernik (polwernik) G. poluwerniku, poluwertsik (polwertsik) G. poluwertsiku 1) Name der halb ehstnischen halb russischen Lutheraner am Peipussee im Kirchspiel Isak, auch =

setukas; 2) Rackelhahn (Tetrao medius)'; EÕS poluvernik (pooleni eestistunud venelane või venestunud eestlane).

полуверец, полуверцы православные эстонцы, женщины - полуверки Kuznetsov PC. J.Truusman kirjutab sellest nimetusest: " Русские называют полуверцами (...полуверниками), живущих в их соседстве эстов, исповедующих православную веру, но сохранивших свой язык и нравы." ("Временник Эстляндской губерний" 1895,lk.3); Vt. II ptk.§131.

pooritama : KKI Se Sats põrťtam̆ma 'vaidlema'; KKI Lut põrittama 'sama'.

KKI Vai puoritam̆ma 'vaidlema, riidlema': mis sa puoriD 'mis sa vaidled'.

спо́рить 'vaidlema; sõnelema; nägelema, heitlema' VES.

poorna(päev) : KT 75, 91 Se boornapäiv 'kirikupüha esimesel paastupühapäeval'; KKI Se Küll pôrna päèv; pôrna vatsk 'poornapäeval küpsetatud ja kogu perega söödud leib, kuhu pandi kõiki vilju (kartuleid, rukkeid, otri jm.)'; KKI Vas Mau pûrna päiv; KKI Räp Toos pôrnapäìv 'teat. tähtpäev, mil Petseris peeti laata'; EKA 358, 36 Plv Van pŭrnapäiv; KKI Plv Ala pôrna päìv 'vene püha märtsis, mil Petseris oli suur laat': kui pôrna pāvàl tuiskas, sis sâZę pik̆käline kev̆väi; KKI Rõu Hu jaGuP-pŭrnaBä lum̆mę ülè rî jalàZę tuiskas, sis mârjaBä tuiskas ülè kat̆tùZę; Wiedemann EWb põrna-päev 'Sonntag Invocavit'; EÕS poornapäev (esimene pühapäev paastus: Invocavit); poornapäevane.

сборное воскресенье kirik., arh. 'esimene paastupühapäev' VES; сборное воскресенье 'неделя православия, воскресенье первой недели великого поста' D a l .

A r i s t e EK 1938, lk. 96 jj.

pooskanep : KKI Se Värs, Vrh pl. pᵘōs-kanebi; Se Tona bᵘōskanep; KT 23, 18 Se booskanep 'isane kanep'.

Vrd. по́сконь (поско́нь) murd. bot. 'isane kanep, koeras' VES; по́сконь 'замашка, замашки, дерганцы, бранцы, мужская (пыльниковая, безплодная) конопля' D a l . Vt. II ptk. § 5, 131.

pootsik, pootska vt. potska.

poovor: MT 99, 33 Se pōvòr 'kokk'; SL III 31, 2 Se Vin PoiZi? omma? tuodu? povorist (rhvl.); SL III 33, 1 Se Hel Kolm om meil iks poissi kokēh, Paar om poisse poovarah (rhvl.).

по́вар 'kokk' VES.

porga vt. porgatama.

porgand : KKI Se Her, Lepa pęrk̀nas pl. pęrk̂na? 'porgand'; KKI Plv Ala n. sg. pęrk̀na; KKI Rõu Tin pęřGàn g. pęrk̂nä; KKI Har Mõn pořGèn g. pork̂nę; KKI Urv Lin pl. pork̂na?; KKI San Tag pęrGnas g. pęrk̀na; KKI Ran Lap pęřGèn g. pęrk̀ne; KKI Puh Vih pl. pęrk̀na; KKI Hel Lii pořGèn g. pork̀ne; KKI Hls Abja puřGanD g. -i; KKI Lut Jaa pęrk̀nas ~ pęrGàn pl. pęrk̀na?..

KKI Kod As porkkèn g. pork̀na ~ pořGàn g. pork̀na ~ pořGani; KKI Vai porkkana; KKI Lüg Uni porkant; KKI Plt pořGant

g. -nDi; KKI Koe; Juu; Mür; Mar; Hää poř̆GanD; KKI Jäm Mäe porGant g. -ntti.

G ö s e k e n MLE Gelbe mohre / Porckani; H u p e l ESbH I, lk. 245, 247 porkan, i 'Möhre cf. Borkane' d.; porkan, i r. d.; W i e d e m a n n EWb porgan G. porgani, porgand G. porgandi (põrkna, porkna, porkan, purkand) 'gelbe Rübe, Möhre, Burkane'.

борка́н нем. нвг. пск. твр. 'Морковь' D a l ; EKA 546,12 Lezgi barka'n.

Sõna kodunemise käiku eesti keeles kujutleks järgmiselt: боркан > *porkkan : porkna > poř̆Gan: porkna. Edasi toimus tasandumine murdeti eri suunas, kas poř̆Gan : poř̆Gani või *porkna : porkna. Sõna üha enam kodunedes liitus see oma lõpult teiste olemasolevate sõnadega. Tekkisid vahekorrad poř̆GanD : poř̆GanDi (poř̆Gant : poř̆Gantti) ja *porknas : porkna. Need vahelülid või neile lähedased on eesti murretes kõik olemas. Lõuna-Eestis tekkis veel mitmesuguseid eriarenguid palatalisatsioonis, vokalismis jne., nii et Rõugest on kirja pandud isegi selline vastuoluline kuju, nagu poř̆Gan : pørknä. Vt. II ptk. § 86.

M i k k o l a BWS 91; K a l i m a SpS 140; vt. ka K i p a r s k y FB 201 jj.

porgatama : KKI Se Värs, Tona porkkattamma ~ Se Küll, Vilo poř̆Gattama 'lobisema; tühja juttu ajama'; KKI Se Küll poř̆Gà ~ Se Ob poř̆Gats 'lobiseja, tühja jutu ajaja'; KKI Vas Jee poř̆Gatta(m)ma 'lobisema'; KKI Har Mõn 'porisema, torisema'; KKI Võn Ahja 'lobisema; kaarte pannes seletama'; ERA II 35, 171 Võn K.-V. porkama 'lorima, rumalusi kõnelema'.

бóркать влгд. 'стучать, бренчать; бормотать, ворчать, бурчать' Dal.

poroga : KKI Se Vrs, Vürs poròga ~ Se Vrh porok̀ g. poroga 'suure pakasega järve jäässe lõõv lõhe (hrl.); üleskuhjunud jää lõhe juures (hrv.) ~ Se Lepa parok̀ pl. paroGa? 'liivahunnik ranna lähedal järves'; KKI Räp Meh po'roGa 'lõhe Peipsi jääs'; KKI Plv Ala porohka ~ poronik̀ g. -k̆ki; Võn Piiris po'roGa; KKI Võn K.-V. poroGa ~ Võn Rab poroŋGa (hrv.); Wiedemann EWb poroga G. poroga (d)(põroga) 'grosser Spalt im Eise mit hohen Rändern (russ.?)'.

Eelmisega kuulub tõenäoliselt kokku ka KKI Kod As porok̀ 'särgi küljeõmbluse lahti jäetud ots all servas'.

Vrd. rubets.

порóга, порóги 'трещина, трещины во льду, иногда с ломами по краям, края пороги в зависимости от погоды, то сходятся, то расходятся' (повсеместно) Kuznetsov PC; Trm Raja (vn.) par^{u}ò'ga 'pragu jääs suure külmaga'; VS Lezgi paro'k ' sema ' ; порóга 'полынья' Kulikovski СООН.

J.Kalima peab põhja-vene kuju порóга läänemeresoome laenuks, ühendades selle karj. ja sm. poro-sõnaga. Vt. Kalima OLR 187. Tekib küsimus, kas Peipsi-äärsetes vene murretes esinev порóга kuulub kokku eelnistega või on sel seoseid sõnaga порóг 'поперечное возвышенье, гребень, брус, приступок, уступ, преграда; что преграждает поперек' Dal. Et порога (pihkva murdes ka paro'k) tähendab jääpragu, millele äärtel jää on harilikult üles kuhjunud, on viimane ühendus täiesti võimalik. Muidugi on mõeldav ka sõnade порóг ja порóга vastastikune mõjustamine.

porovik : KKI Se hrl. porȍvik pl. -vikkU? ~ -vikka ~ -viGa? ~ -vikki? 'puravik'; KKI Vas Kor porovek; KKI Räp Tool porovik; KKI Har Mõn paravik pl. -vikki?; ES KV Urv puravek g. -ki; ES KV Puh puravek; KKI Trv Pik; Krk Sav puravik.

KKI Kod puravek; KKI Trm po'ravik; Lüg Reo puruveikka; KKI K puravek; Juu Too puravik; ES KV PJg puravik g. -ki; W i e d e m a n n EWb *põravik G. põraviki 'eine Art Pilze (russ. boravik)'; EÕS puravik = kiviseen, pääkseen'.

боровик 'puravik e. kivi- e. pääkseen' VES.

porutsik : KKI Har Mõn porutsik g. -ka 'tsaariaegne sõjaväeline aukraad'.

M a s i n g MNL 1823, lk. 175 parrutsik; W i e d e m a n n EWb parutsik G. parutsiku 'Lieutenant'; *porutsik G. parutsiku 'Lieutenant'; EÕS /porutsik/ vt. leitnant.

поручик van. 'leitnant (tsaariaegses sõjaväes)' VES.

poslamasla : KKI Se Lõk p^{u}osta-mâsta ~ Se Ob, Küll pozla-mâzla; KT 75, 77 Se poslamaassla 'paastuõli'; KKI Räp pošlamašla 'päevalilleõli'; KKI Plv Ala p.elli, KKI Har,Krl; Urv pošlamaš-le; KKI San Tag p.eli 'kanepiõli'.

Samal kujul on laensõna tuntud ka põhja- e. murretes ja eesti ühiskeeles. W i e d e m a n n EWb poslamasla-eli 'Leinöl'; EÕS poslamasla = paastu-, kanepi-, toiduõli'.

Laensõna lähtub vn. sõnaühendist **постное масло**, kusjuures laensõna teine osis on häälikuliselt mõjustanud esimest. Vastavalt vene hääldusele ootaks *posnamasla.

posliini(maks) : KKI Plv Ala pòslīni maš 'teat. maks' (van.); KKI Hls Abja posklīni maš; W i e d e m a n n EWb *poslin (poshlin), poslina G. poslina (russ.) '"Poschlin" (Abgabe von schriftlichen Verträgen, Klagen in Gerichten, Bittschriften)'; EÕS posliin = lõiv; posliinimaks /-maksu/; posliiniseadus.

по́шлина 'lõiv (posliin); toll' VES.

postel(ka) : KKI Se Vilo poštêl' ~ Se Sats postìл ~ Se Vas posteli-kot' ~ postel'kka (hrv.); KT 23, 7 Se postele kot't 'voodikott, aluskott'; SL II 363, 2 Se Kolov Sääl om iks postel' pumaskinẽ ... (rhvl.); KKI Räp pōs'tel g. -a.

посте́ль 'ase, säng, voodi' VES; посте́ль, посте́лька, посте́ля 'постилка, ложе, орд, все, что стелется, что постилается под себя, для лежки..., спанья; войлок, мешок набитый соломой, тюфяк с периной, с подушками, одеялом' D a l ; VS Lezgi pasťe l' 'матрас из соломы (не кровать)'.

potak : KKI Se Vilo poťťäk g. poťťägu ~ Küll poťťąk g. poťťâGu 'kanga tagavõlla pööramispuu'.

Vrd. подтя́г, подтя́га 'веревка, бичевка, чем что либо под-(при)тягивается' D a l .

potatama vt. põtatama.

potska : KKI Räp Meer poťskà 'karp, tops' ~ Räp Jaa '1-2-pangeline tünn'; KKI Plv Ala pōťsIk g. pōťska 'väike vaat, ankur';

KKI Rõu Hu põtška; KKI Har Mõn potška; KKI Võn Ahja potška; KKI Hls Abja 'lapergune viinapudel'.

KKI kogudest toodagu näiteid ka põhjare. murretest: Trm Loh potška 'väike tünn; värvitud puunõu järvel püüniste asukoha näitamiseks'; Vai potska 'aam'; Jõe 'võrke meres hoidev vaadike'; Sim puotsik 'suur ankur'; Pil ellè potsik 'õlleankur'; Kul põtsik 'vana nõu' (halv.); Mih 'must, pesemata nõu' (halv.); Aud põtška 'tünnike'; W i e d e m a n n EWb põtsik G. põtsiku (W) 'Fässchen, Gefäss mit befestigtem Deckel', tõrva-p. 'Theerfässchen'.

бóчка 'tünder, tünn, vaat (= 40 pange = ca 480 l)' VES;

novosnik : KKI Se Ala povõznik 'hobuseajaja sõnnikuveotalgul'. Vrd. kiila, vuusnik.

повóзник, повóзница нск.твр. 'парнишка или девчонка, кои возят навоз на поля, во время навозницы, пару' D a l .

praalis : KKI Se Vilo prāilis g. prāliza 'tiik, veekogu, kus käiakse pesu pesemas.

прáльнице нск.твр. 'место, удобное для пранья, стирки белья на речке' D a l ; **прáльница** 'прорубь для полоскания белья' (Межа) K u z n e t s o v c. Vt. II ptk. § 90.

praasnik : KKI Se üldiselt prâznik g. -nikki ~ -nikka 'pidu, mil sugulased üksteise poole kokku tulevad. Igal külal oli oma

tühtpüev, mil seal "praasnikut" peeti. Sinna kogunesid siis ka kaugemal elavad sugulased'; KT 75, 82 Se praassnik; SL II 441, 1 Se Hel Tulí iks no suur suvizẽ-pühi, Suur iks no suvẽ-praaZnik; SL II 413, 1 Se Kolov Uma eZe kostma kuts, Kuts palío praaZnikaliiZi? (rhvl.); KKI Vas Mau prâsnik g. -Gu 'veneusuliste pidutsemine teat. tühtpüevil'; KKI Plv Ala prāsnik g. -ki 'püha, pidu': miẽ prāsnikki tẽ piüt (kõnek. kui palju rahvast koos); KKI Puh Vih prasnik g. -niGu 'pidu'; KKI Trv Pik; Hls Abja rasnik 'vene püha'.

Teat. stiililise varjundiga sõnana on see tuntud ka põhja-e. murretes: KKI Kod prašnik 'venelaste pidu'; KKI Trm Loh 'pidu' (hrv.); KKI Vai Ut prāsnik 'pidu, püha'; Lüg Rco prasnik 'püha' (nlj.); KKI KJn Tag prāsnik 'simman' (nlj.); 'joomapidu'; KKI Ris prāsnek 'pidu' (hrv.). W i e d e m a n n EWb prasnik G. prasniku (Pp) (russ.) 'Fest'; EÕS /praasnik/ vt. pidu.

праздник 'pidu; pidupäev; püha' VÕS; EKA 546, 3 Lezgi pra'znik.

praasnikaline vt. praasnik.

praavitama : KKI Se Vilo, Sats prāvittamma 'parandama, korda seadma, kohendama; tüürima (paati)'; KKI Vas Mau prāvittama 'parandama' (hrv.); KKI Har Mõn prāvitsamma ~ prāvittamma 'parandama'; KKI San Tag prāvitteme; KKI Ote; Rõn; Puh prāvittama; KKI Trv Pik ravittama.

Tähenduses 'parandama, terveks tegema; korda seadma; ravima, tohterdama' on sõna väga harilik ka põhja-e. murretes,

ulatudes saartelegi. W i e d e m a n n EWb prāvitama, -tan, -tada (A, I), prāvitsema, -sen, -seda 'bessern, einrichten, ordnen, verwalten'. EOS /praavitama/ vt. parandama.

Transitiivsest verbist on lõuna-e. murretes moodustatud u-sufiksiga refleksiiv: KKI Se Vän̈rs prâvuma 'paranema, toibuma'; KKI Vas Mau prâvuma ~ prâv́ma 'paranema, terveks saama'; MT 246, 3 Räp Toos prâvoma; KKI Plv Ala prâvuma; KT 3, 97 Rõu praavumma; KKI Har Mõn prâvuŏma; KKI San Lau prâvumę ~ prāvime; KKI Lut Jaa prâvjuma 'sama'.

Põhja-Eestis esineb samatähenduslik õõna kujul prâvima (~ proàvima); W i e d e m a n n EWb prāvama (d) (prāvuma) = paranema; prāvima, -vin, -vida = paranema; = prāvitama.

пра́вить 'valitsema (**народом**), juhtima (**лодкой**); ohjama'; (**о.асс.**), 'parandama (**корректуру**)';**поправля́ть** , **попра́вить** * 'parandama; kohendama; korrigeerima; kõbima'; **поправля́ться**,**попра́виться** *'end v. oma viga parandama; end parandama (**в разговоре**); end kohendama; kohenduma; paranema, kosuma (**от болезни**); paremaks muutuma, paranema' VES.

praavkekene vt. spraavkakene.

praavna : KKI Se Her, Sats adj. prâvna 'ilus, hea; korralik /töö/'.

спра́вный murd. 'korralik; tubli; jõukas (**хозяин**)' VES; **спра́вный вост.** 'исправный, путный, хороший' **D a l .**

praavuma vt. praavitama.

praportsik : MT 79, 22 Se prāpporśtsik̀ 'mgi suurema isiku nimi (muinasjutus)'; KKI Plv Ala pra'porśik̀ g. -k̆ku 'lipnik' (van.).

Sõna esineb eesti keeles juba XIX saj. algupoolel, näit. Marahwa Kalender 1824, lk. 18 prapersik; W i e d e m a n n EWb prāpersik G. prāpersiku 'Fähnrich'.

пра́порщик ajal. 'lipnik' VES; **пра́порщик** (дореволюц.) 'В царской армии - офицерский чин, являющийся первым в военное время' U š a k o v .

prasnik vt. praasnik.

prassai vt. prossatama.

pravil : KKI Se üldiselt pravvìl pl. pravila? '/vankri/ juhivits'; KKI Vas Ind pravvìl pl. pravila? 'sama' (van.).

прави́ло 'вообще чем правят'; кал. 'тяж в повозке' D a l .

pridan : KKI Se pri'Dàn g. -a 'kaasavara' (hrl.); SL III 137,1 Se Kolov Agu mie? pillu priidanat, Saada vällä saaja (rhvl.); KKI IV 143 Se Haud peräst pann(i)t, lelläkene, sa pini pridanasta (rhvl.); KKI Vas Ker priDana ~ priGana; KKI Räp Tool pl. priDana? 'pruudi veimed'; "Petseri Postimees" 1910, nr.6, lk. 46 pridanja.

Sellest esinemisalast eraldi ka KKI Trm Loh priDâ'n 'varandus'; KKI Hlj Paasi tieB priGaniGa 'teeb veimevakka' (nlj.).

прида́ное s. 'kaasavara, veimevakk' VES. Vt. II ptk. § 18.

priest : ES KV Rõn Kir prije'st g. prije'sdu 'raudteeülesõidukoht'.

Sõna on olnud tarvitusel ka Tartu kõnekeeles.

переéзд 'ülesõit; ülesõidukoht'; vrd. ka приéзд 'saabumine (sõites)' VES.

prihot : KKI Se Vilo pri'hòt g. prihoda 'kihelkond'.

прихóд 'kihelkond, kogudus' VES.

priigavor : Se Kee prîGavor 'külamaade ümberjaotamise kohta koostatav dokument' (van.). Vt. ka AES 205, 11; "Petseri Postimees" priigavor.

приговóр (kõnek. приговор) '(kohtu)otsus' VES; мирскóй приговóр и приговор 'постановление мира, общества,по мирским делам, с рукоприкладством сходки и старшины' D a l .

priiom : Se Lõk prî'jom 'nekrutite sõjaväkke võtmine; vastav koht, asutus'; SL II 51, 1 Se Vilo Sõtta viidi hüä? tsura?, Priiomahe priski? poiZi' (rhvl.).

приём 'vastuvõtmine; vastuvõtt (гостей)' VES; приём на военную службу . U š a k o v .

priipass vt. pripets.

priistan : KKI Se Vrh, Sats prîstań g. prîstani 'sadam'; H. Ahvena teateil Räp Rä prostań 'paatide, lotjade randumiskoht'; KKI Võn Piiris prìstań 'sadam'.

Sama laensõna on mõnel määral tuttav ka eesti ida- ja rannamurdes: KKI Trm Vil prīstaň (juh.); KKI Vai Ut pristan ~ prīstani (hrv.).

при́стань 'sadam' VES.

prikassik : Se Unk pri'k̆kaśsik pl. -Ga? 'äriteenija, müüja' ~ Se Kov prik̆kā'śsik 'järelevaataja, ülevaataja'; KKI Vas Mau prik̆kaśnik g. -k̆ku 'tööülevaataja'; KKI Plv Ala prikkā'śnik 'tööülevaataja, kümnik' (van.).

XIX saj. kirjakeeles: M a s i n g MNL 1822, lk. 328 wenne prikasſik (täh. tekstist ei selgu); PP 1862, lk. 50 ... ja kiitlenud ennaſt hærja = prikasſiko ollewad ja nimmetanud 7-8 mœiſat, kus temmal hærjad numa peal on ... W i e d e m a n n EWb* prikassik G. prikassiku 'Aufseher'.

прика́зчик 'äriteenija, äri-, poesell, müüja'; arh. '(mõisa) kubjas' VES; прика́зник стар. 'служитель при воеводах и дрг. властях, для исполненья приказаний; прика́щик 'приказывающий, кто отдает приказанья, ... поверенный по делам, уполномоченный от хозяина; купецкий прикащик 'поверенный исполнитель' D a l .

pripets : KKI IV 180 Se Mä Mullõ õks pańnit, lelläkene, sa imise ette, mullõ ks pańnit, lelläkene sa pińi pripetsähe (rhvl.); KKI Har Mõn dissimilatiivne kuju trip̆pat́si /hop̆pęn/ 'aisa kõrvale rakendatud lisahobune'.

Samanimeline rakend on laialdaselt tuntud põhja-e. murretes: KKI Kod As prip̆patsin ~ prit̆sin /ęlema/ 'aisa kõrvale rakendatud'; KKI Sim prīBaśsiraùD 'tiisliga vankri veoraud';

V i l b a s t e Kuu priipassi obune 'hobune, kes on rakendatud tõlla ees üksikult teiste hobuste ette'; KKI Hag; Nis prîBas 'rakendus, kus üks hobune on vankri ees aisade vahel, teine nööridega tema kõrval'; H u p e l ESbH II, lk. 191 pripras od. priprets, -i 'Nebenpferd, Nebengespann, Anspann mit Seitenpferden' russ. r. d.; W i e d e m a n n EWb prîpas G. prîpasi, prîpras G. prîprasi, prîprets G. prîpretsi (russ.) 'Seitenpferd; der Anspann dazu'; EOS priipass = kõrvalerakendus (Beispann, **припряжка**); priipassihobune; priipassirihm = veorihm, treng.

припряжка 'jaurde-, kõrvalerakendamine, -rakendus, priipass'; murd. jaurde-, kõrvalerakendatud hobune, priipassihobune; veorihm, treng, priipassirihm' VES; **припрячь** лошадь 'прибавить к запряженной,в подмогу'; **припряжь**, **припряжка** 'вся сбруя, для припряжной или пристяжной лошади; пристяжка' D a l .

A r i s t e ERL 8.

pristav : KKI Se Vrs prîstof ~ Se Lõk prîstai 'kohtutäitur', -pristav'; ES KV Urv pristav; KKI Trv (p)ristav (u.); KKI Hls Abja kohtu ristav.

KKI Trm prîstav; V i l b a s t e Kuu priistav, priistavi 'kohtutäitur, ametnik, kes täidab kohtu otsust sunnikorras'; W i e d e m a n n EWb *pristahv G. pristahvi, pristav G. pristavi (russ.) 'Oberer, Aufseher'; EOS /priistav/ vt. pristav; pristav (= kohtutäitur; politseikomissar), -i; pristaviamet; VOS pristav, -i, -it aj. (politsei- v. kohtuametnik).

пристав arh. 'pristav (politseiülem tsaariaegses Venes); судебный пристав 'kohtupristav, -täitur' VES. Vt. II ptk. § 127.

pristool : KKI Se Her, Lepa pristuòe g. pristuō·ea 'altar (vene õigeusu kirikus)'.

престол kirik. 'armulaua altar' VES.

pritik : KKI Se Vrs priťťík g. -ǩke 'pikk latt, varb'.

притык, притыка 'затычка, гвоздь, чека, запирка; рожен, копыл, колышек' D a l . Vt. II ptk, § 124.

pritsedaatel : Se Koss priťsedā·ťtel ~ Se Unk pridzedā·ťtel '(täitevkomitee) esimees'; ES KV San Puka pritsetaatel g. -i 'kolhoosi esimees' (hrv.).

председатель 'eesistuja; esimees (комитета); juhataja' VES.

pritvor : KKI Se Sats pritvor ~ Se Vilo pritvora 'kiriku eeskoda'.

притвор murd. 'sulgur, lukkum; (väike) uks; kiriku eeskoda' VES.

proime(mulk) : KKI Se Sats proimę mulk 'käeauk (rüül ja kitasnikul õlgade kohal; setu vanal naistesärgil keset varrukat, kust käed tarbe korral välja pisteti)'; SL I 435, 1 Se Vilo Hamēh oll säläh käüssildä?, Rüüd pääl proimilda? (rhvl.).

про́йма 'varruka-, käiseauk (rõival)' VES; **пройма** 'прорез, вырезка, пронятая дыра'; **проймы у сарафана** 'помочи, промцы, проемцы'; **рукава с проймами**, с прорешками D a l .

proogid : KKI Se Vrs pl. prōǴi? g. prūkkę(Ga?) 'püksid'; AES 164, 9 Se Sats brôǴ 'peened püksid'. Väga harilik rahvalaulus: KKI IV 397 Se Tona Tahtva? puja? mul proogikõise, kaŕalatsõ? kaadsakõise; SL II 338, 1 Räp Pannit iks proogi pää ala, ... kirbu iks proogehna pureli, ...; KKI Kam Käs prōǴì g. prōǴìDe 'muistsed meeste põlvpüksid' (van., hrv.); KKI Ote Mak prōǴi g. prōk̀ke 'püksid' (van., nlj.).

Juba C l a r e M.A. 34, 526 prooki 'Tuchhosen'; H u p e l ESbH I, lk. 247 progi od. proki 'Tuchhosen' d.; II, lk. 208 rogi 'die Hosen' d.; W i e d e m a n n EWb prōk pl. prōgi? (d) (rōk) 'Hosen'.

брю́ки брюк pl. '(pikad) püksid' VES. Vt. II ptk. § 123.

proosta vt. prostoi.

proovod : KKI Se Vilo pròvoḎ ~ Se Her pl. pr^{u}ōvoda 'surnu ärasaatmistalitus'; KKI Se Vilo, Vrh prōvoťtam̆ma ~ provoťta- '/surnu/ ärasaatmistalitust, matuseteenistust pidama'.

про́воды pl. '(teele) saatmine'; **провожда́ть, проводи́ть** * '(teele) saatma' VES; **про́воды** пск. твр. 'похороны' D a l .

Setus on verb ilmselt edasituletis vastavast nimisõnast.

proovotama vt. proovod.

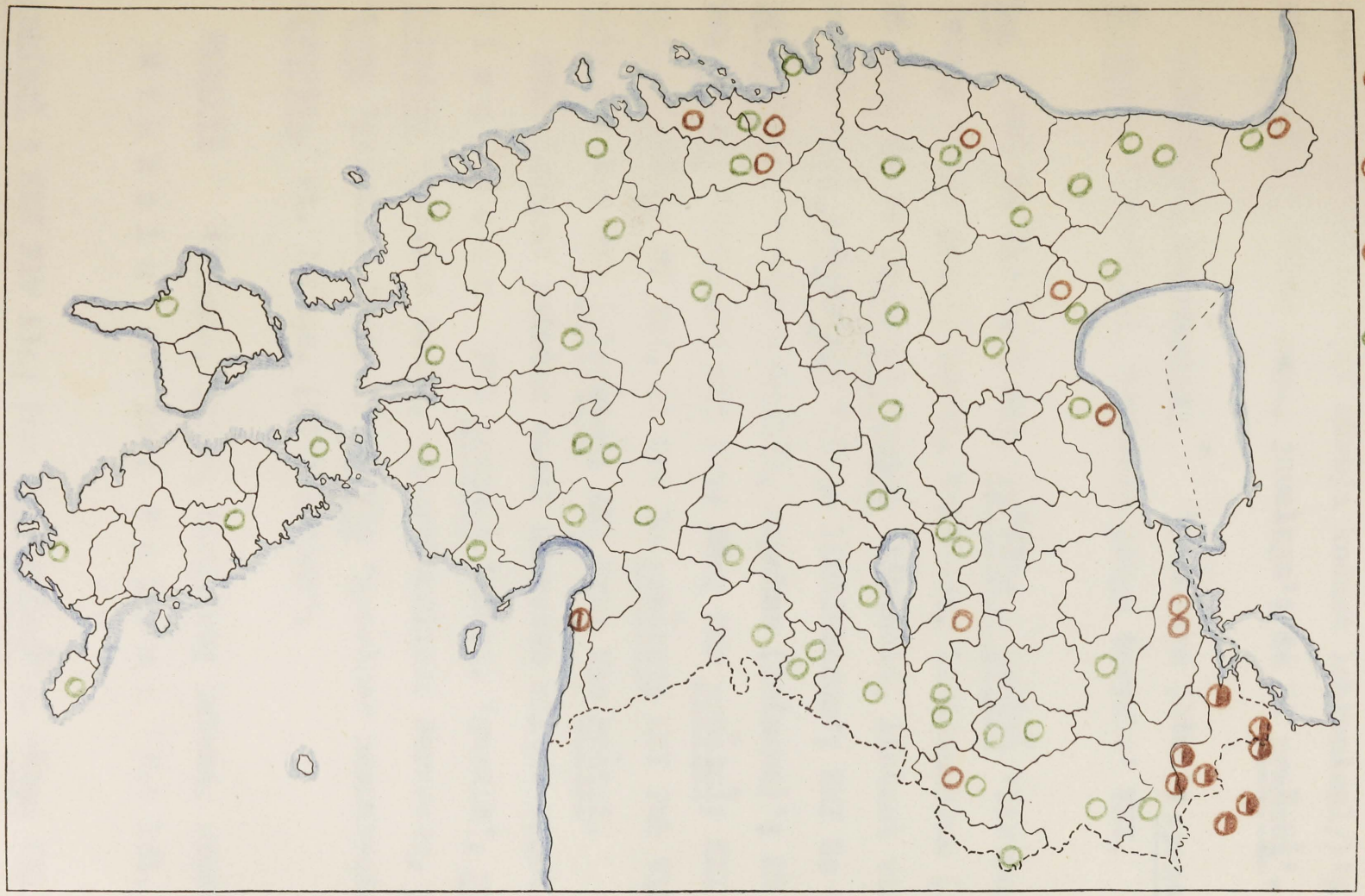

kaart nr. 30

prostoi

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 414o 3ooo

prossa vt. pruusa.

prossatama : KKI Se Lõk prošśąťtam̆ma : ma prošŝada; KT 75, 58 Se pr. 3. p. pl. präšsäťtev̆vä 'jumalaga jätma (surnuga; vanematega /pulmade ajal mõrsja kodust lahkumisel/)'; KKI Se Her praššài' 'head aega, jumalaga'; Se Ol prašsäì'.

прощáться, попрощáться * 'jumalaga jätma'; прощай(те) imperat. 'jumalaga!, hüvasti! jääge terveks' VES.

prostoi : KKI Se üldiselt adj. pr^{u}ōšta ~ prōštà 'lihtne, liht- (viin; sõdur jne.); rumal, kohtlane, lihtsameelne (inimene)'; KT 116, 84 Se proostat muuuDo 'lihtsalt, lihtsat viisi'; Se Unk kęgę́ prōstatsęp̀ 'kõige lihtlabasem'; KKI Se Vilo proštak̆kęnę 'arult puudulik, napakas (inimene)'; KT 101, 31 Räp prosta 'lihtne'; KKI Plv; Rõu; Har proštoì; KKI Krl proštoi ~ proštà; MT 384, 11 Urv Bo proštoi; KKI Puh Vih prostoì; KKI Trv Pik (p)roštoì; KKI Krk; Hls roštoi.

Sõna levikut teistes eesti murretes näitab kaart nr. 30. W i e d e m a n n EWb prostoi indecl. 'gemein', prostoi inimeZed 'gemeine Leute, unterständliche Personen, p. talupoeg 'gemeiner Bauer,// p. vīn 'gemeiner Branntwein'; EOS /prostoi/ vt. lihtne, (liht)labane'.

простóй 'lihtne, liht-, tavaline; labane, prostoi' VES. M i k k o l a BWS 155; K a l i m a SpS 141.

prussak(as) : KKI Plv Ala; San Tag prušsak̀ g. -k̆ku; KKI Trv Pik rušsak̀ g. -k̆ku.

Põhja-Eestis harilikult prušsakkas, läänе pool ka ruš-sakkas. W i e d e m a n n EWb prussak G. prussaku, prus-sakas G. prussaka 'Schabe (Blatta germanica)'; EOS prussa-kas zool.

Vrd. kirges.

прусак zool. 'prussakas' VES.

M i k k o l a BWS 155; K a l i m a SpS 153.

pruusa : Se Lõk prūžasûrmine /puDẹ́r/ 'mgi valgetest, kaugelt maalt pärinevatest tangudest /puder/'; SL II 368, 1 Se Ko-lov Keedä? iks pudẽr pruuZasuurmine, Vanalẽ valgist jahvast (rhvl.); A. Moora andmeil Võn Piiris prossa pudru 'puder, mida kalurid keetsid Kroonlinnas kalastamas olles'.

прóсо 'hirss; hirsitera' VES.

Ei ole päris selge, kas prūžà ~ prošsà märgitseb just hirssi. Võimalik, et ka riisi, sest Se Lõkova külas seleta-ti, et need olevat olnud valged, piklikud tangud. Igatahes oli see midagi meil haruldast, paremat, olgu siis riis või hirss. Vt. II ptk. § 84.

prälkа : KKI Se Värs, Tona prälkka 'vertikaalne linaropsimis-laud'; Se Lõk pr'aлkkà; KKI Se prälkka; M a n n i n e n ES 50 ropsilaud (prälka), linade ropsimiseks. Tarvitatakse Setu- ja osalt Võrumaal. Sõna esineb isegi EOS-is, kuigi ebasoovitavana /prälka/ vt. ropsilaud.

Vrd. prälits.

Linade ropsimist laual õppisid eestlased tundma pihkva linakasvatajatelt, kellelt võeti üle ka vastava eseme nimetus : VS zapŕâ'лок ~ zapŕâ'лka 'kolmel jalal seisev püstlaud linade ropsimiseks', Vt. II ptk. § 104.

prässatama vt. prossatama.

prääditama : KKI Se hrl. prāttämä; KT 23, 67 Se prääd́itämmä ~ präetämmä 'ketrama'; KKI Se Värs, Lõk prāD́Ĭttämine 'ketramine'; KKI Se Lepa prāttäšs-ene tāD juttu 'heietab aga seda juttu'; laul selge kui māne prāttämine (kõnek. 'laul selge nagu ketramine'); KKI Se Sats prāttüš 'ketrus; ketrustöö'.

Praegu on setus prääditämä ~ präätämä kõikjal täiesti üldine, ketrama esineb harva, peamiselt meeste keeles. Setu rahvalaulus kohtame aga vastupidi just vene laensõna ainult üksikjuhtumeil: SL III 331, 1 Se Hel Laula iks mie? päivil prääditeh; SL III 454, 1 Kut́si iks ta kuust istma, Mūnēst iks päävast präätämmä; KKI Lut prâD́mä 'ketrama'.

прясть прядёт 'ketrama' VES; прясть, пряда́ть 'крутить нить из волокон, тянуть из чего и сучить нитку' D a l .

präälits : KKI Se Sats prālĭt́s g. -ä 'voki koonlalaud' ~ Se Ob prāĺts g. prāĺiDZä 'linaropsimispink, -laud'; KKI Vas Jee prānĭk ~ Vas Ind prānĭkka laùD 'linaropsimislaud'; KT 76, 17 Räp prääńits 'sama'; KKI Plv Ala prānits g. -Dse ~ prānĭts g. prânDZe ~ Plv Ad prāĺits 'kedervarrega ketramisel tarvitatud koonlalaud; linaropsimislaud'; KKI Plv Mus prānitsämä 'kedervarrega ja "präänitsaga" ketrama'; KT 21,44

Rõu prääníts 'linaropsimislaud (vanasti seda polnud, ropsiti põlvel)'; KT 24, 16 Kan prääníts 'sama'; KKI Lut Jaa prälíts 'koonlalaud'; W i e d e m a n n EWb prälitse? pl. G. prälitside (d) 'hölzernes Untergestell beim ersten Flachsbrechen'.

Vrd. prälka.

пря́слица murd. 'kedervars, kistavars, pikkvokk (voki eelkäija); koonlalaud; takuhark' VES; пря́лка, пря́слица, пря́лица, пря́шница прм.-чрд. 'самопрялка, самопрядка,...; пря́слица или вернее пря́слице вост. 'донце под кудель или под гребень, для ручной, веретенной пряжи; шестик и донце вместе, и один шестик этот, для привязки к нему кудели' D a l .

Lõna-Eestis harilik tähendus 'linaropsimislaud' vene sõnaraamatuis puudub. Häälikuliselt vastab e. präälíts vn. пря́лица'le, kuna e. prääníts on tõenäoliselt siirdunud nits-sufiksiliste sõnade hulka, nagu Vas prääník on liitunud nik-liiteliste sõnade suure perega. (Vrd. IV ptk., lk. 234).

prääník I : AES 164, 108 Se Sats pl. prä́nik̆ki 'prääník, küpsis'; SL II 638, 1 Se Hel Kuus sei ma iks ütte kulat́skit, Päävä sei ma iks ütte prääníkat (rhvl.); KKI Vas Mau prânIk̀ g. prāniGu; KKI Räp Jaa pl. prānIk̆ko?; KKI Plv Ala; Har Mõn; Krl prāník̀ g. -k̆ku ~ -Gu; KKI San Tag prāni̇k̀; ES KV Rõn Kir prääning; ES KV Puh prāniŋG g. -Ge; KKI Trv Pik; Krk Ain räni̇k̀; KKI Hls räñni̇k̀ ~ räni̇k̀.

Sama laensõna on üldiselt tuttav ka põhja-e. murretes,

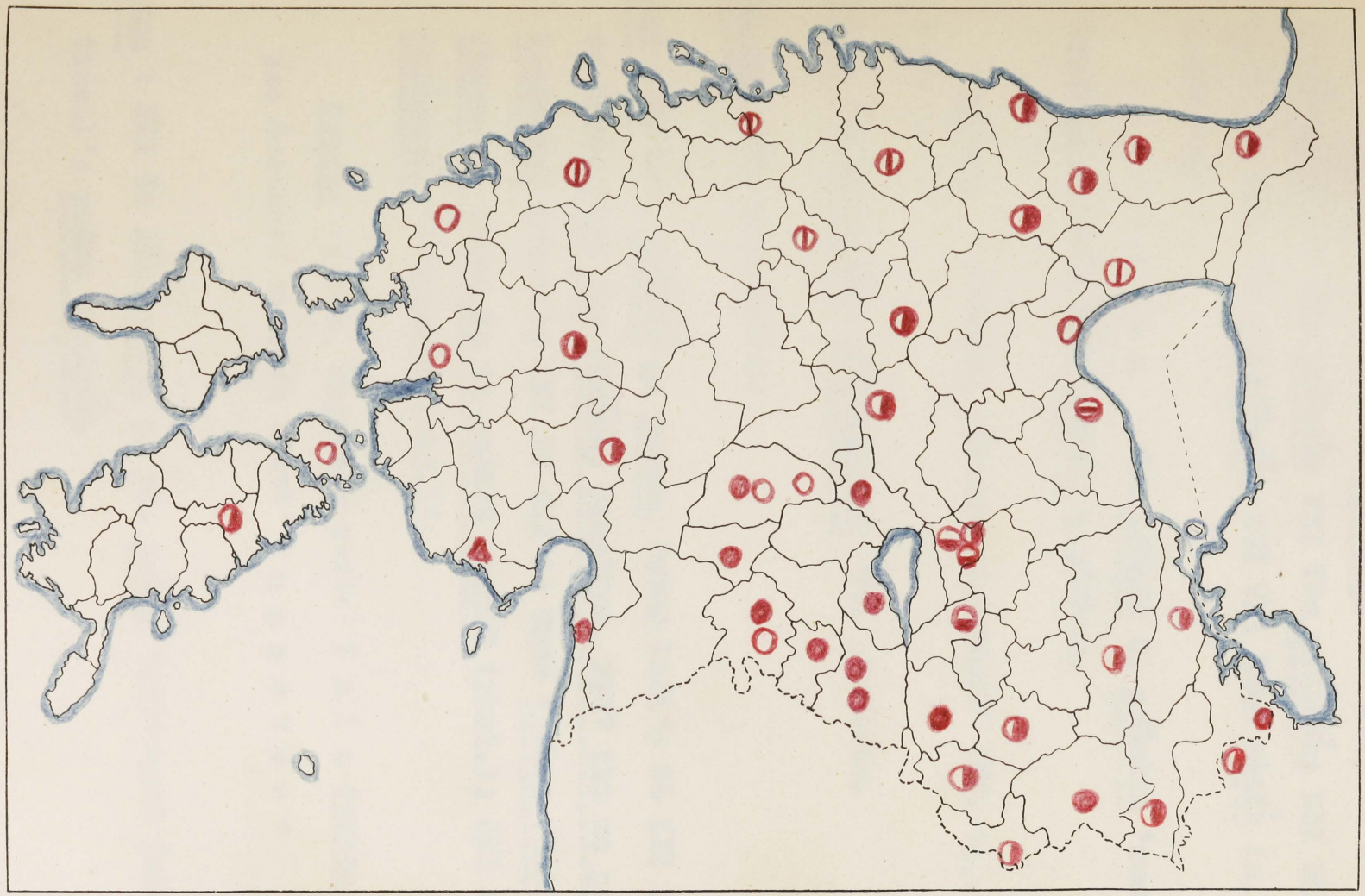

kaart nr. 31

prädnik

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 4140 3000

varieerudes ainult häälikuliselt: KKI Kod priämiŋG ~ priä-ńiŋG; KKI Iis prianik̀; KKI Vai prãnikko; ~~KKI VJg Roe prä-nikko;~~ KKI VJg Roe prãnik̀; KKI Kad pl. preanik̆kaD; KKI JMd Kaal prianik̀; KKI Ris Vil präňnik̀; ERA 161, 74 SJn Pak prä(ň)nik̀; KKI Mär prãnik̀; KKI Tõs präDnik̀; KKI Hää Al prä-nik̀; KKI Muh Lõe (p)räňnik̀; KKI Vll Rahu rãnik̀ (u.); vt. kaart nr. 31.

W i e d e m a n n EWb prãnik G. prãniku 'russischer Pfefferkuchen'; EÕS prääni̇k = pihkar.

пря́ник 'prääni̇k, pihkar; piparkook' VES. Vt. II ptk. § 49.

prääni̇k II, prääni̇ts, prääni̇tsema vt. prääli̇ts.

prääti̇ama vt. prääditama.

pudar : Se hrl. puťtàŕ g. pudara 'suur lodi'; SL III 388, 1 Se Kolov Piä? iks vińńeh, Vineläne, Piä? iks sa putaŕ, Poolakẽnẽ (rhvl.); KKI IV 411 Se Tona Viskas vällä sis vinnestä, lööse ks ta pudara purulõ (rhvl.); KKI Räp Pi puDàramĩs 'lodjamees (nlj.)'.

буда́ра 'дубок, грузовая лодка' D a l ; буда́ра 'название большого крытого судна' K u z n e t s o v PC.

pugna : KKI Se Lõk puGna, p. pl. pùknę 'ruutumast (mängukaartidel)': puGna kunigàs.

бу́бны pl. 'ruutu(mast)' VES; бу́бна, лучше бубно́вка 'одна карта бубновой масти' D a l .

puhka : KKI Vas; Käp; Plv; Rõu; Erv; Kan puhkà 'karusnahkne riba kaunistusena (naiste) kaukatel ja mütsidel'; KKI San Lau puhà nahk; KKI Võn Ahja puhka (van.); KKI Ote Nõu puhk.

Laensõna on tuntud ka põhja-e. idamurdes: KKI Kod Sa puhk g. puhù 'äärisnahk kasukal, saanitekil jne.'; puhù nahk; KKI Trm puhk pl. puhkeD ~ puhìD (van.); KKI Lai Kod pl. puhkeD.

C l a r e M.A. 34, 415 puhkanahk ~ weernahk; H u p e l EShH I, lk. 275 kasuka puhk 'Gebreme oder Einfassung um den Pelz' d.; W i e d e m a n n EWb puhk G. puhu, puhka G. puhka (d) (puhkus) 'Pelzbesatz, Verbrämung'; puhu (puhka)-nahk 'Besatzfell'; EÕS puhk (= linnunahast äär, kant kasukal, rõival, tekil: Gebräme, Verbrämung, опушка), puhu; puhkunahk.

Vrd. опу́шка 'пушистый край, кромка, кайма, обложка, отороч-ка, обшивка'; Шубка, с собольей опушечкой; опуха зап.'опуш-ка' D a l .

M. Veske, ühendades e. puhk, puhka ja samatähendusliku sm. puuhka vene sõnaga опушка, pidas nimetatud laensõna üheks kriteeriumiks vene-läänemeresoome keeleliste kokku-puudete vanuse määramisel (š > h), vt. V e s k e СФКО 170 jj. J. Mikkola väidab Veske poolt antud ühenduse ole-vat täiesti ekslikku juba "... o seletamatu väljalangemise tõttu". Tema seob nimetatud eesti ja soome sõnad teatava kõhklusega vene sõnaga пух. Vt. M i k k o l a BWS 18 ja 155. Viimase ühenduse võtab omaks ka K a l i m a SpS 143.

Ometi tundub see seltus nii häälikulistel kui tähendus-likel põhjustel olevat õige otsitud, eriti kui arvestada hoopis lähedasema vene vaste olemasolu. Muidugi on Veske eksinud laenu vanuse määramisel. See laensõna ei saa olla nii vana, et ta oleks osa võtnud š > h muutusest, mis lmsm. keeltes toimus juba meie ajaarvamise paiku ja kajastub vaid üksikutes kõige vanemates slaavi laensõnades (vrd. S e t ä-l a ÿSÄH 305). Kuid muud tegurid ei räägi Veske antud ühenduse vastu. Dali sõnaraamatus leiduv vn. онумка lääne-murdeline variant онýха on häälikuliselt täpseks vasteks lõuna-e. sõnale puhka. Eesti keeles on küllaldaselt näiteid algselt rõhutu silbi väljalangemise kohta vene laensõnades (vt. II ptk. § 104), samuti on vn. х > hk vanemates laensõnades harilik (vt. II ptk. § 40). Siinjuures on ka sõnade sisuline kokkusattuvus täpne, mis Mikkola poolt esi-tatud ühenduse puhul jääb vajaka.

Lahtiseks jääb ainult eesti ja soome sõnakujude vastas-tikuse seose küsimus, kui laen oŋ tulnud mõlema rahva erielu ajal. Lõuna-e. lõpukaole allumata puhka eeldab aga tingi-mata hilisemat laenamisaega.

puhla : KKI Se Lepa sg. elat. puhlast, pl. puhlta? adj. 'kohe, kobe'.

пýхлый 'ümmarikpehme, lihav; pundunud, punsunud; pun-gipaisunud' VES.

puhvaika vt. fufaika.

puhvetsik : KKI Vas Mau puhvetsik g. -kku 'müüja (kaupluses, kõrtsis)'; M 330 Räp Par puhvetnik; KKI Plv Ala puhvesnik g. -kki 'puhveti-, einelauapidaja'; KKI Har Mõn puhvetsnik g. -kka 'sama' (van.); KKI Hls Abja puhvetsik g. -kku 'sama' (van.).

Sõna on registreeritud ka põhja- e. idapoolsetest murretest: KKI Trm puhvetsik ~ puhvetsik; KKI Iis Mets puhvetsik; KKI Vai Ut puhvetsikka; W i e d e m a n n EWb *puhvetshik G. puhvetshiku (russ.) 'Einschenker'.

буфе́тчик 'einelaua- e. puhvetipidaja; teenija puhveti juures' VES.

puian : KKI Se Vilo, Lepa puijan pl. puijanä? 'koeranimi; sõimusn.'; KKI Vas Kor puijan 'pujaan (sõimusn.)'; KKI Räp Rä puijan g. -i 'tuim, vähese jutuga inimene'; KKI Urv Oe puijand g. -i 'kõhn, söögipõlgaja (loom)'; ES KV Hää puian 'koeranimi; kakleja (inimene)'.

Teatavas pejoratiivses tähenduses on sõna tuntud ka põhja- e. murretes: KKI Trm pujān g. -i 'tõrges, isemeelne (inimene)'; Lüg Reo pujâ'n 'üleannetu, sõnakuulmatu; KKI Kei puijâ'n 'võllaroog'.

буя́н 'rajupea, mäsutegija, mürakaru, mürgeldaja, löömamees; jauram; ulak' VES.

puian : KKI Se Vilo puian g. puiana 'võik /hobune/'.

буя́нный 'võikhall musta saba ja lakaga (hobuse kohta)' VES.

pulemjot : Se Sap pu'lem^{j}ōt g. -m^{j}otti 'kuulipilduja'; KKI V 222, 87 Se Us Suurõ no tükü tüminät, Pula no möödi põpsinat (rhvl.).

пулемёт 'kuulipilduja, -prits' VES.

pulmat, pulvand vt. polvand.

pumask : Se Lõk pl. pu'màGi? 'paberraha' (hrv.), eriti rahvalaulus: Se Katš vęttà pùst pumaśkīt, kàrmanist kalęvatsi; SL II 423, 1 Se Me Võti? iks puost pumaskit, Takast iks vanno taaderit; SL III 60, 2 Se Kran Panẽ iks mie? puost pumaZit, siest sinipapẽrit.

бумáга 'paber; ценная бумáга 'väärtpaber'; бумáжка dimin. vt. бумага; 'paberilipakas, -tükk; paberraha (рублёвая)' VES.

pumasnane : KKI Se Lõk adj. pumastanę 'puuvillane', peamiselt rahvalaulus: SL III 18, 2 Se Igr Eśki um sull puoh pumaZnanẽ, Karmanih rätt́ kalẽvunẽ; SL II 363, 2 Se Kolov pumaskinẽ.

бумáжный 'puuvill(a)-, puuvillane' VES. Setu murrakus on vene adjektiivilõpp asendatud omakeelsega (-lane, -ne). Vt. II ptk. § 129.

puravik vt. porovik.

purlak : KKI Se Vilo puřlàk g. -gu 'teetegija (kaugelt); KKI Vas Mau puřlàk g. -Gu 'tööline kiviteel; poisijõmpsikas

(hrv.); KKI Räp Meer poiskaZę̆ puŕlak̀ 'poisijõmpsikas'; Rõu Pl /poiskęZę̆/ puŕlak̀ '7–8-aastane poisijõmpsikas' Rõu Hu 'purjus inimene, joodik'; KKI Har Mõn 'poola rahvusest kraavikaevaja (tsaariajal; halv.); poisiklutt'; KKI Võn Piiris 'rumal poisijõmpsikas'; ES KV Kan; Rõn Kir purlak 'lagunenud riides inimene'; KKI Hel purlak̀ g. -ǩku ~ -ǩka ~ vene puŕlak̀ 'venelasest harjusk, seljakaupmees' (van.); halv. ütlus kellegi kohta'; KKI Krk Mur puŕlak̀ g. -kse 'vene rahvusest tööline; harjusk'; KKI Hls Abja vene puŕlak̀ g. -ǩku 'vene rahvusest tööline'.

Mitmesugustes erinevates, sagedasti pejoratiivsetes tähendustes on sõna tuntud üle kogu Eesti, näit. KKI Trm puŕlak̀ g. -ǩka 'vene rahvusest tööline'; poĭZi-puŕlak̀; KKI Vai Ut purlak ~ purlaǩkas 'venelane' (van.); Lüg Reo purlakkas 'suur, tugev mees; sõnakuulmatu laps'; KKI Jür puŕlak̀ 'kangekaelne inimene, väänkael'; ES KV Kei 'suur tugev inimene; mõnikord ka halv.; ES KV Kul 'üleannetu poiss'; KKI Käi 'halb, jonnakas laps'.

M a s i n g MNL 1825, lk. 90 esineb tähendus 'mõrtsukas; W i e d e m a n n EWb purlak G. purlaki, purlakas G. purlaka (russ.) 'russischer Bauer'.

бурлака вж. **бурлак** вост. вообще 'крестьянин, идущий в чужбину на заработки, особ. на речные суда; //вжн. 'неженатый, холостой, одинокий, бездомок, матун, побродяга; // буйный, своевольный, грубый, дикий' **D a l** ; бурлак 'работник на речных судах' ...; простор. 'грубый, невежливый человек; бездомный, пробивающийся как-нибудь' СРН.

M i k k o l a BWS 92 jj.; **K a l i m a** SpS 142.

puro : KKI Se Vilo puiurâ (van.) ~ tuulĭšpä (u.) ~ Se Lõk tūlę-purô ~ purô tūl 'tuulepööris, -hoog'; SL III 29, 1 Se Kran Pajast iks puhe purotuulĭ, Lõõdzi tuulĭ lõunẽnẽ (rhvl.).

бу́ря 'torm, maru, raju, pagin; vahk' VES. Vt. II ptk. §132.

pusan : KKI Se Küll puzàn g. -a; Se Lõk puzàn, dem. puzanaǩkęnę 'väike härg' (nlj.); ka väikese paksu lapse kohta'.

Vrd. puso(kene).

пуза́н kõnek.; fam. 'kõhukas e. vatsakas inimene, paksmagu; paks poisijõmm; lall, laatsmagu' VES; пуза́н м. пузанья я ж. 'пузатый человек' D a l .

puso(kene) : KKI Se Vilo, Ob dem. puzóǩkęnę 'väike pudelike, rohupudel'; Se Tona härä-puzóǩkęnę 'väike härg'; KKI Vas Kor puzô 'väike pudelike; kõht (lstk.); KKI Räp Tool puzö ~ puzó(ǩkęnę) 'väike härg'.

Vrd. pusan.

пу́зо lhtrk. 'kõht, vats; kere (ummikul, kontrabassil)'; vrd. ka пузырёк 'põieke; mull, vull, pull; pudelike, tiks (-i), rohuklaas' VES; пу́зо 'брюхо, живот, чрево,...// вздутое место на чем, горб или короб' D a l .

pusõr : KKI Se Vilo pušsęŕ g. puzęra 'põis (täispuhutult laste mänguasjana)'.

пузы́рь 'põis; mull (мыльный), vull, pull; vill, rakk; kubel' VES.

putar vt. pudar.

putka : KKI Se Ob pūtka 'väike majake (eriti raudteel)'; pūtkavaht 'raudteevaht'; KKI Se Vrs 'koerakuut'; KKI Vas Mau pūtka 'putka, koerakuut, väike majake, eriti raudteevahi majake'; KKI Plv Ala 'raudteevahi majake'; KKI Har Mõn puťkà g. puťka '(raudteevahi) majake; käimla'; KKI Krl puťkà 'kuut, sealaut'; KKI San Tag puťka 'väike majake, onn'; KKI Puh Vih puťkà; KKI Trv Pik koĕrà puťkà; KKI Krk Sav puťkà 'raudteevahi majake; vilets, väike majake'; KKI Hls Abja puťkà ~ puťkà.

Väikese majakese, primitiivse ehituse tähenduses on see kõlaliselt ilmekas laensõna levinud kiiresti kogu eesti keeles. Põhja-e. murdes on sõna sees tekkinud harilikult palatalisatsioon, ka võib laensõna oma lõpult liituda teiste eestikeelsete sõnadega, näit. KKI Nis puťkù; KKI Vig puťkàs jne. W i e d e m a n n EWb putka G. putka 'Häuschen, Hütte, Wachhaus, Schilderhaus', kompasi-p. 'Kompashäuschen'; ujumiZe-p. 'Badehütte am Strande' jne. PP 1876, lk. 271 kauba putka; EOS putka = komin, kong'.

бу́дка 'vahimajake, -onn; kong, komin, putka, osm' VES; бу́дка, бу́тка 'всякая маленькая, отдельная постройка, для приюта или защиты от непогоды человека, собаки или иного мелкого животного; караулка, сторожка, шалаш, балаганчик; конура' D a l .

V e s k e CoKO 234.

puuben : KKI Se Her pūpèn ~ pūben g. -a 'trumm'; KT 75, 32 Se mängite ... puubenat ...

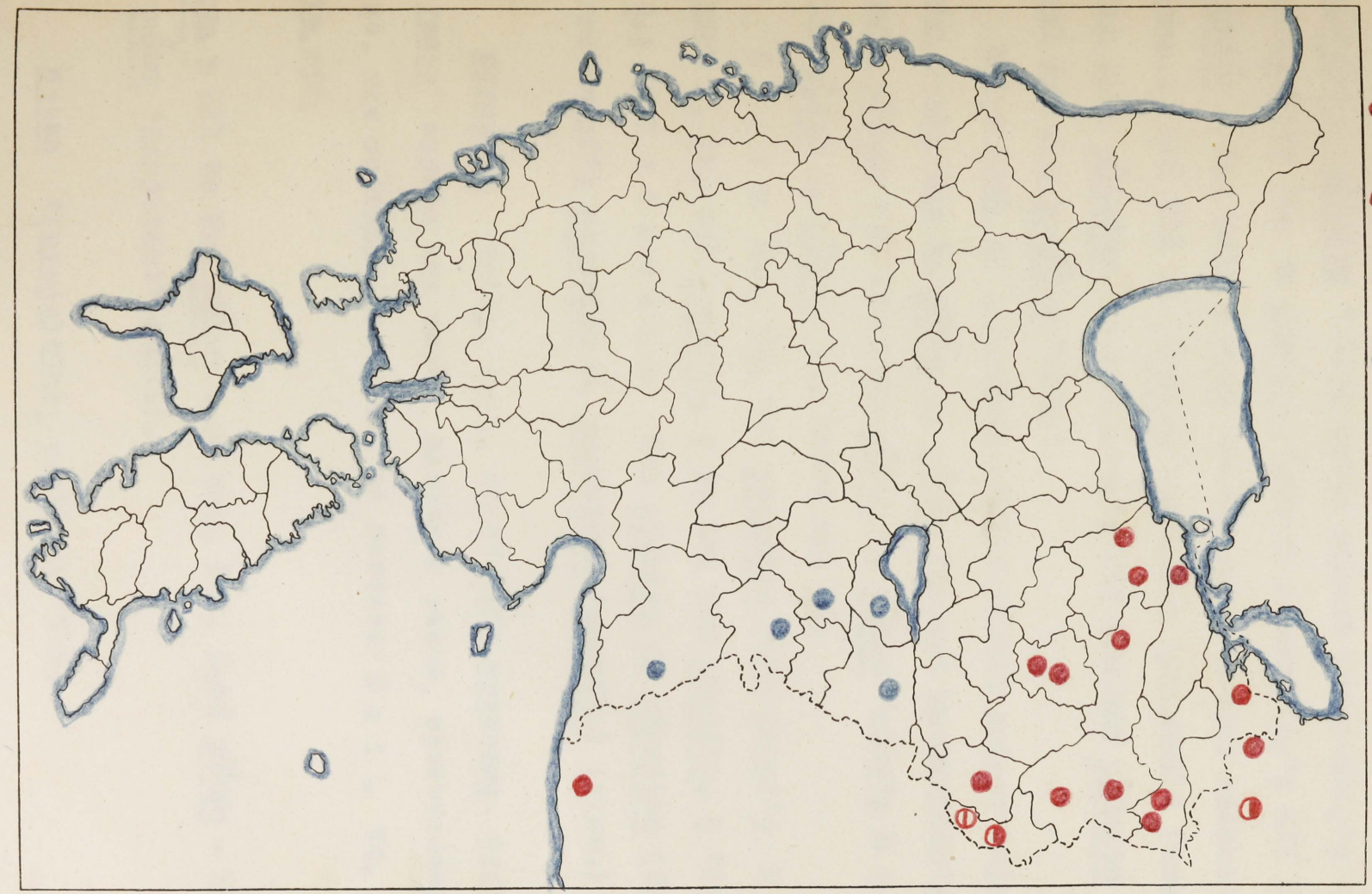

kaart nr. 32

jaugnits

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 4140 3000

бубен 'kuljustega käsitrumm, tamburiin' VES.

puugnits : KKI Se Värs, Her pûgnits pl. -nitsa? ~ Se Vilo pl. pûnitsa? (van., hrl.) ~ nüpsI (u., hrl.) 'nööp'; KKI Vas pûGnits ~ pôGnits 'nööp; eriti nahast kasukanööp'; KKI Räp Meek; Plv; Rõu Hu pŭGnits 'nahast kasukanööp'; KKI Har Saru pŭnits ~ Har Koik pômits 'nööp; eriti nahast kasukanööp' (van.); KKI Krl Mi pûGnits 'vasknööp (pükstel)' (van.); KKI Kan Naha pôGnits 'nahast nööp'; KKI Võn Ras pûGnits (van.); KKI Lut Jaa pugnits 'nööp'.

Mulgi alal on laensõnal häälikuliselt erinev kuju: KKI Hel Pori; Trv Äm põGèn g. pŭGne 'nahast kasukanööp'; KKI Pst Palu pôGen; KKI Hls Abja pŭGen g. pŭGne 'nööp'; L : KKI Saa Lin pôGen g. pôGna. Vt. kaart nr. 32.

C l a r e M.A. 34, 523 poognits 'ein Knopf'; H u p e l ESbH I, lk. 245 pognits, e ja lk. 248 pugnits, e 'der Knopf' d.; W i e d e m a n n EWb põgnits G. põgnitsa (d) 'lederner Knopf'; puguvits G. puguvitsa (pugnits) (russ.) 'Knopf'.

пу́говица 'nööp, nupp, nöps' VES; **пу́говица, пу́гвица, пу́говка** 'кружек или шарик, шляпка с ушком, пришиваемая к одежде, для застежки на петлю, на петелку' D a l . Vt. IV ptk., lk. 234.

puukva : KKI Se Vrh bùkva ~ Se Vas, Lõk, Katš pùkva ~ Se Ob pùkva 'kirjatäht' (hrl.).

бу́ква '(kirja)täht, pookstav' VES.

puulka vt. bulka.

puura vt. puro.

puusta : KKI Se Vrh adj. pūšta 'tühi; asustamata /koht/'; KKI Se Ala puuštà mâ 'tühi, paljas maa, kus midagi ei kasva'; pūštà jùt 'tühi jutt, laimujutt'; KKI Se Her adv. pūštalt /kineles/ 'kõneleb tühja juttu, valetab'; H II 61, 99 Se puustalt 'ilma asjata, eesmärgita, sihitult, muidu'; MT 255, 10 Räp Saa /maa jäi/ puštast 'üles harimata'; KKI Plv Ala pūštà 'vaene (inimese kohta)' (hrv.); pūštà-mā 'tühi maa'; ES KV Puh pūštà talù 'külast eemal asuv talu!; pūštà Bâl elàvä 'elavad külast väljas'.

Samuti kirde-e. rannamurdes: Lüg Reo pūsta 'tühi, elaniketa'; KKI VNg 'tühi, paljas; harimata, peremeheta /maa/'.

"Beiträge" 1817, nr. 9, lk. 85 puusta ma auch kello oder kõllo ma und joude ma, 'wüstes Ackerland'; puustik 'Stück wüsten Ackerlandes'. Tähenduses 'mahajäetud, mittekasutatav' esineb sõna M a s i n g i MNL 1821, lk. 182 ... wata jedda kaewu, mis mä-emehhed puustaks jätnud ... W i e d e m a n n EWb pūsta G. pūsta 'Wüste, Oede', pūstaks jätma 'nicht mehr bebauen, bearbeiten (ein Stück Land), pūsta-mā (pūstik, pūstuže-mā)' unbebautes, verlassenes, unbesetztes Landstück', pūsta-tuba 'das Wohnhaus darauf', pūsta-naene 'Kebsweib'.

пустóй 'tühi (опех), tühine (разговор, человек); tuumatu, paljas (отговорка)' VES; пýсто, пýстомь D a l. Vt. puustus.

Vanemas kirjakeeles on sõna esinenud peamiselt tähenduses 'tühi, asustamata, harimata /maa/', setu murrakus on pūštà otseseks vasteks vn. sõnale пустóй.

M i k k o l a ÄBOR 74; K a l i m a SpS 143.

puustatama : H II 61, 628 Se "Õkva tuul/amal üöl puustatedi mehel kotoh ait arr ..." 'riisuti, tehti tühjaks'; KKI Kan pūštaťtama 'kavalusega ära võtma, teist kavalusega paljaks riisuma' (van.).

Vrd. пустошить arh. 'laastama, rüüstama, hävitama, poostma' VES. Harilikum on see sõna Lõuna-Eestis kujul pǭštma, nagu see esineb juba Hupelil. Algupäralt on seegi vene sõna, kuid on meile tulnud läti keele vahendusel (vrd. läti puostît).

puustus : Se hrl. pūstus g. pūstuZę 'külamaadest eraldi asuv ostetud krunt, mis ei kuulunud perioodilisele ümberjaotamisele (vt. lähemalt AES 205, lk. 8); KKI Se Küll kaťs hiŋǦe külämâD ja viiŹ teśsäťtinna puustuZę mâD 'kahe hinge jagu külamaad ja 5 tessatini krunti'; SL II 364, 1 Se Kolov EZäl omma? iks eZändä maa?, Talopojal puustuZē? (rhvl.); KKI Vas Jee pūstus 'üksik talukoht'; KKI Räp Meer 'tühi asustamata maa; uudismaa' ~ Räp Jaa 'suur talu, mõis'; KKI Räp Par pūstuZę piDäjä 'uudisasunik (eriti end. Venemaal)'; KKI Plv Ala pūstus ~ pūštà talò 'hooletusse jäetud talu, söötis põllud' ~ Plv Ros pūstus 'suur talu, mõis end. Venemaal'; KKI Rõu 'üksik talu metsas; suur talukoht end. Venemaal'; Rõu Hu 'hooletusse, lohakile jäetud talu' ~ Rõu Raud p°ūstus(mā) 'asustamata, tühi maa metsas'; KKI Har Mõn pūstus ~ pūstuZę mā 'uudismaa metsas' ~ pǭstus 'vana lagunenud hoone'; KKI Urv Ver pūstus 'uudismaa metsas'; MT 249, 7 Urv Lin 'tühi, laastatud koht'; KKI Kan Kar 'kehv talu viletsate lagunenud

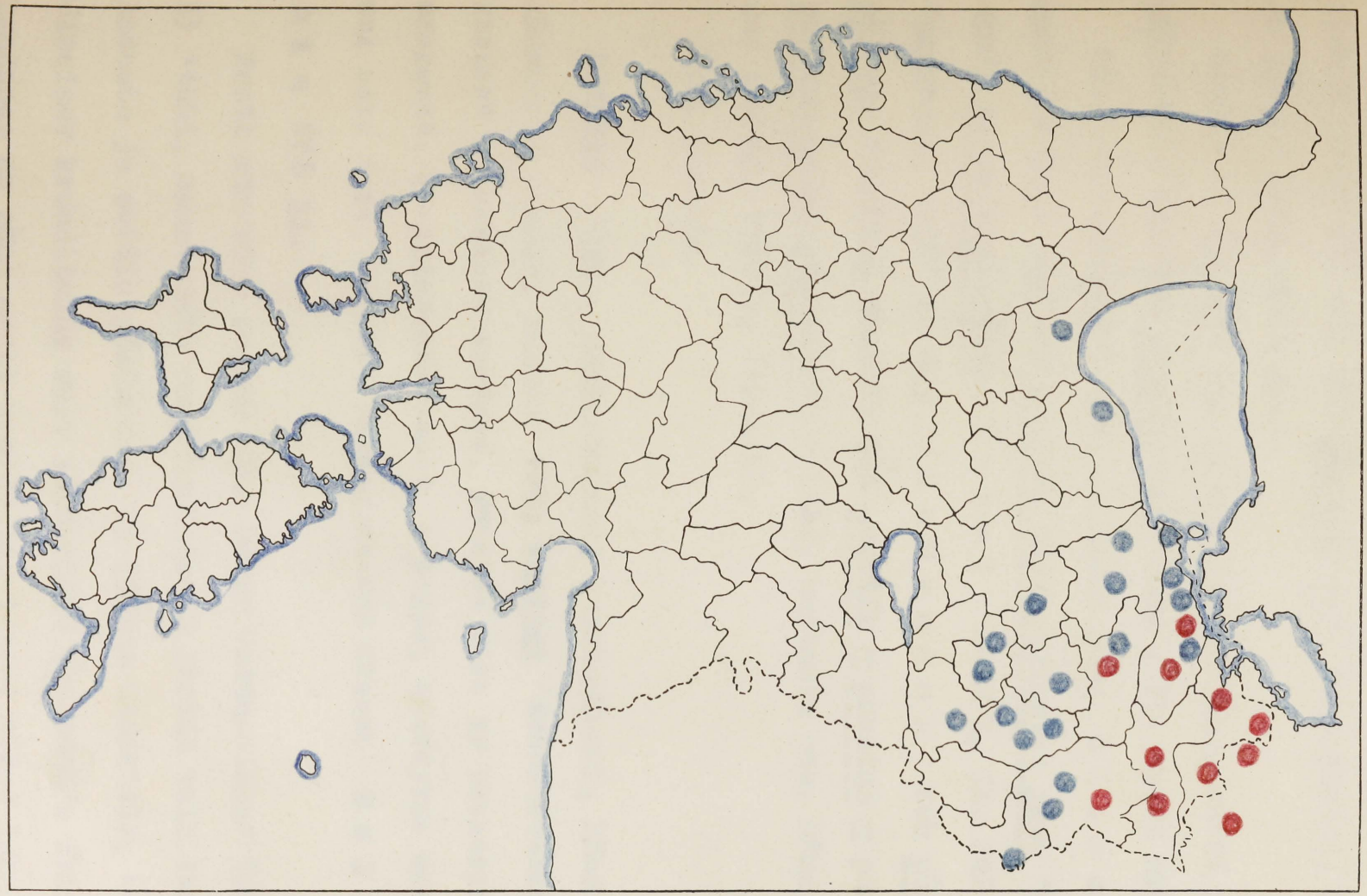

● 'üksiktalu, kruuditalu'

● 'tühi, asustamata koht; hooletusse jäetud talu, söötis põllud'

kaart nr. 33

puustus

„Hans Heidemann". Tartu. 1951. 4140 3000

hoonetega'; KKI San Tag 'vaba, tühi maa'; KKI Võn K.-V. 'eraldi asuv, üksik talu' ~ Võn Ahja 'tühi maa, uudismaa metsas, eriti end. Venemaal, kuhu siirdusid eesti asunikud'; KKI Kam Kär pūstuś ~ pūstuźe koťtuś ~ p. pāline 'lahja, mahajäetud maa'; KKI Ote Nüp pūstuźe talù 'mahajäetud, hooletusse jäetud talu, halb maa'.

Samuti ka KKI Kod Ran pūstus 'hooletusse, sööti jäetud põllumaa'; KKI Ärm pūstuse-moà 'sama'. Vt. kaart nr. 33.

Sõna on vanemaid laene, esineŋes juba C l a r e sõnaraamatus M.A. 34, 540 puustus Maa; puſtusſes jäma 'wüst werden'; Se om puſtusſen. H u p e l ESbH I, lk. 251 puustus 'ungebauet Feld' r. d.; W i e d e m a n n EWb pūstus G. pūstuźe 'Einöde, Wüste'; EÕS puustik = puustus = puustusmaa; puustusetalu; puustusmaa = tühi, harimata maa, kõnd, kõnnumaa (Lehde, Einöde, Wildnis).

Vrd. puusta.

пу́стошь 'tühi, harimata maa; puustus(maa), kõnd (-nnu), kõnnumaa; raamla, räämla' VES; **пу́стошь** 'незаселенная земля, дальний от селения особняк, участок того же владельца, но не входящий, по дальности своей, в надел; покинутые надолго из-под сохи поля, залежь; покосы из-под пашень' D a l ; Z e l e n i n KW 8 jj.

Eesti murretes esineb sõna kahes vastandlikus tähenduses: 1) 'tühi, asustamata maa; hooletusse jäetud talu lagunenud hoonete ja söötis põldudega, 2) jõukas üksiktalu, külast eraldiseisev krunditalu; suur talumajand Venemaal'. Esimeses tähenduses on sõna eesti keeles tarvitusel olnud juba XVIII saj. alguses. Teine tähendus tekkis alles XIX saj. teisel

poolel seoses krunditalude asutamisega ja talupoegade väljarändamisega Venemaale. Tänapäeval on sõna juba vananenud.

M i k k o l a ÄBOR 74; K a l i m a SpS 143.

põkk : KKI Se Lõk pi̥k̆ pl. pi̥k̆ka? (van., hrv.) ~ hä̀rǴ (hrl.) 'härg'.

бык 'härg, sõnn, pull; sirkas (ukraina härg, nuumhärg)' VES.

põtatama : KKI Se Vas, Lõk pi̥t̆tat̆tama ~ Se Sats pot̆tat̆tama 'proovima, katsetama; linapeod ühes viljaga rehte kuivama panema (katseks, kas linad on juba küllaldaselt ligunenud)' ~ Se Küll 'naljatlema, lõbutsema': /laupäeva õhtuti läksid poisid/ üt̆te talò põlę̀ kòkko iĭlò piDämä, pi̥t̆tat̆tama.

пыта́ть murd. 'proovima, katsuma (счастье)'; **пыта́ться** 'üritama; katsuma, püüdma (узнать)' VES;

пыта́ть 'испытывать, искушать, познавать свойство, доброту, годность чего, от(из)ведать' D a l .

põtk(a) : KKI Se Lõk, Vas pę̀tka ~ Se Küll pi̥t̀k g. pi̥t̀ka 'koos muu viljaga rehes kuivama pandav linapeo, katseks, kas linakiud on juba küllalt pehmeks ligunenud'.

пыто́к ' однократная попытка, испытанье// Самый образчик, проба' D a l . Laensõna aluseks on olnud vn. genitiivivorm пытка́.

pälin : Se hrl. päñnüĺ pl. päñnülä? ~ KKI Se Vas, Küll pälümes̀

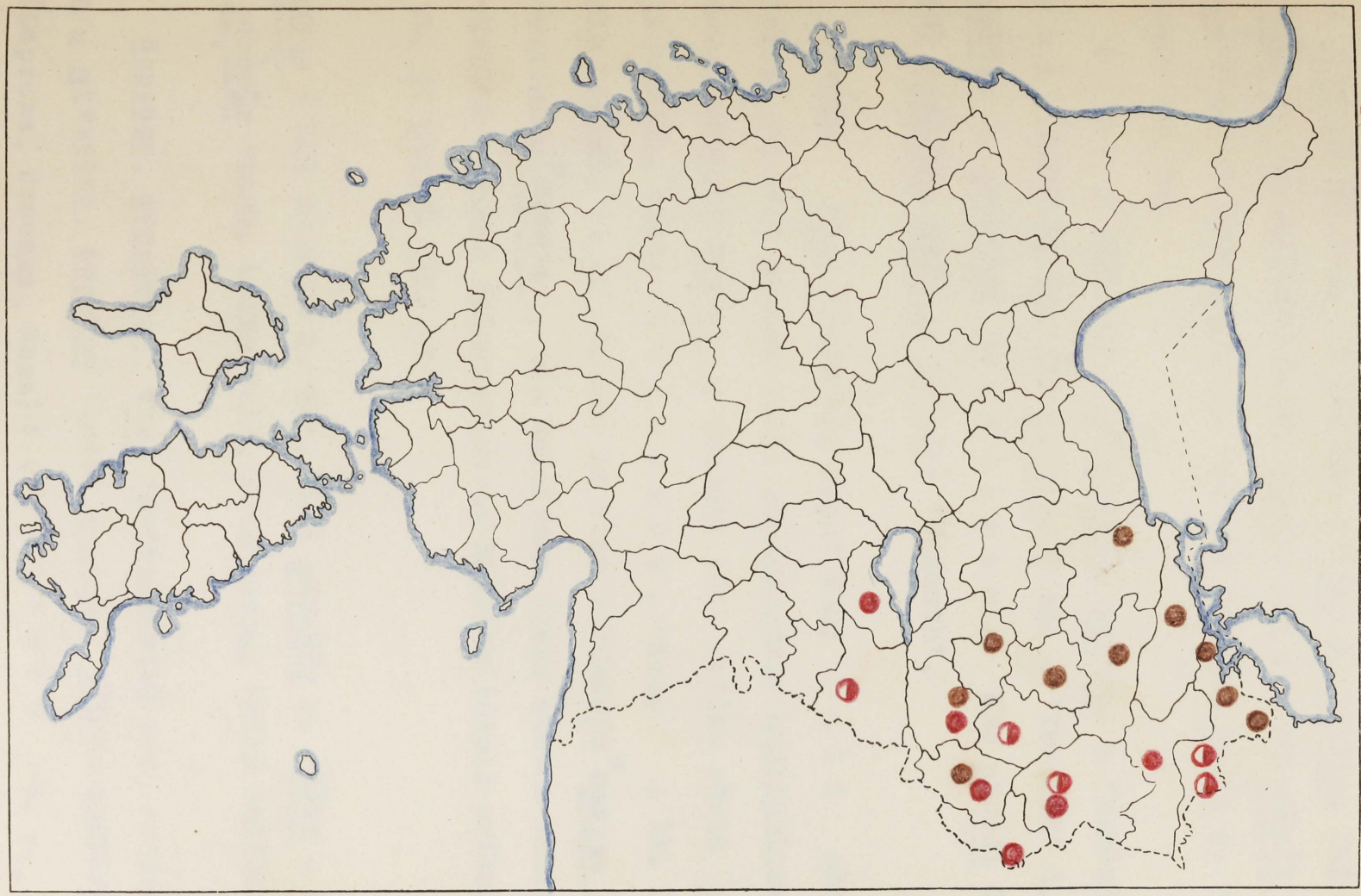

kaart nr. 34

pälèn

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 4140 3000

pl. pälüme? 'koirohi'; KKI Vas Jee pällün g. pälünä; KKI Räp Tool; Plv pännül g. pänülä; Rõu Hu pällün g. -ä; KKI Har Mõn pälün g. -ä; KKI Krl pälin g. -e ~ pännül g. pänülä ~ pänil g. -e; KKI Urv Oe pällüm g. pälümä; KKI Kan Kar pännül g. pänülä; MT 263, 15 San Lau pännil g. pänile; KKI San Tag pälin g. -e; KKI Võn K.-V. pänül; KKI Ote Nõ pännil g. pänilä; KKI Hel Lõve pälim g. -e; KKI Trv Kau pälin g. -a. Vt. kaart nr. 34.

C l a r e M.A. 31, 190 pällin, pellin, a 'Wermuth'; H u p e l ESbH I, lk. 233 pällin, ä od. a 'Wermuth' d.; lk.239 pellin u. pelling; W i e d e m a n n EWb pännül G. pänülä (d) (pällin, pällül, pällün) 'Wermuth'.

полынь bot. 'koirohi; puju' VES; D a l i sõnaraamatus leidub sellele lisaks eesti sõnakujudele häälikuliselt lähedasem variant **пелынь** . Murdeti võib selles sõnas л palataliseeruda, näit. K o l o s s o v , Обзор , lk. 153 **полйнь** mis näitab, et on mõeldav ka vene murdekuju *пелинь , jakanje--murretes *пялинь , mis sellisena oleks otsene vaste Lõuna--Eestis levinud mitmekesistele häälikulistele erikujudele. Vt. II ptk. § 53, 132.

pärepöör : KKI Se Värs S.-Rõs, Küll päreBūr g. -Bõra ~ Se Vrs perepūr 'teat. väike kala, latikapoeg, väike latikas'.

беребра́, **беребе́рка** твр. 'рыба; мелкий лещ, подлещик?' D a ц **беребе́р**, **беребра́** 'рыба густера (Blicca bjorkna L.)' (Шартова, Изменка, Межа) K u z n e t s o v PC. Vt. II ptk. § 123.

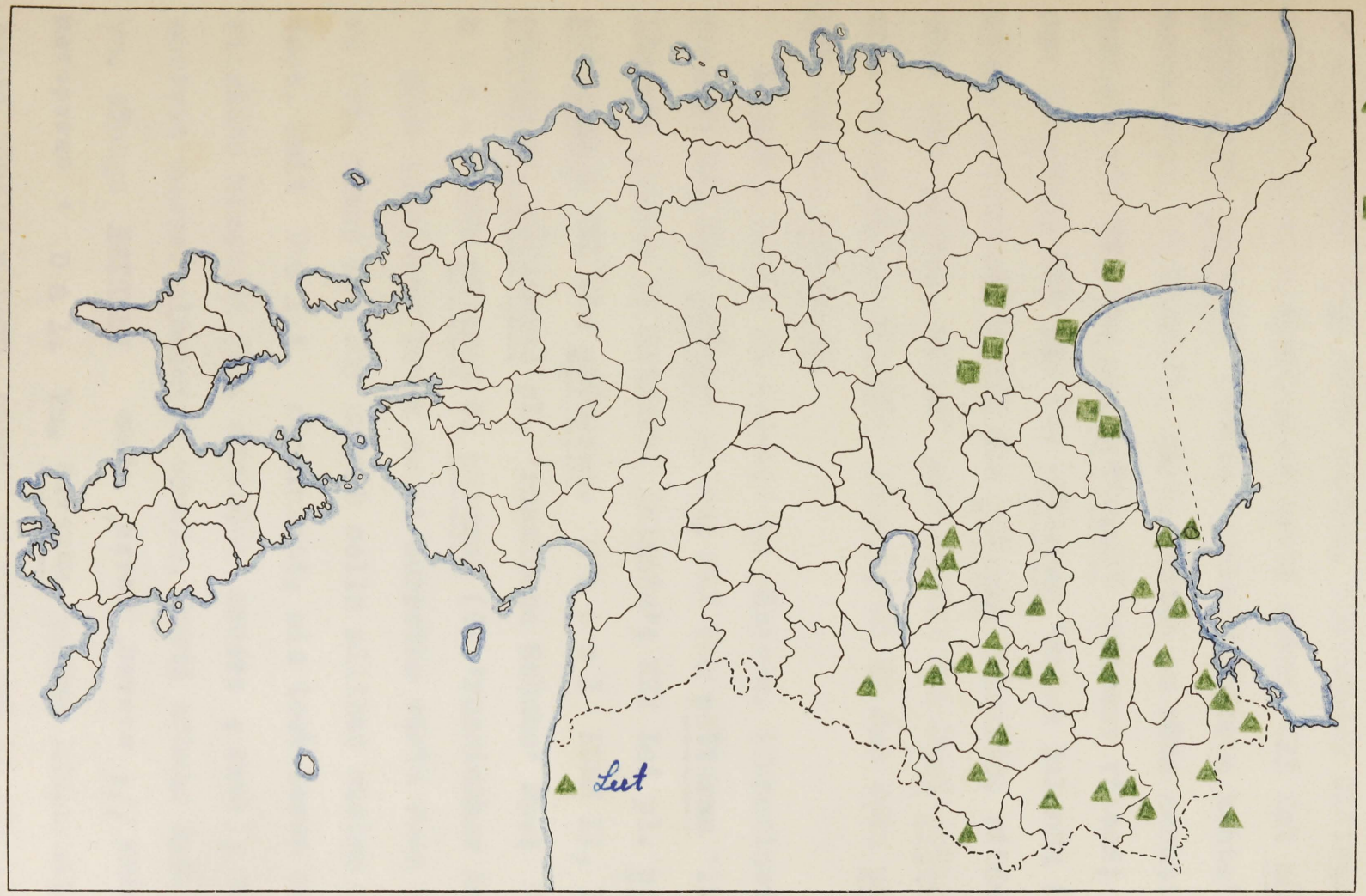

kaart nr. 35

pätern

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 4140 3000

pätern : Se üldiselt pl. pätternä? 'takunöörist heegeldatud jalanõud'; KKI Se Küll pätternä paGo 'päternaliist; väljend väikese, paksu lapse kohta'. Kujul pättern, hrl. mitm. pätternä? on sõna tuntud kogu võru murdes, tähendades üldiselt nöörist jalanõusid, mida tarvitasid eriti setud. KKI Lut sane ku pätternä pago, kaZui'? (kõnek. väikese inimese kohta' nagu päternaliist, ei kasva'). Tartu murdes on sõna samuti hästi tuntud: KKI Võn Ras pl. pätternä? 'niinest viisud; üldse vanem jalanõu'; KKI Kam Kär pätternä 'kerge jalanõu (nahast, nöörist, riidest)'; KKI Ote pättern 'nöörist, riidest jalanõu; vana pastel, viisk' (halv.); KKI Puh Pori pätternä 'nöörist heegeldatud jalanõu' (hrv.); ES KV San Puka pätern g.-i; KKI Hel pl. pätterne.

Laensõna kohta on andmeid ka põhja-e. idapoolsetest murretest: KKI Kod pätterm g. -u; KKI Trm pättermu 'linasest lõngast (varem ka niinest) jalanõu'; KKI Lai pl. pättermaD ~ pättermuD; KKI Sim pätterma. H u p e l ESbH II, lk. 185 poddernad, pöddernad pl. 'russische Schuhe' Pp.; W i e d e m a n n EWb päternä G. päternä (d) 'russischer Schuh'.

Sõna laialdane levik eesti murretes vastu vene keele piiri (vt. kaart nr. 35) sunnib selle allikat otsima vene murretest. Kuid D a l i sõnaraamat, mis toob terve rea nöörist viiskude nimetusi (vt. märksõna **лапоть , лапа**), ei anna ühtki sobivat vastet nimetatud sõnale. Ometi tahaks seda ühendada vn. sõnaga **пятерня пять ,пяток ,пятеро ;// лапа , ,рука , пятерница** ' D a l. Vn. **пятерня** vastab häälikuliselt täpselt eesti sõnale pätern, samuti ei puudu sel ka sisulisi kokkupuutepunkte jala ja jalanõu mõistega. Sõna levikut eesti mur-

retes on soodustanud oma keelest tuttavad päterdama, pätajalg jt. lähedased sõnad. Vt. II ptk. § 101.

pätin : KKI Se Tona, Vrh pättin g. pättinä 'noodaveoköis'.

пати́на 'береговое крыло невода, мертвое, около которого обращается ходовое, завозное' D a l ; пати́на, пати́нка 'веревка, за которую тянут невод' (Лисья, Шартова, Изменка, Талабек, Брага) K u z n e t s o v PC.

päätnitsa(päev) : KKI Se Vilo, Lõk pätnitsa päiv; MT 332, 79 Se Tona päätnitsa p. 'eriti Satserinnas peetav kirikupüha reedel enne jakopipäeva v. iljapäeva, s.o. enne 20. VII ja 28. X'; M. Hirve teateil Se Ted pätnitsa päiv 'suurreede'.

Пя́тница 'почетн. прозвн. св. Параскевы' D a l; ERA, Vene 4, 286 S.-Patškovka Ильинская Пятница 'последняя пятница перед 20.VII '; ERA, Vene 13, 570 Dubnik Прасковья Пя́тница 'празднуется 28 октября'.

raadovitsa : Se Lõk rãDovitsa päiv; MT 332, 83 Se Tona rãDevitsa 'surnute mälestamispäev'.

ра́дуница (murd. ра́доница) etnogr. 'surnute mälestamine haudadel nädalal peale lihavõtet' VES; ра́ду(о)нец или ра́ду(о)ница, ра́довни́ца, ра́дошница сев. зап. 'навий-день; родительская, день поминовения усопших на кладбище, на Фоминой неделе' D a l ; VS Ragozino rä'dunitsa.

raak : KKI Se Her rāk̀ (hrl.) ~ vähḱ (hrv.) 'vähitõbi'.

рак 'vähk' VES.

raan : KKI Se üldiselt rân g. rānà 'haav; arm'; KKI Se Vrh patanu rân 'põletushaav'; KKI Se Sats rânama : rānat̆ta? ~ Se Vrh rānada? 'haavama, vigastust tekitama'; Se Kee rānat̀ teBì 'haavahaigus'.

ра́на 'haav; verme'; ра́нить 'haavama' VES. Setu rânama on tüvevokaali järgi otsustades ilmselt mõjustatud vastava nimisõna poolt.

raanama vt. raan.

raavin vt. ravin.

radaka, radanka vt. ragatka.

ragas(k), ragasine vt. rogusk, rogusine.

ragatka : KKI Se Värs ragà'tka '6-haruline ankur'; KKI Räp Jaa roGotka 'lutsumänd'; KKI Vas Kor raDatka ~ Vas Tsii raDaŋk̆ka 'tõkkepuu, kaitsepuu teel'; Rõu Pl raDak̆ka; KKI Krl raGat̀ g. -t̆ti 'tõkkeparv jões üksikute palkide tõkkeks'.

KKI Kod Sää; Trm Loh raGatka '5-haruline ankur'; EM KV 13, 38 Trm Must 'otsiankur, abinõu põhjalangenud püüniste väljatõmbamiseks'; ES KV Kuu Kol ragatka 'tõkkepuu teel'. Viimases tähenduses esineb sõna ka XIX saj. kirjakeeles: M a s i n g MNL 1822, 311 Peterpurri ragatka 'tõkkepuu

Peterburi (praeguse Leningradi) maantee alguses Tartus'; W i e d e m a n n EWb rägatka G. rägatka 'Schlagbaum'; EOS ragatka = (tee)valdas, tõkepuu'.

рога́тка 'teevaldas, teekärbis; võikirnumismänd' VES; **рога́тка** 'всякая рогатая вещь'...; пск. 'мутовка' D a l ; **рога́тка** 'марта для ловли налимов' (Межа, Красные Горы); 'пятилапный железный якорек' (Межа) K u z n e t s o v PC. Vt.II ptk. § 14, 63, 124.

rai : KKI Se Vrh rài ~ rāi in. raĭjah 'paradiis'.

рай kirik., kõnek. 'paradiis' VES.

raiska : MT 330, 23 Se Tona raìskavärehtì; Se Tona raìstę värä? 'väravad vene õigeusu kirikus altariruumi ees'.

ра́йский kirik., kõnek. 'paradiisi-, taevalik' VES; VS Lezgi rai'skí varo'tį.

ranits : KKI Se Vrs ranets '(sõduri)ranits'; ES KV Urv ránits g. -tsę.

Laensõna on tarvitusel kogu eesti keeles; näit. Põhja--Eesti alalt: KKI Flv Raas dem. ranitsaĭkke; KKI Khk Koim soĭ-Daĭtti ranits; W i e d e m a n n EWb ranits G. ranitsa 'Ranzen'; EOS ranits = kabar, seljapaun, pamp'.

ра́нец -нца 'ranits, seljapaun, kabar' VES.

raspor : KKI Ran Rnk raspor 'purje sirgena hoidev põikpuu'.

Vrd. ravin.

распо́р и распо́рка 'что, упираясь обоими концами, удерживает два предмета в розничном положении, не дает им свалится вместе' D a ļ ; распо́р, иногда распо́ра 'равина косого паруса' (Шартова, Мека, Надозерье) K u z n e t s o v PC.

rasveetsik : KKI Se Lepa pl. raZvē'tsiGa? 'sõjaväe majutajad, korteriotsijad (?)'; MT 385, 43 Rõu Tsoo rasvestsik g. -ǩku 'luuraja (sõjaväes)'.

.разве́дчик 'maakuulaja; piilur; luuraja' VES.

ravin : KKI Se Vrs ravin g. ravina 'tüüri pealmine osa, kust tüüri keeratakse (?)'; KKI Räp Mecr 'purjepuu, mis purje sirgena hoiab'; Võn Piiris rāvin ~ rāvina; A. Moora teateil Ran Veh ravin 'sama'.

KKI Kod ravin g. -a ~ ravil ~ pl. raBihaD; KKI Trm Vil pl. ravinaD 'purjepuud'.

Vrd. raspor.

ра́вина, ра́винка, равина ' рея, парусная распора ' (Шартова, Раскопель, Сыренец) K u z n e t s o v PC; Võn Piiris (vn.) rä'vin ~ raspõ'r 'purje lahti hoidev põikpuu'; Trm Raja (vn.) rä'vin.

reelka vt. relss.

rees I : KKI Se Ala rēs̀ g. rēZà 'nuga-ader söödi üleskündmisel kamara lõikamiseks; "reesa" järel künti harkadraga' (van.).

отре́з, отре́зка юж. ивгр. ниж. 'чересло, резак, плужной нож, идущий впереди сошника, лемеха' D a l ; отре́з, рез, резо́к, резец jt. vt. Z e l e n i n RV 18.

rees II : KKI Se Lepa, Vilo r̄ēs̀ g. r̨ēZa p. pl. r̨ēssu ~ r̨ēZamā 'talust eemal olev niidutükk; külamaade küljest eraldatud maatükk'.

отре́з 'lõige, äralõige' VES; рез 'обрез, отрез, кромка на ребро отрезанной вещи' D a l .

reiatama : KKI Räp Meer reĭjäťtämä ~ reĭjeťtämä ~ reĭjuťtama ~ reĭjelDäm̆mä ~ rījaťtam̆ma 'vastu tuult purjetama, ristlema; purje vastavalt tuulele keerama'; KKI Ran Rnk reĭjeťtama.

ре́ять 'lendlema; liuglema, päärima' VES; идти реями влжск., касп. ре́ить или ре́иться касп. и беломорс. морс. 'лавировать...' D a l ; ре́ить, идти в рей, ре́ями идти (морск.) 'лавировать, идя в бейдевинд' P o d v õ s s o t s k i САН.

relss : KKI Se Lepa pl. ràudi r̄ēĺkka ~ Se Värs pl. r̨èitsä? 'raudteerööpad'; KKI Krl rel̂s pl. reĺZi? (u.).

Koos raudteega on see sõna vene keele vahendusel saanud tuttavaks ka mitmel pool põhja-e. murretes: KKI Trm rel̂s g. reĺZì; KKI Vai pl. reltsiD; V i l b a s t e Kuu reĺts, reĺsi, reĺttsi 'raudteerööbas'; W i e d e m a n n EWb

rels, relsa G. relsa, relš G. relši 'Eisenbahnschiene'; EOS relss = raudtee-rööbas.

рельс ja **рéльса** '(raudtee)rööbas, relss' VES.

resa : KKI Se Värs /aBaru/ rezà ~ rgžà xxxxxx 'hõredasilmaline võrk kahel pool abara külgedel'; A. Moora andmeil Võn, Piiris pl. resentsad 'hõredad latikavõrgud'.

Eelmistega kuulub etümoloogiliselt kokku ka KKI Kod räsänik ~ räsänDik 'kolmekordne võrk, abar'.

Vrd. abar.

режь сев. **реха** волж. 'самая редкая рыболовная сеть' D a l; **реки** 'редкие сети, с обоих концов замыкающие прикрепленную к ним обыкновенную сеть' Новгор. Тихв. Д о п; **реха** 1)'наиболее редкая часть сети в ~~паро~~ пароте (Горки), в волоке секи' (Сыренец); 2)'крупно-ячейные внешние стенки оборца'; **рехéнец, рехéнцы** 'ставная сеть с крупной ячеей на большину, - щуку, леща, судака, сига и проч.'(Брага, Полична, Тони) K u z n e t s o v PC.

resentsa vt. resa.

ressotka : Se Kee p. pl. reˈššotkit 'trellid, võre'; Võn Piiris rešsoˈtka 'võre, rest (pliidil)'.

решётка (решотка) 'võre; (ahju) rest; (vangla) trellid' VES.

restsik : KKI Har Mõn reštsik g. -Gu 'puude märkimisraud metsavahil'.

Vrd. ре́зчик (murd. резчи́к) 'lõikaja; nikerdaja; graveerija, uurendaja' VES; резе́ц 'всякое орудие для резки, обрезки чего; нож, резак' D a l .

reviisia : Se Unk rivî'zjä ~ Se Lõk metateetiline vi'rävîs 'külamaade perioodiline ümberjaotamine' (van.).

реви́зия 'revisjon; järelevaatus; revideerimine, taatlemine' VES.

rihits : MT 135, 6 Se Kost rihIts g. rihiDZä 'mõrd (nii vitstest kui võrgulinast)'; KKI Se Tona dem. rihiDZäkkęnę 'väike luhamõrd'.

ри́зец (нем. Reuse) 'рыболовное орудие из сетной ткани, натянутой на ряд деревянных обручей, с сетным воронкообразным входом внутри снаряда; выставляемые группами ризцы образуют заколы'; ри́сец (Горки); рисуй, ри́зсуй, ри́суя (северный берег Чудск. оз.) K u z n e t s o v PC; Trm Raja (vn.) r'ì'źets pl. r'ì'ètsi 'rüsa'; Võn Piiris (vn.) ri'šśits 'mõrd'; pl. riš'sitš'kî' 'väike luhamõrd'; VS Kostino, Varnja r'î'źits pl. r'î'stsi 'rüsa'.

V. E r n i t s oma käsikirjalises uurimuses "Estnische Sprachelemente im Grossrussischen und in anderen slavischen Sprachen" III, lk. 142 peab kohalikes vene murrakutes esinevaid sõnu ризец, рисуй laenatuks eesti sõnast rüsa. Arvestades sõnade levikut ainult Peipsi-äärsetes vene murrakutes, on nende eesti päritolu usutav. Sel juhul on Se rihits tagasilaen vene keelest. Vt. II ptk. § 28.

riiatama vt. reiatama.

riisa : KKI Se Vrs rîZa; KT 116, 17 Se pl. riisa? 'vene õigeusu papi riietuse osa'; KT 15, 18 Se riisaliń́ik 'vaderite poolt vastsündinule kingiks toodav riie'.

ри́за 'riisa, preestriornaat; arh. 'rüü, rõivas'; ри́зка dim.; pl.'ristimismähe (õigeuskliku kombena); arh. 'ristiema poolt toodud ristimisriie; vaderi kingitus vastsündinu emale v. vastusündinule endale kleidiriide näol' VES; ри́за или ри́зы мн. црк. 'Верхняя одежда,облаченье священника,...'; ри́зки 'ткань, в которую восприемники принимают младенцев от купели' D a l .

rissutama : KKI Se Sats rišsUťtama 'joonistama'.

рисова́ть 'joonistama' VES.

ritk : Se üldiselt ŕi̯ìtk g. ŕi̯dà 'rõigas (riivitult kõige harilikum paastutoit)'; mâŕą-ri̯ìtk 'mädarõigas'; KKI Se Lõk ri̯ìtk-hàin 'umbrohi viljas: Raphanum raphanistrum'; KKI Se Lepa śiňno om nī vilā́nD kui męřro ri̯ìtka (kõnek. kellegi kohta, kes on väga ära tüüdanud); KKI Vas Räp Tool ri̯ìtk g. riDà 'rõigas' : męřrù ku ri̯ìtk (kõnek.); KKI Kan tuìm ku ri̯ìtk (kõnek. tuima inimese kohta) (van.); KKI Lut ri̯ìtk g. ridà 'rõigas; ri̯ìtk-hàin 'umbrohi'.

Sõna on Lõuna-Eestis vanemaid vene laene, esinedes juba XVIII saj. alguses praegusel kujul: C l a r e M.A. 34, 554 ridkhain, lk. 378 maarja ridk; H u p e l ESbH I, lk. 214 maria reikas od. ridkas 'Meerrettig' d.; W i e d e -

m a n n EWb ridk, ridkas G. ridka (d) = reigas; ridk-hein (d) 'Ackerrettich (Raphanistrum arvense Rchb.)'.

Vrd. rjoon.

рéдька bot. 'rõigas' VES. Vt. II ptk. §19, §69.

riuh : KKI Se Vrs riùh, hrl. mitm. riuȟhă? ~ Se Vas ŕiuha? ~ Se Küll riuha? ~ kriuha? (hrv.) 'kurnid': riuhhę lûmä 'kurni mängima'.

рéха murd. 'üksik kurnipulk, kurn (-i); pl. kurnimäng; kurnid' VES; **рéха, игра рéхами** P o d v õ s s o t s k i CAH; **рéх** 'рéха, деревянный столбик' Твер. Остащ. Д о п. Vt. II ptk. § 97.

rjoon : KKI Se Koss r^{j}ôn pl. r^{j}õna? 'rõigas (hrl.) ~ mârja rìtk olevat enam Petseri poolt sõna.

Vrd. ritk.

хрен 'mädarõigas' VES; **хрен, хрень** нвг. твр. **хрён** 'растн. Cochlearia armoracea, особ. пряный корень его, приправа пищи' D a l .

robuski vt. rogus(k).

robutama : ES KV Vas Or ropotama 'kiiresti, ülepeakaela töötama'; KKI Räp Jaa roBoťtaăma ~ räBoťtaăma ~ räBuťtama 'töttama; ruttu, kuid lohakalt ja ülepeakaela töötama'; KKI Plv ŕaBoťtaă-ma ~ räppättämmä 'sama'; Rõu räppättaămmä 'sama'; KKI Har Mõn räppätteĭlemä 'sama'; KKI Krl; Urv räppättämma 'sama'; KKI Kan Kar roBoťtaăma ~ ŕaBoťtama ~ ŕaBostama ~ räppoťtaăma

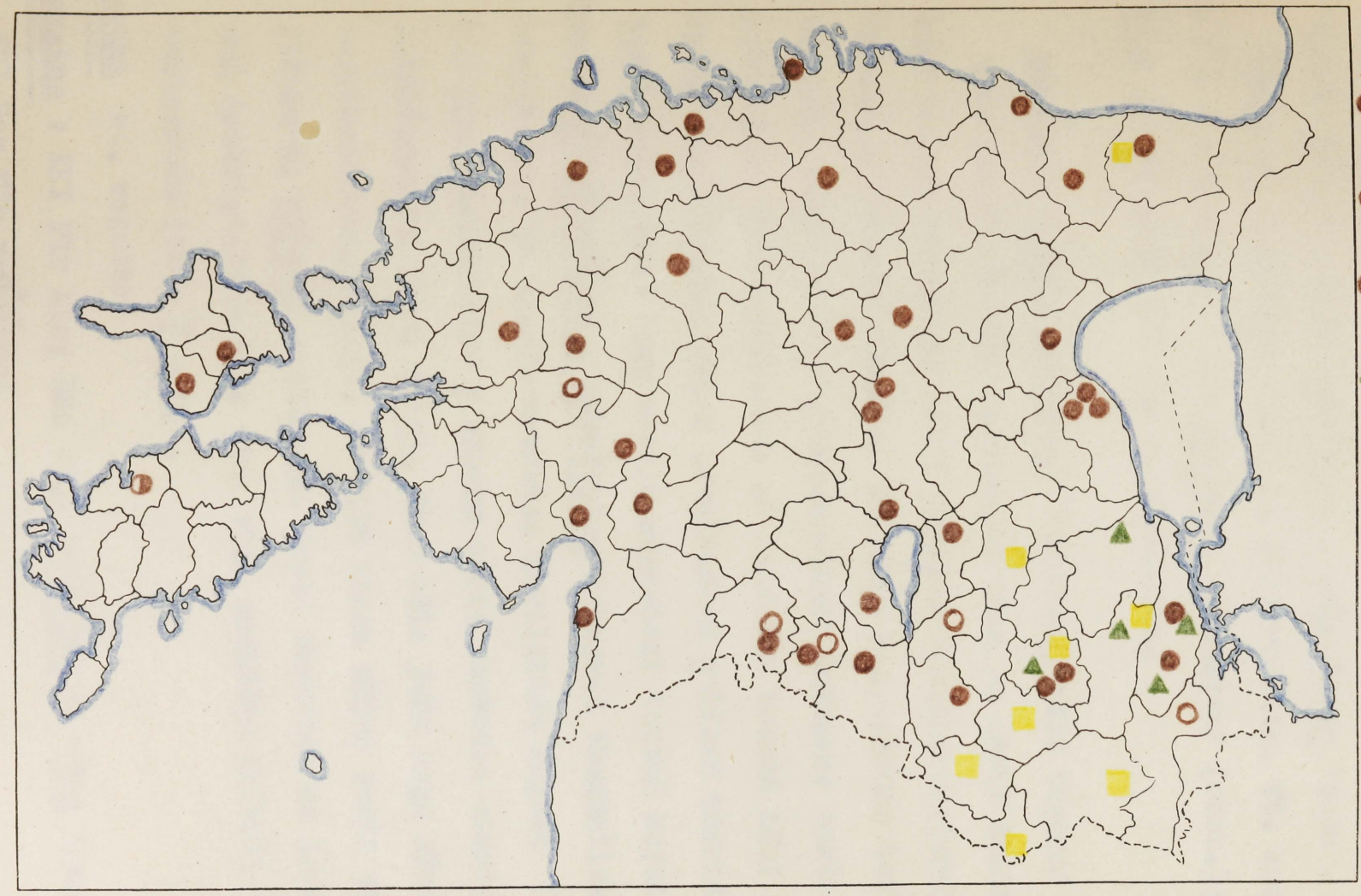

kaart nr. 36

robuttama

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 4140 3000

'sama'; KKI Võn K.-V. räBoŏttaŏmma 'kiiresti ja palju, kuid segaselt rääkima'; KKI Kam Kär räppättämä 'kiiresti, räpakalt töötama'; ES KV Rõn Kir roputama 'sama'; ES KV Puh roBuŏttama 'sama'; KKI Trv 'kiiresti töötama'; KKI Krk Sud ropputtəmə 'sama'; KKI Hls Abja roBuŏtteme ~ roppuŏtteme 'sama'.

Sõnal on laialdane levik ka Põhja-Eestis. Vt. kaart nr. 36. W i e d e m a n n EWb robutama 'arbeiten' (russ.); EÕS robutama = rohmakalt töötama e. toimetama.

рабóтать (murd. **работáть**) 'töötama, tööd tegema' VES.

Vene keeles sisult neutraalne sõna on eesti keelde laenatult saanud murrakuti tihti erilise tähendusvarjundi, nagu 'rassima, kõvasti rühmates töötama; kiirustades töötama; ruttu, kuid hooletult ja pealiskaudselt töötama; musta tööd tegema' jne. Häälikuliseltki on laensõna teinud läbi suuri nihkeid. Eesti keeles kõige tavalisemad o-lised vormid (roboŏttama) baseeruvad vene okanje-murretest tuntud kujul **робóтать**; variandid raBoŏtta(m)ma ~ räBoŏttaŏmma lähtuvad tõenäoliselt vene kirjakeeles ja akanje-murretes harilikust kujust **рабóтать** kus aga sõnaalguline r kippus eesti murretes mingipärast palataliseeruma (vrd. säks). Nüüd võis juba kogu sõna muutuda eesvokaalseks, liiati, et siin kaasa mõjus eesti sõna räpakas (lõuna-e. räppäk) analoogia. Eesti murretes on laensõna saanud deskriptiivse ilme ning võib seetõttu isikuti tugevasti varieeruda (vrd. B ~ pp).

rogotka vt. ragatka.

rogusine : KKI Plv Ala; Rõu adj. raGaZinę g. -Dsę 'roguskist'; KKI Har Mõn roGuZinę.

Juba C l a r e M.A. 34, 545 ragga finne keüts; H u p e l

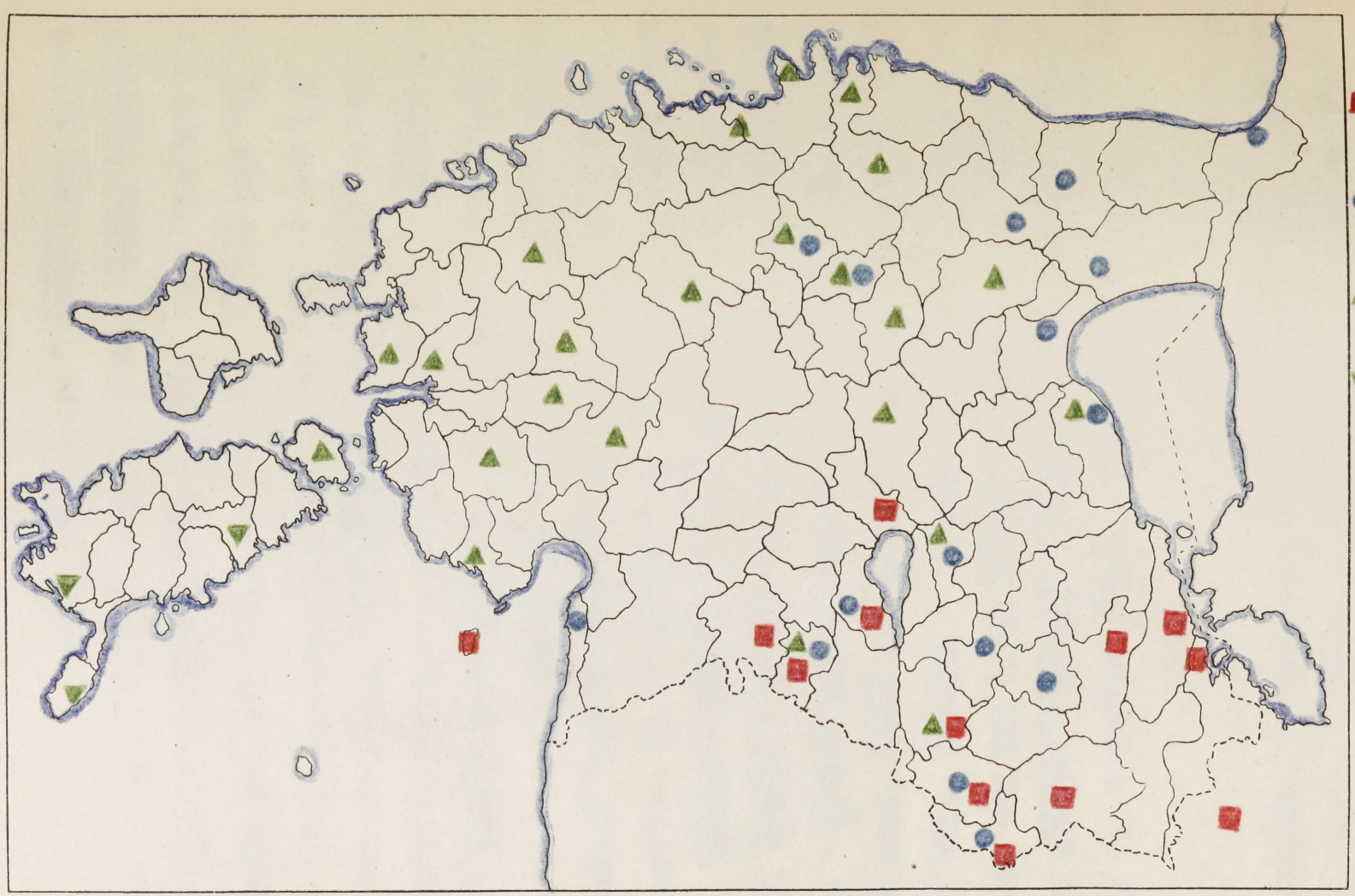

kaart nr. 37

roõusk

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 414o 3ooo

ESbH I, lk. 252 raggasine 'Bastig, von Baste gemacht' Rg.; W i e d e m a n n EWb ragaZine G. ragasize 'aus Bastmatten gemacht'.

рогозинный 'рогозинный, из нея оделанный, к ней относящ.'; рогозйнный, рогожный 'из рогожи (или рогозы) оделанный, к ней относящ.' D a l .

rogus(k) : KKI Se Vilo raŭkàŽ g. raGàZe 'rogusk'; KKI Plv Ala raGàś g. raGaZi; KKI Rõu raGaś ~ raŭkaś ~ raGusk; KKI Har Mõn raGàŽ; KKI Krl raGàś ~ roGusḱ (u.); KKI Kan Kar roGosḱ; KKI San Tag raGàsḱ g. -i 'rogusk' ~ roBuski 'väga jäme riie': jämme ku roBuski (kõnek.); KKI Ote Nõ roGus̀ 'jäme kotiriie'; KKI Puh Vih roGusk ~ roBusk; KKI Trv Pik raGasḱ ~ Trv Ven roGusḱ 'vana jäme riie'; KKI Krk raGusḱ ~ raGatś 'jäme, kore riie': raGaŭtsi koť 'roguskikott'; roGusḱ ~ roBusḱ 'kasimatu, must /inimene/'; KKI Hls Abja raGusḱ g. -i 'rogusk'.

Lõuna-Eestis on ülekaalus a-lised vormid, põhja-e. murretesse on sõna tulnud ilmselt vn. okanje-murretest. Ida- ja Kirde-Eestis tuntakse sõna üldiselt kujul roGosi ~ roGusḱ(i) (R: rokosk ~ rokuski), põhja-e. keskmurretes ja läänemurdes valitseb roBuski, Saaremaal rõBuski. Vt. kaart nr. 37.

C l a r e M.A. 34, 544 raggas 'Matte'; H u p e l ESbH I, lk. 252 raggas, raggos 'die Matte, Ragose' d.r.; W i e d e m a n n EWb ragas G. ragasi (ragask, ragos, rāgusk, robuski, rogos, rogoski, rogus, roguski) 'Matte aus Lindenbast'; EOS rogusk = niinekimp; niinriie.

рогóжа 'rogusk; niinmatt'; рогóжка dim. 'niinrõivas' VES; рогóза твр. пск. бранно: редкая, плохая ткань'; рогóза

'рогожа'; рогоза́ и рого́за, рого́зка, рого́зина , рого́жа, рого́жка, рого́жина 'ткань, плетенка, полсть из рогозы, куги, или из мочал' D a l . Vt. II ptk. § 9.

rolla(päev) : ERA II 209, 245 Se Lõk rollapäiv 'eriti Voronitsas pühitsetav tähtpäev 18. VIII, hobuste püha' (hrl.); H II 61, 696 Se rõlla päiva praasnik.

фроли́ 'день Флора и Лавра, 18 авг.' D a l ; ERA, Vene 10, 321 Malõ фрола́ 'sama'.

rood : MT 79, 152 Se p. sg. rõttat; Se Kee in. sg. r^{u-}õDUh ~ r^{u-}õt tah 'rood, sõjaväe allüksus'; KKI Plv Ala rõt g. rõDo; ill. vaŋGi rõttu; KKI Har Mõn; Krl rüt g. rõDu.

Vene sõjaväes teeninute kaudu levis sõna varakult kogu eesti keeles. "Beetist r ä g e " 1817, nr.9, lk. 98 rood, oo u. rodo 'Compagnie Soldaten' russ.; W i e d e m a n n EWb rõt G. rõdo (d); rõd G. rõu (rõ), (rõt, rät) 'Compagnie (Soldaten), Reihe, Rotte'; EÕS rood, roodu jne. Nõukogude ajal on sõna saanud uue leviku; VÕS rood, roodu (sõjaväeüksus).

póта mil. 'rood, kompanii' VES.

roodna : Se Kee r^{u-}õtnę 'rooduülem'; KKI Plv Ala rõDnik g. -ki; ES KV Urv rüDna ~ rõDu ülemB; ES KV Rõn Kir rytna 'sama'.

KKI Kod rüDna 'rooduülem'; polGurüDna 'polguülem'; KKI Trm Vadi rõõDnik 'rooduülem' (hrv.); ES KV Hei Har r^{u-}õDna (van.); ES KV PJg rõtna; W i e d e m a n n EWb rõdnik G. rõdniku 'Capitain, Hauptmann'; EÕS roodnik = roodupealik.

ро́тный s. kõnek. 'roodu-, kompanii-ülem' VES; **ро́тный 'командир роты' (разг.) U š a k o v .**

Eesti keelele võõras vene adjektiivilõpp on asendatud sageli tuttavama, isikut tähendava nik-liitega. Vt. IV ptk., lk. 234.

roohla : KKI Se Värs adv. rõftah, rõftahe ~ Se Vrs r^{u}õhlaĭla? 'kohevili, kerkvel, kinni surumata'.

ры́хлый 'kohe, kohev (**земля**); kobe (**тесто**); mure; pure; rabe; muhe' VES; **ро́хлый** влгд. 'рыхлый' D a l ; vt. ka K o l o s s o v, Обзор, lk. 93.

roossa : Se Kee, Kolo, Ala r^{u-}õssa 'metsasalu, metsatukk; hoiumets; kaitse all olev mets' (hrl.).

ро́ща '(leht)metsatukk'; (leht)metsasalu; vaarik; hiis' VES; **ро́ща 'пуща, заповедной лес, заказник, рощенный или береженный лес; чисто содержимый лесок, парк' D a l .**

roosvan : KKI Se Lõk, Vas rôzvaň g. -vaňi ~ -vaňni 'ree laiendusraam' ~ Se Hel 'sõiduregi (laiendusraamiga ja seljatoega; van.); KKI Räp Meek rosvaň p. -vaňni 'suur, lai Venemaal kasutatav saan'; W i e d e m a n n EWb roswon G. roswoni (russ.) 'grosser, offener Schlitten'.

ро́звальни pl. 'lai talupojaregi, laamitsregi' VES; **ро́звальни мн. 'просторные, развалистые сани, где можно лечь, развалиться' D a l .** Vt. II ptk. § 52.

rootna vt. roodna.

roputama vt. robutama.

rospoinik : KKI Vas Tsii ròspoinìk 'mõrtsukas (sõimusn.)'; KKI Plv Ad ròspoinìk 'ropp, korratu välimusega inimene'; KKI Kan Kar ròspoinìk 'sama'.

Sõna on eriti kodunenud põhja-e. murretes, kus tal võib olla mitmesugune, peamiselt pejoratiivne tähendus. Näit. KKI Trm ràspoinìk ~ raspoi'nìk 'suur, raske tööriist, ka sõimusn.'; KKI Iis raspoinìk 'mõrtsukas'; KKI Vai ròsponikka ~ ròspoinikku 'sama'; KKI Kad ròspoñnìk ~ rosponìk 'massiivne, raske asi; halb, vastik asi'; V i l b a s t e Kuu poñikas, poñika 'mõrtsukas, röövel'; KKI Kei ròspunìk 'suur, raske, kohmakas /tööriist/'; KKI Saa ròspoimìk ~ prospõnìk 'must, ropp inimene, joodik' (sõimusn.).

Tänapäeval küllaltki levinud sõna Wiedemannil veel puudub, kuigi see tollal keeles juba tõenäoliselt oli olemas. Balti-kumi sakslaste keeles olid kujud Rasboinik ~ Rosbonnick tuntud juba XVIII saj. lõpul. Vt. H u p e l, Idiotikon, lk. 186.

разбóйник 'röövel; võrukael (vallatu lapse kohta)' VES; Vana-vene keeles ja põhja-suurvene okanje-murretes **розбóйник** T š e r n õ h **ИГРЯ** 77.

rosvan vt. roosvan.

rovna : KKI Se Her adv. r^{u}õvna ~ Se Värs rôvnahe 'võrdselt, ühevõrra, ühetasa'.

ро́вно adv. 'tasaselt; võrdselt (**делить**); just, täitsa'; **равно́** adv. 'sama-,ühepalju; võrdselt' VES; **ро́вно** нар. 'точь-вточь, ни больше, ни меньше' D a l .

rovnatama : Se Lõk rovnaťtaňma 'külamaad hingede, söójate arvule vastavalt (ümber) jagama'; rovnaťtuś 'vastav tegevus' (vt. ka AES 205, 6); Se Tona 'teat. tähiste, "lõikade" abil nooda sisselaskmist (ja väljatõstmist) ühtlustama'.

равня́ть 'võrdseks tegema; võrrutama; võrduma; tasandama' VES; **равня́ть, ра́внивать** 'делать равным, в одну меру, длину, толщину, либо одинаковым по виду или по качеству, веретать' D a l . Kirjakeelse **равнять** asemel esineb okanjemurretes ka **ровнять** , kus muistne o on säilinud. Vt. S o b o l e v s k i , **Опыт** ,lk. 32, K o l o s s o v, **Обзор** , lk. 63. Se rovnaťtaňma toetubki sellisele o-lisele kujule.

rubeta : KKI Se Värs, Sats rubets g. rubèdza 'lõhe järve jääs (soojaga tõmbub kokku, külmaga laieneb)'.

Vrd. poroga.

рубе́ц арх. 'зуб во льду, трещина' D a l ; **рубе́ц** 'трещина во льду' K u z n e t s o v PC.

rubinka : KKI Ote Nüp ruBinkka (tuBak)'mgi tubakasort'.

Vrd. **руба́нка** 'табак махорка, не крошеный, а рубленый сечками' D a l .

rubla : KKI Se Vrh /kümme/ ruùblit; adj. rûblíliínę; KKI Vas; Plv Ala; Har Mõn n. sg. rûBli; adj. rûBliliné; ES KV Rõn Kir rubla; KKI Krk rûBel g. rûBle; KKI Hls ruBlà ~ rûBel g. rûBle.

Rubla oli rahaühikuna Liivimaal käibel juba XVI sajandil (vt. H. J a n n a u, Geschichte von Lief- und Ehstland, Neue Nordische Miscellaneen XV-XVI, lk. 67), alates XVIII sajandist kuni 1920. aastani oli see Vene rahasüsteemi ühe lülina kogu Eestis kasutusel ning tuli 1940.a. alates uuesti tarvitusele. H u p e l ESbH I, lk. 533 rubel, bla, ruwel, vla 'der Rubel' r. d.; II, lk. 210 rublane 'rubelich, Rubelswerth' r. d.; W i e d e m a n n EWb rubl (rubla, rubel) G. rubla (ruwl, rūbel, rūbli) 'Rubel'; rublakene G. rublakeZe (rūblikene) Dimin. von rubl.; rublaline G. rublaliZe, rublane G. rublase, rublatse (ruwlane, rūbeline) 'einen Rubel werth oder enthaltend', - rubelig'; VOS rubla; rublaline nimis.; rublane omds.

рубль 'rubla' VES.
M i k k o l a BWS 159.

ruletka : KKI Har Mõn rule'tka 'maamõõtja lint', nöör'.

рулéтка 'rulett (õnneketas mängukohana; sellel mängitav hasartmäng; rullpael, -lint, -mõõt)' VES.

rumka : SL II 472 Se rümka 'viinaklaas'; KKI Räp Meek dem. rümpkaĭkęnę; KKI Plv Ala rompka 'viinaklaas (ilma jalata)'; KKI Ote Nüp rumpka.

KKI Vai rumkka ~ rumpkn 'viinaklaas (ilma jalata)'; Lüg Reo rumkka; W i e d e m a n n EWb rumka G. rumka (rumpka) (russ.) 'Spitzglas'.

рю́мка 'napsi-, viina-, pitsklaas; pitsklaasitäis' VES; **рю́мка 'застольный, более стеклянный сосудец, на ножке, для водки или вина'** D a l . Vt. II ptk. § 22, 96.

ruptsik : KKI Se Vilo pl. /sāppa/ rūptsiga? 'väike nahatükk, paik saapatallal'.

KKI Jür Pa rupsik 'väike rauatükk, mis lüüakse saapa talla alla'. Vaatamata andmete nappusele eesti murretest on see hiline laensõna eesti keeles üldiselt tuntud. Selle fikseerivad kirjakeele sõnaraamatudki: EÕS, VÕS rupsik, --u (nahkpaik saapa tallal või kontsal).

Vrd. **ру́бчик** dim. vt. **рубец** ; 'riidepalistis' VES; **рубец, ру́бчик 'шев, подрубленный край или запашье, сшитые вместе две кромки, два обреза ткани'** D a l .

ruubel, ruubli vt. rubla.

ruuga: Setus üldiselt tuntud rūgà ~ rūGà 'papi palk natuuras, mida ta isiklikult käis rahvalt korjamas' (van.). Lähemalt vt. AES 205, 34.

ру́га kirik., arh. 'kirikumoon' VES.

rõsa vt. resa.

rõssak : KKI Se rįšsak̀ /hoppę́ń/ 'võidusõiduhobune'.

рыса́к 'traavel' VES; рыса́к 'конь с доброю рысью' D a l .

rõõgama : KKI Se Vas rîGama ~ Se Her, Vilo, Lõk pr. 3. p. sg. tä rę̀igas̀ 'raskelt, kuuldavalt hingama' ~ Se Sats rêgama 'sama; rögistama, rögastama'; rēgę́ pl. rēkkę́? ~ rę̀hkę́? ~~Se Vrh pl. rę̀gama 'sama; rögistama, rögastama'; rēgę́ pl. rēkkę́? ~ rę́hkę́?~~ ~ Se Vrh pl. rę́ikkę́? 'röhitis'; ES KV Räp Võu līk̀va rēGę? 'liikvaröhitis'; W i e d e m a n n EWb rȭgatama 'rülpsen'; rȭgatus G. rȭgatuZe, rȭge? G. rȭke (d) (rȭgutus) 'Rülps, Rülpsen, Aufstossen'.

рыга́ть 'röhitsema, röhitama; *röhatama' VES; рыга́ть, ры́гнуть, ры́гивать 'испускать воздух из желудка ртом, отрыжкой'; кур. 'рыгать вм. рыдать 'вонить'; нвг. 'орать, зевать, кричать' D a l .

rõõge vt. rõõgama.

räbik : KKI Se Sats räppik̀ g. räbigu 'vanaaegne takune kuub' ~ Se Tona räBik̀ ~ räppIk̀ 'jämedast takusest riidest põlvini ulatuv kalurikuub, mille peale pannakse nahkpõll – perednik'; KKI Se Küll räpIk̀ g. räBiGu ~ Se Lepa räbik̀ ~ Se Ob räBIk̀ g. räBiGu ~ Se Mee räppik̀ 'valge, poolvillane naiste suvine pealisriie, seljal kaarused'; W i e d e m a n n EWb räbik G. räbiko (d St) 'halbwollener Sommerrock'; EÕS räpik (pikk, särgi peal kantav setu naiste kuub)'.

рябик у псковскх. рыбаков 'рабочая сермяга, гуня' D a l ; рябик (зап. берег Псковского озера), или ряде́нь (Талабек) 'рыбацкий костюм, в виде халата из рядины, с кожаными рукавами' K u z n e t s o v PC; Sama riietuseset Pihkva järve kalureil kirjeldab akad. Baer :"На шубу, чтобы она не маралась, надевают они простой кафтан, называемый "рябиком"; он опоясывается кушаком" Иссл. рыбол. I, lk. 79.

Nii eesti kui vene keeles on sõna väga kitsa levikuga, piirdudes ainult Pihkva järve läänerannikuga, kuid ometi tuleb laenu andjaks pidada vene keelt, sest siin liitub рябик rohkearvulisi tuletisi andnud рябой -tüvega, kuna eesti keeles seisab sõna üksikult, nagu sellele on juba varem tähelepanu juhtinud V. E r n i t s (vt. tema Estnische Sprachelemente im Grossrussischen und in anderen slavischen Sprachen I, lk. 111).

räbotama vt. robutama.

rädutama : KKI Se Küll ŕąDoťtama 'korraldama, käskima, seadma /töösse/, tööle panema': ŕąDoť kįiǩ suGùlaZę? tūńhü, eśI? tī,i'? miDäGi? 'pani kõik sugulased tööle, ise ei tee midagi'; KKI Se Lõk impers. pr. räťtÍťteDäs, pr. 1. p. sg. ma rädíDä 'kiirustama (kedagi)'; KT 75, 45 Se kįgõ rätítevvä, ẽt rutubehe 'muudkui kiirustasid, et rutemini'.

ряди́ть arh. 'korda looma, korraldama, valitsema'; ряди́ть lhtrk. 'tööle palkama' VES; ряди́ть что и чем 'править или управлять, заведывать, держать в порядке, распоряжаться; давать распорядок.//готовить, припасать и делать'// кого, куда или на что 'подряжать, нанимать, торговаться за дело, работу, условить-

räpatama vt. robutama.

räsima vt. räsutama.

räsinka : KKI Sats räZiŋkka 'kummi'.

рези́нка kõnek. 'radeer(imis)-, joonistuskummi; kummipael, -niit'. VES.

räsutama : KKI Räp Fri räZoťtam̆ma 'murima, /nüri noaga/ halvasti lõikama'; ES KV Rõn Kir räsimä 'lohakalt kiskuma v. lõikama; purustama': viĺlä viir om ìrmsade ärä räsitu; ES KV Puh Uue räsima 'lõikama'.

Põhja-e. murretes on sõna harilikum kui Lõuna-Eestis, näit. KKI Kod As räs̆siťtämä 'niine servi siledaks lõikama (viiskude tegemisel)'; KKI Jõh räsima 'lõikama'; KKI Kad resima 'nüri noaga lõikama'; ES KV Jür; Kei reZima 'lõikama'; ES KV Rid räsutama ~ resima; KKI Hää Tah rēZuťtama 'tapma'.

Laensõna näib olevat hilisema levikuga, sest Wiedemanni EWb-s ta veel puudub.

ре́зать 'lõikama'; заре́зать* 'tapma, lahtima, veristama (скот)' VES.

rätitama vt. rädutama.

rümka vt. rumka.

saagovin : Se Rad sāGovìn g. -viňna 'paastu eelpäev'.

за́говени murd. **за́говены** pl. **за́говенье** kõnek., kirik. 'paastu eelpäev, lihaheide' VES; **загове́нье**, **за́говенье**, **за́говины** мн. 'последний день мясоеда, канун поста' D a l ; ERA, Vene 15, 397 Kolpino, Kulje **за́гавины**; ERA, Vene 10, 92 Ussadištše **за́говены**.

saavan : KKI Se Vilo, Lepa sāvàn 'surnulina'.

са́ван 'surnulina, -rüü; -kaal (-li)' VES.

sabusk vt. sakuska.

saditama : KKI Se Võõ saDiťtam̆ma ~ Se S.-Rõs tõlkelaenuna ištUťtam̆ma 'võrku v. noota rakendama, s.t. võrgule kive ja lõste külge kinnitama'.

садить ċеть 'делать посадку, посаживать, вздевая на хребтину, подвору, готовить к делу' D a l .

sadna : KKI Se Tona, Vrh saD́nạ ~ Se Vrs sâDn̆ạ ~ Se Võõ saDok̀ ~ kum̆ (eesti) 'kalasump, kast eluskalade säilitamiseks'.

са́дня 'деревянный ящик, трехугольный или четыреугольной формы, для содержания рыбы в живом состоянии' (Межа); **садо́к** 'помещение из дерева для живой рыбы' (повсеместно) K u z - n e t s o v PC; EA 23, 525 Lisje sadnä (садня).

sadok vt. sadna.

sahari(päev) : KKI Se Vrs saňhàrẹ-päìv 'kirikutähtpäev septemb-

ris'; MT 255, 12 Räp Saa sahàriBäìv: sēni^k^ukuni sahàriBäĭväni kävèvä hoBęsę? ŏDźìn'kuni saharipäevani käisid hobused õitsis'.

Vrd. Захáр, , Захарий 'Sakarias' VES.

saharnits : A. Moora andmeil Võn Piiris saharnits 'suhkrutoos'.

сáхарница 'suhkrutoos' VES.

sahh : KKI Se Vrs saĥ g. saĥhà 'harkader'.

сохá 'puuader; hark-, sahkader' VES.

Setu sahh on suhteliselt hiline laen, kuna aga varasema vana-vene laenuna on see sõna kujul sahk g. saha 'ader; adratera; raudader' tuntud kogu eesti keeles ning on üks tähtsamaid kultuuridokumente vene-eesti suhete iseloomu selgitamiseks noil varastel aegadel. Seda tõsiasja on omal ajal tunnustanud ka J. M i k k o l a (vt. tema BWS 164), kuid hiljem on ta teaduse allutanud oma šovinistlikele vaadetele. Fakte moonutades ja võrdlev-ajaloolisest käsitlusest loobudes püüab ta leida e. sahk-sõnale läänepoolseid vasteid (vt. tema ÄBOR 76), missugune katse tal aga paratamatult ebaõnnestus. Vt. ka V e s k e СФКО 157; K a l i m a SpS 156.

saima : Se Pöö sàìma 'riigilaen' (u.).

заём g. зáйма 'muutlaen; laen' VES.

sakeromka : Võn Piiris saḱkęro'mkka ~ saḱkęrGa 'vene pärasse tehtud

tehtud sahtel, laadik kalurite kaasasoleva toidu hoidmiseks'.

за́кормок 'небольшое пространство в корме лодки' K u z n e t s o v PC.

Laenu aluseks on olnud vn. genitiivivorm **закормка**, kuhu hääldamise hõlbustamiseks tekkis kahe konsonandi vahele vokaal **o**. Teises silbis esinev ę on vene rõhutus asendis seisva redutseeritud **o** jätkaja. Variant **saǩkęrGa** on kohalik mugandus eelmisest raskepärasest kujust.

sakevja : KKI Se Võõ /**kaŭhà**/ **saǩkęvja** 'kahva võru (kas rauast v. puust)'.

са́ковье 'обруч с рукояткой для посадки коша' (Горки; Лисья) K u z n e t s o v PC. Vrd. **сак** рыбач. 'род черпака из сети, на обруче, для достачи рыбы из садка' D a l .

sakol : KKI Se Tona **saǩkō·л** g. **-a** 'mitmest mõrrast ja nende vahel olevast võrgulinast koosnev püünis suurte kalade püüdmiseks'; ES KV Räp Kah **saǩkolja** 'sama' (hrl.); KKI Räp Meh **saǩkòl** g. **-i**; KKI Räp Pi **saǩkolimìs** 'jõukas kalur, kelle peamiseks püügiriistaks oli "sakol" (van.); Võn Piiris **saǩko·l** g. **saǩkō·li**; kom. pl. **sa·ǩkulDeGa** 'kahest mõrrast ja tiibadest koosnev püünis, mis asetatakse vette ridamisi, mitmeid sakoleid kõrvuti. Püünis olevat Piirissaarde toodud käesoleva sajandi algul kalur Muutra poolt Soome lahe äärest. EM KV 13, 1456 Võn Ahja **sakol**; KKI Ran Rnk pl. **saǩkuli** 'suured, üle järve ulatuvad põhjamõrrad'.

Nimetatud püünist kasutavad praegu eduga Lämmijärve äärsed

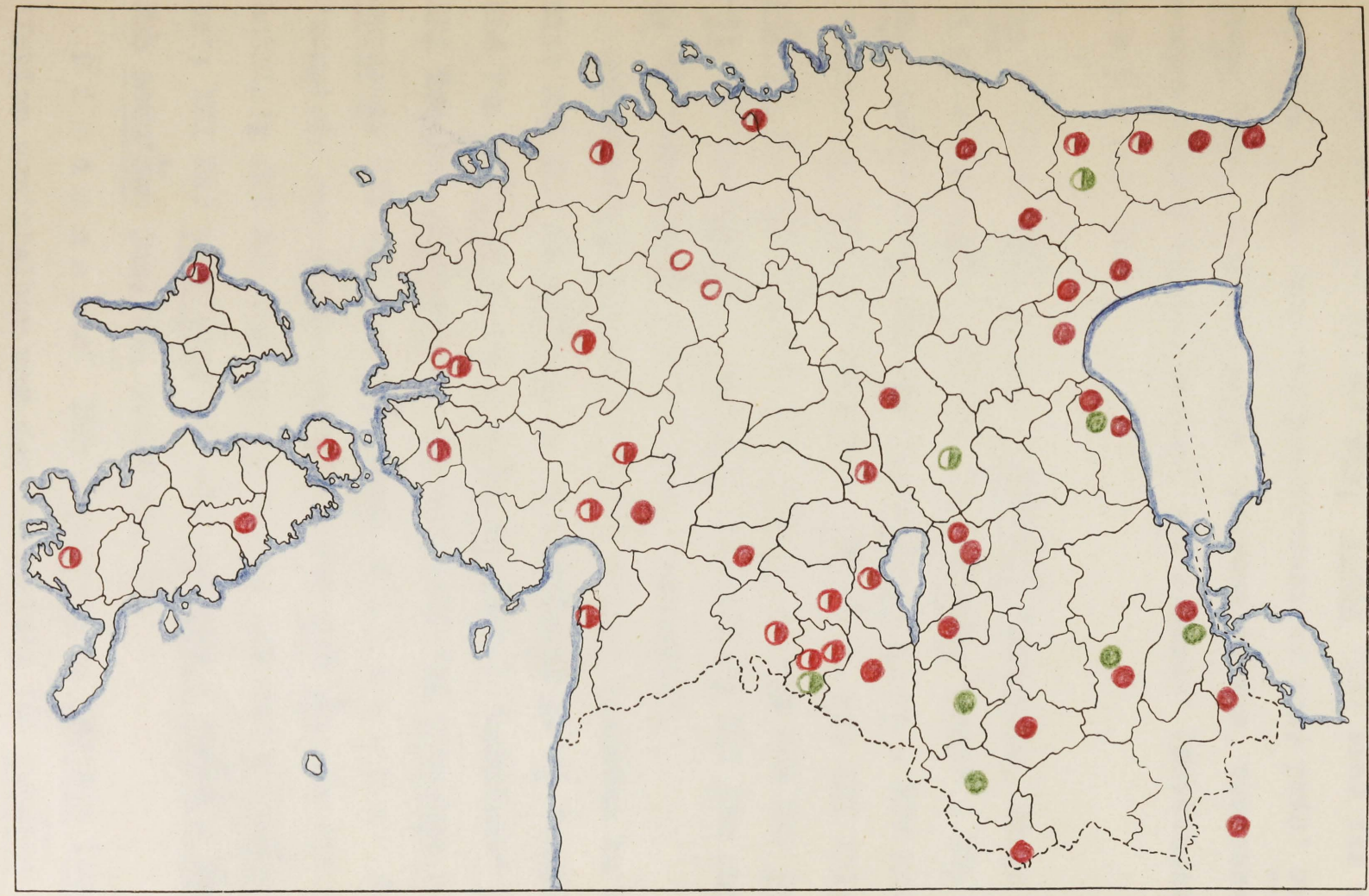

kaart nr. 38

sakuska

„Hans Heidemann". Tartu. 1951. 4140 3000

kalurikolhoosid. "Edasi" 3. X 1952, nr. 36, lk. 2 sakol g. sakoli ~ sakolmõrd; "Edasi" 18. II 1953, nr. 35, lk. 3 sakoll.

закóл 'kalatõke, näri (-rju), sääs, tarang; sakol (eriline tõkkepüünis Narva jõel)' VES; закóл 'ряд свай или кольев, вбитых в дно реки, для воспрепятствования ходу рыбы' Олон.; Псков; Твер. Осташ. Д о п.; закóл 'система ризцев, выставляемых по концам сетной стенки-заставы или запинки' (повсеместно) K u z n e t s o v PC.

sakuska : KKI Se Vilo p. sg. sak̆kUskit̀ 'suupiste, kerge eine (eriti viina juurde)'; KKI Räp Ha sak̆kuska 'sama' ~ Räp Jaa sap̆pUsk 'nahatäis'; KKI Plv Ala sak̆kusk g. -a ~ Plv Ros sap̆puska 'suupiste'; KKI Har Mõn; Urv sak̆kuśk g. -i; KKI Krl; San Lau sap̆puśk g. -i; KKI Puh Vih sak̆kusk g. -i; KKI Trv saGuśk g. -i; Krk Sav saBuśk ~ saGuśki 'nahatäis'; KKI Hls Abja saGuśk g. -i 'suupiste'; KKI Pst Palu 'nahatäis'.

Eelesitatule lähedasel kujul esineb laensõna ka Põhja-Eestis: KKI Kod As sak̆kusk g. -i ~ säp̆pusk g. -i 'suupiste' ~ Kod Ven sak̆kusk g. -a ~ säk̆koska (hrv.) 'nahatäis' (nlj.); KKI Trm Avi sākkusta 'suupiste'; KKI Vai sakuska; Lüg Reo sapuska; KKI VJg Roe sak̆kuśka; V i l b a s t e Kuu saguśka 'suupiste napsu võtmisel'; Juu Jun kuš'kà; KKI Ksi saBusk 'nahatäis'; KKI KJn Tag saGusk g. -i; KKI Tor sak̆kuśka 'suupiste'; KKI Mär saGu'śka; KKI Mar saGuska ~ kuškà ~ kûska; KKI Muh saGu'ška jne. Vt. kaart nr. 38.

W i e d e m a n n EWb * sakuska G. sakuska (sagusk) 'Imbiss unmittelbar vor der Mahlzeit'; VÕS sakuśka (suupiste).

закýска 'suhupiste, sakuska; vahepaluke, suurus, pruukost, oodus'; pl. 'suhupistetoidud' VES; **закýска** 'завтрак до обеда, водка с соленою и дрг. снедью; иногда ранний обед' D a l . Vt. II ptk. § 9.

salas : KKI Se Vilo, Küll saŧŧàŽ g. saŧaZi ~ Se Ob saǰǰai g. saǰàja 'hagudest osmik (jahimeestel, heinalistel jne.); õueköök'; MT 79, 163 Se dem. salàZiǩkęnę.

шалáш 'hagudest onn e. koda; telk; lehtmaja' VES; **шалáш** 'балаган, сень, куща, конура, наскоро сделанный в лесу или в поле приют, из подручных припасов' D a l . Vt. II ptk.§ 127.

salkun vt. solgun.

samagonn : KKI Räp Meek samàGoń ~ sanàǩkov g. -i 'koduaetud viin, puskar'; KKI Võn Ahja sa'maǩkōn (hrl.) ~ aňZà (van.); ES KV Rõn Kir sa'magonń; KKI Krk Mur samaGoń g. -Goňni.

Eesti murretes ja kõnekeeles on sõna tänapäeval hästi tuntud, kuid Wiedemanni EWb-s see veel puudub ja ka KKI murdekogudes on teateid napilt. Laensõna on levinud eriti viimastel aastakümnetel, Esimese ja Teise maailmasõja ajal, kui alkoholi keeluseaduse tõttu sagenes salajane viinapõletamine. EÕS samagońn = kodusel teel valmistatud puskar e. karjajaak. Ka vene keeles on mõiste uus, Dali sõnaraamatus see puudub, kuid esineb uuemates sõnaraamatutes, nagu Ušakovi ja Ožegovi omas.

Vrd. hansa.

самогóн kõnek. 'puskar, karjajaak, porujomm, "metsakohin", samagonn' VES.

samovar : KKI Se Lepa, Küll sammavâr ~ tsäimaššin 'teemasin'; SL II 160, 2 Se Kolov Kotoh olí jo kohvi keedet, Kotoh saiZi? samavaara? (rhvl.); SL III 114, 1 Se Jär Meil saisva samovaara, Peeti piitna anomit (rhvl.); ES KV Vas Or samovar; EOS, VOS samovar = teemasin.

самовáр 'teemasin, samovar' VES.

sapinka : KKI Se Võõ sapp̆iŋkka; Se Tona zap̆pì'nə̀k (hrv., venelastel) ~ mę̆rrə̀ sîB (hrl.) 'mõrra tiib'.

запúнка 'сетная загородка при устройстве закола' (Брага, Псковское озеро, Курокша, Межа); **запúнок** (Изменка, Тамменгоф на Вирц-ерв) K u z n e t s o v PC; vrd. **запинáть** кого 'останавливать, задержать' D a l .

sapka : KKI Räp Ha säpka 'uksepiida pealmine pakk, ukseavaust ülevalt piirav puu'; Rõu Roo sap̆kə̀; KKI Har Koik säpku.

Ehitusalase oskussõnana on see laensõna tuntud ka mitmel pool Põhja-Eestis, näit. KKI Kod säpku(Bak̄); ES KV VMr; Kad; Amb sapku; KKI Pee sap̆kù; KKI HJn Pir seapka; KKI Kei; Nis sap̆kù.

Vrd. **шáпка** 'колпак, наклобучка, крышка, вещь сравниваемая с шапкой на голове' D a l .

Võrdluseks mainitagu, et sellesama ehitusdetaili tähistamiseks on Iisakus tarvitusel teine, eelmisele tähenduslikult lähedane vene laensõna – sljapa (< **шляпа**), kuna Varblas esineb sks. laen – kopstükk (< Kopfstück).

saposnik : KKI Se sappoŽnik g. -niga (hrl.) ~ käŋGsep (noorematel hrl.) 'kingsepp'.

Ka KKI Vai Kut saposnikkn.

сапóжник 'kingsepp' VES.

sapusk vt. sakusk.

sarahvan : KKI Se Her, Vrh, Mee sarahvan g. -i; MT 79, 132 Se saraffan 'setu naiste pihaga seelik (kodus kanti rüüd, kuna kõige parem riie oli sukman. Omakootud sukman oligi sarahvan)'; SL II 365, 1 Se Kolov Ehtih om iloZih, sõlgatsil sarahvannel (rhvl.); EOS sarafan = pikk vene pihtseelik (varrukateta).

Vrd. kitasnik, sukman.

сарафáн 'sarafan (vene varrukateta pihtseelik)' VES.

sarai : KKI Se Vrs haĭnà saràja 'heinaküün (metsas)'; KKI Vas Kor saŕrai g. saraja 'varjualune; heinakuhja tellitav katus tulpadel'; KKI Plv Eo saraja ~ sarajàs ~ Plv Tä saŕràm g. sarama 'heinakuhja tellitav katus'; Rõu Raud saŕrai; KKI Har Mõn sarràjàs 'sõre, õhurikas küün; puukuur (mõisas)' (van.); KKI Krl sarai 'heinakuhja katus'; ES KV Urv saŕraj g. saràja 'sõre, kerge ehitus'; KKI Urv Vaa; Kan saŕrai 'heinakuhja tellitav katus'; Võn Piiris sarai' 'lahtine katusealune'; KKI Võn sarràja alòne 'sama'; KKI TMr saràjas ~ saraja alune; KKI Nõo Ra saràja,alune; KKI Ote Pil saraja 'küün'; KKI Rõn sarà 'heinakuhja tellitav katus'; KKI Puh Pori sarà ~ sarai g. saraja 'kuur; katusealune'; ES KV San Puka sara 'seinteta katusealune'

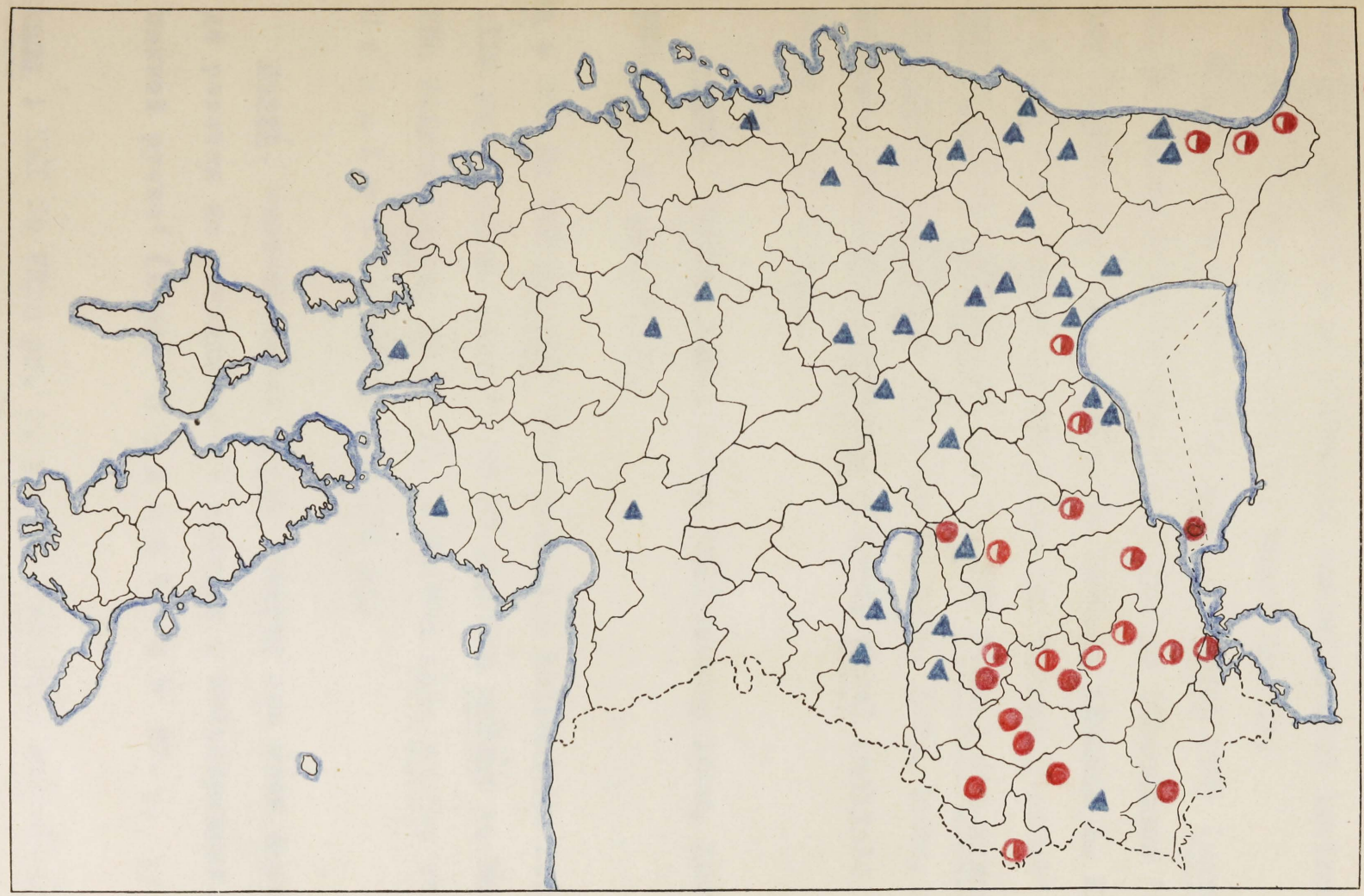

kaart nr. 39

sarai

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 4140 3000

KKI Trv sarâ 'hoone seina külge ehitatud kinnine ruum sõidurkite ja hobuseriistade jaoks'.

Põhja-e. murretes esineb sõna üldiselt kujul sara ning tähendab uneaegset küüni, varjualust või mõnda muud kerget ehitust. Laensõna on viimastel aastakümnetel levinud kiiresti üle kogu P.-Eesti mandri. Vt. kaart nr. 39.

W i e d e m a n n EWb sarai G. sarai (SO) (sara) 'Scheune, Kalthaus (für Gewächse)'. Viimases tähenduses 'mitteköetav kasvuhoone' esineb sõna ka 1860.a. ilmunud L. K l e k a m p f i aianduse käsiraamatus "Kärneri-ramat" lk. 78 ... saraid (küni modi honed) ja lk. 105 Plomid mis saraides (külmas hones) kasvavad. EOS sara (= kuur, lööv, küün, Scheune, Scheuer, Stadel); sarahoone = sara; saral (neljale teibale totuv kuhja katus).

сарáй 'kuur; sara; küün; tõllahoone; lööv, löövialune' VES. Vt. II ptk. § 127.

sarta : KKI Se Võõ šarttā' '7-9-haruline helinatega lutsuõng pika puust varre otsas'; ES KV Räp Kah saŕDà; A. Moora andmeil Võn Piiris šorta; EM KV 13, 1450 Võn Ahja sorta; vt. ka M a n n i n e n SE I, lk. 132 jj.

мартá, множественное мóртн 'снаряд для лова налима, в виде розетки из металлических крючков с побрякушками, на деревянной ручке' (Мека) **K u z n e t s o v** PC. Vt. II ptk. § 11.

satatama : KKI Se Värs pr. 3. p. sg. /võtsÍk/ saŭtaŭtas ~ Se Vrs Lõk /jõDÍk/ saŭtaŭteĭlęs ~ Se Vrs saŭtaskęĭlęs 'köikuma, kii-

kuma; vaaruma, taaruma; korduvalt kukkuma'.

шата́ться pass. 'kõikuma, vankuma, võnkuma; kiplema (лодка); vaaruma, tuiama, tuigerdama; tuikuma' VES.

satvor : KKI Se Värs sat̀vōr 'püssilukk'; KKI Räp Pi püšsü sat̀vor 'sama'.

Ka KKI Lüg sat̀vur 'sama'.

затво́р 'sulgemine, sulg; riiv; lukkum; püssilukk' VES.

saveet : KKI Se Lõk savē·t̀ g. savē·ťta 'külade koosolek' (van.); Se Koss 'külanõukogu' (u.). Vt. selsavet.

сове́т I 'nõukogu'; ... сельский совет 'külanõukogu'; сове́т II 'nõu(anne); nõupidamine' VES.

Endises tähenduses on laensõna vananenud, kuid nõukogude ajal on sõna saanud uue sisu ning on tulnud uuesti tarvitusele.

savod : KKI Se Vilo savot̀ g. savoda 'vabrik, tehas'; Se Lõk savòDa mī̀s 'vabrikutööline'.

Teine esinemisala on laensõnal põhja-e. rannamurdes: KKI Vai savòD 'väiksem tehas, hrl. lauavabrik'; KKI Jõh laŭwà savùD 'sama'; Lüg Reo savot g. -i 'Püssi elektrijõujaam'.

заво́д 'tehas' VES.

sebjonka : KKI Se Vilo seb́joŋk̆ka 'kivipuru, maanteekillustik'.

щебёнка, щебень 'kiviprügi, -puru; kildkivi (prügitamiseks)' VES.

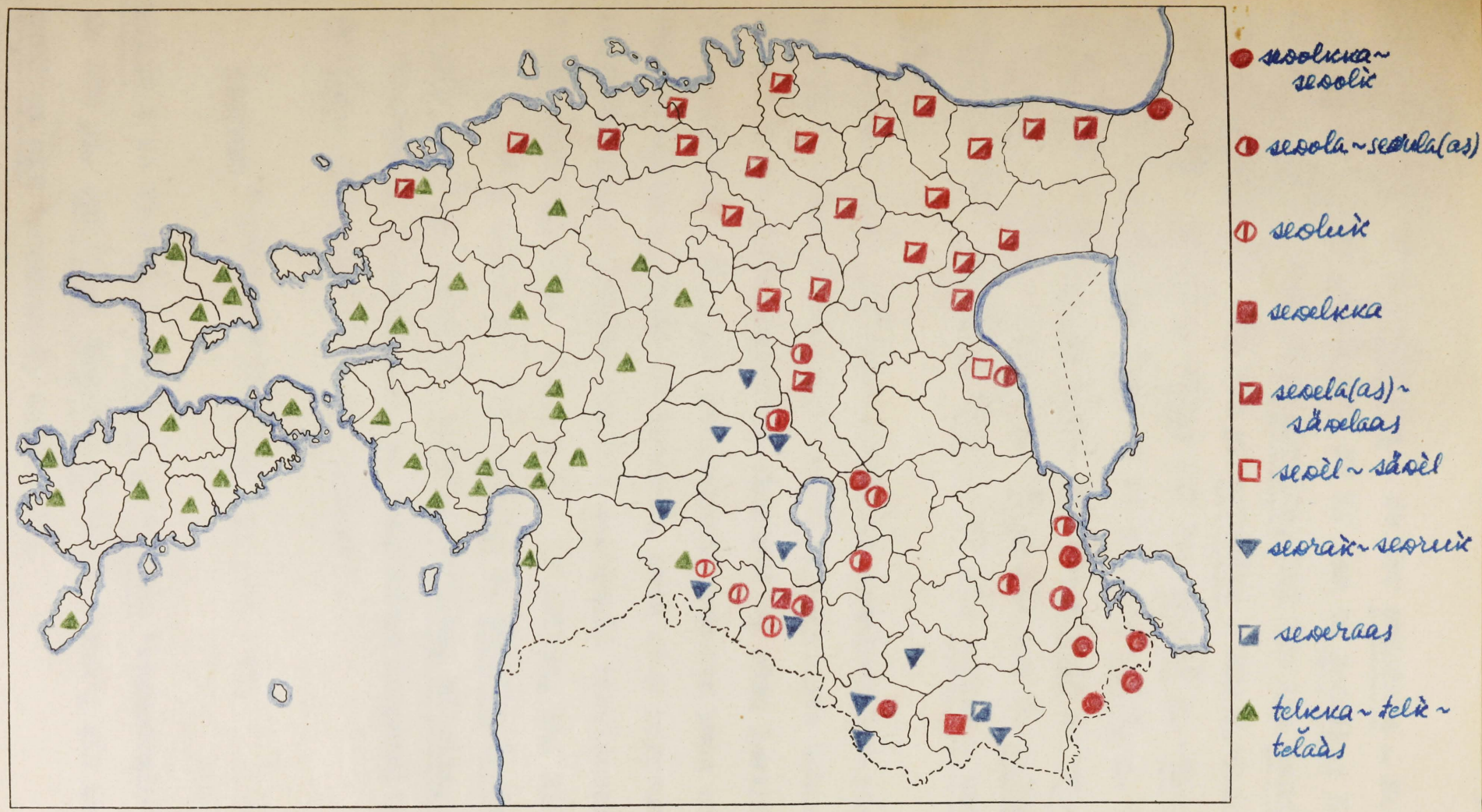

kaart nr. 40

sedelgas

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 414o 3ooo

sedelgas : KKI Se Vrh sedjolkka ~ Se Her sedolkka ~ Se Küll seDolk g. -kka 'sedelgas'; ES KV Vas Or sedölka; KKI Räp Tool seDolkka ~ Räp Meek seDolGa; KKI Plv Ala seDolGa; Rõu Hu seDelkkas; KKI Rõu Ruu g. seDrakka ~ Rõu V.-Ruu seDerGas; KKI Har Mõn seDruk g. -kki; KKI Krl seDulk g. -kka ~ seDruk; ES KV Ørv seDruk g. -kkę; ES KV Rõn Kir sedulg g. -a; KKI Puh seDulk g. seDulGi ~ seDulGa; KKI Hel seDelG g. -a ~ seDulG ~ seDluk g. -kka ~ seDruk g. -kki; KKI Trv Äm seDruk g. -kka; KKI Krk seDluk g. -ksə ; KKI Hls seDluk ~ seDruk ~ telkka.

L.-Eestis on sedelgas hobuserakendamisel tänapäeval vähe kasutusel, kuna P.-Eestis kuulub ta tingimata hobuserakmete hulka. See asjaolu kajastub ilmekalt ka sõna levikukaardil (vt. kaart nr. 40). Kui põhja-eesti murrete osas on pilt selgepiiriline, valitseb lõuna-e. osas suur kirevus ning andmedki on napid. Vastav ese oli Baltimail tarvitusel juba XVIII sajandil. Vt. H u p e l, Idiotikon, lk. 215 jj.

W i e d e m a n n EWb sēdelka G. sēdelka (sedruka, setrukas, sēdolga, sēdulka, sedulk, sedulka, sētelka, sidelkas) 'Sättelchen, Rückenkissen (am russischen Anspann)'; EÕS sedelgas (hobusel: Sellet, седелка).

седелка 'sedelgas' VES. Vt. II ptk. § 11.

seemenits : Se üldiselt sēmenits g. -nitsa 'seemnetaim'; KKI Se Lõk pl. uguritsa sēmenitsa? 'seemnekurk'; KKI Se Lepa sēmenitsa àiD 'seemneaed, taimeaed'.

Vrd. **семенни́к** 'seemevili; seemnepõld' VES; **семенни́к, семя́нник** D a l .

Laensõna erineb sufiksi poolest vastavast vene sõnast. Setu ts-lõpuline vorm võib lähtuda mõnest kohalikust vene murdekujust (vrd. donnits), kuid võib olla siirdunud teise tüüpi ka alles setu murrakus. Vt. IV ptk., lk. 234. Pikk vokaal esimeses silbis on ilmselt analoogiline (vrd. seeme).

seenasna : KKI Se Lepa sēnasna 'õhtune jumalateenistus'.

всéночная s. kirik. 'vigiilia, õhtujumalateenistus' VES; **всенóщная** т.е. всенощная служба, **всéночная** 'церковная служба накануне праздников, в ночи' D a l . Vt. II ptk. § 36.

seenits : KKI Se Sats sēnits ~ sēnine g. sēntse ~ Se Lõk, Küll, Ob sēnine g. -DZe ~ sēnDZe 'eeskoda, võõrus' (hrl.); KKI Vas Siks sēnItse 'eeskoda' ~ Vas Kor sēnits ~ sēnine g. -tse (van.) ~ rehe alonę (u., hrl.); KKI Räp Lee sēnine g. -tse 'aganik rehealuse otsas v. taga'; KKI Plv Kä sēnine (van.) ~ rihe alonę (u., hrl.) ~ Plv Ala sēnits g. -e 'käimla'(van.); Rõu Raud n. sg. seńDZe? g. sentse (vän.) ~ rihe,alunę (u., hrl.). Vt. Eesti murdeatlas II, kaart nr. 41.

Juba G u t s l a f f i VT Kohtumõistjate 3, 23 ... letz uſse sehnitze ſiſse ...; W i e d e m a n n EWb sēnits G. sēnitse (d), sēnts G. sēndZe (d) 'Platz im Freien, wo man seine Nothdurft verrichtet'; = sents; sents G. sendZe (d) (põhtija, sēnits, sēnts) 'offener abgeschauerter Platz unter dem Dache (= warjo-alone)'; EÕS seenine = seenits = eeskoda.

Praegu on sõna Lõuna-Eestis (välja arvatud setu murrak) juba täielikult vananenud, nagu on kadumas vanaaegsed hoonedki, kus rehi ja rehealune olid elumajaga koos.

сéни pl. 'eeskoda, esik, vöörus';**сéнцы** dim. VES; **сéнница или сень** стар. 'навес у дома на столбах, крытое крыльцо,..!; сéни мн. 'наружная', бол. 'холодная часть жилого дома, у входа, прихожая'; у крот. 'просторные сени или мост примыкают прямо к избе, или разделяют две половины'D a l.

seerep : KKI Se hrl. sērep̆ g. sērebi 'liisk'; AES 205, 9 Se Võõ 'väli' (nimelt olid Võõpsus kogu küla maad külvikorra järgi kolmes nurmes. Iga nurm koosnes mitmest väljast - seerepist /sest neil võeti ribade suhtes liisku - seerepit/, igal seerepil oli igal perel oma riba ehk nöör, mida nimetati "põlluks")'; AES 205, 31 Se seereb ~ piirik 'pügalpuu'; EA 34, 429 Räp Toos serepet heitmä 'mängus mängu alustaja suhtes teat. viisil liisku võtma'; W i e d e m a n n EWb serep G. serepi (d) (russ.) 'Loos', serepiga 'durchs Loos', serepit võtma, s. heitmä 'loosen' (russ.); "Petseri Postimees" 1909, nr, 10, lk. 74 ... et mino tõiste nekrutega kinni naati püüdmä, serepile viimä ...

KKI Lüg Reo sireppi lüǫmä 'järele kaaluma, aru pidama'. Vrd. piirik(as).

жéребей 'liisk'; **жрéбий** 'liisk, arp' VES; **жéребей, жéребий, жéребьи или жерéбья** 'отрезок с метком для метанья и ременья судьбою, счастьем чего либо спорного; **жеребий** или **жрéбий** 'участок, доля, пай, доставшийся в надел по жеребью;... Местами название жеребья перешло на участок земли, достающийся мужику по жеребью' D a l .

seerka : KKI Se Lõk sèrga ~ Se hrl. sērkka 'kõrvarõngas'.

серьга́ 'kõrvarõngas; ripats, brelokk' VES.

Geminaadiline sērkka on nähtavasti teiste sõnade analoogial tekkinud (vrd. vēlkka – **вéлка**, trēlkka – **стрéлка**, tjõrkka – **тёрка** jt.; vt. II ptk. § 11.

seerkal vt. serkal.

seetska vt. tseetska.

selsavet : Se Kolo se'lsavèt 'külanõukogu' (u., hrl.); KKI Räp Par se'lZavet g. –vetti 'sama' (u., hrl.).

Vrd. saveet.

сельсовéт lüh. (сельский с.) 'külanõukogu' VES.

semska-natsalnik : KKI Se Vrs semska-natsa'lnikki kohũs 'semstvoülema kohus (järgmine aste vallakohtule)' (van.) "Petseri Postimees" 1910, nr. 4, lk. 28 semski natshalnik ~ semska.

земский нача́льник 'semstvoülem (ametnik tsaariaegses Venes administratiiv- ja kohtuvõimuga talupoegade üle)' VES.

senat : KKI Se Vrs senoť; senoťte-kohuš 'kõrgem kohtuinstants tsaariajal'; KKI IV 530 Se Tona Hoť õks om tä iist kui esänd, sälä takast kui sinoť (rhvl.); KKI Har Mõn sinat g. –tti.

W i e d e m a n n EWb * senat G. senati, senāt G. senāti (sinat) 'Senat', senati-kohus dass.; G r e n z s t e i n E.Sõnar. sinat (Senat) 'kõige ülem kohtukoht Veneriigis; kõige ülem ilmalik kohus Venemaal'.

сена́т 'senat' VES.

Setu sõnades senot ~ sinot on nähtavasti kokku sulanud vn. сена́т ja сино́д, mille tähenduski oli lähedane. Esimene tähistas revolutsioonieelsel Venemaal kõrgemat ilmlikku asutust, teine kõrgemat vaimulikku valitsust.

serakna vt. seronkas.

serdesnik : KKI Se Vilo /ratta/ seŕdesnìk ~ Se Lepa seŕDesnìk (van.) ~ kâ̆pulk (u., hrl.) 'vankri esiratastest läbiulatuv raudpulk (varem kuusepuust)'.

сердéчник tehn. 'polt, raudsüdamik' VES; сердéчник 'болт, пропускаемый сквозь переднюю подушку и ось повозки, на которой ворчается передок' D a l ; Z e l e n i n RV 138. Vt. II ptk. § 36.

serduk : KKI Plv Ala seŕDohk g. -a 'pikk-kuub'; ES KV Kan serduk 'saterkuub'; ES KV Puh seŕDuk g. -ŕki 'palitu' (van.).

P.-Eestis on käsitletav laensõna märksa harilikum, omades aga sageli halvustavat varjundit: KKI Kod särttuk g. -ŕka 'vana kasukas'; ES KV Jõh serdukas 'halvasti õmmeldud riietusese'; KKI Hlj seerdok 'mgi ülerüie'; KKI Pee; Juu sirDuk g. -ŕki 'pikk-kuub'; KKI Plt Ru seŕDuk 'sinel'; ES KV Hää sürduk 'meeste kuub' (hrv.); ES KV Pär Sau serDuk g. -ŕki 'saterkuub'; KKI Emm; Käi sirDük 'pikk-kuub'.

Sõjaväelase vormikuue tähenduses esineb sõna M a s i n g i l MNL 1822, 322 sürtu-kue (g.); W i e d e m a n n EWb * sirduk G. sirduki 'Ueberrock'.

сюрту́к (arh. серту́к) 'pikk-kuub, saterkuub' VES; серту́к фрн. 'кафтан известного, немецкого покрою' D a l .

serenka vt. seronkas.

serkal : Se Koss śērkkal; KKI Se Värs varókaeťtuš (v. van.) ~ pîdlí (u., hrl.) 'peegel'; H II 61, 7 Se Mis ſerkla-klaaſiſt 'peegelklaasist'.

зе́ркало 'peegel' VES.

serkas vt. tsirgas.

sernik : AES 205, 31 Se sernik (hrv.) ~ hirsnik (hrl.) ~ peräsnik 'püüdjaskonna vanem, kes juhtis kogu püügitegevust; noodaomanik'.

же́рник (вместо же́рдник) 1)'рыбак, прогоняющий жердь подо льдом' (Красные Горы, Олешница, Сыренец, Новая Деревня); 2) 'распоряжающийся ловом, в силу опытности или владение орудием' (Горки, Осотно, Курокша); 3)'рулевой на лодке' (Шартова) K u z n e t s o v PC; жерник пск. 'атаман рыбной ватаги (от жир, жиротопный?)' D a l .

Dali kõhklev vihje жир-tüvele ei pea paika, жерник on ilmselt seoses sõnaga жердь.

seronkas : KKI Se Lõk śeróŋkkàs ~ Se Vrh śerakna ~ Se Sats tserä 'tuletikk'; EKA 423, 14 Se śerekna; SL III 106, 2 Se Omma siihj mul serenka, Panke iks tie piipu palama.

Vrd. pitski.

серная спичка или се́рянка, серенка, нвг. серя́нка, арх. серни́к D a l ; се́ренка 'серная спичка' K u l i k o v s k i COOH; VS Ragozino pl. śerā·nḱi 'спички'. Vt. II ptk.§ 49, 70, 76.

setjanka vt. sitjanka.

setverik, setvert vt. tsetverik, tsetvert.

sevok : KKI Võn Piiris pl. sevoḱka? 'seemnest kasvatatud tipp-sibulad, millest järgmisel aastal kasvavad täisväärtuslikud sibulad'.

Trm Raja (e.) si·voḱ g. -ḱki 'sama'.

севок, сева́к 'молодой, зеленый лук, от семян, сеянный, пртвп. са́женец' D a l ; Trm Raja (vn.) śivò·ḱ 'sibula teise aasta seeme'.

siin : KKI Se Vrh pl. šīna? ~ Se Vilo sîn pl. sīna? ~ Se Ob, Lepa siin pl. sīna? ~ treḥvi 'rattarehv'.

ши́на 'rattakummi; rattavits, rehv' VES.

sikuska : KKI Se Vrs, Ers siḱkuska 'talveõng, selle otsas vasest kala, mida kalastaja puust vart pidi jääaugus käega liigutab'; KKI Räp Jaa, Kah siḱkUska; ES KV Rõu sikuska; Võn Piiris si·ḱkuš; KKI Võn Ib siḱkusḱ g. -i; A. Moora andmeil Ran Veh sikuska; KKI Ran Rnk saḱkuskeŋG.

Nimisõnast on tuletatud ka vastav verb; KKI Võn Ib sik̆kustam̆ma 'sikuskaga kalu püüdma'.

Sikuskapüük oli tuntud laialdaselt kogu Ida-Eestis Peipsi ja Võrtsjärve vahelisel alal ja end. Võrumaa järvedel. Praegu on talvine sikuskapüük Peipsil keelatud.

сику́ша 'рыбка из желтой или красной меди, иногда с примесью серебра, различной формы, - для сига делается более округлой, для окуня плоской' (Межа); секу́ша, секу́шка см. сикуша (Шиловщина, северный берег Чудск. оз.) K u z n e t s o v PC; сигушка Иссл. рыбол. I , lk. 75; Trm Raja (vn.) śikù'ška.

sinel : Se Sap sinèĺ; KKI Har Mõn sinel̆; KKI San Näl sinèĺ; KKI Krk Ain sinèĺ g. sineli.

W i e d e m a n n EWb *sinnel G. sinneli 'Mantel'. Vormiriietuse hulka kuuluva üleriide tähenduses on sinel tuntud kõigis eesti murretes ja kirjakeeles: VÕS sinel, -i.

шине́ль 'sinel' VES.

sinenik : KKI Se Vas, Her śiṅeṅik̀ g. -k̆ka ~ -Ga ~ Se Ob siniṅik̀ 'värval, riidevärvija'.

KKI Kod Sa sinelik̀.

сини́льник 'sinetaja' VES; сини́льник 'мастер, красящий ткани в вайду, в кубовую краску'; местами, в дервн. 'красильщик вообще (как и красильщик от красный)' D a l . Vt. II ptk. § 52.

sirgas, sirkas vt. tsirgas.

siss : KKI Se Vrs pl. sis̆sl? ~ sisjä? 'riisuja (eriti Põhjasõja

ajal)'; sisma 'sõja ajal riisuma'; KKI SS Ser sis 'salakaval inimene'; MT 255, 44 Räp Saa pl. sĭZi? 'riisuja Venemaalt'; KKI Plv Ala sis g. sissi 'sõja ajal riisuja'; sisma 'sõja ajal riisuma'; RÕu Kir pl. sissi? 'soldati riides maisriisurjad pärast Põhjasõda'; MT 384, 24 Urv Jõe pl. tsissi?; ERA II 35, 289 Võn Ras pl. siisi?

W i e d e m a n n EWb siss G. sissi (sissik) 'Räuber, Plünderer'; EÕS siss (sõja-aegne riisuja); partisan; sissima (sõja ajal riisuma); sissisalk (Streifschar); sissisõda = partisanisõda jne.

шиш вят. 'шатун, бродяга, шеромыга; вор' D a l ; шиш (Барсов Прич.П) 'разбойник' K u l i k o v s k i COOH; E RA, Vene 1,156 pl. шиши 'sissid'.

J. M i k k o l a on ühendanud vastavad lmsm. sõnakujud vene sõnaga сыщик (vt. tema BWS 167), kuid J. K i p a r s k y on andnud tõenäolisema selotuse: "1600-ndate aastate algul tarvitati nimetust шиши (тюп.) vene partisanide kohta, kes ahistasid poolakaid Moskva lähistel ... Tõenäoliselt on sõna tulnud samal ajal De la Gardie sõduritega soome ja eesti keelde, viimasest on see laenatud läti keelde (läti sisis 'mõrtsukas, röövel)." ("Virittäjä" 1933, lk. 179-181). K a l i m a SpS 160.

Kiparsky seletus on usutav, sõna on tulnud eesti keelde ilmselt venevaenulikult poolt, sest see on täielikus vasturolus muude keeleliste ja ajalooliste andmetega vene-eesti vahekordade kohta küsimuse all olevail sajandeil. Lõuna-Eesti siss kuulub juba folkloori valdkonda.

sitjanka : KKI Se Sats siťtäŋk̆kä ~ seťtänk̆ka ~ Se Küll siťťǫlkka 'õlgmatt (talvel akende ette panemiseks; laste hälli madratsiks)'.

ситя́нка 'мат из ситы' K u z n e t s o v PC ; vrd. сито́вый 'к растению ситовнику, ситнику отнеще, из него сплетенный' D a l ; VS Lezgi pl. śåťå'nk̆i (hrl.) ~ ma'tj.

Se siťťǫlkka on oma lõpult allunud mõne teise sõna analoogiale (vrd. sedjolkka – седёлка).

siva : KKI Räp Tool sivà 'ruttu' (nlj.).

Eesti kõnekeeles on sõna üldiselt tuntud, kuid KKI murdekogudes on selle hilise laensõna kohta vähe andmeid.

ки́во adv. 'ruttu!, kärmesti!, kähku!' VES.

skarlatiina : KKI Se Her ka'r̆ɫatsī'ṡ 'sarlak (nakkushaigus)'.

Lüg Reo skarlat̀ ~ sarlat̀; W i e d e m a n n EWb *sarlatīna = sarlak; *skarlati-tõbi 'Scharlachfieber'; H e r m a n n EÜTR 256 skarlatina-tõbi.

скарлати́на 'sarlak' VES. Vt. II ptk. § 23.

slaavabohu : KKI Se Her sɫāvabohu (kõnek.): meìɫ sɫāvabohu veìt eĭlä? 'meil jumalale tänu võib elada'.

сла́ва богу 'tänu jumalale' VES.

sloon : KKI Se Vrh sɫᵘôn g. sɫᵘōna ~ Se Lõk ɫōnivant̂ ~ elivant̆ 'elevant'.

слон 'elevant' VES. Vt. II ptk. § 131.

sobul : KKI Se Värs soBùл ~ Se Sats sobàĺ g. -i ~ Se Vrh pl. soBorI 'ahvenamaim, ahvenapoeg'; KKI Räp Rä soBùĺ g. soBula 'kiisataoline väike Peipsi kala'.

Vrd. **соболёк** 'мелкий окунь до двухлетнего возраста, до 10 сантиметров длины...' (Талабек, Шартова, Самолва, Островцы, Сыренец) **K u z n e t s o v** PC; VS Lezgi so°boI ~ pl. sobaĺki 'рыба'.

sohkar vt. suhkar.

soima : KKI Räp Meek, Pih suìma 'venest suurem veesõiduk (Piirissaarel); Võn Piiris soìma 'kahe purjega suurem veesõiduk'; A. Moora andmeil Võn Piiris soima mehed 'pandurimehed, kes ostsid eluskalu (nende paadid olid varustatud eluskalade hoidmise kastiga)'; KKI Ran Rnk soĭmà 'kaluripaadist suurem paat kivide vedamiseks (tuntud eriti Peipsil, kuid mõnikord käidi sellega ka Võrtsjärvel)'.

KKI Trm Avi soìm ~ soìma 'õhukestest laudadest väike kergesõidulootsik'; Trm Raja (e.) soĭmà 'paat eluskalade vedamiseks'.

со́йма 'речное и озерное судно..., поднимает 3 до 5 тысч. пудов' **D a l** ; **со́йма** 'небольшое парусное об одной мачте судно; несет груза до 800 пудов' Арх., Онеж. **P o d v õ s s o t s k i** CAH; Võn Piiris (vn.) sòì'ma 'kahe purjega veesõiduk kauba (kivide) vedamiseks' ; **со́йма** 1) 'плавучий садок, сделанный из полулодки; садок лодкообразной формы' (Ме-

жа, Брага, Сыренец); 2) 'живорыбная лодка, сойма - прасолка' (Нарва) K u z n e t s o v PC.

Seni peamiselt põhja-vene murretest tuntud сойма on lmsm. laen. Selle aluseks on soome-ugri sõnavara põhifondi kuuluv vana kultuursõna (sm. soimi, e. sõim), millel on vasteid volga-sm. ja võimalik, et ugri keelteski. Vt. V e s k e СФКО 24; K a l i m a OLR 218 jj.; Y. T o i v o n e n, Uralte kulturwörter, SUST LII 1924, lk. 314. Peipsi-äärsetesse eesti murretesse on sõna uues, edasiarenenud tähenduses vene keelest tagasi laenatud. Peipsile on nimetatud sõiduk tulnud tõenäoliselt Laadogalt, kus siinsed kalurid käisid ulgpüügil. Tähendus 'pandurvene' näib olevat aga kohalik edasiareng.

solgane vt. solk.

solgun : KKI Se Lõk, Hel śołgùn ~ Se Küll śǫlGùn g. -a 'seljakott; leivakott (eriti mõisas teol käimisel)'; KKI Se Lõk vętkę śołgunaga sâlgä, kàŋgli àt om rašsę 'võtke koti moodi selga, kaenla all on raske'; KKI Se Küll sa olt mul säläh nikU? śǫlGùn (kõnek. tüütava lapse kohta); KKI VI 366, 47 Se Tona Ime säädi sis šalkuna sälgä, Tubli koti turo pääle (rhvl.); KKI V 24, 132 Se Tona öüdsi jäi õks viil rätt räästehe, kara salkun saiba otsa (rhvl.); KKI Lut Jaa šoлgòna kot 'moonakott'.

шалгач арх. шалгун, шелгун, нвг. пск. тмб. 'котомка, мешок для хлеба и припасов в пути' D a l .

Vaatamata sõna laialdasele levikule vene murretes on J. K a l i m a pidanud võimalikuks oletada siin karjala

laenu (vt. tema OLR 245 jj.). Setu variandid lähtuvad muidugi pihkvamurdelisest kujust шелгу́н (~*шёлгун). Huviäratavad on aga rahvalaulus esinevad salkun ~ šalkun, kus kohtame sama k-list (hääldusеs tegelikult geminaat -kk-) elementi vn. g asemel, mis leidub karjala ja soome keeles ning mida Kalimal ei ole õnnestunud rahuldavalt seletada. Tekib küsimus, kas siin ei ole aluseks siiski mingi vene murdeline *шалкун , millest siis oleksid lähtunud nii karjala, soome kui ka setu vasted. Pole aga võimatu ka geminaadi sekundaarne teke setu murrakus (vrd. serga ~ sērkka - серьга́).

solk : KKI Se Sats śoлk̀ g. śoлǧà 'siid' (hrl.); adj. śolganę 'siidine, siidist' ~ Se Vilo adj. śoлk̆kanę; Se Katš śołGà łaŋG 'siidniit, -lõng'; KKI Se Värs söлGaлaŋG. Setu rahvalaulus on solk harilik paralleel sõnale siid : SL I 92, 1 Se Põr Tõi sölka seolõ maalõ, siidi neile sõsarile; kõnekeeles on sõna siid tähendus kitsenenud eeskätt siidlindi tähistamiseks.

шёлк 'siid' VES.

solotnik : KKI Vas solotnik̀ g. -niGę 'end. vene raskusmõõt' (van.); KKI Plv Ala solotnik̀ g. -k̆ki; KKI Krl solutńik̀ g. -k̆ku; KKI San Näl solotnik̀ g. -k̆ku.

W i e d e m a n n EWb solotnik G. solotniku (russ.) 'Solotnik, Quent'; *sōlotnik G. sōlotniku 'Solotnik' (der dritte Theil eines Lothes)' (russ.).

золотни́к 'end. vene raskusmõõt, = 1/96 naela, umbes 4,25 g' VES.

sombrak : ES KV Se Värs sumbräk 'ülesostja'; ES KV Vas Or sombrak 'loomade ülesostja' (van., hrv.); ES KV Räp Män som̆Brak̀ 'lihunik, loomade ülesostja Venemaalt'; KKI Võn Ahja 'sama' ~ Võn Piiris 'väljend märja, läbiligunenud lapse kohta' (van.).

Sõna on tuntud kogu idapoolses Eestis: KKI Kod ainult kõnek. kašnùD sūrès neñnaGu som̆rak̀; KKI Trm som̆rak̀ ~ som̆Brak̀ 'hobusteostja Venemaalt; pool venelane, pool soomlane; paksult ja korratult rõivais isik'; ES KV Iis sombrak g. -a 'loomaostja'; KKI Vai; Jõh; Lüg somprak̀ g. -kka 'Narvataguse elanik, kes kõneleb segi eesti, vene ja soome keelt'; KKI Rak som̀Brak̀ g. -k̆ki 'hobuste kokkuostja Venemaalt (enne Esimest maailmasõda)'; KKI Lai Kod som̆rak̀ 'lohakalt riietatud inimene'; ES KV Plt somrak g. -i 'loomaostja' (hrv.); W i e d e m a n n EWb somberlane G. somberlaZe (d) (sommerlane, sombrak, somrak) 'herumwandernder Russe (als Landstreicher, Aufkäufer).'

самряк, самряки́ 1)'прозвище жителей северо-восточного угла Гдовского уезда (от озера Самро)' (Сыренец); 2)'общее название для скупщиков скота, рыбы и проч. (Межа) K u z n e t s o v PC; Trm Raja (vn.) sə̄mr'ja·k̀ 'kaupmees, ülesostja, kalur (Venemaalt)'. Vt. II ptk. § 87, 132.

Eesti murretes leiduvad sõnakujud eeldavad tingimata o-list vene vastet - сомряк , nagu see tõepoolest esineb Peipsi-äärsetes vene murretes.

somka vt. sumka.

soodsik vt. sooska.

soom : KKI Se Sats sôm g. sōmà ~ sum̆ma kaлà ~ Se Vrh sōmà kalà 'säga'.

KKI Jõe som̄ 'mgi lõhetaoline kala' (hrv.).

com zool. 'säga' VES. Vt. II ptk. § 84.

sooma vt. pasjom.

soorutama : KKI Se Küll sōrUt̆tama 'raiskama, kulutama (raha), hävitama, laostama (elu); kaotama'; KKI Vas sōrut̆tam̆ma 'hävitama, raiskama' ~ Vas Tsii sōrát̆tama 'kaotama, peitma (nii, et enam ei leia)'; KKI Räp Sü; Plv sōrUt̆tam̆ma 'hävitama; peitma, kaotama'; KKI Urv Ver tsōrut̆tam̆ma 'raiskama; hävitama' KKI Kan Kar sōrut̆tam̆ma 'kaotama; hävitama; peitma'; KKI Võn K.-V. 'peitma v. kuhugi panema, nii et isegi ei leia'; W i e d e m a n n sōrutama EWb (d) 'umkommen lassen, verlieren'.

сори́ть деньга́ми kõnek. 'raha pillama e. raiskama' VES; **сори́ть, са́ривать что 'небрежно раскидывать, либо тратить, мотать' D a l .**

sooska : KKI Se Vrh pl. sōška? ~ Se S.-Rõs g. pl. sōskiDe ~ Se Sats pl. söza? g. pl. sōssę 'võrguvabed'; KKI Räp Jaa sōDsIk̀ ~ Räp Naha pl. sōs̆ke? (hrv.) ~ vaBa? (hrl.).

Samast tüvest pärineva sõnaga tähistatakse võrguvabesid ka põhjaranniku kalurite juures: MT 369, 29 Kuu Pä pl. sohkiD; KKI Jõe Rum sohk̀.

соха́ начально 'шест, жердь, цельная лесина'; со́шка и поныне 'подставка'; в нвг. влд. орл. кал. смл. соха 'разсоха, бревно или жердь развильем'; со́шка, умалш. 'подпорка, подставка, особ. разсохой D a l ; со́шка, со́шки 'колья, обыкновенно с рогулькой наверху, для развески на них рыболовных снастей для просушивания' (Талабск, Сыренец, Межа, Красные Горы) K u z n e t s o v PC.

Se sõza? on sekundaarne kuju laensõnast pl. sõška. Vt. II ptk. § 122.

sopits : Se üldiselt soppéts g. -Dza 'paadi, vene tüür' (hrl.); KKI Räp Meh soppets g. -tsa ~ Räp Jaa soppits ~ soppIts ~ Räp Meer tsöpska ~ tsöpska; Võn Piiris tsöpska.

KKI Kod soppits ~ soptsik; KKI Trm Loh soppits. Kodavere murrakust toob juba "Beiträge" 1816, nr. 5, lk. 62 soppits 'das Steuerruder'; W i e d e m a n n EWb sopits G. sopitsa (d Pp) 'Steuerruder', vgl. saps; EÕS sopits = tüür, saps /-u/.

сопе́ц сиб. и стар. 'руль, правило, кормило, стерно' D a l; сопе́ц (морск.) 'руль на судне' Мез. P o d v õ s s o t s k i САН; Võn Piiris (vn.) sape'ts (hrl.,van.) rùI (u.) 'paadi tüür'. Ka Kuznetsovi teateil on руль Peipsil uus sõna, toodud siia Soome lahe äärest. Põline kohalik sõna on сапе́ц (по восточному берегу - сопе́ц) 'навесный руль лодки, ладьи' (Шартова, Изменка, Красные Горы); сопец (Псковское и Теплое озера, Брага, Тони, Надозерье, Сыренец) K u z n e t s o v PC.

Vn. сопец, mis esineb Peeter I aegses kirjakeeles ja leidub juba XVI-XVII saj. käsikirjades (vt. V la d i m i r o v,

Несколько данных , lk. 752), on vanemaid läänemeresoome laene vene keeles. Vene sõna on ühendatud eesti ja liivi sõnaga saps 'tüür', mis tänapäeval näib eesti murretest olevat juba kadunud. Venepärase sufiksiga varustatult on sõna tagasi laenatud lõuna- ja ida-eesti murretesse. Variandid soptsik, tsopska on hilisemad edasiarengud. Viimase puhul on ehk veel jälgi vanast sõnast saps.

K a l i m a OLR 219 jj.

sorokasveet : Se Lõk so'roŏkasvē:t; ERA II 209, 241/2 Se Jan sorokasvet 'kalendritähtpäev 9. III' (hrl.); ERA II 286, 46/7 Vas Hin sorokasvetah käänd nellikümmend nellí tsirku sun suvõ poolõ, s.t. siis hakkab juba kevad tulema.

со́роки 'праздник 40-ка мучеников, 9 марта' D a l ; H,R 9, 7 Se сорок святых '9.III' ; ERA, Vene 8, 187 Se Linnaste в день сороки святые...

sorokovka : KKI Se Vrh saraŏk^{u}ō'fka ~ Se Sats sorokohVka ~ soro̍ '1/4-toobiline viinapudel'; KKI Räp Meek soroGofka ~ soro̍ ~ tsoro̍; KKI Plv soro̍kohVka ~ soroŏkohka ~ soro̍ ~ tsoro̍; KKI Urv Lin; Kan soro̍; KKI Ote Pil soroŏkohVka ~ soru̍, ES KV Rõn Kir soru viina; KKI Trv sorukohka ~ soruk; KKI Hls Abja soroŏkohka ~ soru̍.

Näiteid selle varem üldiselt tarvitusel olnud viinamõõdu kohta põhja-e. murretest: KKI Kod soroGoŏka; V i l b a s t e Kun sorukohvka; KKI Jun sorukkoŏka; KKI Saa Lin soruGoho̍v; KKI Phl sorukoho̍v. Selle kõrval tuntakse kogu Eestis teat.

suurusega viinapudeli, end. sorokovka nimetusena soro ~ soru. See eestipäraselt lühenenud kuju on kõnekeeles veel praegugi harilik, kuigi endised mõõdud on vahepeal asendatud urtega. EÕS sorokovka (veerandtoobine pudel viina); soru (= sorokovka).

сороко́вка lhtrk., van. 'veerandtoop (viina)'; soru' VES.

sorta vt. sarta.

soru vt. sorokovka.

sossila : KKI Se Värs soššila; Se Tona so'ššila 'rauast v. puust hark talvisel noodapüügil hirre edasiajamiseks jää all'.

сошни́но 'железная двузубая вилка на деревянном черенке, применяемая при прогонке жерди подо льдом от одной тюшки к другой' (Писковичи, Талабск, Воронья, Мека, Красные Горы, северный берег Чудск. оз.) K u z n e t s o v PC; **сошни́но** (по эстонски ang) Иссл. рыбол. I, lk. 77; vt. M a n n i n e n, SE I, lk. 183.

sost : A. Moora andmeil Võn Piiris sost 'raudotsaga pikk ritv kalade võrku koputemiseks'.

шест 'latt; ritv; teivas; roigas, hirs; õrs; hudi; varras' VES; **шесть** вместо **шест** 'кол' Псков., Твер., Осташ.; **шёстка** 'жердь, кол' Псков., Твер. Осташ. Д о п.

Eesti sost eeldab lähtumist vene murdolisest kujust *шёст.

sotka : KKI Se Vilo sõtka ~ Se Her s^{u}õtka 'väike pudel viina'; KKI Räp Meek soťka '^{1}/30 pange viina (sorokovkast pool)'.

сóтка 'sajandik'; arh. 'sajandik pange mõnd alkoholset jooki; sajandik sülda' VES; **сóтка** 'мера крепких спиртных напитков (водки, коньяка, рому) в одну сотую ведра (устар.)' U š a k o v .

sotnik : KKI Se Vrh s^{u}õtnik g. -ťka 'mgi ülemus tsaariajal'; KKI Plv Ala soťnik g. -ťku 'kümnik, tööjuhataja'; W ied e m a n n EWb * sotnik G. sotniku 'Anführer' (russ.); EÕS sotnik = sotnja e. sadakonna ülem.

сóтник ajal. 'sadakonnaülem, sotnik' VES.

sotska : Se s^{u}õtska 'tsaariaegne politseivõimu esindaja külas'; "Petseri Postimees" 1909, nr. 1, lk. 1 sotska.

сóтский s. van. 'külakubjas' VES; **сóтский** 'род полицейского надзирателя, по выбору из крестьян' D a l .

sott I : KKI Se Mer soť : sõst ma inäp soťti ei sā? 'sellest ma enam aru ei saa'; KKI Har Koik soť g. soťti 'arve, võlg': mul jäi tolleGa soťti 'mul jäi temale võlgu'.

KKI Kod soť g. soťti 'arve'; pl. soťtiD 'arvelaud'; KKI Iis soť g. soťti 'arve; arvelaud'; KKI Vai soťti 'arve, võlg'; KKI Lüg et sâ sottist lasi 'sa ei saa rehkendusest aru'; KKI VNg soťti sâma 'aru saama, taipama'. Viimases tähenduses

on sõna eesti keeles üldiselt tuntud; ka EÕS sott = arve; selgus ("millestki sotti saama" = millestki aru saama).

счёт 'arvude lugemine; loendus; ülelugemine (**денег**); aruvutus, rehkendus; arve; konto'; **счёты** pl. 'arvutusraam, arvelaud' VES.

sott II : KKI Se Sats soť p. sotti '1/100 osa' : säidzd sotti /maad/ '7 sajandikku'.

со́тый 'sajas'; **со́тая** (**часть**) 'sajandik (osa)' VES.

sporka vt. podporka.

spraavka(kene) : Se Katš dem. prāVkaǩkęnę 'tõend, tunnistus'.

спра́вка 'järelepärimine; teatis; tõestus, tunnistus; informatsioon'; pl. 'teatmed' VES; **спра́вка** 'документ с нужными сведениями этого рода' (офиц.) U š a k o v .

spraavnik : KKI Se Vrh sprāvnik pl. -ǩka 'tsaarivõimu esindaja maal, kes pidas ka oksjoneid'.

W i e d e m a n n EWb ispravnik G. ispravniku (russ.) 'Ispravnik, Landpolizeimeister'; EÕS ispravnik (maakonna-politsei ülem endisel Venemaal).

испра́вник 'ispravnik (maakonna politseiülem tsaariajal)' VES; **испра́вник** (**дореволюц.**) 'начальник полиции в уезде' U š a k o v .

staan : KKI Se Vilo stân 'mgi tsaariaegne asutus' : vîdi hoppen stâna kiňnI.

стан ajal. 'stann (teatav maakonna administratiivne alljaotus)' VES; стан в уезде 'жительство, пребывание станового пристава, и самый округ ведомства его' D a l .

stalavoi : KKI Se Vrh stalavoi viin 'lauaviin, puhastatud viin'; MT 255, 14 Räp Saa talàvoi ~ vīnaülemB 'viinaülem (viinavabrikus)'; KKI Plv Ala ta·lavoì 'puhastatud viin'.

столо́вый a. 'laua- (вино)' VES; vrd. столово́й 'ко столу, вещи, предмету отнеще.'; столо́вый 'то же, или ко столу, обеду, пище отнеще.' D a l .

staraver : SL III 38, 2 Se Tob Agu usēh uZurahvas, TõZõh tarēh taraveera? (rhvl.); KKI Räp Meer staravērik 'vanausuline, starover'; KKI Rõu taravîr pl. -vēri? ~ taravēriGu? 'veneusuline (täh. ebaselge)'; KKI Har Mõn taraveŕik g. -Gu ~ Har Saru pl. taravēri? ~ taravērikku? 'halvustavalt kellegi kohta, kes on alati pahur'; ES KV Urv taraveřńik 'vanausuline'; KKI Hel At pl. taravēri ~ Hel Jõg pl. taravērikku?.

Mõningal määral on sõna tuntud ka Põhja-Eestis: KKI Kod taraverik ~ taràveřnik 'vanausuline'; KKI Ksi tuìm ińimene niGù taravēŕik (kõnek.); KKI Hlj taraveer ~ taraveerik 'vanapoolne mees' (nlj., hrv.).

старове́р, староверка 'vanausuline' VES.

Sõna on oma lõpuosa poolest tugevasti kohanenud eesti keelega.

stoika : KKI Se Vilo stòiǩka (van.) ~ leťti-ɫàuD (uuem) 'poelett' KKI Vai Ut toiGà ~ Vai Kut toikko 'poelett'; KKI Lüg toiGas g. toikka.

стóйка (kõrtsi) lett; einelaud? VES.

strasnik: Se pl. trâZniGa? 'tsaariaegne politseinik' (van.); KKI Krl traŹnik g. -Gu; KKI Hls; Pst raZnik.

KKI Vai trâsnikka; ES KV PJg trašnik 'ratsapolitseinik'; W i e d e m a n n EWb *straZdnik G. straZdniku (P) 'Wächter, Branntweinwächter'; EOS strasnik.

стрáжник 'strasnik, ratsapolitseinik (tsaariajal Venes, eriti maal)' VES.

Tänapäeva keele aktiivsesse sõnavarra see revolutsiooni-eelse ühiskondliku korraga seotud mõiste enam ei kuulu.

stõra vt. tõir.

subretka : KT 74, 40 Se subrätka 'külatüdrukute ühine ketrusõhtu, mis lõppes külanoorte lõbutsemisega'; KKI Räp Meer suBrik 'sama (tuntud peamiselt piirissaarlastelt)' (van., hrl.); KKI Võn Piiris su'Bretka.

KKI Kod suBriǩko 'külanoorte õhtune tantsupidu' (van.); KKI Iis Mets suBrik.

сýпрядки pl. murd. 'külatüdrukute õhtuveede ühise ketramisega' VES; сýпрядка, сýпрядки сев. вост. зап. (зап. прознс. сýпредки...) D a l ; Kolpino külas сýпритки S o b o l e v s k i , Опыт, lk. 30; ERA, Vene 11,120 Se Laura

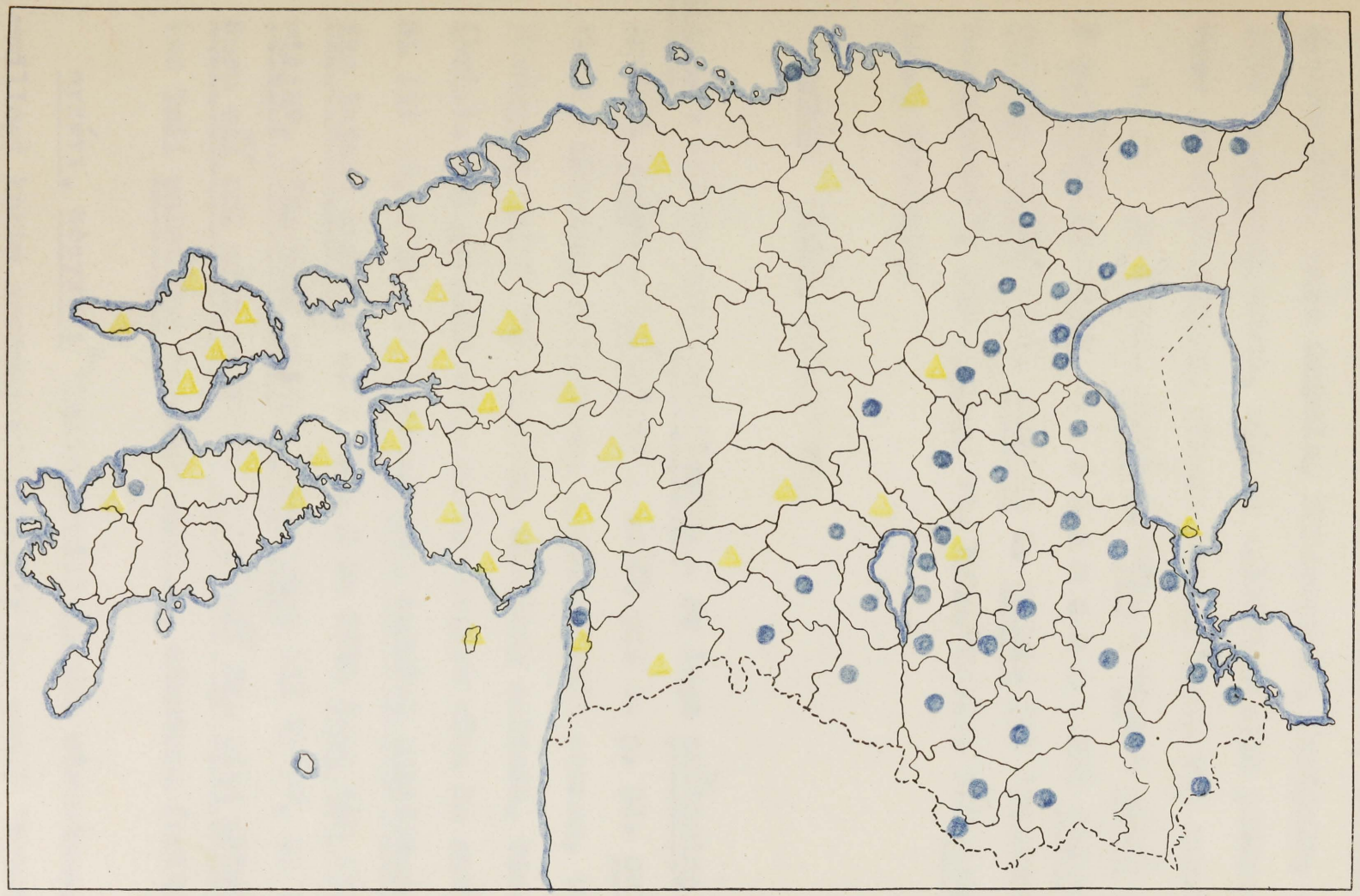

kaart nr. 41

seadak

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 414o 3ooo

суприткя; E RA, Vene 16, 316 Se Mõla супритка. Vt. II ptk. §14.

sudak : Selle nimetuse all tuntakse teat. kala kogu Eesti ida-osas, kuna Põhja- ja Lääne-Eestis valitseb üldiselt koha. Rannaaladel, nagu Kuusalu, Hiiumeeste, Hustjala, on aga teateid ka sudaku kohta, mis on selgitatav siin püüdmas käinud vene kalurite mõjuga. Sõnade leviku kohta vt. kaart nr. 41.

V, T, I ja K hrl. suDàk g. -ĭku ~ -Cu; M suDàk g. -ĭka; P suDaĭkas g. -ĭka; W i e d e m a n n EWb sudak G. sudaku, sudaki, sudaka (Pp), sudakas G. sudaka (A) 'Sandart (Perca Lucioperca)'; EÕS /sudak/ vt. koha/-kala/; VÕS sudak, -u = koha, kohakala.

судáк 'koha, sudak' VES.

suditama : KKI Se Sats suttittamma ~ Se Lepa suttaminę ~ Se Vilo da-inf. sutta ~ suttitta? ~ Se Ob pr. 3. p. pl. suDittasE 'hukka mõistma, hurjutama, laitma; keelt pekma, taga rääkima /kedagi/; sajatama; käskima, sundima; määrama, otsustama' (hrl.). Kõigis neis tähendustes esineb sõna ka rahvalaulus: SL III 68, 2 Se Hel Na'akui sõõl suurĕst sutitamma, Na'akui iks lajalt laitma; SL I 689, 2 Se Kito Sugu iks sutit suohu viijä?, VõZa käsk viijä? võrĕnguhe; KKI VI 97, 11 Se Sel Surm oll sul siia sudiĕet, kohus oll õks siiä mõistõt; KKI Vas Tsii suDattama 'tagant sundima, kihutama (eriti hobust)'.

судúть, посудúть* 'kellegi-millegi üle otsustama, kellegi-millegi kohta arvama; väärtlema'; (c. acc.) 'kohut mõistma kellegi üle' VES; vt. судúть D a l .

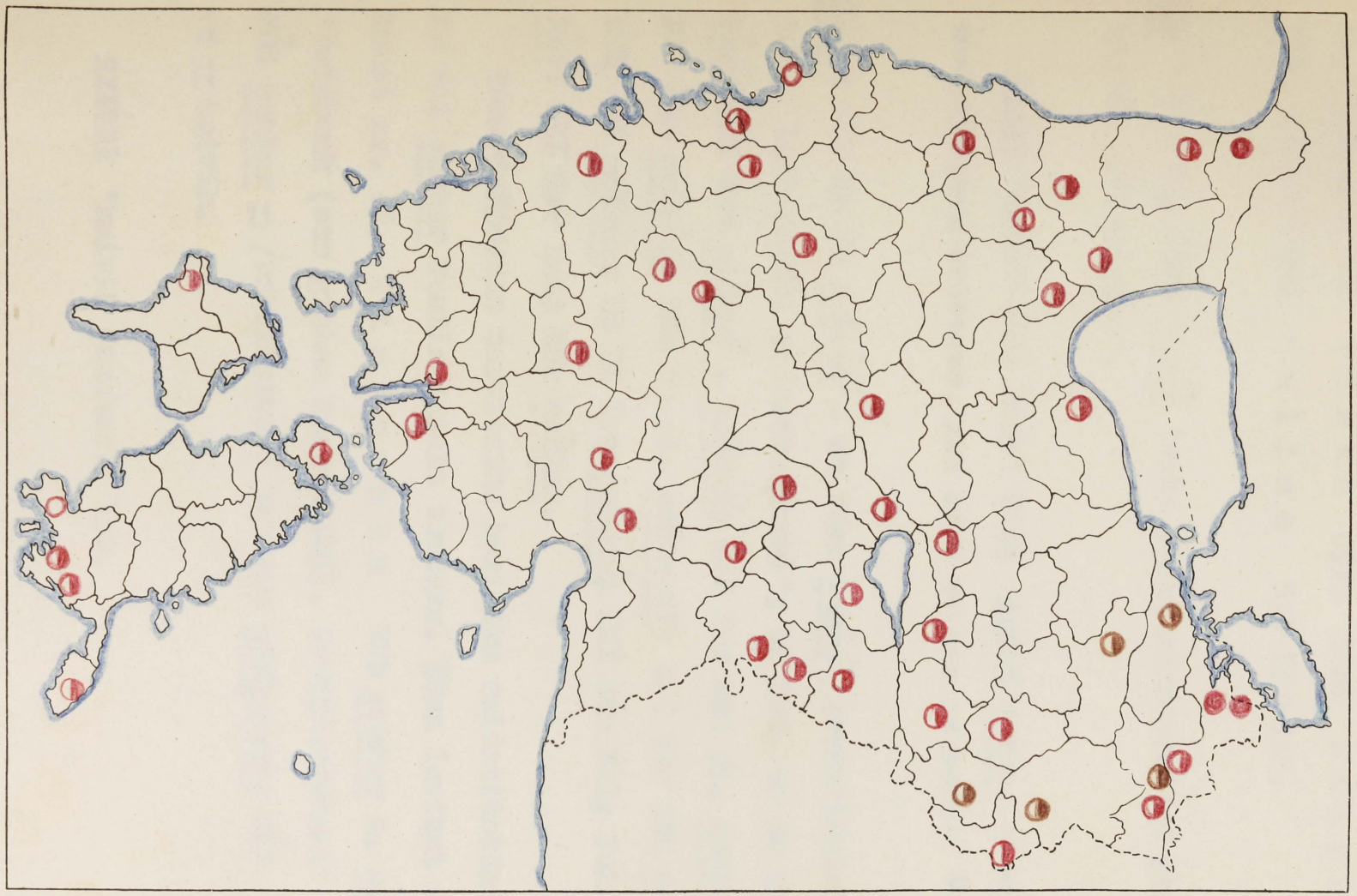

kaart nr. 42

suĕhkar

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 4140 3000

Käesoleval juhul on meil tegemist teistkordse laenuga. Varasema laenuna on sõna tulnud läänemeresoome keeltesse juba siis, kui vene keeles olid alles veel nasaalvokaalid (vrd. e. sundima). Vt. V e s k e СФКО 160; M i k k o l a BWS 166, ÄBOR 76–78; K a l i m a SpS 163–165.

sudna : KKI Räp Meer suDnà 'kaks palki kokkuseotult palgiparvetajatel sõitmiseks'.

суднó 'veesõiduk, laev' VES; **судно волжс.** 'посудина, всякое пловучее строение, для хода на нем по воде' D a l .

suhkar : KKI Se Ob suŋkàŕ ~ Se Värs suhàŕ (leiva-)kuivik, kuivatatud leib (eriti sõduritoiduna)'; MT 330, 36 Se Tona suŋhàŕ; KKI Was suŋkaŕ ~ soŋkaŕ; KKI Räp Jaa pl. sohkare?; KKI Plv Ala soŋkàŕ; Rõu Hu pl. soŋkari?; KKI Har Mõn suhkaŕ,; KKI Krl soŋkàŕ; ES KV Urv suŋkàŕ; KKI San Näl; Puh Pori suŋkàŕ; KKI Trv Saa; Krk suhkar.

Tsaarisõjaväes tarvitatud hariliku soldatitoidu nimetusena sai suhkar Eestis laialt tuntuks. Sõna levikut osutab kaart nr. 42. W i e d e m a n n EWb suhkar G. suhkari 'Zwieback (aus grobem Roggenmehl), Schiffzwieback' (russ.); EÕS suhkar = /rukkileiva-/ kuivik; suhkarlik; VÕS suhkar, -i = kuivik.

сухáрь 'kuivik (suhkar)' VES.

suima vt. soima.

suka : KKI Se Lõk sukka 'emase koera nimi; koera kutsumishüüd': sukka-sukka-sukka.

су́ка 'emakoer, lita, hatt (-a)' VES.

sukman : Se kõikjal sukman g. -manni 'setu naiste mustast kalevist varrukateta pihtseelik, sama lõikega kui kitasnik, kuid viimasest parem ja pidulikum rõivas' (hrl.).

Vrd. kitasnik, sarahvan.

сукма́н 'суконный кафтан; суконный сарафан' D a l ; **сукма́н** 1)' суконный кафтан' Вят. Твер. 2)'женский сарафан из сукманины' Новгор. Тихв. Твер. ООВС.

sumbrak vt. sombrak.

summa(kala) vt. soom.

sumpka : KKI Se Vrh, Ob sumpka ~ Se Vrs sompka 'kaelkott; nööriga v. rihmaga kaelas kantav riidest v. nahast kott (koolilastel, õngitsejatel jt.)' ~ Se Värs sumpka 'sama; lutsu magu'; SL II 99, 1 Se Sopkui? iks poig, sulaZẽs, sopkui? iks sumka kandjas (rhvl.).

KKI Vai sum^{p}ka ~ sompka 'kaelkott; kõht' (nlj.); W i e d e m a n n EWb somka G. somka (sompka) 'Felleisen, Ränzel' (russ.).

су́мка 'paun; kaelkott; seljapaun; kabar (mil.); ranits (школьная); käekott' VES; **су́ма**, **су́мка**, **су́мочка** D a l.

Vt. II ptk. § 22.

surahvka : KKI Se Vrh žurafka ~ Se Tona su'rahVka ~ su'ravka ~ sorahVka 'paadi tüüri käsipuu, millest tüüri keeratakse'.

KKI Kod surak g. -kku 'sama' (van.); KKI Trm Avi surakkas.

хура́вка 'рукоятка, составляющая одну из частей руля' Поков. СРЯ; хура́вка 'рукоятка руля, румпель' (Шартова, Тони, Красные Горы, Раскопель, Зазнобенье; Шиловщина, Сыренец) K u z n e t s o v PC. Vt. II ptk. § 46, 92.

susla : KKI Rüp Jaa suZlà ~ pittin 'siirupijook; varem laadal müüdud soe, magus jook, hrl. kohv'; KKI Krl suZlà; ES KV Kan susla; suslanaised, kes laadal suslat müüsid'; KKI Puh Pori suZlà 'soe (siirupi)jook; pooljahtunud jook v. tee'; KKI Trv; Krk 'soe, magus jook'; ES KV Hel Pik 'leige jook' (halv.); KKI Hls Abja 'halb õlu'.

Varem laatadel müüdud sooja, magusa joogi nimetusena oli sušla tuntud laialdaselt kogu Eestis, näit. V i l b a s t e Kuu susla 'siirupiga magustatud tee, mida valmistati Tallinna turul suslanaiste poolt, peamiselt talvel'; W i e d e m a n n EWb susla G. susla'(ein süsses Getränk mit Malzmehl und Syrup bereitet)'; EOS susla (siirupiga tehtud magus jook). Praegu tarvitatakse sõna tihti halvustavas tähenduses mingi lääge, lahja joogi kohta.

Vrd. pitin.

сы́сло '(õlle) virre, aanikas; meski, susla'; fig. kõnek. 'liiga magus jook' VES; сы́сло 'сладковатый навар на муке и солоде' D a l .

sussed : MT 330, 76 Se Tona sušsèt g. sušseDa 'naaber, külamees'.

сосе́д 'naaber; üleaedne' VES; pihkva murdes сусе́т 'сосед' M a l õ š e v s k a j a ОДУ 231 ERA, Vene 10, 10 Petški сусед ; сусе́д 'сосед' Костр., Новгор., Пенз. ООВС.

sutsok : KKI Se Värs, Tona sutšók pl. sutsõkka? ~ sutška? 'noodapära suu juures vahele õmmeldud kolmnurksed võrgutükid (üks all, teine peal)'; EM EA 24, 205 Ran sutska.

See nimetus on tuntud ka Soome lahe ääres põhjaranniku kaluritel: KKI Kad sutšik ~ sutška 'kolmnurkne tükk jämedat võrku noodapära juures'; MT 369, 29 Kuu Pä suitsik; M a n n i n e n SE I, lk. 190 suitsuk.

сучёк (местами сучко́), сучки́ 'трехугольные клинья, вставляемые сверху (верхний сучек) и снизу (нижний) в горло неводной матни при соединении ея с першами' (Талабск, Лисья, Красные Горы) K u z n e t s o v PC.

suuska : KKI Se Küll lihkẽ, nikU? sũska (kõnek.) 'läbimärg'.

зя́зя lhtrk., murd. зя́зя-зя́зей V. как зя́зя (мокрый, пяный) 'läbi(märg), puru(joobnud)' VES; зя́зя 'человек мокрый, промокший в одеже насквозь, из-под воды или из-под дождя' D a l.

suvaika vt. fufaika.

sõrekna vt. seronkas.

sänku vt. sapka.

sääk : KKI Se Värs sä̀k g. sä̀Ga; Se Tona sâG '2-4 m pikkune kõvera otsaga ritv talvisel noodapüügil hirre jää all edasitõmbamiseks'.

сяг 'большой деревянный крюк для подхватывания прогоняемой подо льдом жерди' (Талабск, Межа, Воронья, Красные Горы, северный берег Чудск. оз.) Kuznetsov PC ; сяги или крюки (по эстонски kisk) Иссл. рыбол. I, lk.77.

sölk vt. solk.

taahvka : KKI Se tāhvka 'sulepea'.

вста́вка 'вставочная ручка для стального пера, ручка' Dal.

taalka : KKI Se Küll, Lepa pl. tāĺkka? 'peenikesed linased lõngad'; KKI Lut Jaa taĺkka 'peenike lõng'.

та́лька 'ручное мотовило; моток ниток, известной меры, снятый с тальки' Dal ; та́лька 'фабричная, не крученая, пустопряжная нитка (Талабск); тонкая, крученая льняная нить'(Сыренец) Kuznetsov PC.

taarast : Se üldiselt tārast́ g. -i 'külavanem (hrl.); kirikuvanem (hrl.); vallakäskjalg, kohtuteener' (hrv.); H I 681, 1 Se Ärä tahtu-ui taaraskis, Taaraskit iks tapõti (rhvl.); KKI IV 521 Se Tona Näijol omma? õks jo kubija? kundõh, mul taaraste? takah (rhvl.); "Petseri Postimees" 1910, nr. 4, lk. 28 staarosta 'külavanem'; KKI Räp Pi tārast 'vanem vangivalvur'.

EOS staarost.

старо́ста 'vanem; külavanem (сельский); vöörmünder (церковный) VES.

taavits : KKI Se Ob tāvĺts g. tāviDza 'puust taldrik, kauss (lakitud)'; KKI Räp Jaa tāvĺts g. tāvĺtsa '1-2-toobine, punase-mustakirjuks värvitud treitud puukauss'; H. Ahvena teateil Räp Rä 'Räpina paberivabrikus varem iga töölise jaoks olnud väike värvitud puukausike, kuhu pandi töölise palgaraha' (van.); KT 101, 10 Räp tõhvits 'puukauss, -taldrik'; KKI Räp Roh dem. tāvoḱkẹnẹ ~ Räp Fri teḧvokkẹnẹ 'väike puukauss'; KKI Plv Ala tāvits 'pärnapuust vene kauss' (van.); W i e d e m a n n EWb tāvits G. tāvitsa (d) 'russische kleine, hölzerne Schale'.

ста́вец или ставчик нвг., рпз., вят., гмб. и дрг. 'деревянная, точеная чашка, глубокое блюдо, общая застольная миска'; ставо́к нвг., пск., твр. 'став, ставец' D a l.

tablon : KKI Se Vp taBĺona 'vedel tatratangupuder (keedeti ahjus selge piima sees)'.

топле́нка пск. и топлени́ца 'кацица, на топленом молоке' D a l ; топлени́ца 1)'жидкая каша на молоке; 2) истополь' Псков., Твер. Осташ.; топе́лка, топле́нка 'топленное молоко' Псков., Твер. Осташ. Д о п.

tabun : KKI Se Lepa taṕpùn 'hobusekari' ~ Se Sats tabùń 'salk, hulk /rahvast/'; KKI Plv Ala taṕpùĺ g. taBuli 'hobusekari küla karjamaal (näit. õitsil olles) (van.).

Eraldi võru murdest on sõnal teine, suurem esinemisala Põhja-Eesti idapoolses osas: KKI Iis Tud taBun' 'salk, hulk /inimesi/' (hrv.); KKI Vai; Lüg Reo tapun g. -a 'hobusekari; salk, kari /inimesi, linde/'; KKI Hlj Ver; Jõe Püü taBun; KKI Kad taBùn' g. taBuni 'sama' (nlj.); ES KV Kad 'noorte sälgude kari'; KKI Sim taBun g. -a 'suur hulk /inimesi/; KKI Pee 'hulk; summ'.

табу́н 'tabunn, hobustekari'; murd. 'põtrade v. mõnede muude loomade kari' VES; **табу́н** 'конское стадо; местами говр. табун белок, гусей, рыбы; стая, руно, юрово' D a l.

takan : KKI Se üldiselt tak̆kàn g. -a 'õlle-, teeklaas (kandiline)' (hrl.).

стака́н '(joogi)klaas; klaasitäis' VES.

talavoi vt. stalavoi.

tallar : KKI Se Lõk tattàr' 'mgi meister (täh. juba tuhmunud)', tuntud rahvalaulust: meisteril om mat̆tàl' ma^{j}à, a tattàril om tühì tarę; SL III 59, 2 Se Kran Meil iks mehe? meistre-sepä?, Talopoja? tallẽr-sepä?.

столя́р 'tisler, laudur, laudsepp; mööbelsepp' VES; **столя́р** и юж. зап. **стола́рь** D a l. Vt. II ptk. § 51.

tapun vt. tabun.

taraver vt. staraver.

tarik : ES KV Se Värs tarik 'vanamees'; ES KV Väs Or tarikukõnõ; ES KV Räp Män tarik g. -kku 'joobnud inimene'; Rõu Hu taŕrik 'vanamees' (hrv.); KKI Võn Ahja tarik 'sama' (hrv.); ES KV Puh 'sõnakuulmatu, vastuhakkaja inimene'; KKI Hel; Trv; Krk 'vanamees'.

Lõuna-Eestis on sõna võrdlemisi harva esinev, põhja-e. murretes näib ta olevat hoopis harilikum, näit. KKI Lüg vana tarikkas 'vanamees'; KKI Pee tariŕkas; ES KV Hää taarik; ES KV Pär Sau mehe tariŕkas jne.

старик 'vanamees; taat, vaar; rauk; tudi(pea)' VES.

tarssi : ES KV Vas Or tarssi 'ehitustööde juhataja'; KKI Plv Ala taŕzi '(ehitus-)meister, vanem' (van.); MT 376, 5 Plv Ala; ES KV Urv 'vanem (sõjaväes), staršina'.

Sõna esinemise kohta on andmeid ka Põhja-Eestist: KKI Pee Kah tarssi ~ taŕzi 'ehitustööde juhataja'; ES KV Kei taŕzi 'vanem tööline; tee ülevaataja raudteel'; ES KV PJg tarssi 'tööliste vanem' (van.).

старший s. '(teatava rühma v. ühiku) vanem (поста, маяка)'; старшина 'vanem; peamees'; mil. 'vanem allohvitser' VES.

tassima : KKI Plv Ala; Rõu; San Nõl; Trv taŝma 'kandma, tirima'; KKI Krk tassima.

Põhja-Eestis üldiselt taŝsima ~ tassima. Vanemates sõnaraamatutes see tänapäeval täiesti harilik sõna veel puudub, W i e d e m a n n i EWb toob mitmeid tähendusi, mis tänapäeval näivad olevat tundmatud: taŝsima 1) 'packen, stopfen,

schleppen, raffen', kokku t. 'zusammenraffen, zusammenschleppen, ära t. 'wegschleppen, wegpacken'; – 2) intr. 'sich drängen, sich begeben, jõksja tassis selga 'die Gicht zog sich in den Rücken', alla t. (D) 'abtreiben (b. Laviren); EÕS, VÕS tassima.

тащить 'tassima, tirima; nesima; lohistama' VES.

tatarlane : KKI Plv Ala taťtęrlanę 'tatari rahvuse liige'; KKI Rõu V.-Ruu taťtarlanę; KKI Krl taťtārlęni ; KKI San Nõl pl. taťtarlese; KKI Krk Ain taťtā'rlane.

Näiteid selle rahvanimetuse kohta Põhja-Eestist: KKI Kod Sa pl. taťtā'riD ~ tattā'rlane; KKI Iis Tud tattâr g. tattāri; KKI JMd; Juu taťtarlane; KKI KJn taDārlane; KKI Hää Mar tattârlane. W i e d e m a n n EWb Tatarlane G. TatārlaZe, Tatārlane G. TatārlaZe (Taterlane) 'Tatar'; VÕS tatari /keel, kirjandus/; tatarlane, -se.

татáрин pl. **татáрн** , gen. pl. **татар** 'tatarlane' VES. Eesti keeles on laensõnale liidetud harilikult sufiks -lane, mis märgib isikut rahvuse järgi (vrd. soomlane, venelane, hiinlane jt.).

tatrik : Võru murdes hrl. taťrik g. -Gu ~ -ťko 'tatar'; T KKI San Nõl taDrik g. -ťku; M KKI Trv; Krk Ain taťter g. tatre; EA 34, 383 Lut tatrek.

Põhja-Eestis on selle vilja nimetuseks harilikult taťtar g. tatra, kuid KKI Kod Sa taDrik g. -ťko; KKI Trm; KJn taťter g. tatra; KKI Emm taťtęr g. tatrę.

Juba S t a h l i grammatikas buchweitz /tatter/ tattra/t G u t s l a f f OG Buchweitz Tattrick /u.; Gricken Tattrick/ /o; G ö s e k e n MLE Buchweitze / Tattar; H u p e l ESbH,II, lk. 242 tatriku od. tattrikut 'Buchweitzen' d., tattar u. tatter, tra 'Buchweitzen' r.; W i e d e m a n n EWb tatar G. tatra (tatr, tater) 'Buchweitzen'; tatrane G. tatrase, tatratse 'voll Buchweitzen'; tatrek G. tatreku (d), tatrik G. tatriku (tadrek, tadrik) 'Buchweizen'.

татáрка вж. 'озимая пшеница'; зап. 'греча, дикуша' D a l.

Lõuna-Eestis on see vana laensõna liitunud ik-sufiksiliste sõnade perega. Vt. II ptk. § 124.

tatska : KKI Se Vilo tätska ~ Se Lepa tätska? (van.) ~ kärò (hrl.) 'käru'; KKI Ote Nüp tatskà ~ tatskù 'ühe rattaga käru'.

Laensõna on mõnevõrra tuttav ka põhja-e. murretes, näit. KKI Iis Tud tatskà 'puuvedamise käru'; KKI Vai Ut tatska 'käru' (eli. hrv.); ES KV Hää tatska 'käru' (van.).

тáчка 'käru, saru' VES; тáчка 'ручная тележка, обычно на одном колесе' D a l. Vt. II ptk. § 124.

tavaar : ES KV Urv tavâr g. -vāri 'kaup, kraam'; KKI Hls tavâr 'kraam, vara'.

Põhja-Eestis näib see hiline laensõna olevat enam levinud kui lõuna-eesti murretes, näit. KKI Trm Loh tavâr 'kraam, asjad'; KKI R tavar g. -a 'kaup, kraam, varandus' (vrd. ka sm. tavara!); KKI HJn Pir tavàr g. -i; V i l b a s t e Kuu tavaar, tavaari - 'kraam, kaup, mitmesugused asjad' jne.;

W i e d e m a n n EWb tawar G. tawari 'Habe, Güter' (russ.).

товáр 'kaup' VES.

V e s k e СФКО 194; M i k k o l a BWS 169; ÄBOR 79; K a l i m a SpS 170.

tavaaris : KKI Räp Par tavā'ris 'seltsimees' (hrv.); KKI Võn Piiris ta'varis 'kaaslane, seltsimees'.

Sõna on tuntud ka Kirde-Eestis: KKI Vai tovaritsa ~ tovaristsa 'sõber, seltsimees' (van.); KKI VNg Koi toveritsa 'abikaasa (nii mees kui naine)'.

товáрищ 'seltsimees; sõber; seltsiline; kaaslane' VES.

tavarna : ES KV Urv tavaŕna 'prahirong; kaubarong'. KKI Trm Loh; Jõh tava'rna vaGun 'kaubavagun'.

товáрный 'kauba-' VES.

tavin : KKI Se Tona tavin g. -a 'vahemaa nooda rakendamisel noodalina äärtele värvilise niidiga tehtud märkide vahel (umb. 1,75 cm). Märgid võimaldavad noota ühtlases kanguses selisele kinnitada. Märgi kohale kinnitatud kivi on tavina kivi, lõst - tavina lest.

стáвина 1) 'часть крыла невода, заключающая в промежутке между двумя соседними грузилами'(Лисья); 2) 'участок сетной тетивы между двумя соседними точками прикрепления поплавины (Изменка, Красные Горы), или между двумя трубками'(Желачек) K u z n e t s o v PC.

teater : KKI Se Vilo t́sìatra ~ Se Värs in. tśijā'trah 'teater; tsirkus; naljakas lugu': meie om säne tsîatra, säne nalą--tük̆.

теáтр 'teater'; van. 'näitelava' VES.

Laensõna aluseks on vn. genitiiv теáтра. Vt. II ptk. § 23.

tedrats : Se Katš t́śeDrat́ś g. -i; KKI Se Sats tsedrat́ś g. -dZi kedrat́s g. -i 'vihik, kaustik'.

тетрáдь 'vihik, heft; kaustik, klade' VES; vene murretes ka к'етрадь ДС II, lk. 38. Vt. II ptk. § 2.

teeda : Se üldiselt tēDà ~ dēdà, dem. tēDak̆kęnę ~ dēdak̆kęnę 'vanamees, taat (eriti harilik rahvajuttudes, kus esinevad paralleelselt paaba ja teeda 'eit ja taat)'; KKI Se Vrh t^{i}ēdà 'karuohakas'.

дед 'vanaisa, taat, vaar, isaisa' VES; дед, дедовник 'разные виды репейника, чертополох, Carduus, cirsium' B a 1; VS ḍedǭvńik 'umbrohi'.

teela vt. deela.

teelka : KKI Se Lepa /sāppa/ tēlkka ~ Se Vilo tīlkka 'pinsol'.

стéлька '(sissepandav) suka kaitsetald; vahetald, pinsol' VES. Vt. II ptk. § 69.

telefon : Se Lõk, Kee, Sap ti'lifhoň g. -hoňni 'telefon'; AES 164, 122 Se Sats teĭlehvoň; KKI Plv Ala telehuň g. -huňni.

телефóн 'telefon' VES. Vt. II ptk.§ 42, 73.

teng : KKI Se hrl. tiŋG g. tiŋgä (van.) ~ ko'ppek (hrl.) 'kopikas'; KKI Vas tiŋG g. tiŋGä 'sama'; KKI Plv Ala '1/4 kopikat' (van.); KKI V.-Ruu 'kopikas' : olę ęi mul tiŋGäGi (kõnek. 'mul ei ole mitte sugugi raha'); adj. tiŋGäline /sai./; KKI Har Mõn teŋG : ni terĭve? kut teŋG (kõnek.); KKI Krl teŋG g. teŋGa '1/2 kopikat'; KKI San Näl 'kopikas'; KKI Puh Por tiŋG, eriti kõnek. vĭmäne kui tiŋG oĭ otsan; dem. tiŋGakkene.

Väikese rahaühiku, peenraha tähenduses esineb teŋG g. teŋGa kogu idapoolses Eestis, eriti kõnekäändudes, nagu ~~KKI~~ KKI Trm Avi vĭmase teŋGani aĭnin äraja (van.); KKI Iis Tud mitte teŋGa; KKI Lüg Rco raha tiŋkkaGi ei ęle; KKI Plt Raas koť tühi na t mitte üks teŋG pęlè sẽs; KKI KJn teŋG 'maamõõduühik ja raha Rootsi ajal'; Juu Jun teŋG 'kopikas'. Läänemurdes on sõna haruldane, ainus teade on KKI Muh Lõe mõõl pęlè mitte tiŋGaGi.

Juba G u t s l a f f i OG Pfennig Teng/a; C l a r e M. A. 34, 373 teng, a 'Copek'; tengalinne 'Copeckenswertig'; H u p e l ESbH I, lk. 282 teng, a 'der Pfennig, Kopek' d.; lk. 284 ting, a 'Kopek, Luth. Heller' russ. r.d.; II, lk. 244 tengalinne 'was einen Kopeken kostet' adj. d.; lk. 246 tingalinne ...; W i e d e m a n n EWb teńg G. teńńa (russ.) (teńga, tińg) 'Kopeke, Groschen (auch als Bezeichnung des

Landwerthes)'; teñgakene G. teñgakeZe (d) Dimin. von teñga, 'Scherflein'; teñnaline G. teñnaliZe (tiinbaline) 1) 'eine Kopeke werth ...'; – 2) ein Maass, dessen Inhalt eine Kopeke kostet', wīna-t., tubaka-t. 'eine Quantität Branntwein, Tabak für diesen Preis'; EOS teng (raha), tenga; tengaline, tengane.

де́ньги деньг pl. (lhtrk. ja kõnek. ka sg. деньга́) 'raha, teng' VES; де́ньга, деньга 'полкопейки, две полушки' D a l.

Vene keeles on sõna tarvitusele tulndu alles XIV sajandil (vt. T š e r n õ h ИГРЯ 286), kuid juba XV saj. algupoolel on see esinenud Baltimaadel. Vt. K i p a r s k y FB 151.

V e s k e C@KO 207; M i k k o l a BWS 111; K a l i m a SpS 171.

tentsik : AES 164, 3 Se Sats denštsik; KKI Plv Ala teńDZik g. -kko 'teener' (nlj.); KKI San Näl teńsik 'ohvitseri teener' (van.); KKI Puh teńDsik : laits jo âssūres tenDsiǩkuš kaZunu (kõnek.); KKI Trv Saa tentsik ~ tentsäk 'ohvitseri teener' (van.); KKI Hls tentsik 'teenija; lapse kohta: sî om alle tentsik.

Tsaariaegse sõjaväeteenistuse kaudu on sõna üldiselt tuttav ka Põhja-Eestis: KKI Kod tentsäk 'ohvitseri teener sõjaväes' (van.); KKI Vai tentsikkä; KKI Jõh; Lüg tentsik g. -kku 'jooksupoiss, käskjalg; käsutatav (ka lapse kohta)'; KKI VNg tentsik g. -kka 'ohvitseri teener' (van.); V i l b a s t e Kuu tentsik, tentsiku 'sõjaväes ülema teener alamvõelistest, vene denštšik'; KKI Mär poiZi tentsik 'poisijõmpsikas'; KKI Mar; Muh Lõe teńZik 'ohvitseri teener'.

M a s i n g MNL 1821, 54 tenlik; W i e d e m a n n

EWb * tentsik G. tentsiku 'Bediente (im Militair, russ.)'; EOS tentsik (ohvitseripoiss).

денщик 'tentsik, ohvitseri teener-sõdur (tsaariajal)' VES. M i k k o l a BWS 111.

tepka vt. kepka.

tessatin : AES 164, 3 Se Sats deššättin; MT 283, 2 Se tê·šš^{j}ättîn; KKI Se Lõk tešsättîn g. -ttiňna 'pinnamõõt (3 vakamaad)'; KKI Plv Ala tešsättîn g. -tîni; KKI Har tîn g. tînù; KKI Krl tešsättîn g. -tîni; KKI San Näl tešsaťtîn g. -tîni; KKI Puh tešsättin, g. -tini; KKI Trv Saa tešsättîn ~ tešsänDîn ~ tîn (u.); KKI Krk Ain tešsaťtîn; KKI Hls tešsanttîn g. -tînu.

Endisaegse, üldiselt kasutatud pinnamõõdu nimetusena on tessatin tuntud ka Põhja-Eestis, kus selle täieliku vormi kõrval esineb sagedamini aga eestipäraseks lühenenud tiin : KKI Kod tešsättîn ~ tîn g. tînù; KKI Iis tešsaťtin; KKI Vai tešsättin ~ tînu; V i l b a s t e Kuu tessatin, -tini, -tiini 'dessatin, tiin, pinnamõõt = 2400 ruutsülda'; tiin, tiinu 'maapinnamõõt, dessątin'; KKI KJn tešsättin ~ tîn g. tînù; KKI Hää Al tešsanttîn g. -tîni; KKI Kse Hõb pl. tešsattîniD (hrv.) ~ tîn g. tîni (hrl.); KKI Mar tièn g. tièno; KKI Vll tešsattîn g. tîni ~ tîn g. tînu; W i e d e m a n n EWb dessätîn G. dessätîni 'Dessätine'; * tessatîn G. tessatîna, tessätîn G. tessätîna 'Dessätine (russ. Flächenmaass); tîn G. tînu, tîn G. tîni 'Dessätine (russisches Flächenmaass)'; wene-t.; EOS tessatin = tiin /-u/.

десятина 'tessatin, tiin (= 2400 ruutsülda = 1,092 ha)' VES.

tessatnik : KKI Se Vrs Tona teššätnìk g. -ǩkí 'külavanem, -kümnik' SL II 37, 1 Räp Ega meid tiijä tessätnik, Taipa valla vanemba (rhvl.).

десятник 'kümnik' VES.

tesurni : Se Lõk tśe'Zurni 'valvur, korrapidaja'; KKI Plv Ala te'Zurni 'sama' (hrv.); ES KV Urv tiZuǩna 'sama'; KKI San Lau tiZurna 'sama'.

Nagu terve rida teisi, nii on seegi sõna levinud tsaarisõjaväes teeninute kaudu kõikidesse eesti murretesse: KKI Kod tesurna 'korrapidaja, valves olija (sõjaväes)' (hrv.); KKI Trm teZu'ǩna 'valvekord'; KKI Vai Ut tiesu'rna 'sama'; Lüg Reo tesu'rna 'vahisõdur' (hrv.); KKI VNg tiesurn 'vahikord'; solDat on tiesurnas; KKI Kuu Tap tēsurna 'öine vahikord'; V i l b a s t e Kuu tesurna 'korrapidaja koolis ja sõjaväes (vene dežurnõi)'; KKI Ris Vil tiesu'rna 'valvekord' (hrv.); ES KV PJg tiZu'ǩna 'korrapidaja (sõjaväes, koolis)' (van.); KKI Jäm tesu'rni 'sama'; W i e d e m a n n EWb deshurna G. deshurna 'Dejourirender'; tēZurni G. tēZurni 'Dejoursoldat'.

дежурный 1.s.'valve-'; 2.s.'valvur, korrapidaja' VES.

tihv : KKI Plv Ala tihv g. tiǩvi; tiǩvi haiGus 'tüüfus'.

тиф 'tüüfus, soetõbi' VES.

tiilka vt. teelka.

tiin vt. tessatin.
tilihon vt. telefon.
tilok vt. kilok.

ting vt. teng.
tipudaat vt. deputaat.
tiranik : KKI Se kõikjal tiràník g. -ka ~ -ku (hrl., van.) ~ kätterät (u., hrv.) 'käterätik'.

утира́льник murd. 'kuivatusrätik, käterätik; pühislapp' VES; утира́льник сев. вост. ути́рник 'ширинка, полотенце, личник и ручник'; втира́льник пск. вор. 'утиральник, полотенце' D a l; ERA, Vene 9, 523 Ivangvo-Boloto утиральник.

Vt. II ptk. § 52, 104.
tisurna vt. tesurni.

tjokolnik : KKI Se Värs tjokkolnik g. -ka 'aknaklaasija, klaassepp'.

стекóльник, стекóльщик иногда 'стекольный мастер, заводчик', но бол. 'кто режет, вставляет стекла в окна' D a l. Laensõna eeldab lähtekuju *стёкóльник, vrd. tjookla.

tjookla : Se Lõk, Ol tjõkla (van., hrl.) ~ klâs (noorematel hrl.) 'klaas'; KKI Se Lõk pl. tjõkla? 'prillid'; KKI Se Vrh adj. tjõklanę 'klaasist, klaasine'.

стекло́ pl. стёкла 'klaas'; vrd. ka стекло от очков 'prilliklaas' VES; vene murretes ka стёкло S o b o l e v s k i , Опыт , lk. 32.

tjorka : KKI Se Her, Lepa tjorŕka ~ Se Vilo tjòrŕka ~ Se Ob tǫrŕkà ~ Se Vrs tʲöǫrŕkà ~ Se Sats tõrga '(plekk-)riiv (näit. juurvilja puhastamiseks)' (hrl.).

тёрка 'riiv(raud)' VES; тёрка 'снарядец для тренья, для размельченья чего' D a l; VS Lezgi t'ô'rkǫ.

Laenatud substantiivist on setus moodustatud ka vastav verb: KKI Se Lepa impers.pr. tjõrŕkaťťęDaš ~ Se Ob, Vilo tǫrŕkaťťęDaš ~ Se Her imp. 2. p. sg. tjõrgada ~ Se Vrs pr. 1. p. sg. ma tʲöǫrŕkaDa ~ Se Sats tõrgaťťama 'riivima (juurvilja)' (hrl.). (Vene keeles on nimetatud verb тереть).

to : MT 332, 84 Se Tona to ... to 'kas ... või; kord ... kord': sis paňDaš papṕilę ka siňnä? eGast koťtUsęst, to liňhà, to leìBa 'siis pannakse papile ka sinna igast kohast kord liha, kord leiba ('... kes liha, kes leiba').

то... то... 'kord ... kord ..., pea ... pea ...' VES.

tobra : KKI Se Lepa tõbra 'hea': paĺĺ tõbra oĺę ęi hüä (vnsn. 'palju head ei ole hea') - laiemaltki tuntud; KKI Hls toBra : sį asi oṃ toBrà (kõnek.; hrv., nlj.).

до́брый 'hea; heasüdamlik, helde, tubli' VES.

tobrutama : KKI Plv Ala toBroťtaṃma 'hästi söötma, jootma' (hrv.); KKI Puh Pori toBruťtama '(liiga) hästi hoolitsema, poputama (näit. last)'.

до́бри́ть кого, что 'удобрить, утучнять, улучшать; одобрять, хорошо отзываться; задабривать, угождать, прислуживаться, нежить, холить, содержать в добре' D a l.

tolguline vt. tolk.

tolk : Se Lõk, Kee /o^{t}ę,ęi/ to^{t}kku; KKI Se Her adj. t^{u}o^{t}kkuline ~ Se Uus to^{t}Guline 'arukas, tark'; SL I 525, 1 Vas Oh sa ulli noori meesi, oh sa tolgulda talopoig (rhvl.); KKI Räp Tool tolk 'aru, taip, mõistus'; KKI Har Mõn ma ei^{v} vęt^{t}ta^{t} tāst aśjast tolkku 'ma ei saa sest asjast aru'; KKI Urv Oe tolu 'aru, taip, mõistus'; KKI Kan tolkkama 'taipama, aru saama, mõistma' (van.); KKI Ote tolk; tolkkama; KKI Lut Jaa tolk g. tolgu 'mõistus'.

Kujul tolk g. tolGu esineb sõna kõikides teisteski eesti murretes ja on tarvitusel eesti ühiskeeles. W i e d e m a n n EWb tolk G. tolgu 'Verstand, Einsicht'; VÕS tolk, tolgu (arusaamine, taip).

толк 'taip, aru, tolk' VES; толкова́ть сев. 'брать в толк, смекать или понимать' D a l.

Eesti vanemas kirjakeeles ja murretes esinevad tulk, tulkima 'tõlkima' on laenud vana-vene keelest (- тълкъ). Ülalkäsitletud tolk g. tolgu, mis leidub küll ka teistes läänemeresoome keeltes, on hilisem laen, tulnud juba praegusest vene keelest.

V e s k e СФКО 239; M i k k o l a BWS 169; K a l i m a SpS 172.

tolokna : EA 28, 491 Se tolokna 'vedel toit kamajahust ja veest (kama – paks, veega tehtud kamajahupuder)'; KKI Räp Jaa tolohka ~ tolohkna 'vedel kamatoit (kas vee v. piima sisse tehtult)'; tēme? kama tolohknat; KKI Räp Vil tolohk(a) 'piimaga keedetud kaerajahutoit (söödi kuumalt)'; KKI Võn tolok 'vedel kamatoit hapu piimaga'. Tolokna valmistatakse üldiselt kaerajahust.

Vrd. molok.

толокно́ 'kamajahu, kaerajahu' VES; толокно́ 'толченая, немолотая мука, более овсяная' D a l. Vt. II ptk. § 46, 50.

tolvan vt. polvand.

toonka : Se Tona tōnkka 'nöör, millega võrgukivi v. -lõst, -pull kinnitatakse võrgulina külge'.

тонёк, тонькй 'веревочки, на которых повешены камешки, а иногда и поплавки, на тенетах, неводах и проч.'(Горки, Шартова, Смренец); то́нька, то́ньки 'веревочки для подвязывания поплавков и грузил'(Смренец) K u z n e t s o v PC; Trm Raja (vn.) tò'nkki pl.

toorus : KKI Se hrl. tōròs g. tōroZa 'kojamees, majahoidja; kooliteenija; kiriku kellalööja'; ES KV Vas Or toorõst 'kooliteenija'; KKI Krl tōrus g. -sse 'raudteevaht' (u.); ES KV Kan toorusnik 'vaht; valvur'; ES KV San Puka toorus 'kooliteenija'; ES KV Puh tōrus g. -sse 'raudteevaht'; KKI Hls tōros g. -i 'teenija ametiasutuses v. koolis'.

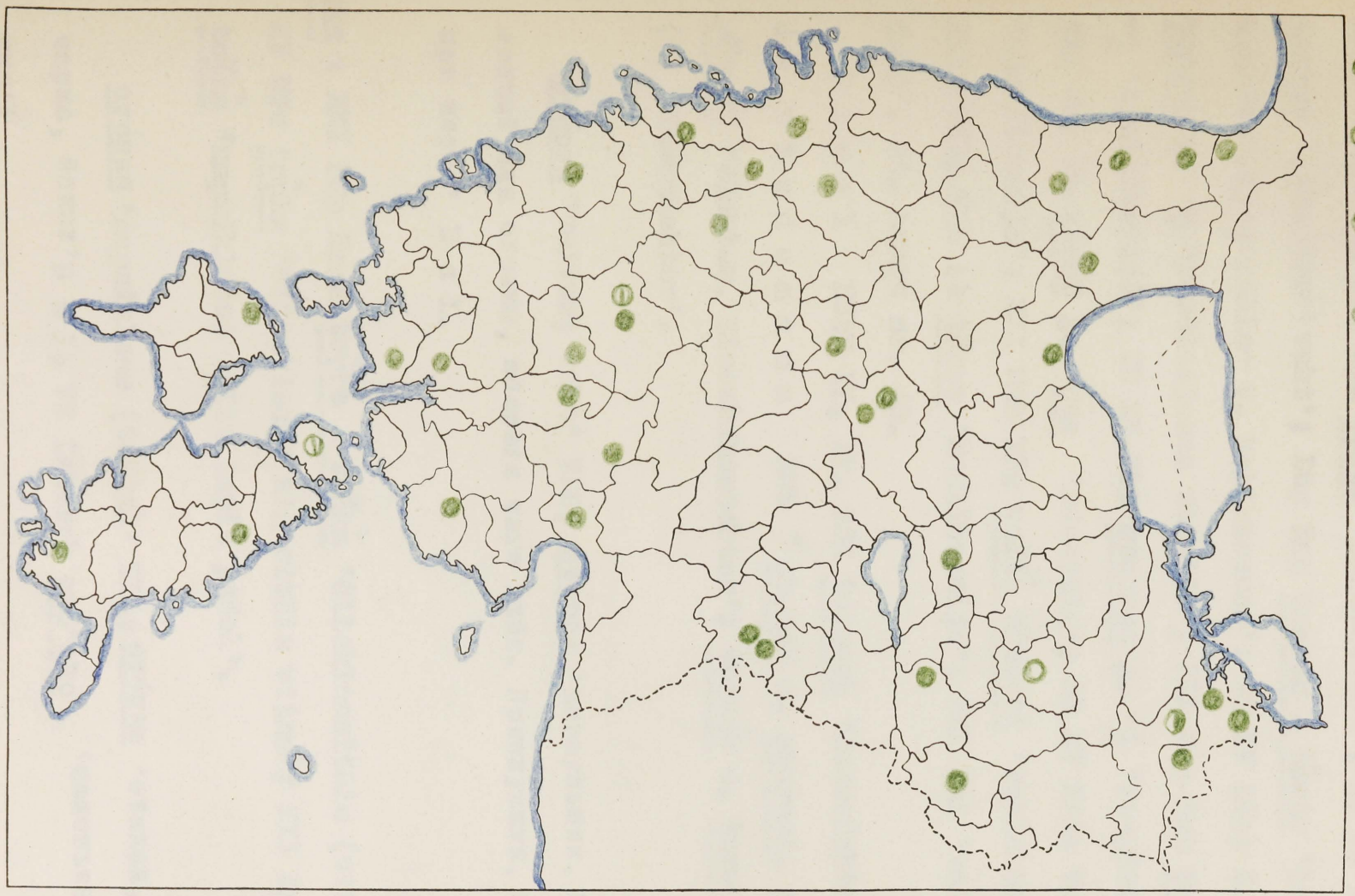

kaart nr. 43

toorus

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 4140 3000

Tsaariaegsete ametiasutuste kaudu sai käsitletav ametinimetus tuttavaks kogu Eestis. Näit. põhja-e. murretes: ES KV Trm toorus 'ukseh oidja'; ES KV Iis 'vallakäskjalg, vallamaja teenija'; KKI Vai tôros 'raudteevaht'; ES KV Jõh Koh tuarus '(raudtee-)vaht'; Lüg Reo tuoros ~ tõrus 'kojamees; kooliteenija; valla- v. kohtuteener'; ES KV HJn; Kuu, Jõe toorus g. -e 'raudteejaama teenija'; KKI Rap Kab torusk g. -i 'kooliteenija'; ES KV Plt stoorus g. -i 'vangivalvur'; KKI Mar Ha tõrǫZ g. -ssə 'käskjalg'; ES KV Rid; Var toorus 'kooliteenija'; KKI Muh Lõe vallà tõruski 'vallakäskjalg'; KKI Vil; Khk At tõrus 'kooliteenija'; KKI Phl 'vallakäskjalg'. Vt. kaart nr. 43.

H u p e l ESbH II, lk. 251 torrosk 'Hauswächter' russ. d.; W i e d e m a n n EWb * storos G. sõorosi, stõros G. sõrosi 'Wächter, Eisenbahnwächter'; torosk G. toroski (russ.) (d) 'Hausvächter'.

сто́рож 'valvur; vaht' VES; сто́рож 'караульщик, поставленный для охраны, оберега чего либо. Прислужник, служитель при месте' D a l.

topka : KKI Räp Meek topka ~ töpkà 'õlleklaasitäis (viina)'; ES KV Ufv topka 'viinaklaas; klaasitäis viina'; KKI Krk Mur topkà 'napsiklaas; väike lapik pudel'.

сто́пка 'napsiklaas (topka)' VES; сто́пка 'стакан, кружка, чарка, бокал' D a l; VS Izborsk sto°pko 'маленький стаканчик'.

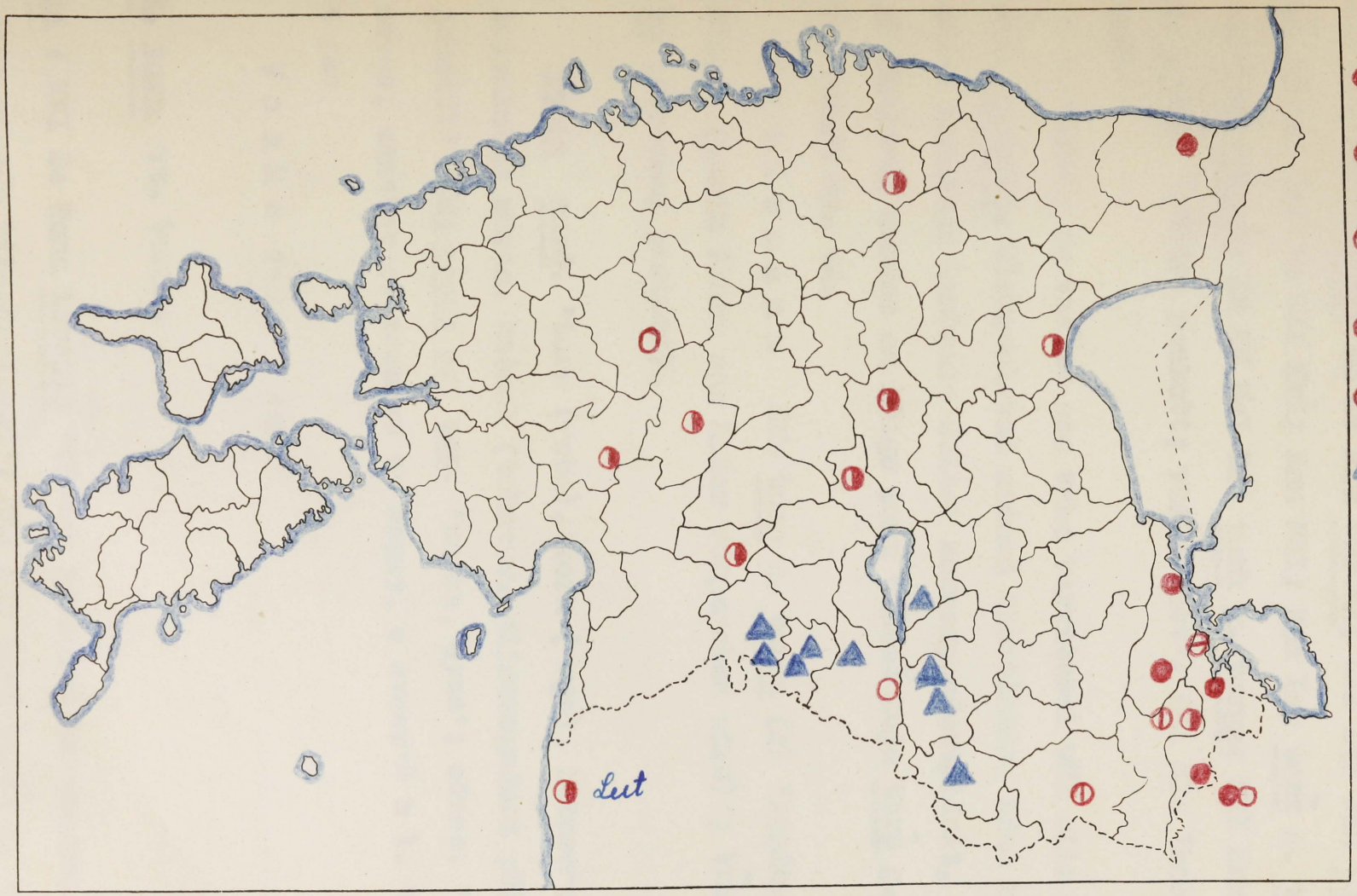

kaart nr. 44

torba

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 4140 3000

torba : KKI Se Värs tōrba ~ Se Küll tòrBa ~ Se Vilo tòrba ~ tořBàs Se Vrs tořBàń g. tořBàne 'hobuse peakott; kaelkott (näit. kerjusel)'; ES KV Vas Or torbak ~ torp 'hobuse peakott' (van., hrv.) KKI Räp Meek tořBà; ES KV Rõu torbak; KKI Lut Jaa tòrp g. torbà 'väike kott'; KKI Krl; San Näl; Ran Lap tòrk g. tořGà; KKI Hel Jõg tòrBùs; ES KV Hel Rii tork g. torga; KKI Krk Ain tòrk g. tořGà 'hobuse peakott; väike kott'; KKI Hls 'hobuse peakott'.

P.-Eestis on vastav ese vähe tarvitusel või siis kutsutakse seda peakott. Olemasolevad andmed käsitletava sõna kohta pärinevad enamikus Emakeele Seltsi korrespondentidelt, kelle järgi põhja-e. murdes on kõige enam tuntud kuju tòrp g. tořBà; vt. kaart nr. 44.

W i e d e m á n n EWb torp G. torba (P) 'Kopfsack der Pferde (worin ihnen der Hafer vorgegeben wird)'; VÕS torp, torba (/hobuse/ peakott).

<u>тóрба</u> murd. 'torp (-rba), tork (-rga), hobuse-peakott; leivakott; märss, keesel (tohu- v. niinesugadest põimitud seljakott)' VES; <u>тóрба</u> юж. зап. 'мешок, сума'; общее: 'небольшой мешок, надеваемый лошадям на морду, с овсом' D a l. Vt. II ptk. § 127.

V e s k e СФКО 240.

tork, torp vt. torba.

torus : KKI Se Tona toroZin 'tõrvas keedetud takukeerus paadilaudade vahede tihendamiseks'; KKI Räp Meek toròs g. -Zi; KKI Võn Piiris toròs 'sama'; toròZi BìrD 'paadilaudade vahedesse topitud takkudele löödav puuliist'; EA 43, 447 Ahja torus 'peerg,

liist, millega kaeti ühest puust õõnestatud paadi külgedesse tekkivad praod'; KKI Ran Rnk torùs 'tõrvatud takukeerus paadilaudade vahede tihendamiseks'; KKI Hel Le torosk 'paadilaudade vahedele löödav puuliist'; KKI Trv Kiv torusk 'tõrvatud linakeerus paadilaudade vahede tihendamiseks'.

KKI Kod pl. torosiD 'takud paadilaudade vahede tihendamiseks ja neile löödavad puuliistud; W i e d e m a n n EWb toros G. torosi (d Pp) 'Fuge zwischen den Bekleidungsbretten des Bootes'.

доро́жка árh. 'rihv, kiits, soon, õnar, kesp, nuut' VBS; доро́жка 'полоса, полоска, черта, борозда, бороздка' D a l ; доро́га, доро́ги, доро́жина 'деревянные планки, набиваемые вдоль швов лодки и снаружи, и снутри'(Сыренец; Надозерье; Межа) K u z n e t s o v PC.

torustama : KKI Räp La; Võn Piiris torosta(m̆)ma 'paadilaudade vahesid tihendama (vahed topitakse tõrvatud takkudega — "torositega", millele kinnitatakse metallsinklitega puuliistud — "torosi pirrud")'; KKI Ran Rnk torustama.

KKI Kod impers. pr. venet toroťtatse 'paati tihendatakse'.

доро́жить 'проводить, вырезывать дорожки на чем-либо' SRJ; Trm Raja (vn.) dar^{u}ò'zit^{s} 'paadilaudade vahesid tihendama'

traasitama : KKI Se Küll träs̆ittama /hobust/ 'peksma, ägedaks ajama (et hästi kihutaks)'; Se Tona pr. 3. p. sg. träs̆ittas 'tõrelema, riidlema'; H II 61, 42 ... ehk küll imä tedä nüüd noidõ ieſt ... tublistõ traaſitas, lõhnas ja laimas ....

Tõenäoliselt võib eelnevaga kokkukuuluvaks pidada ka Lõuna-Eestis laialdasemalt tuntud sõnakujusid, nagu KKI Räp Tool; Plv Moo; Har Mõn; Urv Oe trâźmä 'sõitlema, kurjuttama, noomima, tõrelema'; KKI Võn K.-V. trätslemmä 'tülitsema, riidlema'; KKI Kam Kär trâźlemä 'sama' (van.); KKI Ote Nüp trâźma 'peksma; tõrelema'; W i e d e m a n n EWb trāźmä (d) 'necken, zerren'.

страши́ть 'kohutama, hirmutama; peletama; hirmu tegema' VES; страши́ть кого; стаща́ть, стра́щивать кого 'грозить, угрожать, стараться ис(на, за)пугать, нагнать страху, хотеть устрашить' D a l.

traasnik vt. strasnik.

trahter : SL II 575, 2 Se Hel Suvẽl iks mie? kõrtsi kũnẽlẽ, Talvẽl taha trahterahe (rhvl.); KKI Vas trahtęŕ g. -i 'kõrts'; KKI Plv Ros trahter 'linnakõrts'; KKI Rõu trahtęŕ; KKI Har Mõn trahtēŕ g. -i 'teemaja; linnakõrts'; KKI Krl n. sg. trahtrę.

Sõna on eesti keeles üldiselt tuntud, näit. põhja-e, murdealalt: KKI Vai Ut trahter 'kõrts'; MT 129, 2 Ann trahteli piDaja; V i l b a s t e Kuu trahhter, trahhtri 'peenem kõrts, peamiselt linnas'; EKA 464, 1 Kei trahtel; MT 169, 6 Hag trahter; MT 62, 12 Ris in. trähteris.

M a s i n g MNL 1821, 283 kaks trahteri; W i d e m a n n EWb trahter G. trahtri (trakter) 'Gasthaus, Traiteur, grösserer Krug'; PP 1876, lk. 21 trakteride patentid; selle kõrval lk. 91 ka trahter. Tänapäeval on sõna vananemas: VÕS trahter, -i van. (restoran).

трактир arh. 'trahter; kõrts; restoran-võõrastemaja' VES; vene murretes **трахтёр** A v a n e s s o v ОРД 164; ERA, Vene 10, 175 Ussadiščše **трахтир**.

trahtersnik : H II 61, 533 Se trahternik; H II 61, 508 Se trahtesnik 'kõrtsipidaja, kõrtsmik'; KKI Räp Pi trahtersnik 'suurema (peamiselt linna-) kõrtsi pidaja'; KKI San Oina trahtertsnik g. -Gu 'sama' (van.).

Põhja-e. : KKI Kod trahtelnik; KKI Trm Loh trahternik; ~~KKI~~ KKI Vai Ut trahtersnikka; KKI VNg Ran trahternik; W i e d e m a n n EWb *trahtentsik G. trahtentsiku 'Gastwirth, Gasthausbesitzer'; *trahternik G. trahterniku, trahtersnik (trahtershnik) G. trahtersniku 'Gastwirth, Gasthausbesitzer' (russ.); EOS trahternik.

трактирщик 'trahteripidaja' VES.

Eesti murretes esinevad rohkearvulised variandid eeldavad lähtumist lähedasematest vene murdekujudest, nidagi *трахтерник, *трахтерщик -taolistest. Vt. ka IV ptk., lk. 234.

trenak : KT 75, 114 Se trapak p. trapakat ~ KT 75, 32 trapatska 'setu naiste tants'.

трепáк 'trepakk (vene rahvatantse)' VES; **трепáк** вернее **тропáк** 'пляска с дробным топотом, мелкий перебор и топотня ногами' D a l.

trelka I : AES 164, 8 Se Sats trelkka 'kellaosuti'; KKI Har Mõn trelkka 'seadeldis raudteerööbaste pööramiseks'.

стре́лка 'nooleke; osuti (компаса); (kaalu) keel; nõel (магнитная); (raudtee) pööre (– rme), pöörang' VES.

trelka II : KKI Võn Piiris trêlGa ~ trēlkka 'putke kasvanud, seemet kasvatav sibul; sibulaputk'.

See nimetus on tuntud kogu Peipsi ranniku sibulakasvatajatele, näit. ka KKI Kod Sa trelk̆kà; Trm Kas trelk̆kà ~ Trm Raja (e.) strelk̆kà (hrl.).

стре́лка луку Dal; Võn Piiris (vn.); Trm Raja (vn.) str^{i}è'лка 'sibulaputk; putke kasvanud sibul'.

trevooga : Se Kee tr^{i}evȭga 'müss, rahutus'; KKI Se Mar trivoGa 'kelmustükk'; ES KV Urv trivȭGa 'jant, mürgel'.

трево́га 'virge, alarm; mure; häire, ärevus' VES.

troek : KKI Se Küll pl. troèGa? g. troekkiDę 'mängukaartide kolmik teat. kaardimängus (kaks ühetugevust, kolmas ükskõik milline lisaks – hinnakandjaks)'.

Vrd. H u p e l ESbH II, lk. 252 trinka 'drey Blätter von einerley Grösse im Kartenspiel' r. d.; W i e d e m a n n EWb triṅka G. triṅka 'ein Kartenspiel, worin es darauf ankommt drei Karten von gleicher Grösse zu haben (triṅka)'.

троёк 'три, трое, тройка однородных вещей' D a l ; **троёк** тройка 'что либо взятое в трое' Псков., Твер. Остащ. Д 6 п.

troits : KKI Se Lõk trò̀its g. –a 'peakirik; suurem kirik': pihkva

tròits; MT 149, 17 Se Nud troedzà kerIk̀.

тро́ица 'триипостасные Божество'; троицкая церковь D a l.

troopka : KKI Se Her tr^{u}ōp̀ka ~ Se Sats trōp̀ka ~ kork̂ ~ Se Vrh trōp̀ka ~ tùk̆kÜs '(pudeli-)kork'.

про́бка 'kork, punn' VES; vene novgorodi murdes ka тробка(Живая Старина1,893, вып. III, lk. 375), millel baseerubki setu murrakus leiduv trōp̀ka.

troska : KKI Se Lõk trōs̀ḱa? 'pikkvanker'; KKI Vas troš̌kà 'sõiduvanker (sakstel)'; KKI Räp 'pikkvanker; linnavoorimehe vanker'; KKI Plv Ros troškà 'sõiduvanker' (hrv.); KKI Har troš̌kà (uuem) ~ pik̆kä ratta (van.) 'pikkvanker'; KKI Krl; San; Puh troš̌kà 'sõiduvanker'; KKI Hel roš̌kà ~ troš̌kà '(kahehobuse) sõiduvanker'; KKI Trv; Hls roš̌kà.

Kerge sõiduvankri, eriti linnavoorimehe sõiduki nimetusena on troska tuntud kõikjal eesti keeles, sõltuvalt murdealast kas troš̌kà ~ troškà või roš̌kà kujul.

Sõna on registreeritud juba XIX saj. alguses: M a s i n g MNL 1825, 36 Sõitis ... kahhe hobbose troskaga; W i e d e m a n n EWb troska G. troska, troś̌ka G. troś̌ka 'Droschke'; EÕS troś̌ka; VÕS troś̌ka van. (sõiduk).

дро́жки pl. arh. 'troska' VES; дро́жки 'короткие дроги, для легкой езды в городе' D a l.

Vene keeles on sõna mitmuslik, eesti keeles on sõna pluraalsus säilinud ainult setu murrakus, kuid nii selles kui teistes murrakutes on sõna viidud ska-lõpuliste laensõnade rühma (vrd. kriska, voska jt.).

truba vt. truup.

trusin : KKI Se Vrs trussin g. truzina ~ Se Tona trüzen; EM KV EM KV 13, 1639 Se Läd družina; AES 205, 30 Se druusin 'püüdjaskond, nootkond, noodaselts (6–12 meest), mis harilikult ühendas nii vene kui setu kalureid'.

Vrd. artell, kampanja.

дружина murd. 'artell' VES; **дружина** 'артель, например, неводная'(Лисья) K u z n e t s o v PC; **ловецкая дружина** пск. 'рабочая ватага, рыболовная артель' D a l.

truup : KKI Se üldiselt truba p. trupa 'korsten' (hrl.); KKI Se Her truba-kas 'korstnakaas, kriska, juuska'; SL III 35, 1 Se Te Omma? iks meil tare? trubaga, Omma? kodo? korstnaga (rhvl.); KKI Lut truba ~ trüba 'korsten; toru'.

KKI Se Ob pl. abo trüba? ~ Se Sats pl. trübi? 'ahjulõõrid'; ES KV Vas Or truup g. truuba 'sama; ahjupink'; KT 101, 28 Räp truup g. truuba 'ahju soemüür'; ES KV Räp Män trüp g. trübi 'ahjulõõr; soemüür; sillatruup'; KKI Plv Ros trüba 'teetruup; veski jahutõetoru'; pl. 'soemüür'; ES KV Plv Kauk truup g. truubi 'soemüür'; Rõu Kir trüp g. trüba 'ahjupink soemüüri ääres'; KKI Har 'sama; teetruup' pl. suitsulõõrid, hingetoru'; ES KV Urv trüp g. trübi 'soemüür'; ES KV Rõn Kir truup g.

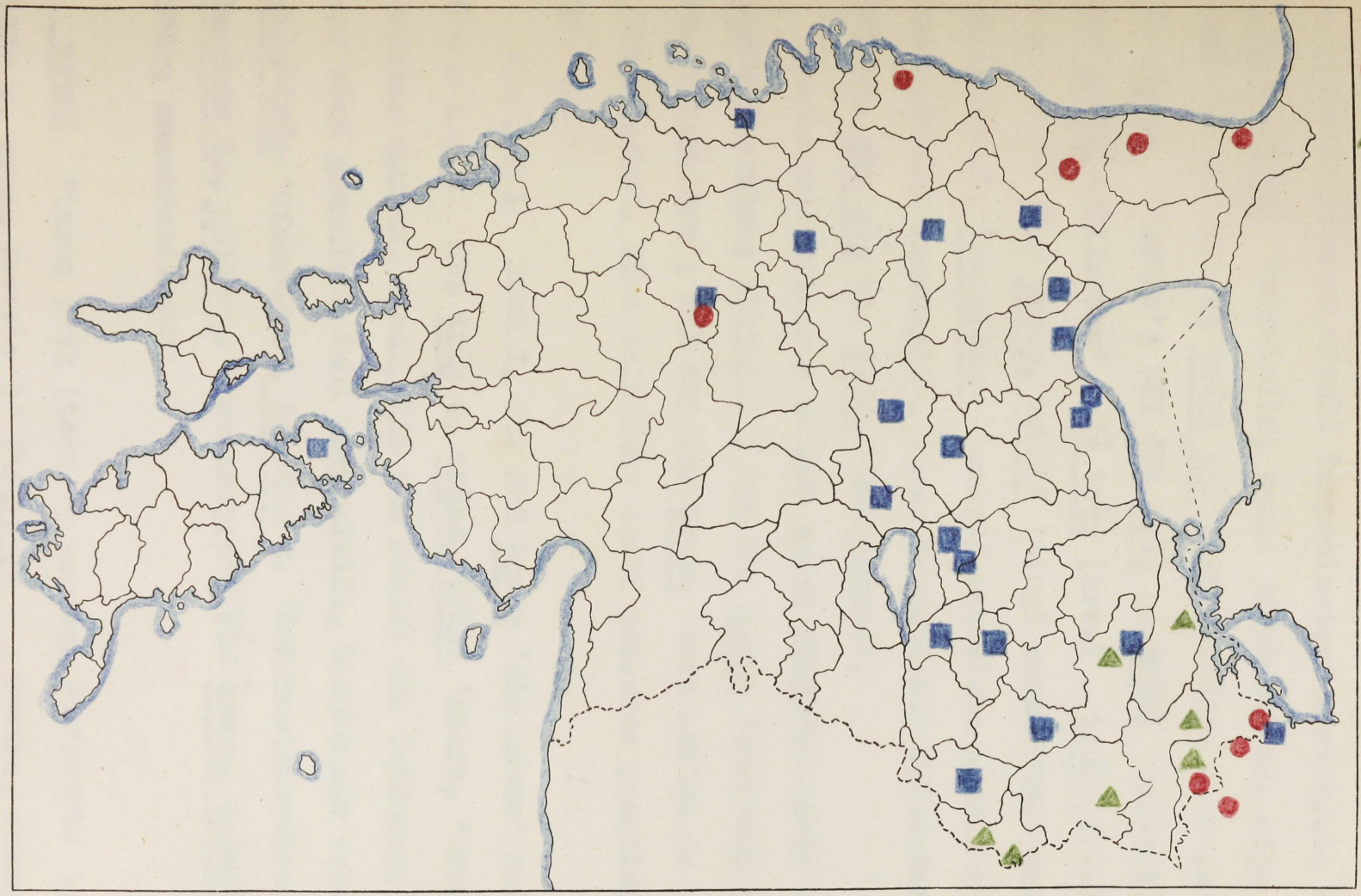

kaart nr. 45

treep

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 414o 3ooo

truubi 'soemüür; teetruup'; KKI Puh Pori truup̀ g. trūBi 'ahju soemüür'.

KKI Ote Nõu trūBitama 'torutama /põldu/'.

Sõna näib olevat peamiselt idaeestiline, sest P.-Eestistki on andmeid peaaegu ainult idapoolsetest murretest: KKI Kod trūp̀ g. trūBì 'kraavisild; veski jahutoru; pl. ahju suitsulõõrid'; KKI Ksi Ta trūBi kap̄ 'pliidilõõris olev auk'; ES KV VMr truup 'soemüür'; KKI JMd trūp̀ g. trūBì 'suitsulõõr; Juu Too truBà 'põllutoru' ~ tê trūp̀ (hrv.) ~ trūm̄ (hrl.); V i l b a s t e Kuu truup, truubi 'mingi seest õõnes asi, näit. põllutruup'; truubitama 'torusid maa sisse panema maapinna kuivendamise eesmärgil'. Ainus teade Eesti läänеosast on KKI Muh Lõe ahu rūp̀ pl. rūBìD 'ahjulõõrid'.

Rannamurde esinemus erineb muust Põhja-Eestist: KKI Vai truBà 'korsten; puhkpill'; Lüg Reo trupa 'korsten; põllutoru; veski jahutoru'; KKI Hlj Ver truBà 'toru suitsu ja auru väljajuhtimiseks'. Sõna esinemust eesti murretes peegeldab kaart nr. 45.

H u p e l ESbH I, lk. 288 truup 'die Röhre' r.d.; W i e d e m a n n EWb trūp̀ G. trūba, trūbi 'Röhre, "Trumme", bedeckter Graben, Canal, (in der Mühle) die Oeffnung, aus welcher das eben gemahlene Mehl heraasfällt, blecherner Wasserkessel', ahju-trūp 'Ofenröhre', korstna-t. 'Schornsteinröhre', mā-tahenduze t., põllu-t. 'Drainröhre'; VÕS truup, truubi (toru, lõõr; maanteesillake).

трубá 'toru; putk (tehn.); korsten (фабричная); ahju lõõr e. truup (печная)' VES трубá , печная, дымовая; водопроводная труба, мельничная, плотинная труба D a l .

Eesti truup ja truba on üht algupära, kuid esimene on varasem laen; ta on laiema levikuga ning paremini muganenud eesti keele süsteemiga kui teine. Vt. II ptk. §103.

truuska : Se üldiselt trūška ~ Se Sap drūška 'saajavanem (neid oli pulmas kaks, üks pruudil, teine peigmehel)'. Harilikuma nimetuse truuska kõrval on setudel tuntud ka omakeelsed nimetused raùDkäŹi ~ sa^{j}ą́-vanęmB; SL II 580, 1 Se Hel Kiä mullẽ no iks tulẽ truuskast, Saa saja vanẽmbast? (rhvl.); KKI IV 465 Se Tona Teil ka ks om tubli truuska, om illoś saja esä (rhvl.).

дру́жка murd. ajal. 'peiupoiss-pulmakorraldaja' VES; дру́жка или дру́жко пск. дружко́ тмб. кур. 'второй свадебный чин со стороны жениха, женатый молодец, главный распорядитель, бойкий, знающий весь обряд, говорун, общий увеселитель и затейник' D a 1; VS Tailovo drù·škю.

truutna : Se Lõk trū̀tna 'isamesilane'; KT 116, 47 Se truuttna 'laisk inimene, kes end ainult ehib, kuid tööd teha ei viitsi'.

тру́тень -тня 'põrilane, lesk-, isamesilane'; fig., kõnek. 'päevavaras, nugiline' VES; тру́тень или тру́тник пск. 'лентяй, дармоед,... бездельный шатун, прихлебатель, живущий без дела, либо на чужой счет'; тру́тень в пчелах 'самец' D a 1.

Lą́ensõna truutna lähtub häälikuliselt vn. genitiivivormist тру́тня.

trään : KKI Se Lõk, Vrs trâń 'mustus; must, ropp inimene; ka ki-

rumisena: ah sinà trân umb. 'ah sa pagan!' ~ Se Lõk väeGa trân 'väga must /inimene/' (siin adjektiivi tähenduses); käe? omma trâniDsE adj. 'käed on mustad'; KKI Räp Meer trân g. trâni 'koli, kraam'; Rõu Pl 'vana koli, praht'; KKI Urv Lin 'kraam, koli'; KKI Võn 'vana koli, rämps, praht'.

KKI Lüg Reo träni 'vana koli, praht'; adv. tränikkast /rîtes/ 'halvasti, viletsasti /riides/'; KKI Sim Lae träni 'puru, praht, risu'.

дрянь 'rämps, pahn, ribu; räbal, näru' VES; **дрянь** 'сор, мусор, хлам, грязь, нечистота; все никуда негодное, ветхое, плохое, ничего не стоящее' D a l.

träpatama : KKI Se Värs, Tona trappattamma 'asjatult kulutama /riideid/'; MT 262, 133 Se ar^{t} trappattet 'ära kantud, ära kulutatud (riide kohta)' (hrl.).

истрепа́ть* 'lohaka kandmisega ära rikkuma, läpi tallama (**обувь**), ära käkerdama (**платье**); räbaldama (**книги**)' VES; **трепа́ть**, **трепну́ть**, **трепы́вать** D a l.

träpesnik : KKI Se Võõ träppesnik : sa olet ku träppesnik (kõnek. räbalais inimese kohta).

тряпи́чник 'kaltsukorjaja; kaltsu-, nartsu-, räbalakaupmees' VES; **трепо́чник** арх. 'оборванец, лохмотник'; **тряпи́чник** D a l; VS Korstino trõpi*šnik 'räbalakaupmees'.

träsima vt. traasitama.

tsaar : KKI Värs, Lõõ tsâŕ g. tsārí 'vene keiser, tsaar'; KKI Räp Par tsâŕ; KKI Har Mõn t́sâŕ g. t́sāri̇.

Isevalitsusliku Vene riigi valitseja nimetusena on keisri kõrval vene keelest pärinev tsaar tuntud kogu Eestis; põhja-e. murretes on sõnaalguline afrikaat asendatud mõnel pool üksikkonsonandiga: KKI Lüg Sav ṣâri aik; MT 240, 85 Jür sāri̇ rahà; Juu Too sāriaèG.

Juba G u t s l a f f i OG toob grammatika osas laensõnana ex Russica Zâr; W i e d e m a n n EWb *tsāŕ G. tsāri 'Zar'; VÕS t̀saar, tsaari.

царь 'tsaar, keiser'; fig. 'valitseja' VES.

tsaposka vt. tsäposka.

tsariitsa : KKI Se Värs tsarī·tsa 'kuninganna, tsaarinna'.

царица 'tsariitsa, tsaarinna, keisrinna; valitsejatar' VES.

tsark vt. tsäärak.

tsaska : Se Lõk tsâs̀ka 'kauss' (hrv.); AES 164, 92 Se Sats tsaska 'teeklaas, teetass'.

KKI Kod As säškù 'tass'; KKI Vai Ut sas̀ku 'väike kausikene'.

чашка 'tass; kausike; napp (-pa)' VES; чашка 'сосуд для питья либо хлебанья'; чайная чашка . D a l ; ERA, Vene 9, 635 Ivanovo-Boloto цяска ; VS Lezgi tša·škю ~ tsa·škю.

tsasson : KKI Se Her, Värs tsáššòn g. -a ~ Se Ob tsáššòn ~ Se Unk tsäššòn g. -a 'palvemaja, kabel'; SL II 519, 1 Se Koh um kerik keZet morro, Tsäson kos morolõ raotas (rhvl.); "Petseri Postimees" 1909, nr. 8, lk. 62 tshassovna (kabeli kirik).

часо́вня 'kabel' VES; ERA, Vene 9, 502 Ivanovo-Boloto; ERA, Vene 10, 47 Lissitški шасовня • Vt. II ptk. § 45.

tseepka : KKI Se Her ts^{i}ēpka '(ukse-)haak' ~ Se Värs tsīpka ~ Se Tona tsīpka 'lipits, mis võrgukudumisel võrgusilma sirgena hoiab'.

пе́пка dim. 'ketike, väike kett'; murd. 'riputamiskonks' VES; пе́пка пск. 'крюк, на который что вешается, напр. колыбель' Dal. Vt. II ptk. § 69.

tseesna : KKI Se adj. tsēsna /tütrik/ 'aus, süütu'; KKI Se Mer adv. tsēsnahe 'ilusti, viisakalt'; KT 75, 62 Se adv. tseeste: muud tseeste olõs midägi 'muud tõepoolest ei olnud midagi'.

че́стный 'aus; auväärne (смерть); kohtlane; vooras'; че́стно adv. 'ausalt, ausal viisil' VES; VS Lezgi tše'sno 'невинная девушка'.

tseetska : KKI Se üldiselt ts^{i}ētska (hrl.) ~ tsàe-raud 'kapsaraud'; KKI Lut Jaa s^{i}ētska 'sama'; H. Ahvena teateil Räp Rä sētska 'seadeldis närtsude purustamiseks Räpina paberivabrikus (trummel, millel noad sees)'.

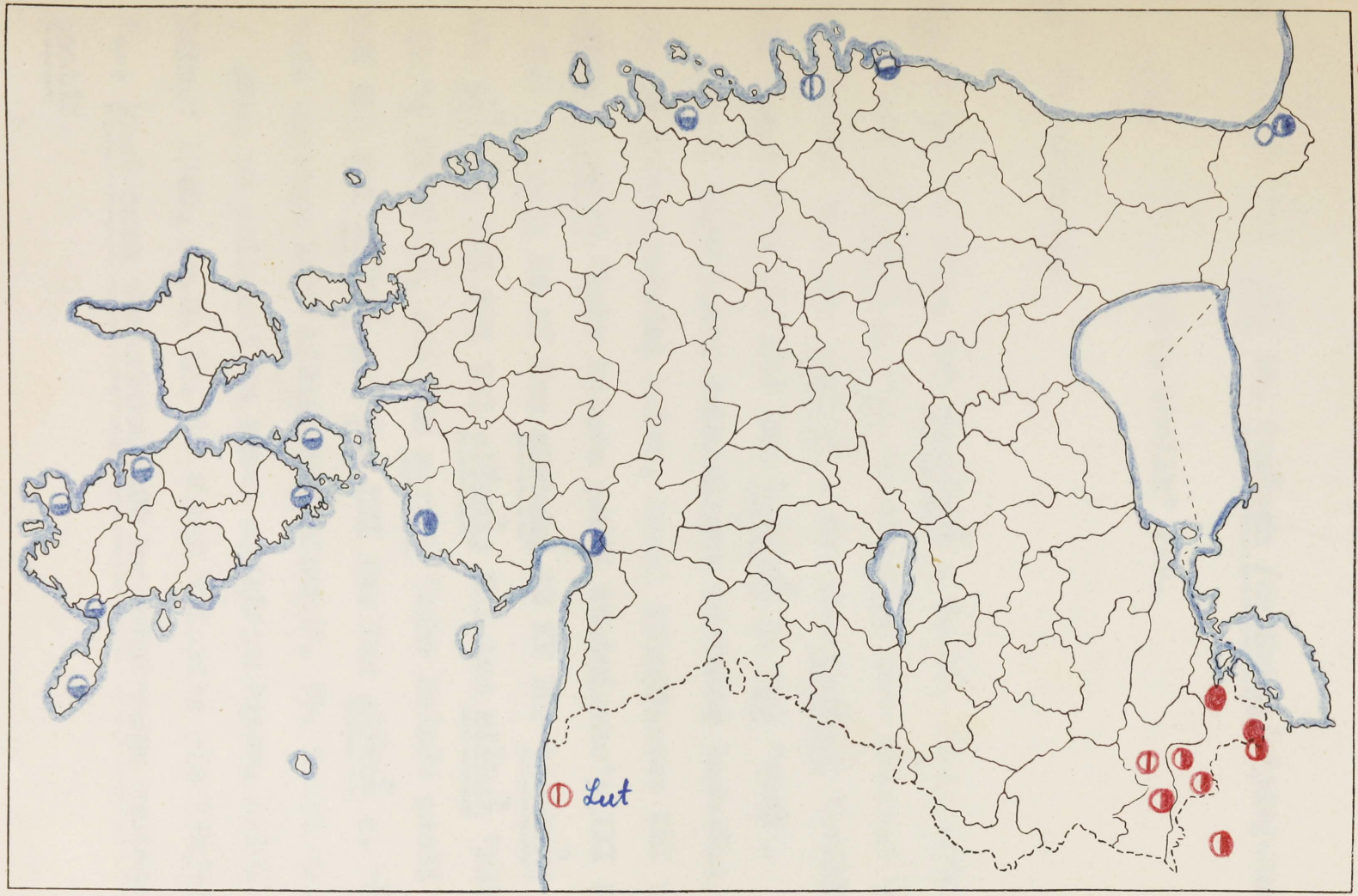

kaart nr. 46

tserbak

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 4140 3000

сéчка 'hakkimine; raiumine; heksliraud; kapsaraud; hakknuga' VES ; сéчка юж. зап. 'тяпка, орудие для рубки капусты' D a l; VS Izborsk śe'tškɒ 'hakkraud'. Vt. II ptk. § 24.

tsepp : KKI Se Võõ tsēp̀ in. tseppah /saìZminę́/ 'järjekord, saba'.

цепь 'ahel, kett; ahelik' VES.

tsera vt. seronkas.

tserbak : KKI Se Värs, Vrh tserppak̀ ~ Se Ob, Küll, Sats tśeřBak̀ ~ Se Lõk tsíērBak̀ g. -Gu 'kaevupang; pika varrega kopp, villkopp'; KKI Vas Kor tśeřBak̀ ~ Vas Jee tsäřBak̀ 'leiliviskamisnõu (saunas)'; KKI Lut Jaa tsärpak̀ g. -gu 'sama'.

Eraldi Kagu-Eesti esinemusest tuntakse laensõna Eesti põhja- ja läänerandadel kahva, haami tähenduses: KKI Vai serppakkɒ ~ serBä 'kahv kalade paati tõstmiseks'; KKI Hlj Kä; Jõe R Kal sirBak̀; ES KV Kuu särbak; ES KV Pär tseřBak̀; KKI Muh Lõe sìrBak̀; KKI Pöi Väl siřBak̀; KKI Ans siřBak̀ 'kahv vähipüügiks'; EM KV 13, 366 Jäm sirbak 'kahv kalade paati tõstmiseks' KKI Khk Kal siřBak̀ g. -Gu; KKI Mus Pan siřBak̀ g. -ḱka 'lühikese varrega kahv kilude pesemiseks'. Vt. kaart nr. 46.

Sõna on esinenud ka eesti ajakirjanduses, näit. "Eesti Naine" 1948, nr.8, lk. 15 Pärnu kalurite elu kirjelduses: "... kust saak tõstetakse 100 kg mahutusega serbakuga kalapaati."

черпáк 'kopp, kopsik; kapp (-pa); tõsteanum; tõstelabi-

das; veekühvel' VES; черпáк 'ведро, на проткнутой сквозь него палке, для наливки бочки водою, лейка: ковш, плица, ковш отливают воду из лодки' D a l.

tsert : KKI Se Värs tsert g. tseŕdi ~ Se Vrh tsérk g. tséŕgi 'vararaud, puusepa tööriist varajoone tõmbamiseks palgile'; KKI Räp Ha, Män tsert g. tseŕDi 'sama'; KKI Plv Tä, Ala 'sama; varajoon palgil; varavahe: varà ~ tserDi vaihhe?; Rõu Pl tsérk 'vararaud'; EA 13, 187 Rõu tserkuse vahe 'varavahe'; W i e d e m a n n EWb tsert G. tserdi (d), t.-raud 'Instrument zum Ritzen von Linien in Holz (bestehend aus einem mit Hölzchen zusammengebundenen Messer, statt des vollkommnerer "wara" der Zimmerleute)'.

чертá 'joon, kriips'; arhit. 'vara (eriline kahe konksuga varustatud jutik)' VES; чертá плотнцк. 'снаряд, для проведенья черты,знака или метки,для отчерченья бруса,доски' D a l.

Lõuna-Eestis kohati esinev tserk toetub vastavatele k-listele vormidele vene keeles. Vrd. черканье ср. черк действ. по гл.; черкушéк пск. 'бороздка, черта или царапина' D a l. Vrd. ka verb tsertima.

tsertima : KKI Se Värs tsertmine, impers. pr. tseŕDittäs ~ Se Vrh tsérkmä ~ Se Lepa impers. pr. tserGättäs 'tserdiga töötama, varajooni palgile tõmbama'; W i e d e m a n n EWb tsertmä (d) 'mit dem tsert (s.d.) einrissen, bezeichnen'.

чертúть 'joonestama; jooni tõmbama' VES; черкáть и чéркать, чéркивать 'проводить черты, царапать, марать'D a l.

tsett : MT 330, 8 Se Tona koĺmę tsétti (~ tsētvert) /mākkęnę/ '3/4 tiinu maad'; AES 205, 7 Se tsett ~ sett 'külamaade jaotamisel igale elanikule tulev maaosa, mille suurus sõltus külaelanike arvust (kuni 1865.a. arvestati maa jaotamisel ainult meeshingi)' (van.).

Vrd. tsetvert.

четь arh., ajal. 'tšett, venę tündrimaa; veerikumaa' VES; **четь** ' четверть, четвертная доля чего либо; четверть хлебная или поземельная' D a l.

tsetverik : KKI Se Värs tsetverík (hrv., vn.) ~ ŋgit (hrl.) 'teat. viljamõõt, 8 karnitsat'; KKI Vas vērik g. -Ge; KKI Har Mõn; Krl; San Oina tsetverik; KKI Puh Pori setvērik; KKI Krk Ain setverik; KKI Hls setverk g. -verGi.

Endisaegse õõnesmõõdu nimetusena on sõna tuntud kogu Eestis. Näit. põhja-e. murretes: KKI Trm Avi setverik 'õõnesmõõt, 1/8 tsetverti' (van.); KKI JJn; Pee; Tür; vērik 'tsetverik'; V i l b a s t e Kuu setverik, setveriku 'viljamõõt = 8 karnitsat'; vierik, vieriku 'tsetverik'; KKI Juu sitverik ~ vērik; KKI LNg sitverk; KKI Khk setverik; W i e d e m a n n EWb * tsetwerīk G. tsetwerīki 'Tschetwerik (ein russisches Hohlmass)'; wērik G. wēriku (J) 'Tschetwerik'; EOS setverik = veerik.

четверик arh. 'tšetverik, setverik, veerik (viljamõõt)' VES.

V e s k e СФКО 221.

tsetvert : KKI Se Värs tsētvert ~ Se Vilo, Lõk tsétsvert ~ Se Vrs tsètsvert g. -verDi (van.) ~ vērändD (u.) 'teat. suurusega viinapudel ($2^1/2$ toopi); viljamõõt; pinnamõõt'; MT 255, 42 Räp Saa tsetvert 'viljamõõt'; KKI Plv Ros tsetverD g. -i; KKI Rõu Vil tsetverDi /pudel/ '$2^1/2$-toobine suur viinapudel'; KKI Har Mõn tsétver g. -vere 'sama'; KKI Krl; San Näl tsetvert; KKI Puh Pori setvert 'õõnesmõõt'.

Põhja-Eestis tuntakse sõna viljamõõdu tähenduses kujul setvert ~ sitvert. W i e d e m a n n EWb *tsetwert G. tsetwerdi 'Tschetwert (ein russisches Hohlmaass = acht Tschetwerik'; EOS setvert.

Vrd. tsett, tsetvertnoi.

четверть 'neljandik, veerand; tšetvert, setvert (endine vene õõnesmõõt)'; ajal. 'tšett, vene tündrimaa (40 sülda pikuti ja 30 sülda laiuti)' VES; четверика вина D a l .

V e s k e СФКО 221.

tsetvertnoi : KKI Räp Meek tsetvertnoi /puttel/ 'tsaariaegne suurim viinapudel ($2^1/2$ toopi)'; ES KV Urv tsetvertnoij.

KKI Kod As; Vai setvertnoi; Lüg Reo se'tvertnoi' ~ noi; Khn noi 'tsetvertnoi'.

Vrd. tsetvert.

четвертной l.a. 'neljandik-, veerand-'; 2.s. четвертная 'neljandik pange (mõõduna)' VES.

tsiatra vt. teater.

tsigan vt. tsõgan.

tsigarka : Se Vilo, Kee tsíGarkkas 'pabeross, suits; plotski'. KKI Vai Ut sikarGa 'plotski'.

цыга́рка kõnek. 'plotski, vilka' VES.

tsigun : KKI Se Värs tsugùn g. -a 'malmpott, -pada'; KKI Vas tsiGuń ~ tsuGuń g. -i; KKI Räp Meek tsikkùn g. tsiGuni; adj. tsíGuniňnę 'malmist, malm-'; KKI Plv tsiGùń g. -i 'malm'; Rõu Hu tsiGùń ~ pl. tsiGuńitsę ᵖᵘpā? 'malmpada'; KKI Har Mõn tsíkkùn g. tsíGuni 'malm'; KKI Krl tsuGuńD g. -i 'malm' (hrv.); KKI Kan tsiGùń (van.); KT 24, 52 Kan adj. tsíguninõ 'malmist'; KKI Võn Piiris tsuGoń 'väike raudahi' (van.) ~ Võn Ahja tsiGòn (van.) ~ malm (u.) 'malm' ~ Võn Ras tsikkùn ~ tsiGùn 'malmpott'; KKI Ote Nüp tsiGun 'malm'; W i e d e m a n n EWb * tshugun G. tshuguni (russ.) 'Gusseisen'; tsugun G. tsuguni (d) 'Gusseisen' (russ.).

чугу́н '(toor)malm, osmus; malmist pott, pada v. katel' VES; чугу́н, чугуне́ц 'литой чугунный горшок...' D a l ; цыгу́н Арханг. Д о п.; murdeti ka ч'угу́н, ц'игу́н A v a n e s s o v ОРД 53.

tsigunka : Se Tona tsí'Gunkka 'väike raudahi, mis ruttu kuumaks läheb (tuntud venelastelt)'.

чугу́нка kõnek. '(liikuv) raudahi' VES; чугу́нка 'чугунная или железная печь' D a l.

tsiipka vt. tseepka.

tsipp : KKI Se Küll tsip̄ pl. tsippa? 'kanapoeg' (hrl., nooremate1)

~ Se Värs tsiŏppa-tsiŏppa 'kanapoegade kutsumishüüd'; AES 164, 9 Se Sats tsiŏppaǩkęnę 'kanapoeg'; Vas tsiŏppaǩkęnę 'sama'; KKI Lut Jaa tsiŏppa 'kana' (lstk.).

цы́пка murd. 'tibu (kana v. kanapoeg)' VES; цы́пка вм. нвг. ниж. цы́почка, цыплёнок, цыплёк пор. D a l; VS Kostino tsĭ'pkŋ 'цыплёнок'.

Laensõna tarvituseletulekule kagu-e. murrakutes on ilmselt kaasa mõjunud kogu võru murdes tuntud tsiŏppaǩkęnę 'väike; natuke, pisut'; vrd. ka Rõu 'tibatilluke, väga väike': tsiŏppaǩkęnę laǎts; laǎtsę vĭl tsĭppaǩkęzę? 'väike laps; lapsed veel pisikesed'.

tsirgas : KKI Se Värs tserǩkastę härĠ ~ tserǩkastę-mā härĠ ~ Se Vilo pl. tsiŏrgaski härü? 'teat. suur tõugu härg'; H II 61, 441 pl. tsirkaski härü; SL I 63, 2 Se Soe Viidi sis poisilõ pullilõ, Sirotedi sirgõstõ häräla (rhvl.); KKI Rüp Jaa tsiŏrGaš; KKI Rõu Haa tsiŏrGaZi puĭ 'suurt tõugu hall härg'; ES KV Kan tsirgas 'laiade sarvedega härjatõug'.

Varem mõisates kasvatatud, Venemaalt toodud härjatõu nimetusena on sõna olnud tuntud ka mitmel pool P.-Eestis: KKI Trm siŏrGaš ~ siŏrGaš ăŏrjaD 'laiade sarvedega, suur, sinakakarvaline künnihärg (toodi Venemaalt)'; Trm Raja ilus kui siŏrGaš 'kõnek. ilusa looma kohta (otsene tähendus juba ununud)'; ES KV Jõh Koh sirkas ärg; KKI Sim Luu siŏrGaš 'suur, laiade sarvedega, hall künnihärg' (van.); KKI Lai Kod sirkkas ăŏrjaD; KKI Pee siŏrGatš 'välismaalt toodud künnihärg mõisas'; KKI JMd 'Venemaalt nuurmale toodud härg'; V i l b a s t e Kuu sirgatsi ärg 'härja-

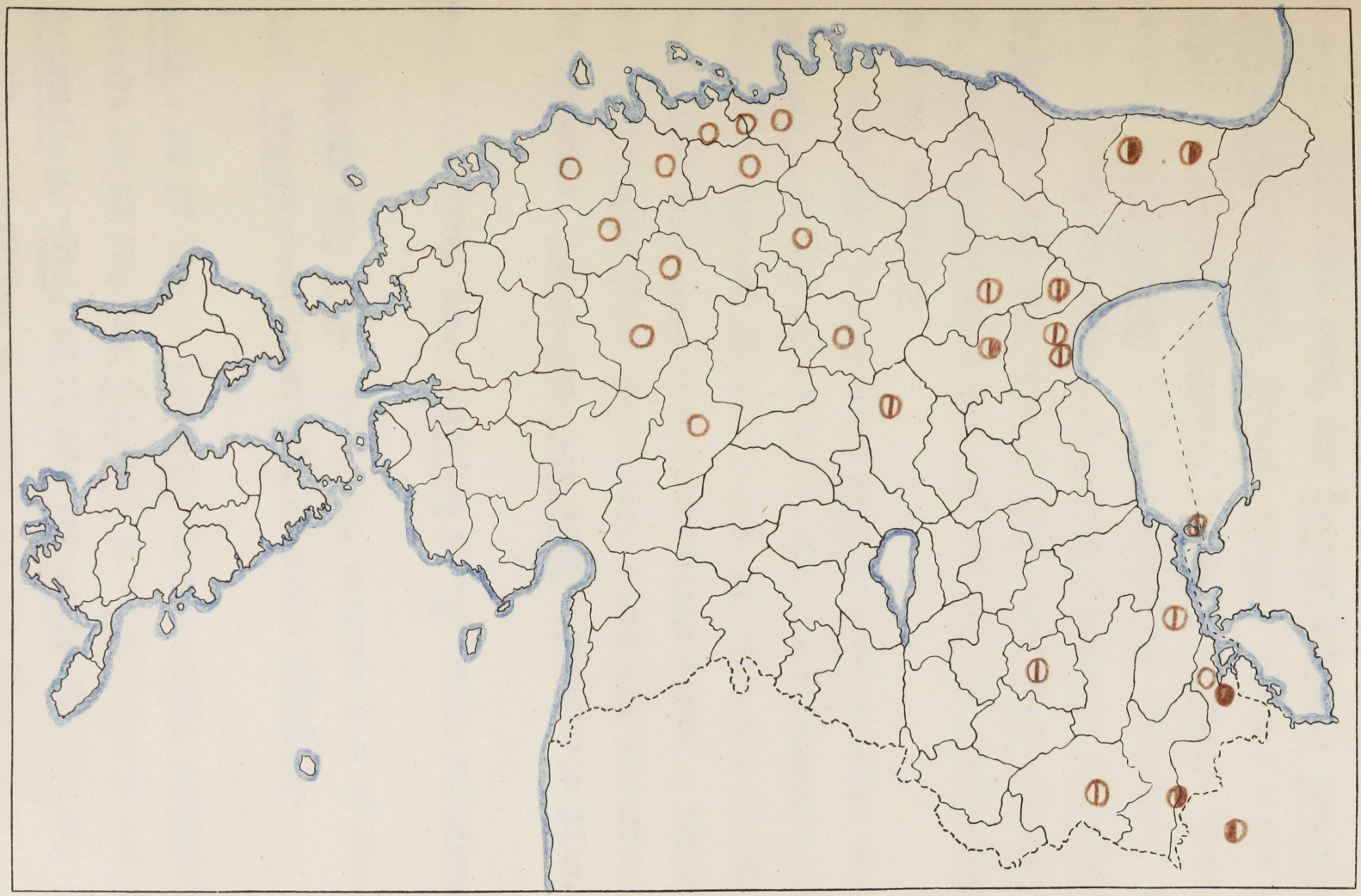

kaart nr. 47

tsirgas

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 4140 3000

tõug suurte pikkade sarvedega (mõisates kasvatatud, nähtavasti vene: tšerkasski)'; ES KV Kei siřGatsi seň; KKI Juu siřGats ~ siřGatsi puĪ. Vt. kaart nr. 47.

XIX saj. kirjakeeles esineb sõna nuumhärja tähenduses: M a s i n g MNL 1822, 209 ukstõiſtkummend ſerkaſt; 1825, 117 kakskümmend kahhekſa ſirkaſi härga; W i e d e m a n n EWb sirkas G. sirkase (sirgats, tserkas, tsirgas) 'Ukrainischer Ochse', sirkase-härg dass., sirkase-mā 'Ukraine'; H e r m a n n EÜTR 23 Abchasid ... on Kaukasuse mäe rahvas, kes tscherkessidega ehk sirgassitega ühte tõugu on; Ka nende keel on Sirgassi keelega sugulane; EÖS sirkas = sirkashärg = ukraina härg, nuumhärg.

Käsitletav härjanimetus tsirgas lähtub rahva nimetusest черкасы , mille all XVI-XVII saj. tunti ukraina kasakaid. Hiljem kandus see nimetus kujul черкесы üle Kaukaasia mägirahvale (vt. Большая Советская Энциклопедия , köide 61, lk. 247). XIX saj. lõpul ja XX saj. algul oli Peterburi turul eriti hinnatud черкасская воловина – nuumhärja liha.

tsirkun : KKI Värs, Tona tsirkkun g. -a 'kilk, ritsikas' (van.).

чирку́н нвг. твр. 'кузнечик, кобылка' D a 14 ERA, Vene 1, 160 циркун 'ritsikas'; VS Ragozino tširkū'n.

tsirunik : ES KV Vas Or tsirunik 'habemeajaja, juuksur' (van., hrv.); ES KV Räp Män tsironik g. -k̆ki 'sama'; KKI Plv Ala tsironik g. -k̆ki; ES KV Rõu tsirunik; KKI Har Mõn tsirunik g. -k̆ku; ES KV Kan tsironik; KKI TMr sīrusnik.

Vananenud sõnana on seda märgitud ka põhja-e. murretest:

Lüg Reo sirusnik̀; KKI VNg sirusniekka; KKI Pee Kah; Plt Ru sirusnik̀; ES KV Kei siru'ĺnik̀; KKI Käi sirùZnik̀; W i e d e m a n n EWb sirunik G. siruniku, sirusnik G. sirusniku (russ.) 'Bartscherer, Bader'.

цирю́льник arh. 'habemeajaja' VES; цырю́льник 'бородобрей' D a l . Vt. II ptk. § 52.

tsissina vt. atsissina.

tsiut vt. tsuut(kene).

tsoll : Võn Piiris tsol̄ g. tsoĺlì (hrl.) ~ tsol̆na ~ ip̆pò (hrv.) 'mõlaga tõugatav lamedapõhjaline lootsik, küna'.
Vrd. tsolok(na).

челн 'sõiduküna, rump (-mba); ruhi' VES; челн 'лодочка однодеревка, долбушка, долбанец, каюк, дубок...' D a l ; челн, челоно́к 'плоскодонная лодка на пару весел' K u z n e t s o v PC; VS Kostino, Välgi, Varnja t́šō'лon 'челн'.
Vt. II ptk. § 50.

tsolok(na) : KKI Se tśolokna (hrl.) ~ Se Vrs tśolohkna 'kangrusüstik'; SL I 128, 2 Se Mik p. tsöloknat (rhvl.); KKI Vas tśolohknas ~ tsolok̀ ~ tsolok̆kas; KKI Räp Ha tsolohk ~ tśolohkna ~ tśo'lok̆kęnę; KKI Plv Ros tśolohk g. -a; KKI Rõu tśolok̆kas̀ ~ tśolok̀ (vanem) ~ ot̀spŷĺ (uuem) ~ Rõu Haa tsölok̆kas̀; KKI Har Mõn tśoluk̆ g. tśolùGi ~ Har Tah at̀spŷĺ; KKI Lei tšoḷuk̀; KKI Krl Ti tśolup̀ g. tśoluBi ~ ot̀spûl; KKI Urv Lin tśoluk̀; KT 24, 43 Kan tśolok; KKI Võn Ter tsolok̆kęnę ~ tsolò; KKI Kam Sipe; Ote tsoluk̀; KKI San tsōluk̀ ~ tsolok̆kas̀ 'isejooksev süs-

tik (linnakangrutel; masihal)'. Eriti huvipakkuv laensõna häälikulise kohanemise selgitamiseks on KKI Lut Jaa tšoло'ŋkka 'süstik'. Vt. Eesti murdeatlas II, kaart nr. 39.

C l a r e M.A. 34, 825 Zolluk; H u p e l ESbH I, lk. 318 Zolluk; W i e d e m a n n EWb tsolohk G. tsolohkna (d), tsolohkna G. tsolohkna 'Weberschiffchen'.

Selle Lõuna-Eestis hariliku tähenduse kõrval näib sõna Räpinas olevat tuntud ka otseses tähenduses 'väike paat, lootsik'. H. Ahvena teateil Räp Rä tsoloknamehe? 'paberivabrikusse närtsude toojad, kes tulid paatidega mööda Peipsit'.

Vrd. tsoll.

челно́к tekst. '(kanga) süstik, surnukas, otspool' dim., vt. чёлн VES; челн, челнок 'лодочка однодеревка, долбушка,... душегубка'; в арх. говоре челна челоно́к; челн, челно́к, ткацкий челн D a l; челонок 'маленькая лодка, челнок' Арханг., Новгор. Тихв. ООВС. Viimasel kujul esineb sõna ka Peipsi-äärsetes vene murretes, näit. челн, челонок K u z n e t s o v PC; VS Lezgi tšʼюла'nюk 'süstik'.

Lõuna-e. mitmekesised variandid lähtuvad vene murdekuju *челоно́к genitiivivormist *челонка́ > tsolonka > tsolokna > tsolok > tsolo. Murrakuti on laensõna võinud alluda mitmesugustele teistelegi kohalikele mõjustustele (tsolohkna, tsolokas, tsolokene, tsolup jne.). Vt. II ptk. § 49, 76.

tsoorutama vt. soorutama.

tsugun vt. tsigun.

tsuhkna : Se üldiselt tsùhkna ~ mętsÌk 'eestlane (mitte-setu)' (halv., hrl.); KKI Se Lõk tsùhknamā 'Eestimaa'; KKI IV 143 Se Haud Sinnä ks käve, lellükene, noid tsuhkna tsurrõ (rhvl.); ES KV Urv tsùhkna 'sõimusõna' (hrv.).

чухна́ kollekt. 'soomlased; eestlased; vadjalased; ingerlased' VES. Vt. II ptk. § 405

tsulan : KKI Se Her, Vilo tsu̯an g. -a 'sahver, panipaik eeskojas (seenitses), peamiselt riiete hoidmiseks'; "Petseri Postimees" 1909, nr. 2, lk. 12 ... vei ... tsulanihe ja püürd ussegi lukku. Tõenäoliselt kuulub samasse ka ES KV Puh sulanD g. -u 'panipaik rüüsta all v. pööningul'.

чула́н 'sahver, käsikamber, kambrik' VES; чула́н 'отгороженная от сеней или комнаты кладовая, особ. для с'естного; у крестьн. это род клети, в просторных сенях, где лежит и запасная одежда' D a l; VS Izborsk tsula'n 'кладовая'; VS Lezgi tsula'n.

tsurr vt. tsuura.

tsuuda : KKI Se Lõk tsūDa, dem. tsūDakkenę ~ Se Vrs tsūDakkanę subst. 'ime; kentsakas asi'; adj. 'imelik, kentsakas'; KKI Lõk tsūDa inemine 'kentsakas inimene' (halv.); tsūDa nimi 'naljakas, imelik nimi' ~ Se Võõ õ tsūDa, koes sa no lãDe? (kellelegi halvustavalt); SL I 126, 2 Se Põr Tuod olõi imeht ilma päal, Tsüüdat Maarja maa päal (rhvl.); KKI IV 368 Se Rää näije tsuudat suurõh küläh (rhvl.).

чу́до 'ime; imetegu, -töö' VES; чу́дный арх. 'странный, чудный или непонятный; оп. юродивый' D a l; ERA Vene 8, 218 Višnjakovo чудо.

Setu murrakus on laenatud substantiiv ja adjektiiv vormilt kokku langenud.

tsuur : KKI Se Küll tsu̯ur 'hüüd teat. mängu juures (umb. trifaa!)'; KKI Räp Lee tsûr; EA 34, 435 Räp Toos tsüür, mu muahaud 'hüüd muna auku ajamise mängu juures'.

ES KV Trm Must tšur 'hüüd, kui keegi (ajutiselt) mängust loobub' (näit. tšur, kinga pael läks lahti); kujul sur on see mängutermin tuntud mujalgi Põhja-Eestis, näit. JJn, Rap, Tallinn.

чур interj., kõnek. 'pea!, hoia!, kuss!', lhtrk. 'sorr!, ~~чур-чопи!~~ e. чур чура́ lstk. 'ära puuduta mind!. VES; чур нар. и межд. выражает условие, уговор, запрет, требование... Чур меня! в играх 'не трогай меня, я в стороне' D a l.

tsuura : KKI Räp Rä tsu̯ura 'teat. mäng, kus punst muna püütakse kepiga auku lüüa'; KKI Urv Ke tsõrna 'sama': latse? leivä tsõrnat; KKI Ran Lap tsurri lõmä 'nimetatud mängu mängima'.

Vrd. kiila, kumanits.

чу́рка dim. чу́рочка 'punklopp; väike tükk, jupp; kurn (-i); игра в чурки (= в городки) 'kurnimäng, -löömine' VES; чу́рка, чуро́к 'чирок, чиж ...игра в чурки 'в чирок, в чирки или в чижи; в городки' D a l.

tsuuritama : KKI Se Küll tsuurĭttama 'mängus "tsuur" hüüdma'.

чура́ться '"чур " ütlema' VES; чура́ться 'ограждаться словом чур, зачурать себя самого' D a l ; чу́рить 'чурать, говорить чур' Арханг. ООВС.

tsuuska : KKI Se Vrs tsūska 'auk jääs kalapüüdmiseks'.
Vrd. korut.

тю́шка пск. 'скважина, щель, дыра, продушина, лазок' D a l; ти́шка 'отверстие, прорубь во льду для рыболовных целей'(повсеместно) K u z n e t s o v IC; EA 23, 509 Lisjé pl. тшки 'väikesed augud jääs nooda jää all edasiajamiseks';Vs tüšk 'прорубь'. Vt. II ptk. § 23.

tsuut(kene) : KKI Se üldiselt tsūt ~ tsuut ~ tsiut; KT 116, 42 Se tsut; KKI Se Küll tsuutkene; Se Unk tsutkene adv. 'vähe; natuke, veidi, pisut' ~ tsut ni 'peaaegu': tarə tsut ni sattas sälGä 'maja peaaegu et kukub selga'.

чуть adv. 'vaevalt, hädavaevalt; veidi'; чуть не 'peaaegu' VES.

tsõgan : KKI Se Küll tsiGanDi pāBà 'mustlaseit'; KT 116, 42 Se tsigan 'mustlane'; KKI Se Vilo, Lepa, Sats tsiganD; KKI Lut Jaa tsigan ~ tsigand; KKI Har La tsiGan g. -i ~ Har Koik tsiGanD; EKA 168, 15 Urv tsiGan 'mustlane (ka lastehirmutisena)'.

цыга́н (arh. цыга́нин) 'mustlane' VES; kus vene murretes, ц on pehme häälik, циган K o l o s s o v , Обзор , lk. 155; чига́н нвг. ниж.'цыган' D a l . Vt. II ptk. § 35.

Eesti murretes leiduvaid i-lisi variante on peetud laenatuks läti keelest (vrd. läti čigāns), kuid nagu näeme, võib siin niisama hästi olla tegemist ka otsese vene laenuga. Kagu-e. murrakutesse tulnud vene laensõnad lähtuvad enamail juhtumeil pehmest v. poolpehmest g-häälikust.

tsõrunik vt. tsirunik.

tsäi : Se kõikjal tsâi g. tsâju (hrl.) ~ tî (hrv., u.) 'tee'; KKI Se Vilo tsäi taś 'teetass'; SL III 115, 2 Se Ug Tie? tahat vaśt tsäiu serbi? (rhvl.); ES KV Vas Or tsäi; KKI Räp; Võn Piiris tsäì (hrl.); Rõu tsäì (hrv.).

чай 'tee (taimena ja joogina)' VES. Vt. II ptk. § 68.

tsäika : KKI Se Vrh tsäiĭka ~ Se Võrs kala-tsäik pl. tsäiga? 'kajakas; kalakajakas' (hbl.); KKI Se Vrs kalà-tsäiĭka sā ai kuĭva päl ellä?, a varęš sā ai vî püäl (vnsn. 'venelane ei saa kuival, eestlane ei saa veel elada').

чáйка 'kajakas' VES.

tsäinik : KKI Se Vrh tsäinìk 'teekann'.

чáйник 'teekann; teekatel' VES.

tsälnik vt. natsalnik.

tsäpendama vt. lk. 383a.

tsäposka : KKI Se pl. tsäpposka? ~ tsäpposka? 'kaelakee (jämeda-

mad, kuna peenemad on kēDI?)' (hrl.); SL II 678, 2 Se Tree Katẽ? umma? sull tsäposka? kaalah, Kolmẽ umma? keedi? kurgu all (rhvl.); KKI Se Värs keĭlä keť ~ k. tsąpposka (van.) ~ hahiła? '(seina)kella ketid'.

цепо́чка 'ketike, väike kett, kee; uurikett; kaelakee' VES; **цепо́чка** 'мелкая, небольшая, тонкая цепь' D a l ; Lezgi tsapo'tškɒ.

tsärk vt. tsäärak.

tsärnil : KKI Se Sats tsärnil g. -a ~ Se Ob tsäřnil g. -a (van.) ~ tinť (u.) 'tint'; KKI Se Vrh tsäřniła-añnòm 'tindipott'.

чернила 'tint' VES. Vt. II ptk. § 74.

tsässon vt. tsasson.

tsääla : KKI Se Vilo tsäła ~ Se Küll tsąlà ~ rûblitükkäne hoppęn 'võik hobune teisekarvaliste laikudega'; KKI Rõu Haa tsälà 'valkjaspunakat karva hobune'.

ча́лый 'segahall, hallikas kimmel (лошадь)' VES; **ча́лый** о шерсти и масти: 'серый, с примесью другой шерсти' D a l.

tsäärak : KKI Se Sats tsärak g. -kku ~ -gu ~ Se Vrs tsäąrak ~ Se Her tsärak, dem. tsäraguk̆kęnę 'viinapits, -klaas'; (hrl.); KKI Räp Par tsärak g. -k̆ku (van.); SL I 119, 2 Räp Kõn Otsast ollõ pikõrid, Veerest viina tsäräkid (rhvl.); KKI Lut Jaa tsärak; KKI Plv Tä tsärk g. tsäřGu; KKI Har Mõn tsark ~

t́śärk̀ g. t́śärĞù 'viinaklaas (varem sarvest, plekist)'; KKI Krl Ti t́sark̀ g. t́sarĞà (van.); KKI Urv Oe t́sark̀ g. t́sarĞù; KKI San Lau tsärk̀ g. tsärĞù 'plekist viinapits'; KKI Ote Nõ 'klaas viina'.

KKI Jõh sark̀ g. sarĞa 'peeker, jooginõu'; Lüg Reo sarkka 'viinaklaas'.

H u p e l ESbH I, lk. 317 ʒerk, ʒerrak 'ein Tumler, Schälchen'; ʒerrak wina 'ein Mund voll Brantewein' d.; W i e d e m a n n EWb sarka G. sarka (russ.) 'Tscharka (russ. Maass); *tsarka G. tsarka 'Tscharke (russisches Maass für Flüssigkeiten)'; tsärak G. tsäraku, tsäragu, tsärako (d) 'Schnapps'.

ча́рка arh., rhvl. '(viina) tops, klaas, peeker; topsi-, klaasi-, peekritäis' VES. Vt. II ptk. § 68, 113.

M i k k o l a BWS 176; K a l i m a SpS 157.

tsörna vt. tsuura.

tubakirka : KKI Se Lepa tubak̆k̂iŕk̆ka (van.) ~ tubàgu-tŷś (uuem) 'tubakatoos'.

табаке́рка (lhtrk., arh. **табате́рка** , **табати́рка**) 'tubakatoos'. VES.

Se tubakirka on kontaminatsiooniline moodustis: e. tubak + vn. (**таба**) **керка**.

tubinits : Se kõikjal tubiníts, hrl. mitm. tubiníts̆a? 'nahast

kalurikindad' (hrl.); KKI Vas tuBinitsa? ~ tuBina kinDa? 'nahkkindad'; KKI Räp tuBinitsa? 'suured nahast kalurikindad'; KKI Plv Ad tuBinitsa? ~ Plv Ros tuBinits-kinDa ~ Plv Him tuBinaha? 'pargitud nahast kindad (tuntud eriti venelastelt)'; KKI Rõu; Har; Kan tuBinitsa? 'nahast töökindad'; KKI Võn Ras, Ahja 'labakindad' (van., hrv.); KKI Lut Jaa tubinitsa? 'suured nahkkindad, mis tõmmatakse villastele peale'; W i e d e m a n n EWb tubinits G. tubinitsa (d) 'lederner Fausthandschuh'.

дубле́ницы 'продубленые рукавицы' D/a l; дубле́ницы 'кожаные рукавицы' Костр. ООВС. Vt. II ptk.§ 131.

tuman : KKI Se Vilo tumàn ~ Se Sats tummàn g. tumana 'udu, vina, somp'; KKI Se Värs ilm om tumànəh 'ilm on udune'; KKI Se adj. tumànanę ~ Se Vas tummànę g. -DZę 'udune, sompas /ilm/'.

туман 'udu; vina; ämu, sump, summe'; туманный 'udune; ämune; aurune' VES.

turak : Se üldiselt turàk g. turagu; dem. turaguĭkęnę 'rumal, loll; kaotaja kaardimängus; teat. kaardimäng'; SL III 242, 2 Sõ Hel Neio lää iks ma mõrost mõtẽldẽh, Turakkust tuumatẽh (rhvl.); KKI Vas turàk g. -Gu 'rumal; saamatu'; KKI Plv Ros turàk ~ turràk g. turaGu 'rumal; kaotaja kaardimängus; kaotus kaardimängus'; KKI Har Mõn turàk 'teat. kaardimäng'; ES KV Urv turàk g. -ĭku 'rumal, loll; 'teat. kaardimäng; kaotus kaardimängus'; KKI San Tag turaĭkas g. -ĭka 'rumal, loll' ~ San Oina turàk g. -ĭku 'kaotaja kaardimängus; teat. kaardi-

mäng'; KKI Ote Nüp turak̀ g. -k̆ku 'kaotaja kaardimängus'; KKI Puh Pori 'rumal, loll'; KKI Trv; Krk; Hls turak̀ g. -kku ~ -Gu 'teat. kaardimäng; kaotaja, kaotus mängus'.

Kõikides nendes tähendustes on sõna üldiselt tuntud ka põhja-e. murretes ja eesti ühiskeeles. Põhja-Eestis on aga sõna enamasti a-tüveline: turak̀ ~ turak̆kas g. turak̆ka. H u p e l ESbH I, lk. 291 turak, a 'Hahnreyspiel' russ. r.d.; W i e d e m a n n EWb turak G. turaku, turakas G. turaka (russ.) 1) 'Narr, heruntergekommener Mensch, ein in einem Spiele Verlierender; — 2) Hahnrei (ein Kartenspiel)', ... turakukene G. turakukeZe Dimin. von turak; EÕS turak = turakas; VÕS turakas, -a (loll, tobu; kaardimängus kaotaja; kaardimäng).

дура́к 'loll (mees); tola, jabur' VES; ERA, Vene 6, 33 Se Kiršino в дурака 'kaardimäng'.

V e s k e СФКО 236.

tuul : KKI Se üldiselt tuùł pl. tūła? 'parem pirnisort, suure viljaga'; KKI Lut dulípuu 'pirnipuu'; pl. dūlak̆kęzę? 'pirn'.

ду́ля 'teatav liik pirne' VES; ду́ля 'дерево и плод Pyrus communis' D a l .

tuulkas : Se Kee tülkkas̀; KKI Se Hel tuułkkas̀ g. tuułkka 'puutelgedega vankri puss (raua- v. pajatükk rummu sisse taotud)'; KKI Vas Kor tūrkkas g. tūrkka.

ту́лка 'втулка; трубка, вставляемая во что, нпр. в ступицу колесную; колесная втулка D a l ; Trm Raja (vn.) tù·лka 'vankripuss'. Vt. II ptk. § 53.

tuumatama : Se Katš tūmaŏttama 'mõtlema'; eriti harilik rahvalaurlus: KKI IV 496 Se Tona kui ks mi nakka mõtõlõmma, tuvikõsõ? tuumatamma; SL II 576, 1 Se Hel Eka olĕ-ĕi? aigu arota?, Olõ-ĕi? tunni tuumata?; SL III 176, 2 Se Kolov Kũõ iks oodi sedä aigu, Sedä tundi tuumatĕlli.

Laenatud verbist on setus moodustatud ka substantiiv: MT 145, 10 Se Tona Niipallo õks om imel mõttit, tuvi maamal tuumatuisi (rhvl.).

думать 'mõtlema' VES.

tuus : KKI Se Värs tọus ~ Se Lõk tuus ~ Se Vrs tũs G. tũZà 'äss (kaardimängus)'; KKI Vas tûź g. tũZà; KKI Plv Ros äs (hrl.) ~ tũs g. tũssi (noorem); KKI Krl; San Oina; Trv Saa tûs g. tuza 'Ass (im Kartenspiel, russ); VÕS tũus, tũZa; W i e d e m a n n EWb tũZ G. tuusa = äss. Eesti ühiskeeles on sõna tarvitusel eriti ülekantud tähenduses.

туз
~~думать~~ 'äss, tuus (ka tähtis isik)' VES.

tõhvits, tõhvukene vt. taavits.

tõir : Se Lõõ stịrà; KKI Se Värs, Vrs tịĭrà ~ Se Küll tịir g. tịĭrà ~ Se Sats tệir g. tẹ̄rà ~ Se Hel tịrà p. tịĭrà 'kuhjavarras; lodja, vene mast'; KKI Vas Ka tệr g. tẹ̄rà 'vene, paardi mast'.

штыр ; штырь 'tõir, varb, varras' VES; стырь, стыр, штырь 'сердечник, курок, шворень; пск. 'кол'; на Чудском озере: 'Мачта, дерево, щегла', штыр и стыря D a l ; стыр, стырь 'мачта у лодки или ладьи' (Горки, Шартова, Тони,

Шиловщина, Сыренец); 'вертикальный шест, вокруг которого мечется стог сена' (Шиловощина, Слобода Озерская) Kuznetsov PC ; VS Lezgi stir. Vt. II ptk. § 93.

tõkk : KKI Se Vrh, Lepa tik g. tikka 'püssitäak'; ES KV Vas Or tik 'sama'.

Eesti varasemas kirjakeeles ja Wiedemanni EWb-s püssi-tikk 'Bajonett'; EOS tikuvõitlus = tääkivõitlus.

тык 'tääk, püssitikk, bajonett' VES.

tõkva : KKI Se Lõk tikva ~ Se Sats, Vrs tikva 'kõrvits'; KKI Räp Par, Toos tikna (van.) ~ kürvits (u.).

тыква 'kõrvits' VES.

tõrovka : Võn Piiris teroVka 'keskmise suurusega purjekas'.

стырóвка 'большая лодка' Kuznetsov PC ; Võn Piiris (vn.) stiro'fka 'purjekas'.

täta : Se üldiselt tättä 'isa (hellitavalt)' ~ eZä (hrl.); vana-tättä 'vanaisa'; SL I 26, 2 Se Lo EZekene, sa helläkene, Tätäkene, tähekene (rhvl.); KKI Vas Mau tättä 'isa' (van.); KKI Plv Ad 'isa' (van., lstk.); Rõu Pl 'isa' (van.) ~ Rõu Hu 'vanaisa'; KKI Har 'isa' (meelitavalt) (van.); kukkuDättä terets (öeldakse lastele müristamise ajal); KKI Krl; San tättä 'isa'; KKI Võn K.-V.; Ote Pil 'vanaisa'; KKI Rõn tättä 'vanaisa (meelitusnimi)'; KKI Lut tättä 'isa'.

Lastekeelse nimetusena oli sõna varem tuntud ka eesti idamurdes: KKI Kod tättä; KKI Trm tättä 'isa' (van.); H u p e l ESbH II, lk. 237 tätta 'Vater' d.; W i e d e m a n n EWb tättä G. tättä (kd) 'Vater'.

тя́тя lhtrk. 'isa; taat, ätt' VES; тя́тя, тя́тенька; тя́тька 'отец, батюшка' D a l .

tätsok : KKI Se Vrh tetšok g. tetšoga ~ Se Vrs tsätsok ~ Se Värs, Sats tätšok g. -ga 'köster (vene õigeusu kirikus)', Vrd. diakon.

дьячо́к 'köster (õigeusu kirikus)' VES. Vt. II ptk. § 23.

tääkan vt. diakon.

türm : KKI Se Her ill. sg. türmä ~ Se Vrh türnü 'vangla, vangistus' KKI Plv Ros türm g. türmä; KKI Rõu; San Oina türm g. türmi. Põhja-Eestis üldiselt türm g. türmi; W i e d e m a n n EWb türm G. türmi (SO), türm G. türmä (d) (türn) 'Gefängniss'; VÕS türm, türmi (vangla; vanglakaristus).

тюрьма́ 'vangla; vangimaja, -koda; türm, türmvangla; vangipõli' VES.

M i k k o l a BWS 171; K a l i m a SpS 177.

ufaika vt. fufaika.

ugurits : Se üldiselt ugurits g. -a (hrl.) ~ kurk (u.) 'kurk

(-rgi)'; KKI Vas Mau; Räp Toos uGurits (van.); Rõu Raud, Pl uGurits (van.) ~ Rõu Hu pl. uGuritsa? 'aedvili üldse (tomar-tid, kurgid, porgandid jm.)' (van.); KKI Võn Ahja uGurits (van.) ~ kurk (hrl.).

KKI Trm Loh u'Gurits 'kurk' (nlj., hrv.); KKI Vai ukurits (van.).

Tänapäeval on endine üldiselt tuntud nimetus ugurits peale setu murraku kõikjal vananenud ning asendatud saksa laensõna-ga kurk. Vastava vene laensõna esinemine eesti vanemates sõ-naraamatutes tõendab aga, et nimetatud aedvilja õppisid eest-lased tundma kõige enne venelastelt. Juba 1660.a. pärinev G ö s e k e n i MLE uritz 'gurck (cucumer)'; C l a r e M.A. 34, 717 ugguritz, a 'Gurke'; T h o r - H e l l e KA urits 'die Gurke'; H u p e l ESbH I, lk. 293 uggurits, e r.d., lk. 296 ukkurits d.; lk. 298 urits, i r.; W i e d e-m a n n EWb ugurits G. uguritsa, uguritse, uguritsi 'Gurke'. (russ.); ūrits G. ūritsa, ūritse, ūritsi 'Gurke'. Kuivõrd juurdunud oli nimetatud vene laensõna eesti kirjakeeles, osu-tab 1860.a. ilmunud K l e k a m p f i Kärneri-ramat'us lk. 25 esinev pealkiri Ugguritsid ehk kurgid, kus ka tekstis eelistatakse esimest vormi.

огурéц, -рцá 'kurk (-gi)' VES; murdeti ka угурéц K u z n e t s o v РД 42; ERA, Vene 13, 449 Vana-Irboska pl. угурцы ; VS Lezgi ugure'ts.

uhka : KKI Se Küll uñkà 'mgi vedel supp' (halv.); KKI Räp Ha vuñkà 'vedel, lahja toit'; KKI Plv Him huñkà 'halb, lahja

õlu'; Rõu Pl uñkà 'vedel supp'; KKI Kan Kar uñkàn g. -i 'vedel, lahja toit'.

Deskriptiivse iseloomuga sõnana on sel laialdane esinemissfäär ka Põhja-Eestis: Lüg Reo uhkat g. uhka 'kalaleem'; KKI Jõe Rum uha; KKI Sim Laek uñkà 'läbiaetud piim' (rl.); KT 113, 60 Amb uñka-pim; Ann uñkà 'sama' (hrl.); KKI Jür 'vedel supp'; ES KV Kei 'kalasupp'; KKI Nis 'silgukaste'; KKI Ksi '(kartuli) kaste, soust'; ES KV PJg ueñkà 'kalasupp'; KKI Aud uñkà 'vedel toit' (halv.); KKI Kse 'vedel piimasupp; jahukaste'.

ухá 'kalaleem' VES; ухá стар. 'мясной и вообще всякий навар, похлебка, горячее, мясное и рыбное'; ныне: 'рыбий навар, похлебка из рыбы' Dal.

uksus : KKI Se Vrh, Sats uksus g. -zę ~ Se Lõk uksu 'äädikas'.

у́ксус 'äädikas, kilkjas' VES.

ulas(epäev) : KKI Se Vilo, Vas uɬas g. uɬaZę 'mgi pühak, karja kaitsejumalus'; uɬaZę päiv 'kalendritähtpäev vastlanädala neljapäeval'; ERA II 194, 409 Se Vilo ulaspäiv; ulasõdagu 'ulasepäeva õhtu'; ERA II 286, 49 Vas Hin ulasõpäiv.

Влас(ий) 'Blasius (mehenimi)' VES; ERA, Vene 15, 490 Kulje Уласий 'karja kaitsepühak'; ERA, Vene 13, 575 Väzmovo 11 февраля - святому Власию. Vt. II ptk. § 45.

upraava KKI Se Võõ uprāva 'kõrgeim kohtuinstants (Pihkvas)'.

управа ajal. 'valitsus, valitsuskoht'; kõnek. 'õigus, kohus (-htu)' VES.

urvin : KKI Har Tah ùrvin ~ vāDerpaš 'loodlaud'; KKI Lut Jaa urvín g. -i.

уровень 'tase, nivoo; vesilood, vaaderpass' VES. Vt. II ptk.§ 88.

urädnik : KKI Se Koss, Vrs u'rädnik g. -ga ~ -kki 'tsaariaegne politseinik'; KT 20, 67 Rõu uratnik; KKI Har Mõn huratnik g. -kka; ES KV Urv u'ratnik g. -Gu; MT 384, 11 Urv Bo uratnik; KKI San Tag uraDnik; ES KV Puh urä'Dnik; KKI Krk urä't-nik; KKI Hls Abja ratnik g. -kku; KKI Pst Palu urädnik.

Näiteid põhja-e. murretest: KKI Kod u'raDnik; KKI Jõh urjä'Dnik ~ urjädnik; V i l b a s t e Kuu urädnik, urädniku 'politsei, võimu esindaja vallas'; KKI Vig rädnik jne. EOS urjadnik (maapolitseinik tsaariaegsel Venemaal).

урядник van. 'urjadnik, maakordnik (tsaristlikus Venes)' VES.

utsastka : KKI Se Her u'tsastka (van.) ~ vat (noorem) 'vald'.

участок -тка 'jaoskond (полицейский); piirkond' VES. Se utsastka totub vene genitiivivormile участка.

utsin : KKI Räp Par u'tsinja 'õppus (sõjaväes)' (van.); mujal võru ja tartu murdes hrl. utsin g. -a 'sama'; KKI Trv Saa utsin 'kiire töö, mahv, tamp'; KKI Krk; Hls; Pst uDZin 'sõjaväeõppus, rividrill'.

Tsaariaegse sõjaväeteenistuskohustuse kaudu sai sõna tuttavaks ka Põhja-Eestis: KKI Vai; Jõh utse'nja 'sõjaväeõppus'; Lüg Reo utsin; V i l b a s t e Kuu utsin, utsina '1) sõjaväeõppus;2) võimlemine koolis'; Juu Jun utsin 'sõjaväeõppus; tegemine, töö'; KKI Mar Ha ūtsin 'sõjaväeõppus'; KKI Muh Lõe utsin; KKI Khk Kal ūtsin; W i e d e m a n n EWb utseni G. utseni, utsenja G. utsenja 'Exercitium' (russ.); utsin G. utsina (utsikas) 'Lehre, Exercitium'; EÕS utsin /vananenud ja familiaarne/ = õppus.

учéньe 'õppimine; õping; õpetamine; mil. 'õppus' VES.

utsitama : KKI Vas Mau utsiттama 'õpetama'; ES KV Urv uttsiттama 'taga kihutama, ässitama'; KKI Võn K.-V. utsiттamma; ES KV Rõn Kir utsitama 'õpetama; õhutama, ässitama'; KKI San Oina utsitteme 'sõjaväeõppust tegema; taga sundima'; KKI Trv Saa utsiттama 'õpetama (last); midagi kiiresti teha vihtuma'; KKI Krk Ain utsitteme 'taga sundima, ässitama'; KKI Hls Abja utsittem 'õpetama; peksma'.

Kujul utsiттama (R utsittamma) on sõna üldiselt tuntud ka Põhja-Eestis, kus selle algtähendusest '(sõdureid) õpetama' on mitmeid edasiarenguid, näit. KKI Trm Loh 'õpetama (kurjaga)'; KKI Iis Tud 'õpetama; peksma; korraldama, kohendama (näit. lagunud aeda)'; KKI Kad 'õpetama, taltsutama; peksma'; KKI Aud 'peksma'; KKI Phl hutsiттəmə 'õpetama, näitama' (nlj.).

"Beiträge" 1817, nr. 9, lk. 126 utsitama 'exerciren, nach dem Russ.; W i e d e m a n n EWb utsitama 'exerciren

(russ.); – prügeln'; VÕS utsitama (õpetama, taga sundima).

учить 'õpetama, õppama' VES.

unsad : KKI Se Vrh, Vilo pl. ūza? p. ūssę (van.) ~ vunnsI? (noorem) 'vurrud, vuntsid'; W i e d e m a n n EWb pl. ussad 'Schnurrbart' (russ.); ūZ pl. ūZa? (d) 'Schnurrbart'.

yc 'vunts, vurr(ukarv), mokahabe'; pl. ycы 'vurrud' VES.

uutsuh : KKI Se Küll ûtsu'h ~ Se Her ū–tsū. interj. 'häbistav, pahandav, hurjutav hüüatus (vrd. Har û–ū'juh).

Trm Raja (vn.) udz'jû' 'sama' (hrl.).

vaal : KKI Se Vrh vâ̮l, mâ–vâ̮l 'mullavall' ~ Se Värs vâ̮l g. vā̮lù 'suur laine'. Kõige levinum, üldiselt tuntud tähendus on aga 'heinakeeritis, kokkuriisutud heinakaared (enne saadude tegemist)', mis on harilik ka setu rahvalaulus: SL III 134, 1 Se Kran olli iks ta vali vaalu pääl, olli kallis kaari pääl. Viimases tähenduses on vâl g. vālù tarvitusel kogu Kagu–Eestis (Vas, Räp, Plv, Rõu, Kan, Võn) ning ulatub piki Peipsi lääneranniku ka Põhja–Eesti alale: KKI Kod vuàl g. vuālù (hrl.); Trm Raja (e.) suvâ'l g. –vāli.

G u t s l a f f OG Schwad Wâl/u; W i e d e m a n n EWb wāl G. wālu (d) 'Zusammenharken', hain om wālu pāl 'das Heu ist zum Zusammenharken fertig'.

вал 'vall, muld– v. mullavall; kõrglaine' VES; вал

'земляная насып грядой или гребнем ...; большая волна' ...; пен. тиб. 'куча сена, скатаная граблями из одного ряда или пласта скошеной травы; ... пласты скатываются в валы, валы складываются в копны ...' D a l . VS Lezgi suva'л.

W. Thomsen on pidanud sõna läti laenuks (vrd. läti wā'ls). Sellle oletuse vastu kõneleb aga sõna levik eesti idapoolsetes murrakutes kuni Kodavereni, kuna võru murde läänеosas (Har, Krl) ning mulgi murdes, kus läti laene on eriti rohkesti, nimetatud sõna näib puuduvat. Vt. T h o m s e n BFB 237 jj.

vaalama : KKI Se Vrs; Räp Jaa vâlama /haìna/ 'heinakaari kahelt poolt "vaaluks" kokku riisuma'; KKI Plv vâlama /koìkko/ 'sama'; Rõu Pl /haìnu/ vāluttaṁma; KKI Kam Kär vâlama, vālaṫta 'sama'; KKI Ote Müp 'sama; heina kuivemale kingule kokku kandma'.

KKI Kod vŷlama, vŷălaṫta 'heina v. suvivilja kahelt poolt kokku ajama (riisuma)'.

C l a r e M. A. 34, 750 waalu∫tama 'umschlagen — das Heu'; W i e d e m a n n EWb wālama (d) (wālustama) 'Zusammenharken (Heu)'.

валить, валять, валивать 'скидывать или бросать в кучу' D a l ; сваливать, свалить * 'ümber tõukama; alla tõukama v. heitma; ... kihti panema (сено)' VLS; валять сено 'ворошить, шевелить' СРЛЯ.

vaalatama : KKI Se Ala, Vilo valáṫtama ~ Se Sats vāláṫtaṁma 'rullima /maad, põldu/' ~ Se Värs, Vrs vāláṫta- 'veeretama, vaalima /tainast/'. Viimases tähenduses on sõna väga tavaline rahvalaulus: SL II 129, 1 Se Vilo Ime naanu? vatsko

valatama; KKI VI 40, 48 Se Sel Olõ-õi mingast leibä kütsä olõ-õi vatska vaalatõlla.

валять 'veeretama; rullima; vanutama (войлок)' VES; валять 'бросать, толкать, бить ворочая, поворачивая и опрокидывая с боку на бок, мять, катать, бить' D a l ; валять тесто (кулин.) 'разминать, делать его вязким' СРЛЯ.

Põhja-e. murretes esineb laensõna viimases tähenduses kujul vâlima (Jõh, Kad).

vaalima : AES 164, 147 Se Sats vâlima 'maha langema'; MT 149, 54 Se Lut 'maha painutama, maha murdma (näit. puuoksi)'; KKI Kan; Ote Nüp vâlma 'puuoksi allapoole tõmbama' (van.).

Edasituletisena refleksiivne verb: KKI Se Vilo pr. 3. p. sg. vālùs mâhha 'langeb, murdub maha (näit. puu)'; SL I 85, 2 Se Mee Selle mull himmist halle on, Selle na vaalu varrekene (rhvl.); KKI Räp Ha vâlDema 'vihmaga maha kalduma, lamanduma (välja kohta)'; KT 59, 56 Rõu maha^{V} vaalunu ^{P} puu 'maha-kaldunud, -paindunud puu'; KKI Krk Ain uiBu neñDà täüZ uBinit, et vāluve periš oksà ~ oksà vālùn puhà 'oksad on alla paindunud'; ka haige inimese kohta: vālùB mahàn.

C l a r e M.A. 34, 750 waalma 'beugen ', puosla onma alla walitu; H u p e l NSbH II, lk. 268 waalma 'beugen' Rg.; W i e d e m a n n EWb wālma (d) 'beugen, sich beugen', alla w., maha w. 'niederbeugen'; neid on lumi maha wālinud 'der Schnee hat sie niedergebeugt (Sträucher)'.

валить 'maha virutama, paiskama; maha murdma (холера)'; сваливать 'ümber tõukama, alla tõukama v. heitma'; ветром

свалило дерево impers. 'tuul murdis e. langetas puu'; валиться 'langema'; murd., kõnek. 'maha murduma (деревья) VES; валиться 'падать, клониться к земле' D a l .

vaalka : KKI Se Vilo vāĺkka 'ümmargune pulk, millel kootakse tihedamat võrku (hõredamat kootakse lapatsil)'.

валёк -лька́ 'vaal (–), vaalikaigas, kurikas; mangerpuu, trengipuu, –kolk ' VES; вале́к 'округлый, облый и долгий брусок, из дерева или иного вещества, округленая палка' ... она же ва́лька пек. D a l; ва́лька 'круглая палочка на которой вяжут филейную сетку' (Пенза) K u z n e t s o v PC.

vaaluma vt. vaalima.

vaalustama, vaalutama vt. vaalama.

vaar : KKI Se Vrh, Ob vâr g. vāru 'pigi' (hrl.); KKI Räp Rä vâr g. vārà.

вар 'pigi' VES; вар 'хвойная смола, очищенная и сгущеная варкою, пик' D a l .

vaaritama : KKI Räp Sü; Plv värĭtta(m̆)ma 'keetma, toitu valmistama' (nlj.); KKI Trv Saa varĭttama 'sama' (hrv.); KKI Hls vārittem (nlj.).

Erilist stiililist varjundit omava naljatleva sõnana on vārittama ~ varĭttama tuntud ka põhja-eesti murretes ja

eesti ühiskeeles. W i e d e m a n n EWb waritama 'kochen'.

вари́ть 'keema ajama; keetma; pruulima' VES.

vakruusna : KKI Se Vrs vakrû˙Zna-kohuš 'ringkonnakohus' (van.).

окружно́й 'ringkonna-' VES. Vt. II ptk. § 43.

vaksal : Se Kee va˙gzàĺ g. -i; MT 135, 47 Se Kost g. vàksali 'jaamahoone'. Mujal võru murdes hrl. vàksaĺ g. vàksali; KKI Puh Pori vàksal g. -i; KKI Krk; Hls vàksaĺ g. vàksali.

Põhja-Eestis üldiselt vàksal g. -i; W i e d e m a n n EWb * waksāl G. waksāli (waksall, wukshall) 'Vauxhall, Stationsgebäude'; VÕS vaksal, -i, -it (suure jaama hoone).

вокза́л 'vaksal, raudteejaam' VES.

valatama vt. vaalatama.

valerjan : KKI Räp Tool vaĭlęrjâń 'palderjan'.

валериа́на (валерья́на) 'palderjan' VES.

vannar : KKI Se Värs vaňnàŕ g. -i (hrl.) ~ ťaťtęrna (hrv.) 'latern'; MT 135, 26 Se Sats g. vaňnare; SL III 117, 2 Se Hel Saiśti? sa iks kezet kerikot, ... Hõpẽ iks vannari vierde (rhvl.); KKI Se Vrh hunàŕi-tulî 'laternatuli'.

KKI Vai Kut vanar 'latern'.

фона́рь 'latern' VES. Vt. II ptk., § 41.

varatnik : KKI Se Her varatńik g. -ńiga 'pidulikuma, parema üleriide (palitu, kasuka) krae (igapäevasel riidel, särgil - kâlalonę ~ kâ*Danę).

воротни́к 'krae, kaelus' VES.

varenja : KKI Se Her varèńja p. sg. vareńjit ~ Se Värs va*reńja (hrv.) ~ sah̀t́ (hrl.) 'keedis, moos'.

варе́нье 'keedis, moos' VES.

varets : H II 61, 7 ja 37 Se warets g. -a 'loss, uhke härber'.

дворе́ц -рца́ 'loss, palee' VES.

vasna : KKI Se Vrh vašna ~ Se Her, Värs vaśńa (hrl.) ~ męh̀ḱ (hrv.) ~ Se Küll vašna 'leivaastja, -mõhk'; Rõu Pl vaškna (hrv.; tuntud setudelt); KKI Lut Jaa lēbävāšna.

квашня́ 'leivaastja, -küna, mõhk' VES; VS Izborsk kvašńa* 'посуда для теста'.

vass vt. kvass.

vasuk : KKI Räp Meek vaZuk̀ g. -k̆ki 'mõisas tarvitatud suur 2-4-hobuse saan' (van.); KKI Hel vašsuk̀ g. -k̆ku 'suur, kinnine saan (mõisates)' (van.).

KKI Iis Tud vašsuk̀ 'kinnine saan'; ES KV Kad vasok̀ 'kahehobuse sõiduk'; W i e d e m a n n EWb waZok G. waZoki

(russ.) 'verdeckter Schlitten'.

возóк -зкá arh. 'tõldsaan' VES; возóк 'баул, зимняя повозка, крытые сани с дверцами, дорожные' D a l.

Eestis tarvitati seesuguseid saane peamiselt mõisates, seepärast on võimalik, et ka vastav nimetus levis omaaegse balti-saksa keele kaudu, kus vene laensõna Wasok oli üldiselt kasutusel kinnise saani tähistamiseks. Vt. K i p a r s k y FB 188.

vatak : KKI Plv Peri vattàk g. -kku 'terve suguselts; suur hulk inimesi'; KKI Trv Mus 'kildkond, klikk' (halv.).

ватáга kõnek. 'jõuk, hulk, salk(kond), trobikond' VES; ватáга 'дружная толпа, шайка, артель; временное или случайное товарищество, для работ, для попутья ипр.' D a l.

veelgatama vt. veelka.

veelka : KKI Se Sats vēlakka 'viljatuulamismasin'; vēlgattamma 'vilja tuulama (masinaga)'.

вéялка 'tuulamismasin, pohemold, (tuulamis)sari' VES; VS vē'jɒlkɒ 'tuulamismasin'.

veera : KKI Se Vrs vēra ~ vanàvēra 'usk, ebausk': sa vīl piät veŕnà vērat 'sa pead veel kinni vanast kombest (kardad nõidust)'.

вéра 'usk, usund' VES.

veerba : KKI Se Värs, Her v^{i}ērba 'urbadega paju' (~ paĭjù 'ilma urbadeta).

вéрба '(punane) paju, (urbadega) pajuoks' VES.

veerik vt. tsetverik.

veesa : KKI Se Lõk, Vilo adj. vēZä ~ v^{i}ēZä (van., hrl.) ~ värski (noorematel) 'värske'; KKI Se Lõk adv. vēZalt /tuĭli kùllä/ 'esmakordselt, esimest korda'; KKI Vas Kor vēZà 'hea, maitsev /toit/'.

свéжий 'värske; karge, jahe (воздух); свежий человек 'uus, äsja saabunud inimene' VES.

veessel : KKI Se üldiselt adj. vēssèl g. vēsselä (hrl.) ~ vēZèl (hrv.) 'lõbus, elav; jutukas; elurõõmus'. Väga harilik ka rahvalaulus: KKI V 124, 66 Se Tona Kagoh ollit õks sa oigõ usuga?, pääle veesselä viijega?; SL II 415 Se Kolov Olẽ iks ma suku sorẽhẽt, Olẽ iks ma verd veZelät; SL III 99, 2 Se Ug Veerä? tarrẽ veeZelähe; SL III 220, 1 Vas Vellö tulli oige olle mant, Tulli vessel viina mant.

вéсел;весёлый 'lõbus; elurõõmus; lustlik, lustiline; reibas; hubane' VES.

veesta : KKI Se Her v^{i}ēsta 'kindlasti': v^{i}ēstă ar k^{u}ōtęs, ei jä? 'kindlasti sureb, ei jää/elama/'.

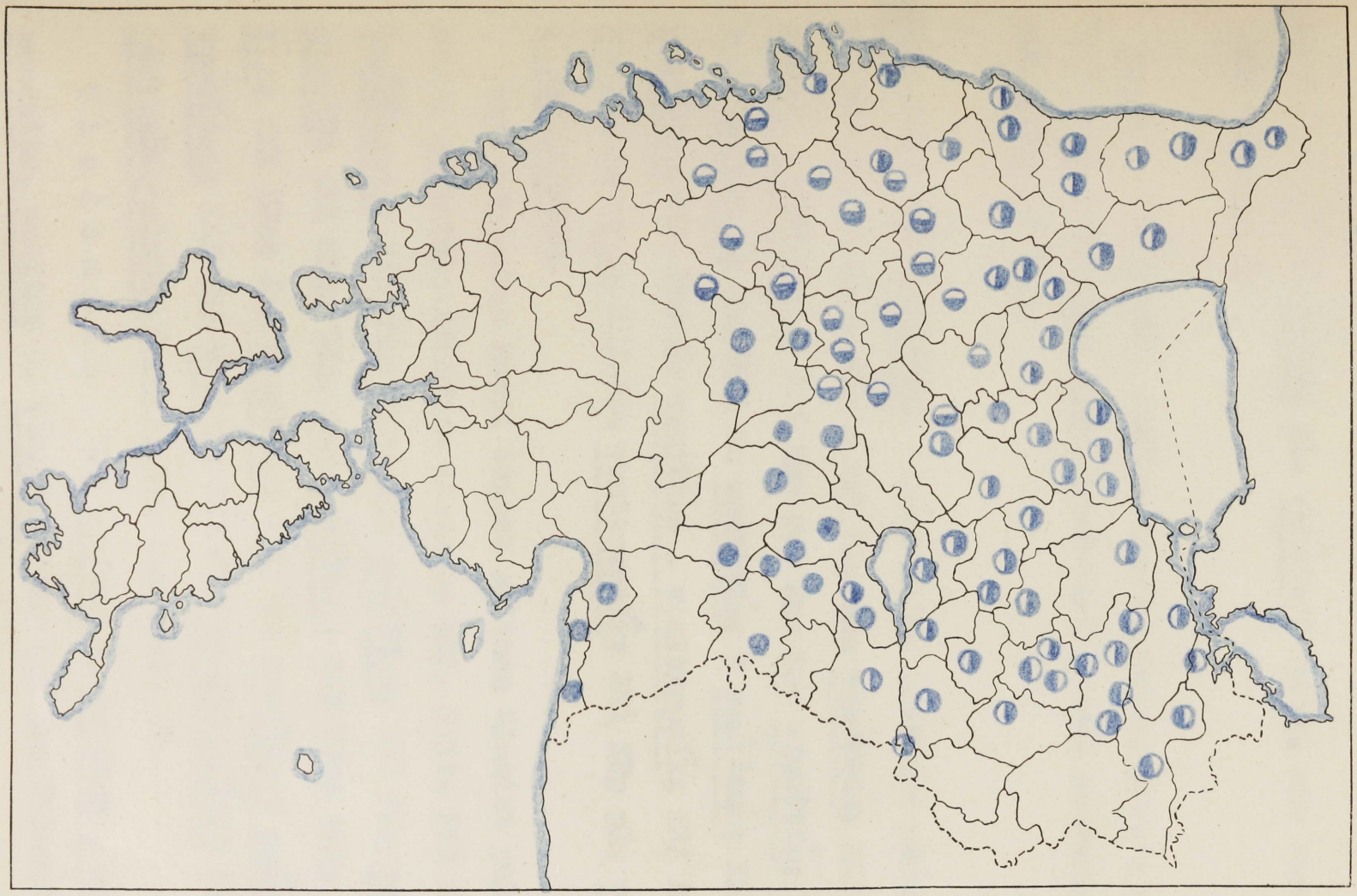

kaart nr. 48

venitles

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 414o 3000

вести́мо adv., lhtrk. 'teadagi; muidugi' VES; ве́стно нвг. тмб. вести́мо нар. 'ведомо, известно, знамо, верно, конечно...' D a l.

venets : KKI Se Vrh venets pl. veneDzE? 'pärg, mis surnule otsaette pannakse'.

вене́ц -нца́ 'kroon, laulatuskroon; vanik, pärg'; ве́нчик 'pärjake, kroonike; pärg, tacvakiri (surnu otsaesisepael õigeusulisil)' VES.

venittus : KKI Vas viñnüttüs 'hoone seina pealmine palgikord, viimane palk, murispuu'; KKI Rüp Jaa venüttüs; KKI Plv vinüttüs ~ viñnüttüs; KKI Urv Oe; Kan Kop vinüttüs; KKI Kan Valg venüttüs; KKI San Va venittüs; T venittus; KKI Hel Mang venittus; KKI Trv Äm venittus ~ venitsepalk; KKI Hls Palu venuts g. -tse; KKI Pst venütsepalk; KKI Kõp pl. venitseD ~ pāri,aluZeD.

Kogu idapoolne Eesti tunneb ehituse ülemist palki, palgikorda esitatule lähedase nimetuse all. Näit. KKI Kod pl. venittuseD; KKI MMg; Trm; Iis venittus; KKI VNg veniDukse palGiD; KKI Sim; VJg, Kad venittus; KKI VMr; Amb; Pee venittis; KKI HJn; Juu venittes; KKI Äks venittuZe palk; KKI Plt venitteZ; KKI Pil venits; KKI SJn venitsepalGiD (hrv.) ~ pārikaňna-aluZeD (hrl.). Vt. kaart nr. 48.

W i e d e m a n n EWb wenites G. wenituZe, wenitis G. wenitiZe, wenitus G. wenituZe 'der auf dem Hahnbalken ruhende Balken, auf welchem die Dachsparren gestellt werden';

EÕS venitispuu = murispuu. Vt. Eesti murdeatlas II, kaart nr. 42.

венéц 'ряд бревен в срубе, связь четырех бревен в избной рубке, ярус бревен' D a l; VS Lezgi v́ěńe'ts 'ülemine palgikord'. Vt. II ptk. § 131.

verbin : KKI Se Vrh veřbìn g. -ä 'piginöör (kingsepal)'.

вéрва 'pigitraat, -nöör' VES; вервь, более уптрб. в знач: 'сапожной дратвы'; нвг. вервинá, вéрвица D a l; вербá, вервá (р. Свирь, Песчанск.), вéрви или вервúна (Мош. оз.), вирьбá (Выгоз.) 'сапожная дратва'; вéрьба (Шуньга, Шах.); вербúна K u l i k o v s k i СООН.

verehtin : Se Unk verehtin g. -tiňna 'kedervars' (van.).

веретенó 'värten, kedervars' VES.

Eesti kirjakeelne värten kuulub vanade idaslaavi laenude hulka, mis on tulnud läänemeresoome keeltesse veel selle keelelise tervikluse ajal. Se verehtin on teistkordne laen, pärit juba praegusest vene keelest ning peegeldab sellele iseloomulikku täievokaalilisust (полногласие). Vt. V e s k e СФКО 258; M i k k o l a BWS 96, ÄBOR 55; K a l i m a SpS 188.

vernik vt. poolvernik.

verssel : KKI Se Vrh f̂eršša̧t pl. f́eršša̧ta? ~ Se Vrs, Katš veršsèl; EKA 396, 10 Se vi̧ršel 'velsker'; SL III 291, 1 Se Kolov

Sullẽ iks tõi tohtrit, Veerädi velserit (rhvl.).

фе́льдшер 'velsker' VES; фе́ршал, фе́ршел см. фе́льдшер Dal.

verssok : KKI Se Vrh verššok g. -ẑka 'vene pikkusmõõt' (van.); KKI Räp Meek veŕžok g. -ẑki; KKI Plv Him veŕžohk g. -i; KKI Har Mõn; Krl veŕžuk; KKI Puh Pori veržok g. -ẑki; M verssok g. -ẑki.

Omaaegse vene mõõtudesüsteemi ühe lülina oli verssok tuntud kogu Eestis, varieerudes murrakuti häälikuliselt, näit. KKI VJg Roe verŕsok; Juu Too verŕsuk; KKI KJn värsok; KKI Tor verssok ~ veržok; KKI Tõs värssok; KKI Kse Hõb vârtsok; KKI Muh Lõe virsok jne.; W i e d e m a n n EWb * wersok G. wersoki 'Werschock (russisches Längenmaass)'; VÕS verssok, -i, -it (endisaegne pikkusmõõt).

вершо́к -шка́ 'verssok (= 1/16 arssinat = 4,445 cm)' VES. M i k k o l a BWS 99; K a l i m a SpS 182.

verst : SL III 177, 2 Se Kolov Hot' um siih kõrts' kavvẽndẽh, Viin mitmẽ virsta takah (rhvl.); KKI Se Her; Vas verst g. verŝta; KKI Plv Him virst g. virŝta; mujal lõuna-e. murrakuis hrl. verst g. verŝta; KKI Krk verst g. verŝti.

KKI Kod As vörst; KKI Trm Avi; Iis Tud virst; KKI Vai Kut virsta; Lüg Rec; VNg; Kuu Tap; VJg Roe virst; Juu Jun verst; KKI Ris Vil vörst; KKI Plt; KJn; Tor; Hää; Tõs; Mar Ha verst; KKI Kse Hõb verst ~ värst; KKI Muh; Jämj Khk; Emm verst; KKI Rei vörst.

Sellel vanal vene pikkusmõõdu nimetusel on eesti keeleski pikk ajalugu. Nagu tunnistavad eesti murretes leiduvad hääli-kulised kujud, on sõna mitmelgi korral laenatud. Eesti ida-poolsetes murretes tuntud virst (верста) peab olema tulnud juba enne sakslaste maavallutamist, sest selsamal kujul esineb sõna ka teistes läänemeresoome keeltes ning muistse [illegible] algas vene keeles juba XII sajandil. Eesti murretes ja kirja-keeles üldine verst on hilisem laen, mis on kodunenud eesti keeles eriti XVIII saj. alates. Murrakuti esinev vörst lähtub vene pl. gen. верст-kujust.

H u p e l ESbH I, lk. 310 werst, a 'die Werst' russ. r. d.; lk. 314 wirst, a; W i e d e m a n n EWb werst G. wersta (wirst) 'Werst, russische Meile'.

верстá 'verst (= 1,067 km)' VES.

V e s k e СФКО 207; M i k k o l a BWS 98; ÄBOR 83; K a l i m a SpS 184.

veruk(as) : KKI Se Sats ve'rohka 'nöör'; KKI Räp Tool 'jäme nöör, lõng' ~ Räp Män verohk g. -a 'sama' ~ Räp Ha 'virre, humalateta õlu'; KKI Plv 'jäme, ebaühtlane lõng, nöör'; KT 19, 18 Rõu vorosg 'sama'; KKI Har Koik; Urv veruk; KKI Urv Oe voruk 'jäme nöör; õlgedest keeratud köis'; KT 1, 1 Urv vorutka 'takkudest kedratud jäme lõng'; KKI San Lau verusk 'sama' ~ San Oina võruk̆kas 'jäme, kohmakas nöör, side'; KKI Võn K.-V. verok̆kas 'jäme, köis'; KKI Kam Kär veruk g. -k̆ka 'heintest keerutatud kuhjamalgad'; KKI Ote Mak veruk g. -k̆ku 'jäme köis; õlekeerus' ~ Ote Nüp voruk g. -k̆ka 'jäme nöör'; KKI Rõn viruk 'õlekeerus'; ES KV Puh voruk g. -i

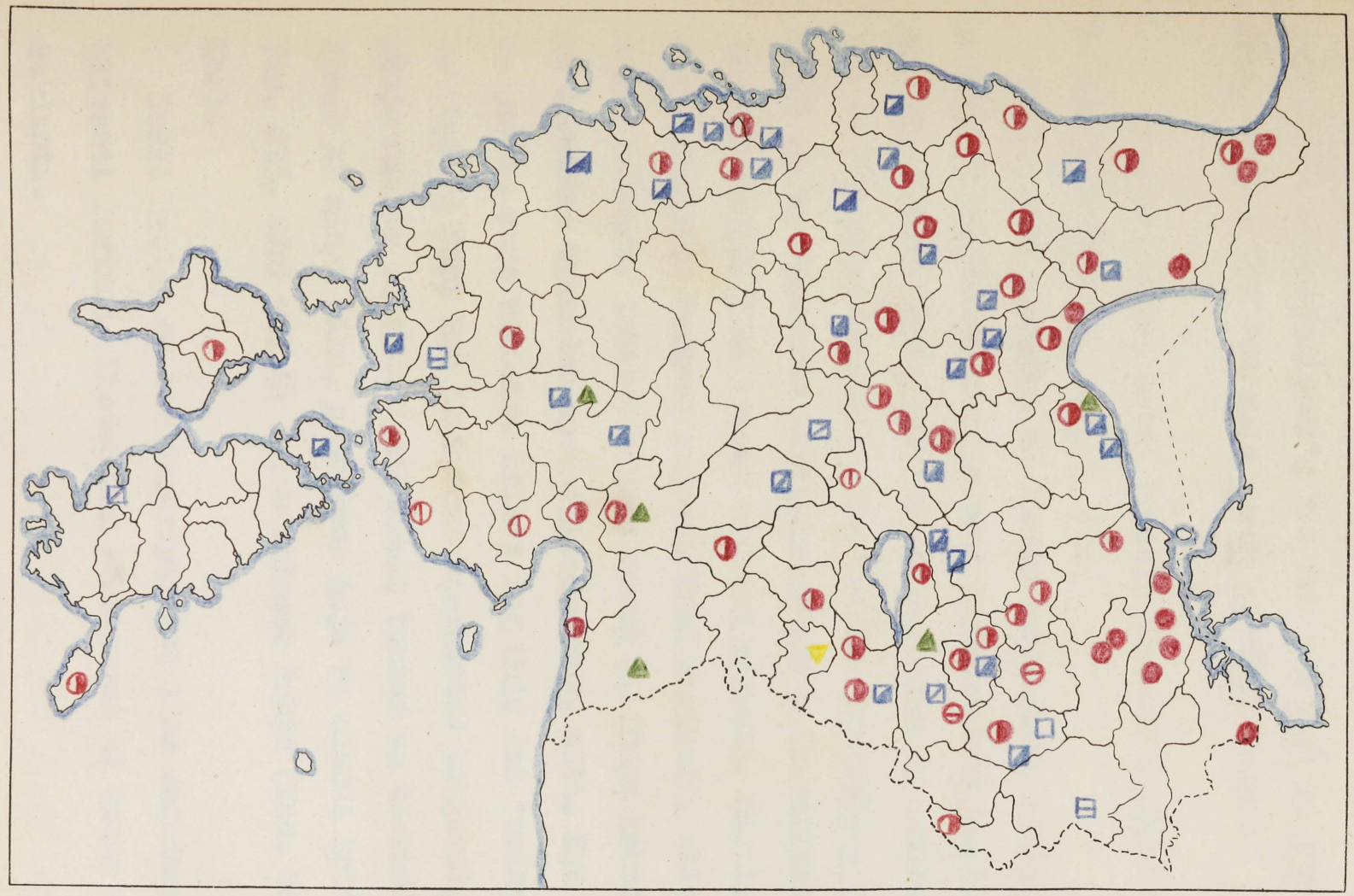

kaart nr. 49

verek(as)

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 4140 3000

'jäme nöör'; KKI Ran Uni pl. veruǩkaD 'heintest keerutatud kuhjamalgad; KKI Hel veruǩkas ~ voruǩkas 'jäme lõng, köis'; ES KV Hel veruǩkas ~ voruǩkas 'jäme lõng, köis'; ES KV Hel Rii veruk 'heintest v. õlgedest keerutatud jäme köidik rõuguredelite kokkusidumiseks'; KKI Krk Met vur̂t g. vuřnì 'jäme lõng, köis'; KKI Pst Palu veruk̀ g. -ǩku 'sama'.

верёвка 'nöör, kabel (-bla); ohelik; köidik' VES; VS Lezgi vàrò'fkn. Vt. II ptk. § 46.

Käsitletav laensõna on tuntud kogu eesti keelealal, kuigi murrakuti tugevasti varieeruval häälikulisel kujul. Vt. kaart nr. 49. Ainult päris idapiiri ääres asuvates eesti murrakutes toetub sõna vahetult vene keelele (veŕohka ~ verohk), mujal on ta tugevasti eestipärastunud häälikuliselt ning tähenduslikultki läbi teinud mitmeid nihkeid. Harilikult on sõna omandanud taatava pejoratiivse varjundi, olles kasutatav mingi halvasti tehtud, jämeda nööri v. lõnga kohta. Kohati on laensõna tähendus spetsialiseerunud, näit. Kod Ven 'lühike paadi, vene vedamise köis'; Lüg Uni; Aud 'seina varavahede topis'; Kam; Ran 'heintest keerutatud kuhjamalgad' jne. Põhja-Eestis on sõna laialdaselt tuntud ka ülekantud tähenduses 1) mingi pika, peenikese ásja v. olendi kohta (Kod, VMr, JMd, HJn) või 2) laisa inimese kohta (Kod, VNg, Pee, Mar).

Eesti keeles on see deskriptiivse ilme omandanud laensõna kiiresti levinud. Wiedemanni sõnaraamat ei tunne veel ühtki varianti.

vet : MT 332, 60 ja 64 Se Tona vet ~veťta 'sest, ju; ometi;

kuigi'; SL II 534, 2 Se Lao Vet olli kotoh kuusi suvve, ... Siski es oles lännü ma hukka hoiteh (rhvl.); KKI Räp Tool veť ~ veťta 'küllap, arvatavasti, ikka': veť suĭlę ka tûmĭst vajà 'küllap sulle ka on töömeest vaja'; KKI Plv Ad veť ~ veťtà 'ju, küllap' (hrl.): veťtà jäl? um̄ vajà rīht pessä? 'küllap jälle on tarvis reht peksta'; Rõu Tsia veť sa näit tâD rǫĭvast 'sa nägid ju ometi seda riiet'; KKI Võn Aks veť rǫiva sortte oĭ paĭlo 'sest riidesorte oli palju'; W i e d e m a n n EWb weť (d) 'doch, dennoch'.

ведь konj. 'ju, ometi' VES; ведь союз 'ведай, знай, понимай, не так ли, разумеется, разве не так' D a l.

veto(reede): KKI Se Vilo v́eťtorîdi 'reede pärast lihavõttepühi'.

ветхий, ве́тох, ве́тух 'ветхий месяц, луна на убыли, на ущербе, особ. к концу недели, последняя четверть луны' D a l.

vetser(ka): Tähendus 'õhtu' esineb vaid mõningates setu rahvalauludes: SL II 195, 1 Se Pöog Oiu-ks otsa, oZakene, Veerä vierde vetserkasta; SL II 208, 1 Räp Meh Laisa? iks oodi õdakuta, Videliku? vetserata.

Harilikult on sõna setu murrakus tuntud ühendis ve'ťserkka ťaùD ~ ve'ťsorkka ťàuD (van.), selle kõrval viimasel ajal Se Tona hǫĭmuťaùD (uuem, hrl.) ~ Se Ol umastę ťàùD (uuem, hrl.) 'pulma eelpäeval sugulastele ja külarahvale korraldatav koosviibimine, pidu, mis toimub nii pruudi kui peigmehe pool' (vt. lähemalt SL II 471-475); SL II 610, 2 Se Kolov

Kui kuuli? saja? saavat, Vetserka veerüvät; SL II 426, 1 Se Viidi iks taad rahvast vetsernallẽ (rhvl.).

ве́чер 'õhtu; piduõhtu' VES; вечери́ны, вечо́рки, вечеру́ха 'канун сватьбы у невесты, девичник, плач' D a 1; вечо́рка 'девичий вечер у невесты; девишник' Оренб. ООВС; RKM, Vene 1, 479 Ivanovo-Boloto вецорки ~ вицорки 'pulma eelõhtu'; VS Tailovo vȧtšò·rḱi 'sama'.

viisenja(päev) : MT 331, 4 Se Tona vīZeńjä Bäìv; H II 61, 698 Se wisſenja-päiw; ERA II 163, 567 Se Värs viisinä päiv 'teat. kirikutähtpäev sügisel. Rahvauskumuse järgi minevat sel päeval kõik ussid maa alla'.

воздви́жение kirik. (креста господня) 'ristiülendamispäev (14. sept.)' VES; вздви́женье см. воздви́жение D a 1; Trm Raja (vn.) zdvì·žə̂ńje ~ dvì·žə̂ńje.

viruk vt. veruk(as).

visla(puu) vt. visna(puu).

visna(puu) : Se kõikjal vizłaṗpū 'kirss, kirsipuu'; pl. vizłaṗpū-maŕä? 'kirsid' (hrl., van.) ~ ḱiřźi-maŕa? ~ kiřźipū (u.); SL III 364, 1 Se Hel ViZlapuu um iks neio verd (rhvl.); KKI Vas Ka viZlapū; SL III 94, 2 Vas Kütt sanna köömenist, Haud viha visnapuist (rhvl.); KKI Räp Tool viZlaṗpū; SL II 10, 2 Räp kaijõ korgõst kuslapuusta, Võti iks vereväst visnapuusta

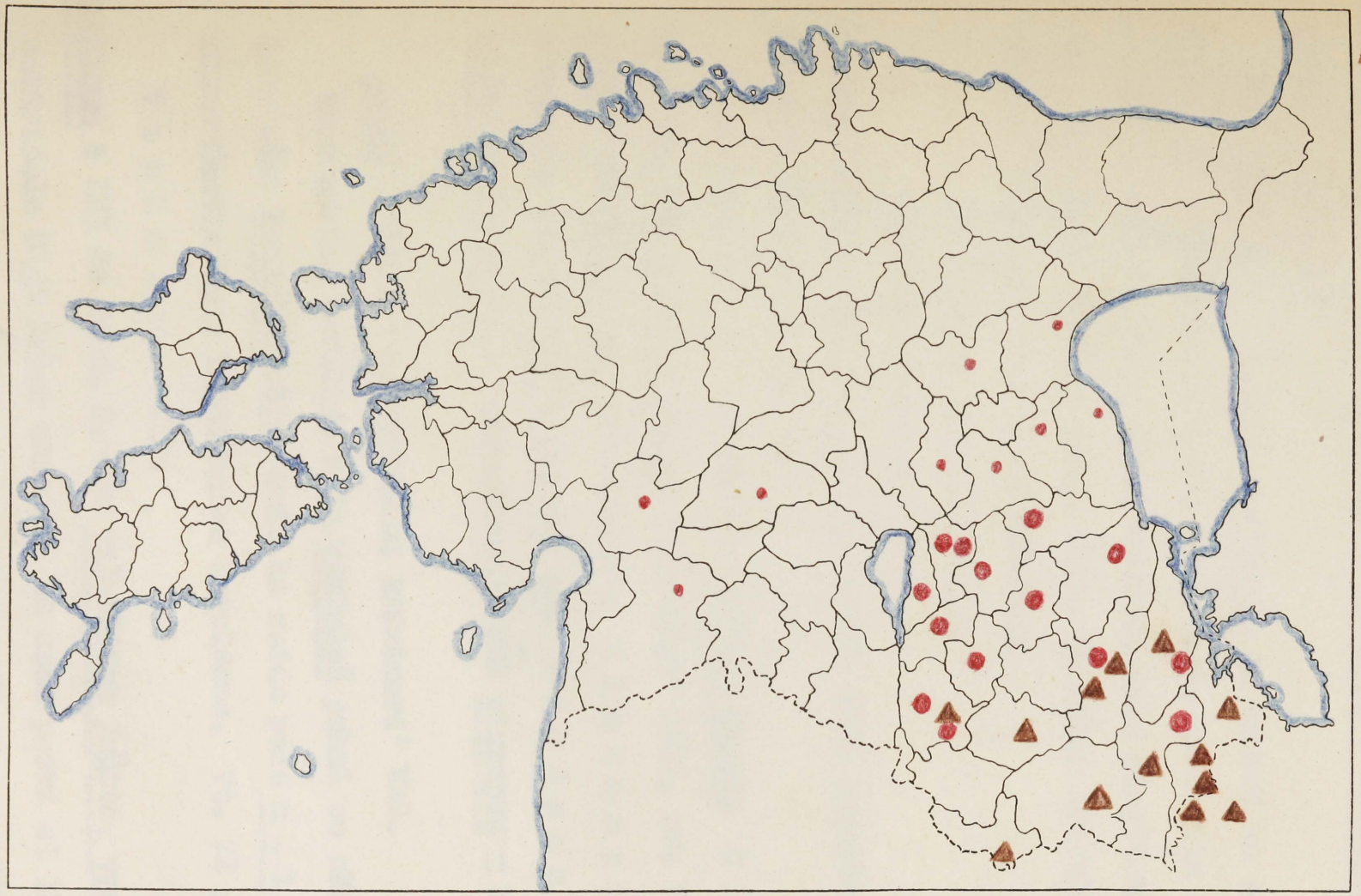

kaart nr. 50

viznapeem

„Hans Heidemann", Tartu. 1951. 414o 3ooo

(rhvl.); KKI Plv viZlaǰpū ~ viZlak̀pū ~ viZnaǰpū; Rõu Pl viZlaǰpu maŕa? (van.) ~ kiřŹi? (u., hrl.); KKI Har; Urv viZlaǰpū (van.); KKI San Oina viZlaǰpu ~ viZnaǰpu ~ kirZipū; T viZnaǰpū ~ viZnaBū.

Sõna viZnaǰpu ~ viZnaǰ ~ viZnaBu on tuntud ka end. P.-Tartumaal ja lääne poolgi (SJn, Saa, Tor), kuid siin ei tähenda see mitte kirssi, nagu Lõuna-Eestis, vaid mingit metsikut, punaseid marju kandvat puud. Näit. on Juhan Liivilgi luuletus "Kitse-visnapuu", mis algab sõnadega

Täis üleni lihavaid marju
üks kitse-visnapuu ...

(Juhan Liivi Luuletused, Tartu 1926). Sõna levikut eesti murretes osutab kaart nr. 50.

G u t s l a f f OG Kirsch Wiſſila Marri; C l a r e M.A. 34, 381 wislapu Marja; "Beiträge" 1817, nr. 7, lk. 162 wisla- od. wisna pu 'Kirschbaum'; K l e k a m p f , Kärneri-ramat, lk. 78 kirſi (wisna) pu; W i e d e m a n n EWb wisla-pu (wisna-p.) 'Kirschbaum'; EÕS visnapuu = kirsipuu.

вишня 'kirsi- e. visnapuu; kirsimari' VES.

Võru murdes tavalise kuju viZlaǰpū puhul on mõeldav lähedase sõna kuZlaǰpū mõju, kuid ka muidu pole n ~ l vaheldus Lõuna-Eestis vene laensõnades haruldane. Vt. II ptk. § 50,53.

V e s k e СФКО 211.

vissitama : KKI Se Tona, S.-Rõs višsIt̆tämä /nu̯tta, vęrkko/ 'noodakividele õlgi ümber mässima, et noot porri ei lõikuks. Õled tehakse märjaks ja keeratakse ümber kivi sõlme. Nii mässitakse iga teine või kolmas kivi'; KKI Se Her višsuma

'rippuma /naela otsas/ (näit. riided)'.

висо́ть 'rippuma, ripnema; riplema, kõlkuma' VES.

Vene laensõna vissitama sai eesti keeles teiste ta-liitetüveliste verbide eeskujul transitiivse iseloomu (vrd. riputama, liigutama). Vastavalt lõunaeesti murdes kehtivatele tuletamisreeglitele tekkis selle alusel u-sufiksiline transitiivne vissuma (vrd. riputama : rippuma).

vissuma vt. vissitama.

vistok : KKI Se Vilo vištok g. vištoga 'vile(pill)'.

свистóк 'vile /millega vilistatakse; ka selle vile hääl/' VES.

vodovik : KKI Se Värs; Räp Meek vodovik pl. -vikka? 'suur noodaregi (7-8 hobust ees)'; EM KV 13, 1457 Võn Ahja vodovik 'sama'; KKI Trv Kiv voDanik 'noodaregi (2-3 hobust ees)'.

водови́к пск. 'большие сани, для укладки и провоза невода' D a l ; водовик 'большой деревянный ящик с острыми углами на санях для перевозки невода; округлый - короб' (повсеместно) K u z n e t s o v ETC.

Tarvastu variandi vodanik kohta vt. IV ptk., lk. 233 jj.

vojevood : KKI Se Lõk pl. v^{u}ojovada? 'mgi suur ülemas' (van.); ERA II 103, 341 Se Petseri vojevooda 'teat. jõuluming'.

воевóда ajal. 'sõjapealik; linnavanem; vojevood (maakonnaülem Poolas) VES.

voli : MT 99, 42 Se Vrh umà voliga? 'luba küsimata; enda vastutusel; KKI Har Mõn umà volíGa 'sama'; KKI Krl volíttęmme /kedagi enda eest/ (u.); volínik 'volitatud isik'; KKI Puh Pori volì 'luba, võimalus, vabadus': volì käen (näit. midagi teha); volinik; KKI Trv Saa oma voliGa; KKI Krk masi jaňna taĩ eňnè volì kätte eňnèGu ma ärä surè; volinik.

Tähenduses 'võim; õigus; vabadus; suva' on voli koos paljude edasituletistega tuntud kogu eesti üldrahvalikus keeles. Hupeli sõnaraamatus sõna veel puudub, kuigi see XIX saj. algupoolel oli juba täiesti harilik, näit. M a s i n g, Originalblätter lk. 11 ... kes omma kåe peal omma ennese wolli järrele ... tewad.

Mõnevõrra hiljem on seesama sõna teistkordse laenuna tulnud eesti idapoolsetesse murretesse ja mulgi murdesse : KKI Se Koss, Lõk võlâ ~ v^{u}ō·lą 'vabadus, priius, voli; pärisorjusest vabastamine'; KKI Se Vrs, Lepa võlą-raňvaš 'kroonuvalla rahvas, kes ei allunud mõisnikule'; Se Ala v^{u}ōlâ külä 'kroonuvalla küla'; "Petseri Postimees" 1909, nr. 2, lk. 12 ... tul kuninga poolt voolä vällä ...; KKI Trv Saa omà volâ 'vaba tahtmine'.

KKI Kod As volâ 'tegevusvabadus, vaba tahtmine'. "Marahwa Kalender" 1824, lk. 33 wolliline (Freiwilliger); W i e d e m a n n EWb wola G. wola (SO) 'freier Wille, Gutdünken'; oma w. järele 'nach Gutdünken'; wōla G. wōla (russ.) = woli, w.-rahwas 'Freie (so nennen sich die "setukad"); woli G.

woli (wõla, wola, wōla) 'freier Wille, Erlaubniss, Gewalt, Befugniss' ning terve rida tuletisi, nagu wolidus; wolilik; woliline; wolindus; woline; wolinik; wolistama; wolitama; wolius; vt. EÕS voli.

во́ля 'tahe; võimus; meelevald; vabadus; teoorjusest vabastamine; voli' VES; vt. во́ля D a l.

V e s k e СФКО 241.

volna : MT 99, 33 Se Vrh voĺna rẹìva 'erariided (vastandina kroonuvormile)'; Se Kee v^{u}oĺna raňvàs 'eraisikud; vabad, tööta inimesed'; KT 8, 24 Räp Kah voĺĺna rõiiva? 'erariided'; ES KV Urv voĺna 'eraisik; era(riided)'; KKI Ote Pil voĺna /rõivad/; ES KV Rõn Kir voĺna 'era-'. "Petseri Postimees" 1909, nr. 2, lk. 12 ... tul voolä vällä, a meid lasta es muidu volnas, ku pidi herräle masma.

KKI Kod Sa voĺna iníme 'vaba, tööta inimene'; KKI Sim Laek voĺna mìes 'kroonust vabanenud soldat'; KKI Saa voĺna mîs 'tegevuseta, vaba inimene'; ES KV PJg saì voĺnasse 'vabanes sõjaväest'; KKI Phl voìna mês 'kroonust vabanenud soldat'.

ва́льный 'vaba; era- (квартира)' VES; во́льный 'не раб, не крепостной; свабодный от обязанностей, занятий; вольная одежда 'любое, частное, гражданское, немундир' D a l.

volok : KKI Rõu Haa volò 'mgi mõrrataoline kalapüügiriist'; KKI Võn volòk g. -k̆ka 'vitsmõrd' (hrl.).

EM KV 13, 234 Trm Must volukas 'pujuseta võrkkott' (hrv.); 'väike luhamõrd'. W i e d e m a n n EWb woluk, wolukas G. woluka (SO, Pp) 'sackartiges Netz (beim Fischfang)'.

во́лок murd. 'eriline kalavõrk' VES; во́лок обл. 'особый вид рыбачьих сетей' СРЯ; во́лок 1) 'небольшая мережка на Эмбахе, с полукруглым одужьем; 2) сетной мешок, улавливающий рыбу на сеже' (Сыренец) K u z n e t s o v PC. Akad. Baeri teateil tarvitatakse Peipsil kotitaolist võrku nimega волок peamiselt angerjate püüdmiseks. И с с л. р ы б о л. I, lk. 74. Vt. ka M a n n i n e n SE I, lk 164.

volunal vt. voolu.

vooda : KKI Har Sa, Mõn võDà ~ võDaBĩm 'läbiaetud piim, lõss' ~ lęś.

вода́ 'vesi' VES.

voofsi : KKI Se Her vüõVśi ~ Se Värs vôfśi 'hoopis; päris, täitsa; üldse /mitte/': kūruksi-pūt om vôfśi tęnę kîl 'Kuuruksi pool on hoopis teine keelemurre'.

во́все adv. '(mitte) sugugi; täitsa, üsna' VES.

voolu : KKI Se Lõk, Vilo adv. võlû 'vabalt, niipalju kui tahad'; MT 149, 77 Se Värs sât oĺ mañnà süvvä? võlû 'seal oli mannat süüa nii palju kui tahad'; "Petseri Postimees" 1909, nr. 10, lk. 75 voolu peräst; ES KV Räp Võu voĺonal ~ voĺonalę 'küllu-ses, niipalju kui tarvis'.

вво́лю adv. 'himu v. isu täis; küllalt, nii palju kui süda ihaldab' VES.

voorut : MT 348[b], 129 Ran võruṫ g. -ṫti ~ võruṗ 'noodapöör'; KKI Trv Kiv võroṗ.

Pihkva järve kaluritelt ei ole seda nimetust registreeritud. Küll on see aga hästi tuntud Peipsil ja Eesti põhjarannikul, näit. KKI Kod Sa voroṫ 'noodapöör'; KKI Trm voroṫ ~ voruṫ; KKI Vai vorotta; KKI Jõh Toi voroṫ 'seadeldis tuuliku tuulde pööramiseks; paadi ülesvinnamiseks; noodapöör'; KKI VNg voroṫ 'seadeldis vene maalevinnamiseks'; KKI Ksi Jõu võruṗ g. -ppi 'seadeldis tuuliku tuulde pööramiseks'; noodapöör'.

Võrtsjärvele on sõna tulnud koos Peipsi kaluritega.

Sõna on esinenud ka eesti kirjakeeles, näit. V. Lõcise teose "Kaluri poeg" 1952.a. ilmunud tõlkes lk. 58 vorut 'noodapöör'.

во́рот 'pöör (-a)'; laev. 'voorup, püstvinn'; tehn. 'pöördvõll, pöör(is); vänt' VES; **во́рот и во́ротье** 'навой, баран, бочка, ворот..!; **во́рот** у рыбаков 'бочка' D a l.

voorutama : KKI Räp Jaa võroṫtamma 'tühja juttu ajama': võroṫtaš ennę vęlš jutta 'heietab aga vale jutte'.

KKI Kod As vuõroṫtama /lęŋGa/ 'ketrama; korrutama'.

воротить lhtrk. 'keerama, pöörama; veeretama' VES.

vorotok : EM KV 13, 1454 Võn Ahja vorotok ~ raga (raavõrk) 'päraga keerdpüünis'. Harilik nimetus Peipsi-äärsetel eestlastest kaluritel on siiski raga.

Vene kalurite kaudu on see püünis nimetusega vorut tuttavaks saanud ka Eesti põhjarannikul Tiskres. Vt. M a n n i n e n SE I, lk. 167–169.

воротóк 1)'небольшой неводок для лова различных рыб, иначе обходница (Сыренец); 2) однокрылая мережа с крупной ячеей (Мека); 3) сеть с более густой посадкой в одном конце, в виде матни, часто употреблявшаяся прежде при лове нерестящихся сигов'(Красные Горы) K u z n e t s o v PC.

vorut vt. voorut.

voruk vt. veruk(as).

voska : KKI Vas Kor võška 'ree laiendusraam; ree varvuline seljatugi' (van.) ~ perilä (uuem); ES KV Vas Or voska 'laiendusraamiga vanker heinte v. põhu vedamiseks'; Rõu Roo, Pl voška ~ loBotka ~ leDoška 'seljatoega väike saan'; KKI Krl voška ~ loBotka 'ree laiendusraam'; KKI Urv voška ~ vošku ~ kreška ~ löBu 'ree laiendusraam; ree seljatugi'; KKI Võn Ahja võska 'koorem' (hrv.).

Vrd. kletka, kresla, laatka, perila.

вóзка арх. 'обоз; обозная клад, товар'; **повóзка** пен. ' большая телега, для возки сена, хлеба; одер, сноповозка, обычно двуколая' D a l.

vosmik vt. vostsik.

vossik vt. isvostsik.

vostsik : ES KV Urv voštsik g. -kku 'täi'; KKI Ote Nüp vošmik g. -kku.

Peamiselt lastekeelse sõnana esineb see ka Põhja-Eesti idaosas, näit. KKI Iis; Sim Laek vossik; KKI Jõh vossik.

вошь , dim. **вошка** 'täi' VES; **вошь** вши мн. **воши** зап д. **нвг.**, **пск.** D a l.

vot : KKI Se Her, Vilo vot ~ v^{u}ot 'vaat, ennäe' (hrl.); SL II 365, 2 Se Kolov Vot koh tuli tark taloneio (rhvl.); KKI Vas vot sulle seh! 'vaat sulle säh'; MT 246, 3 Räp vot; KKI Plv Peri no vot, ... (tavaline jutu algus); KKI Har Mõn vot; KKI Kan vot, vot, tõmba^{t} talle 'nii, just nii, tõmba talle!'; KKI San Oina vot sin ta om; KKI Puh Pori vot, kos om mis 'vaat, kus on mees!'; KKI Trv Saa vot; W i e d e m a n n EWb wot! (d) 'sieh da', wot sulle 'da hast du es' (russisch, st. säh).

Käsitletav partikkel on täiesti harilik ka eesti idamurdes ja vaivara murrakus, kus vene keele mõju on tugev.

вот part. 'vaat! (siin), näe!,kae!, ena!, säh!' VES.

votka : KKI Krl votka 'viin' (hrv.); ES KV Urv votka 'riigiviin'; KKI San Oina venne votka 'sama'.

KKI Vai votka 'viin'; V i l b a s t e Kuu votka 'viin, kõva naps, põletatud viin (vene: votka); KKI Tor; Hää votkà 'viin'; H u p e l ESbH II, lk. 293 wotka 'gemeiner Brantewein' russ. d.; W i e d e m a n n EWb wotka G. wotka (d) 'Branntwein' (russ.).

водка 'viin, naps' VES.

vuhvaika vt. fufaika.

vurask : KKI Kan vurask g. -i 'muistne viltkübar' (van.).

фура́жка '(sirmiga) müts; vormimüts' VES.

vurle : KKI Se Ob vuřlò 'logard, joodik'; KKI Vas vuřlò; KKI Räp Tool; Plv vuřlè 'halvustavalt linlase kohta, kes põlgab maatööd'; KKI Har Mõn huřleť ~ huřjeť ~ huřlû ~ huřjù 'hulgus, päevavaras, logeleja; joodik'; huřleťtaňma ~ huřjeťtaňma 'jooma, purjutama; logelema'; KKI Krl vuřlę 'hulgus, vedelvorst; joodik'; T; M vuřlè 'halv. väljend eriti linlase kohta; hulkur'; KKI San Lau vuřleťtęme 'hulkuma, logelema (ka varastamise eesmärgil)'; KKI Rõn vurleťtama 'kolama, ümber hulkuma, logelema'; KKI Krk Ain liňna vuřlè vuřleťteve liňna mõDä. W i e d e m a n n EWb wurle G. wurle (SO) 'Landstreicher, Herumtreiber'.

фурле́йт 'солдат фуртата или военного обоза' D a l ; **фурле́йт** (Milit.) 'der Fuhr-, Packknecht; Trainsoldat' P a v l o v s k i ; **фурлей, фурле́йт** 'зеворот, дурак' Псков. Д о п. Vt. II ptk. § 41.

Sajandi vahetusel hakkas see pihkva murdest Lõuna-Eestisse tulnud pejoratiivne sõna kiiresti levima, saades eriti tuttavaks ühendis linnavurle, millisena see kajastas kapitalistlikule ühiskonnale omaseid linna ja maa vahelisi teravaid vastuolusid. Sellisena tungis vurle Lõuna-Eestist ka eesti ida- ja keskmurdesse (MMg, Ksi, KJn, Lai, Iis) ning sai tuttavaks ka läänemurde alal (Saa, Hää). EÕS vurle (hunts-antsakas). Nõukogude ühiskonnas on likvideeritud antagonism linna ja maa vahel ning käsitletav sõnagi on käibelt kadumas. VÕS-ist on see juba välja jäetud.

vuura : KKI Räp Meek vūrà 'plaanvanker, kahehobuse veovanker'; KKI Hel Taa vūrà 'sama'.

фу́ра 'kaetud veo-, töö-, plaanvanker; kummvanker' VES; фу́ра 'большая телега, повозка для клади' D a l.

vuusnik : Se Ob, Dup, Al vûźnik g. -k̆ka 'hobuseajaja sõnnikutalgutel; sõnnikuvedaja' (hrl.); KT 52, 8 Vas vuusnik 'sama' (hrl.); KT 10, 147 Räp vuusnik; KT 21, 13 Rõu vuuśnik 'sama' (rohkem sõimusn.).

Vrd. kiila, povosnik.

возни́ца, возни́чий, возни́к, во́зчик 'кучер, ямщик, извощик, проводник, погонщик'; во́зчиком более зовут обозного погонщика' D a l.

võpatka : KKI Rõu Vää vi̯p̆patka 'hobuse jalahaigus'.

вы́падок 'конская боль, под стрелкою, от наминки копыта; паховой нарыв у лошади' D a l.

Laenu aluseks on vene genitiivivorm **вы́падка**.

võõberga : KKI Võn Piiris pl. vĩBęrGa? 'tippsibulatest kasvanud täiskasvanud sibulad, müügisibulad'.

вы́борка 'väljavõtt; valik' VES; **вы́борка** действ. по гл. выбирать, выбрать' D a l.

vääska : KT 75, 30 Se väässka saiijo (kuulub andide hulka, mis kosilase ema annab mõrsjale).

связка бубликов, баранок 'ниска, ряска, снизь' D a l; Trm Raja (vn.) śv'ʲä'ska / barà'nok/ 'nööritäis barankasid (20 tükki)'.

väätka : KT 75, 111 Se väätka õdago? 'õhtud jõulust kolmekuningani, mil tööd ei tehtud'.

свя́тки pl. 'jõuluaeg (kuni kolmekuningani)' VES.

ärmak : KKI Se Ob, Vilo äřmäk 'pikk, laia seljaga villane kuub setu meeste üleriidena' (van.); KT 116, 4 Se ärmäk 'meeste pidulik üleriie (van.); ES KV Kan härmak 'vana kuub'; EM KV 13, 1445 Võn Ahja härmik 'linasest või kanepisest riidest avar kuub kaluritel hariliku riietuse peale tõmbamiseks'; ES KV Puh äřmäk 'vana kuub, palitu'.

KKI Trm ärmak̀ 'hall villane laia kraega suur talvine kuub meestel'; KKI Vai Kut ärmäkkä 'sama'; KKI Jõh ärmak̀ ~ ärmak̆ku kūB 'sama'; KKI Pee äřmak̆kas 'vammus, kuub' (van.); KKI Lai Kod äřmak̀ 'vana kuub'. XIX saj. ajakirjanduses: PP 1857, 197 ... Eige mu ſt-hal kuub (armiak) ſelgas ...; W i e d e m a n n EWb härmäk G. härmäko (d) 'Schneedecke, Schneescheier (vor d. Schlitten); – grauer Sommerrock'.

армя́к 'armjakk (lai paksust riidest palitu), vammus' VES; армя́к 'сшитый из армячины крестьянский кафтан, халатом, без боров; такой же кафтан верблюжьего сукна и вообще широкий простой кафтан, азьям, без боров'; ярмя́к твр. ол. сиб. 'армяк; понитковый кафтан, халатом' D a l ; ярмя́к вместо армяк' Псков.; Твер. Осташ. Д о п; VS Lezgi arḿâ'k ; Vt. ka Z e l e n i n RV 218. Vt. II ptk. § 132.

äss vt. jaas.

Alfabeetilisest järjestusest välja-jäänud laensõnad.

koller: Lisaks eespool toodud setu kujule haĭlèr veel KKI Se Vrs koĭlĕr, koĭlère-haìGuš. 'koolera'. Lähedasel kujul esineb sõna ka mujal Lõuna-Eestis, näit. M koĭlèr g. -i ning on olnud tarvitusel eesti varasemas ajakirjanduses: PP 1857, lk. 124 kollera-tõbbi. W i e d e m a n n EWb * kollera-tõbi, kolleri-t. 'Cholera'.
холéра ' koolera' VES.

A r i s t e FP 12.

kostkad: KKI Se Küll kòstkit hiĭtmä 'kaarte välja panema' ~ Se Vrs, Tona 'viie ühepikkuse lõngaga ennustama'. T r u u s m a n n, Полуверцы , lk. 60 kostkaheitja 'знахарь, гадающий посредством бросания костей'.

Nagu näitab viimane seletus lähtub toodud väljend vehe sõnast кость 'kont, luu; täring, vürfel' VES. Hiljem on see nimetus kandunud üle ka teistele ennustusviisidele.

netsva: KKI Se netšvä 'pohemold' (hrl., van.); puust liud liha hakkimiseks'.

нóчва, ночóвка или нóйвы, ночóвки мн. нóщвы, стар. (от носить?) 'неглубокое, тонко отделанное корытце, лоток. На ночвах сеют муку, катают хлебы; ... и на ночвах же полют зерно, крупу, потряхивая и сдувая легкий сор, полову D a l; VS Lezgi ńe*tšvю ...веять зерно...; ~ ńatsva* ~ kюrį*tkю .

tsäpendama: Se Se Katš t́śäp̆penDäm̆mä /hûńit̀/ 'ehitustööd tegema, /hooneid/ ehitama', t́śäp̆penDäjä 'ehitusmeister, ehitustööline' (van.).

тя́пать, тя́пнуть, тя́пывать что 'хватать; бить, ударить; рубить, сечь, крошить, резнуть; чуть свет, плотники затяпали D a l; VS Lezgi t́ä·pıt́ 'тяпать'. Se t́śäp̆penDäm̆mä kajastab pihkva murdele omast tsekanje-nähtust. Vt. II ptk. § 23.

Tõenäolised vene laenud.

lobutka : KKI Plv Ad loBetka 'ree seljatugi' ~ Plv Peri leBotka 'ree laiendusraam'; Rõu Roo loBotka ~ Rõu Raud loBotka(è) ~ leDoska 'sama'; KKI Har Mõn 'ree raam; lai madal sõiduregi'; KKI Krl loBotka 'seljatoega sõiduregi'; KKI Kan; Võn leBetka 'ree seljatugi'.

Eelmisele lähedane on ka KKI Plv Karu loDosk 'lagunenud saan'; KKI Rõu Hu 'reeraam'; Rõu Roo leDoska 'ree seljatugi' ~ Rõu Raud 'seljatoega regi'.

Kahjuks ei õnnestunud välja selgitada esitatud sõnade etümoloogiaid, kuid nii sõnade häälikuline kui ka sisuline külg lubab pidada tõenäoliseks nende laenamist mingitest vene murdekujudest. Nagu eespool nägime, õppisid eestlased laiendusraamiga rege tundma just venelastelt, kellelt on üle võetud ka mitmeid sellesisulisi nimetusi (vrd. kletka, kresla, laatka, peril, vòska).

maat : KKI Se Sats mãt pl. mãdi? 'paberist lõige riide lõikamiseks, šnitt'; KKI Vas Mau; Rüp Jaa; Plv mât̆ g. mãDì; KKI Plv adj. mãDeline /uñDrek/; Rõu pl. mãdi? 'lõige'; KT I, 48 Urv Lin maat; KKI Kan; Võn; Kam mât̆ g. mãDì 'lõige'; KKI Ote Nüp mât̆ g. mãDì 'siil, milledest koosnes mütsi põhi'; mât̆teGa mütsi; KKI Puh,Pori mât̆ g. mãDì 'lõige'; W i e d e m a n n EWb mât̆ G. mãdi (d) 'Mützenfleckchen, Modell dazu'.

See kogu Lõuna-Eesti idaosas, võru ja tartu murdes ha-

rilik sõna on tingimata laen. Kõige lähemaks vasteks on tõenäoliselt vn. матъ , матица , mille mitmekesiste tähenduste seas D a l i sõnaraamat ometi meile täiesti sobivat ei anna.

odurits : KKI Räp Meek oDurits 'raudotsaga kepp jääl käimiseks'; KKI Võn Piiris uDurits 'mitmeharuline raudese põhja langenud võrkude või kaevu kukkunud pange otsimiseks'; W i e d e m a n n odurits G. oduritsa (d) 'kurzer Bootshaken'.

Häälikuliselt eeldavad toodud sõnad vene vastet *одъръ- kuna o ~ u vaheldus l. silbis peegeldaks kohalikele vene murretele iseloomulikku fõneetilist nähtust (vt. II ptk. § 87).

poonitama : KKI Se Sats põnĭttamma ~ Se Vas, Koss, Lepa põnĭttamma ~ Se Küll põnĭttama ~ põnąttama 'vaidlema, vastu vaidlema, oma jonni ajama; tülitsema, riidlema; tõrelema'; H II 61, 65 Se poonätama 'vaidlema; riidlema'; KKI Vas Kor põnĭttama /vàsta/ '(vastu) vaidlema, tõrkuma'.

Samast tüvest ka nimisõna: KKI Se Vas, Sats põnâ ~ põnä 'tõrges; inimene, kes alati vastu vaidleb'; H II 61, 65 Se poonä 'tüli, sõnelemine'.

Häälikuliselt vastab poonitama ~ poonatama vene sõnale понять , sisuliselt aga sõnale спорить . Võimalik, et siin ongi tegemist mõlema sõna kontamineerumisega. Vrd. laensõnu pooritama, penatama.

reetska : KKI Se Küll, Nav rēt̆ska linà 'lühike, kähar linasort, annab palju seemet, aga vähe kiudu (van.) ~ Se Nav pûl-rēt̆ska linà 'tänapäevalgi kasvatatav linasort, mis annab küllaldaselt seemet ning kasvab poolpikaks'; Se Lõk r'ìetska /linà/; ka lühikese inimese kohta: tû om r'ìetska; KKI Räp Toos krētska 'õli saamiseks kasvatatav linasort Venemaal; Räpina pool kasvatati kuni 1905. aastani' ~ Räp pl. rāt́sĭk-ko? ~ rāt̆sko?; KKI Plv krēt̆sô 'lühike, kidur lina' ~ krēt̆-sone linà.

Vrd. грéцкий 'kreeka' VES, Kahjuks puuduvad meil andmed sellenimelise linasordi olemasolu kohta.

tsitsa : KKI Se Lepa tsí,DZâ 'õde (meelitusnimi)': tsí,DZàmĭs̆ 'õemees' (van.) ~ Se Lõk tsí,DZĭ; dem. tsí,DZíkkene 'õde, õekene'; KT 75, 39 t́sít́sikene. SL II 572, 1 Se Hel tsidZä-kene, mu kaĺĺiś tsidZäkene (rhvl.); SL I 653, 1 Räp Naha Sõvva, sõvva, sõsarekene, Tsiugu vettä, tsũdsakene (rhvl.). Õe meelitusnimena on tsitsa eriti harilik rahvalaulus ja rahvajuttudes, kõnekeeles on ta juba haruldane.

On olemas ilmne seos setu sõnade tsitsa ~ tsitsi ning vepsa tšižoi ~ tšiž, karj. tšidži, t́šikko vahel. Küsitavaks jääb ainult, kuidas need sõnad üksteisesse suhtuvad. Viima-tinimetatud karjala ja vepsa sõnu on peetud genuiinseteks oma sõnadeks ning kokkukuuluvaiks sõnadega sõsõ, sõts, sõtse (vt. Y. T o i v o n e n FUF XIX 1928; E. V ä ä r i Sugulusalane sõnavara läänemeresoome keeltes. Dissertatsioon

Tartu 1953, lk. 115). Põhjapoolsetest lõunameresoome keeltest on sõna laenatud ka põhja-vene murretesse kujul **чика**, **чича** 'родная сестра, двоюродная сестра' K u l i k o v s-kõ COOH . Vt. ka K a l i m a ÕIK 240. Setu sõna on raske ühendada otseselt vastavate lõunameresoome vastetega, pigem tuleks eeldada laenu vene keelest. Enne peab aga tõestama, et vene **чича** ulatub nii kaugele lõunasse. Küsimus jääb siinkohal veel lahtiseks.